

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI İTİLAFA
DEVLETLERİNİN HABERLEŞME (POSTANE VE
TELGRAFHANE) POLİTİKASI: İŞGAL, SANSÜR
VE YENİ POSTANELERİN AÇILMASI
(1918-1922)

Ayşe YÜKSEL

2501180976

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR

İSTANBUL – 2022

ÖZ

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI İTİLAFA DEVLETLERİNİN HABERLEŞME (POSTANE VE TELGRAFHANE) POLİTİKASI: İŞGAL, SANSÜR VE YENİ POSTANELERİN AÇILMASI (1918-1922)

Ayşe YÜKSEL

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nin akabinde İtilaf orduları pek çok yeri peyderpey işgal altına almışlardı. Bu noktalardan biri de çalışmanın ana temasını oluşturan postane ve telgrafhanelerdir. İşgallerle birlikte haberleşme merkezlerinde bir sansür yönetimi kurulmuş, bütün telgraf ve mektuplar İtilaf kontrolünden geçmiştir. Ayrıca haberleşme vasıtalarına zarar verilerek birçok bölgenin birbiriyle olan irtibatı sonlandırılmıştır. Bu çerçevede önce İtilaf Devletleri’nin işgallerine değinilerek haberleşme politikaları anlatılmak istenmiştir. Sonrasında ise işgallere karşı Osmanlı Devleti ve Millî Hareketin yaklaşımlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu noktada Osmanlı Devleti’nin dâhili sorunları İtilaf işgalleri karşısında daha çekimser bir tutum sergilemesine yol açmıştı. Nitekim Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri’nin mütareke ahkâmına aykırı uygulamalarını “diplomasi” yolu ile çözmeye çalışmış ama bu teşebbüsleri bir fayda sağlamamıştır. Bu nedenle İstanbul-Anadolu haberleşmesini sağlamak için farklı çözüm yolları aramıştır. Öte yandan Millî hareket işgallere karşı direniş kararı almıştı. Fakat bu durum Osmanlı Devleti ile Millî Hareket arasında sorunlara neden olmuştur. Bu noktada Osmanlı Devleti Millî cemiyetlerin, kongrelerin ve komutanlıkların muhaberatını engellemek için bir dizi yasaklar getirmiştir. Fakat bu durum Millî Hareketin posta ve telgraf merkezlerine el koymaları ve İstanbul-Anadolu muhaberatını sonlandırmaları ile sonuçlanmıştır. 16 Mart 1920’de ise İstanbul’un işgal edilmesi üzerine gizli haberleşme teşkilatı kurulmuş ve Anadolu’ya İstanbul’da yaşanan bütün hadiseler aktarılabilmıştır. Böylece Millî Hareket haberleşme vasıtaları üzerinde büyük bir güç elde etmiştir. Bu güç Millî Mücadelenin kazanılmasında önemli bir unsur olmuştur.

Farklı arşiv belgelerinin temelinde hazırlanan bu çalışmada Mütareke Dönemi posta ve telgraf merkezlerinin işgal edilme ve haberleşme evraklarına sansür

uygulanma süreci İtilaf Devletleri-Osmanlı Devleti-Millî Hareket açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmada İtilaf Devletleri'nin haberleşme merkezlerini, vasıtalarını Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak işgal ettiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin haberleşme politikaları değerlendirilmiştir. Bu noktada ortak bir sansür uygulanmadığı, her devletin kendi politikaları çerçevesinde farklı sansür kuralları belirledikleri ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti, Millî Hareket, Mondros Mütarekesi, İşgal, Sansür, Haberleşme, Postane, Telgrafhane.

ABSTRACT
COMMUNICATION (POST OFFICE AND TELEGRAPH
OFFICE) POLICY OF THE ENTENTE STATES AFTER THE
ARMISTICE OF MUDROS: OCCUPATION, CENSORSHIP AND
THE OPENING OF NEW POST OFFICES
(1918-1922)
AYŞE YÜKSEL

After the Armistice of Mudros, signed on October 30, 1918 between the Ottoman Empire and the Entente States, the Entente armies gradually occupied many places. One of these points is the post and telegraph offices, which are the main theme of the study. Along with the occupations, a censorship administration was established in the communication centers, and all telegrams and letters were checked by the Entente. In addition, means of communication were damaged, and the communication of many regions with each other was terminated. In this context, the occupations of the Entente States were first mentioned and an attempt was made to explain the communication policy. Afterwards, it is aimed to reveal the approaches of the Ottoman Empire and the National Movement against the occupations. At this point, the internal problems of the Ottoman Empire led to a rather abstaining attitude towards the occupations of the Entente. In fact, the Ottoman Empire tried to solve the practices of the Entente States, which were contrary to the armistice, through "diplomacy", but these attempts did not bring success. For this reason, different solutions were sought to ensure communication between Istanbul and Anatolia. On the other hand, the National Movement decided to resist the occupations. However, this situation caused problems between the Ottoman Empire and the National Movement. At this point, it has brought a series of prohibitions to prevent the correspondence of national societies, congresses and commands. However, this situation resulted in the National Movement's seizure of the post and telegraph centers and the termination of the Istanbul-Anatolian communication. On March 16, 1920, after the occupation of Istanbul, a secret communication organization was established and all events in Istanbul could be transmitted to Anatolia. Thus, the

National Movement gained great power over the means of communication. This power was an important element for the victory of the national struggle.

In this study, which was prepared on the basis of different archival documents, the occupation of post and telegraph centers during the Armistice Period and the censorship of communication documents were evaluated in terms of the Entente States-Ottoman Empire-National Movement.

In the study, it was concluded that the Allied Powers occupied the communication centers and vehicles in violation of the Armistice of Mudros. In addition, the communication policies of the Entente States were evaluated. At this point, it has been revealed that there is no common censorship, and that each state determines different censorship rules within the framework of its own policies.

Keywords: Entente States, Ottoman Empire, National Movement, Mudros Armistice, Occupation, Censorship, Communication, Post Office, Telegraph Office.

ÖNSÖZ

Haberleşme bütün toplumlarda her zaman bir gereksinim olmuştur. Ancak bazı dönemlerde ayrı bir öneme sahiptir. Millî Mücadele Dönemi'nde de haberleşme vasıtalarına çok fazla ihtiyaç duyulmuştur. Öyle ki İtilaf Devletleri birçok merkezi işgal etmiş, merkezi otoritenin Anadolu ile bağlantısını çeşitli yollarla engellemiştir. Bu durumda yaşanacak otorite boşluğundan İtilaf güçleri çok rahat faydalanabilir ve işgallerini geniş alana yayabilirlerdi. Fakat Millî Hareketin de haberleşme araçlarının öneminin farkında olması İtilaf Devletleri-Osmanlı Devleti-Millî Hareket arasında mücadelelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu çalışmada üç ayrı cephenin haberleşme konusunda attığı adımlar anlatılmış, karşı cephelerin aldığı önlemlere değinilmiştir.

Millî Mücadele'nin kazanılmasında haberleşme merkezlerinin, araç ve gereçlerinin önemi yadsınamaz. Bu nedenle böyle önemli bir konunun çalışılmaması eksiklik olarak nitelendirilebilir. Literatüre bakıldığında bu çalışmanın bazı yönleri makalelerde az da olsa işlenmiş, fakat geniş bir pencereden bakılmamıştır. Dolayısıyla tamamlayıcı ve doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır. Başta farklı arşivlerden alınan belgelerin ışığında gerçekleştirilen çalışma, hatıralar, gazeteler, dergiler, fotoğraflar, kitap ve makaleler ile desteklenmiştir.

Çalışma sırasında özellikle Osmanlıca belgelerde karşılaştığım farklı noktalar, yeni bilgiler ortaya koyma düşüncesi benim bu çalışmaya daha çok bağlanmama, tezimi içselleştirmeme neden oldu. Bu çalışmanın meydana gelmesinde ise zikretmem gereken isimler var. Başta Lisans ve Yüksek Lisans döneminde derslerini ilgiyle takip ettiğim, kendisine/çalışma disiplinine hayran olduğum, Osmanlıca belgelere verdiği önem sebebiyle Osmanlıca konusunda kendimi geliştirmek için gayret ettiğim, çalışmamda tecrübe ve bilgilerinden istifade ettiğim kıymetli danışmanım Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR'a çok teşekkür ediyorum. Yine bilgilerinden istifade ettiğim saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Cezmi ERASLAN'a ve Prof. Dr. Halil BAL'a teşekkürlerimi sunarım. Tez konumun belirlenmesinde katkıları olan ve bu konu üzerinde çalışma isteğimi destekleyen, bana yol gösteren saygıdeğer Prof. Dr. Abdurrahman BOZKURT'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez sürecinde kapısını sık sık çaldığım ve beni bilgileriyle aydınlatan

saygıdeğer Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ'ye ve Altın Kaçakçılığı konusunda bazı Osmanlıca belge transkriptlerini benimle paylaşan, kendisine sorduğum soruları cevapsız bırakmayan saygıdeğer Dr. Öğr. Üyesi Murat AYDOĞDU'ya hassaten teşekkür ederim. Yine kendisinin bilgilerinden faydalandığım Prof. Dr. Recep KARACAKAYA'ya ve yabancı postanelerle ilgili fotoğraflara ulaşmamı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Ali Okumuş'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez sürecinde görüşlerine başvurduğum Arş. Gör. Umut DERE ve Arş. Gör. Özlem ARSLAN'a teşekkür ederim. Bu süreçte benden desteklerini esirgemen her koşulda yanımda olan pek kıymetli arkadaşlarım Betül YALÇIN, İrem KARADUMAN, Melike ALAYBAŞI, Senem AKTAŞ AY ve Sena ÖZKAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca maddî, manevî her zaman yanımda olan sevgili ailem, annem Gülsüm YÜKSEL, babam Abdullah YÜKSEL ve kardeşim Mehmet Ali YÜKSEL'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'ni (Büyük Postane) ziyaretim sırasında bana eşlik eden Değerli Kâğıtlar ve Pul Müdürü Hacer GÜLEN'e de teşekkür etmek isterim. Ayrıca TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ATASE arşivi, TİTE arşivi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi, Taksim Atatürk Kitaplığı çalışanlarına teşekkür ederim.

Bu Yüksek Lisans tezi Türk Tarih Kurumu'nun katkılarıyla hazırlanmıştır.

İstanbul, 2022
Ayşe YÜKSEL

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vii
HARİTALAR LİSTESİ	xiii
RESİMLER LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ İŞGAL GÜÇLERİNİN POSTANE VE

TELGRAFHANE POLİTİKASI (MONDROS

MÜTAREKESİ'NDEN III. DAMAT FERİT PAŞA

HÜKÜMETİ'NE KADAR)

A. Birinci Dünya Savaşı'nın Sonlanması ve Mondros Mütarekesi'ne Giden Süreç	22
B. Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması ve Mütareke Metninin Genel Değerlendirmesi	24
1. 12. Maddenin Değerlendirilmesi.....	28
C. İtilaf Devletleri'nin İşgal Bölgeleri	30
D. İtilaf Devletleri'nin Postane ve Telgrafhaneleri İşgali ve Uyguladıkları Kontrol	38
1. Resmî Haberleşmenin Engellenmesi ve Şifreli Haberleşmenin Yasaklanması	38
a) Yunanlıların Resmî Haberleşmeyi Engellemesi ve Şifreli Haberleşmeyi Yasaklaması	43

b) Posta Çantalarına El Koyulması	53
2. Posta ve Telgraf Haberleşmesinin Kesilmesi	56
3. Telgraf Hatlarının Tahrip Edilmesi.....	63
4. Postane ve Telgrafhanelere Kontrol Memuru Yerleştirilmesi.....	69
5. Türkçe Haberleşmenin Yasaklanması ve Muhaberat Saatinin Kısıtlanması ..	70
6. Eşyalara El Koyulması.....	73
7. Pullara El Koyulması	76
a) Pullardaki İbarelerin Değiştirilmesi	77
E. İstanbul'un İşgali ve Postane ve Telgrafhanelerde İtilaf Yönetimi	78
1. İstanbul'un Fiilen İşgali ve Posta ve Telgraf Merkezlerinde Uygulanan Kontrol.....	78
2. İstanbul'un Resmen İşgali ve Posta ve Telgraf Merkezlerinde Uygulanan Kontrol.....	79
a) İstanbul Postane ve Telgrafhanesi'nin İşgali ve İtilaf Yönetiminin Kurulması.....	82
F. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin Haberleşme Ağlarını Kullanması ve Yeni Hatlar Tesis Etmesi.....	84
1. İtalyanlar	85
2. Yunanlılar	87
3. İngilizler	88

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ POSTA VE TELGRAF MERKEZLERİNİN İŞGALİ KARŞISINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN ALDIĞI TEDBİRLER

A. Osmanlı Devleti'nin Haberleşme Konusunda İç Sorunları	91
1. Eşkıyaların Telgraf Hatlarına Zarar Vermesi ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu	91
2. Telgraf Haberleşmesinde Yaşanan Gecikmeler ve Alınan Tedbirler	97
3. Yabancı Postanelerin Yeniden Açılması ve Osmanlı Devleti Aleyhindeki Faaliyetleri	100

a) Yabancı Postaneler Üzerinden Yapılan Altın Kaçakçılığı ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu	106
b) Yabancı Postanelerin Eşya ve Koli Sevkiyatına Gümrük Vergisinin Getirilmesi.....	111
B. Osmanlı Devleti'nin Haberleşmeyi Yeniden Temin Etme Çabaları	113
1. Şifre Miftahlarının Değiştirilmesi.....	113
2. Sansürün Uygulanmadığı Merkezlerden İrtibatın Sağlanması	114
a) Güvenilir Kişiler Vasıtasıyla Haberleşmenin Sağlanması	117
3. Harbiye Nezareti'nin Uyguladığı Sansürün Kaldırılması.....	118
4. Osmanlı Devleti'nin Millî Hareket Karşısında Aldığı Tedbirler	123
5. Osmanlı Devleti'nin Memurlara Uyguladığı Politikalar	126
a) Mali Sıkıntıların Memurlar Üzerindeki Etkisi.....	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ POSTA VE TELGRAF

MERKEZLERİNİN İŞGALİ KARŞISINDA MİLLÎ HAREKETİN TEPKİSİ

A. Millî Hareket İle İstanbul Hükümeti Arasındaki Sorunlar	132
1. Şifreli Haberleşmenin Yasaklanması Üzerine Millî Hareketin Postane ve Telgrafhaneleri İşgali	132
a) Adana-İstanbul Posta Çantalarının Kontrol Edilmesi ve Ferda Gazetesi'ne El Koyulması.....	134
2. Teşkilât-ı Millîye ve Kongre Telgraflarının Alınmaması Üzerine İstanbul-Anadolu Haberleşmesinin Kesilmesi.....	137
3. Kongreler Dönemi'nde İstanbul Hükümeti'nin Anadolu İle Bağlantı Kurma Çabaları	140
4. Millî Hareketin Yeni Haberleşme Merkezleri Açması	142
B. İtilaf Devletlerinin Posta ve Telgraf Merkezlerini Ele Geçirmesinin Ardından Millî Hareketin Tavrı.....	144
1. İstanbul'un İşgali ve 16-17 Mart Kararları	144
2. İstanbul'un İşgali ve İstanbul Hükümeti'nin Anadolu İle Bağlantı Kurma Çabaları.....	146

3. Gizli Haberleşme Teşkilatının Kurulması ve İstanbul-Anadolu Muhaberesinin Sağlanması	148
a) Anadolu ile Yapılan Gizli Haberleşmede Telgraf Memurlarının Katkıları	148
b) İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'nde Kurulan Gizli Haberleşme Teşkilatı	150
(1) Gizli Merkezin İhsan Pere'nin Evine Taşınması	154
(2) Gizli Merkez'in Ekrem Baydar'ın Evine Taşınması	155
c) Kuşçalı Telgrafhanesi Üzerinden Ankara İle Bağlantı Kurulması.....	157
d) Gizli Teşkilatın Düşman Haberleşmesini Engelleyici Faaliyetleri	158
4. Posta ve Telgraf Merkezlerindeki Casus Memurların Temizlenmesi	159
5. TBMM'NİN Açılması ve Ankara'nın Haberleşme Merkezi Olması	161
a) Gizli Grupların Mondros Mütarekesi'nden Büyük Taarruz'a kadar Anadolu'ya Sağladığı Yardımlar	164
(1) İstanbul-Ankara Haberleşmesini Sağlamaya Yönelik Teşebbüsleri	165
(2) Orduya Muhabere Malzemesi Sağlamaları.....	168
6. Mudanya Mütarekesi'nin İmzalanması ve Haberleşme Üzerindeki İtilaf Kontrolünün Sona Ermesi	171
SONUÇ	174
KAYNAKÇA.....	178
EKLER	192

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1: Osmanlı Devleti'nin posta yollarını gösteren harita.....	33
Harita 1.2: Osmanlı Devleti'nin posta yollarını gösteren harita.....	34
Harita 1.3: Osmanlı Devleti'nin telgraf hatlarını gösteren harita	35
Harita 1.4: İstanbul Boğazı'ndaki telgrafhaneleri gösteren harita.....	67
Harita 1.5: İstanbul Boğazı'ndaki telgrafhaneleri gösteren harita.....	68

RESİMLER LİSTESİ

Resim 0.1: Avusturya postanesinden bir görüntü	16
Resim 0.2: Kudüs'te Fransız Konsolosluğu duvarındaki posta kutusu kaldırılıyor	21
Resim 1.1: Mersin Posta ve Telgrafhanesi	41
Resim 1.2: Bandırma Postane ve Telgrafhanesi.....	47
Resim 1.3: İzmir Postane ve Telgrafhanesi	60
Resim 1.4: İzmir Postane ve Telgrafhanesi'nin iç mekânı.....	60
Resim 1.5: Antalya Posta Telgraf ve Telefon Merkezi	64
Resim 1.6: Beyoğlu Posta ve Telgraf Merkezi.....	81
Resim 1.7: İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi	84
Resim 1.8: İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi iç mekânı.....	84
Resim 2.1: “İstanbul ve Civarında Bulunan Telgraf Hattını ve Hattı Bekleyen Nöbetçileri Gösteren Sulu Boya Resimdir”	95
Resim 2.2: İngiliz Postanesi (İstanbul).....	103
Resim 2.3: Fransız Postanesi (İstanbul)	103
Resim 2.4: Alman Postanesi (İstanbul)	104
Resim 2.5: İtalyan Postanesi (İzmir)	104
Resim 2.6: İtalyan Postanesi 1920-1922 (İzmir).....	105
Resim 2.7: Avusturya Postanesi'nin iç kısmı (İzmir)	105
Resim 2.8: Fransız Postanesi (Mersin)	105
Resim 2.9: Alman Postanesi (İzmir)	106
Resim 2.10: Paket Postanesi.....	112
Resim 3.1: Erzurum Kongresi sırasında kullanılan bir telefon	140
Resim 3.2: Millî Mücadele Dönemi'nde kullanılan telgraf aletlerinden biri	140
Resim 3.3: Bolu Postanesi.....	153
Resim 3.4: Millî Mücadele Dönemi'nde kullanılan telefon santrali	153
Resim 3.5: Ankara Posta ve Telgraf Merkezi	156
Resim 3.6: Ankara Posta ve Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü Binası.....	162

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Osmanlı makamlarının Tekfurdağı Postanesi'nde Yunanlıların alıkoyduğu eşya ve emanetlere dair tespitleri	75
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Osmanlı Devleti'ndeki Telgraf güzergâhları.....	36
Şekil 1.2: İşgal edilen Posta, Telgraf ve Telsiz merkezlerinin Haritası.....	37

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
B.	: Belge
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
BOA.	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
DH. EUM.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
DH. EUM. AYŞ.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH. EUM. KLU.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kalem-i Umumi
DH. EUM. 6ŞB.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube
DH. İ. UM.	: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti
DH. İ. UM. EK.	: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti İdare-i Umumiye Ekleri
DH. KMS.	: Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi
DH. UMVM.	: Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
E.T.	: Erişim Tarihi
G.	: Gömlek
HR. İM.	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım

HRT.h.	: Haritalar
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
IRCICA	: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İLEF	: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
İSH.	: İstiklâl Harbi Kataloğu
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
K.	: Kutu
ML. EEM.	: Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama
Merkezi	
Pos-Tel	: Posta ve Telgraf ve Telefon Dergisi
PTT	: Posta ve Telgraf ve Telefon
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ŞD.	: Şûrâ-yı Devlet
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDA	: Türk Dünyası Araştırmaları
TİH.	: Türk İstiklâl Harbi
TİTE.	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarik yok
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

A. Metodoloji

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile İtilaf Devletleri'nin haberleşme politikalarını inceleyen, Osmanlı Devleti'nin tavrını ve Millî Hareketin olaylara bakış açısını anlatan bütüncül bir çalışma bulunmamakta idi. Yapılan çalışmalarda ise olayların tek bir taraf açısından değerlendirilip sınırlı sayıda vesika ile desteklendiğinin anlaşılmış olması bu çalışmanın ortaya çıkmasında yönlendirici olmuştur. Ayrıca çalışmanın tarihsel sınırı 1918-1922 yıllarını kapsamaktadır. Başlangıç tarihi belirlenirken İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının akabinde haberleşme merkezlerini işgal etmeye başlaması etkili olmuştur. 1922 yılı ise İtilaf Devletleri'nin politikalarının Millî ordu karşısında başarısızlıklarının arttığı bir tarihtir. Bu nedenle yenilgilerin İtilaf Devletleri'nin haberleşme politikalarını nasıl etkilediği, Osmanlı Devleti'nin Millî Harekete karşı nasıl bir tutum sergilediği ve Millî Hareketin tavrı daha iyi anlaşılmıştır. Ayrıca 1922 yılı haberleşme araç ve gereçleri üzerinde İtilaf hakimiyetinin son bulduğu bir dönemdir. Bu nedenle çalışma, postane ve telgrafhaneler üzerindeki idarenin yeniden Türk egemenliğine geçtiği Mudanya Mütarekesi'ne kadar getirilmiştir.

Giriş Bölümü'nde Osmanlı Devleti'nde posta ve telgrafın geçmişinden bahsedilerek Posta ve Telgraf Nezareti'nin kuruluşuna kadar geçen süreç anlatılmıştır. Aynı zamanda Osmanlı coğrafyasında posta ve telgraf haberleşmesinin ne derece işlevsellik kazandığına değinilmiştir.

Birinci Bölüm'de İtilaf Devletleri'nin posta ve telgraf merkezlerine el koymaları, kurdukları sansür yönetimi anlatılmıştır. Ayrıca İtilaf kuvvetlerinin Osmanlı topraklarındaki genel siyasetlerinin haberleşme politikalarını nasıl etkilediği ortaya çıkarılmıştır.

İkinci Bölüm'de başlangıçta Osmanlı Devleti'nin dâhili sorunları anlatılmıştır. Hem iç problemleri hem de düşman işgalleri karşısındaki tutumları, aldıkları önlemlerden bahsedilmiştir. Bu noktada da Osmanlı hükümetlerinin aldığı kararların haberleşmeyi ne kadar etkilediği incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm’de Millî Hareket ekseninde olaylar anlatılmıştır. Millî Hareketin Osmanlı Devleti’nin takındığı tavır karşısındaki tutumlarından ve İtilaf güçlerinin haberleşme politikalarına karşı aldığı önlemlerden bahsedilmiştir.

Çalışma Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) ve Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)’den alınan belgelerin temelinde hazırlanmış, Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi’nde yer alan Kızılaycı Hamit Arşivi’ndeki belgelerle de desteklenmiştir. Zira sadece Başkanlık Osmanlı Arşivi’ndeki vesikalar tek başına İtilaf işgallerini anlatmaya yeterli değildi. Daha ziyade Yunan ve İtalyan işgallerini, Batı Anadolu ile ilgili politikalarını anlatan vesikalar yer almaktaydı. ATASE’deki belgeler ise İngiliz ve Fransızların postane ve telgrafhane politikalarına değinmiştir. Ayrıca ATASE’deki belgeler Güneydoğu Anadolu’daki haberleşme merkezleriyle ilgili daha çok bilgi vermektedir. Öte yandan TİTE’deki belgelerde Anadolu Hareketinin haberleşme merkezlerinin işgalleri karşısında aldığı tedbirlerden bahseden noktalarla karşılaşmıştır. Söz konusu belgeler eleştiri süzgecinden geçirilerek nesnel bir gözle anlatılmıştır. Böylece Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan olaylar İtilaf Devletleri-Osmanlı Devleti-Millî Hareket açısından incelenmiştir. Ancak bazı belgelerin tarih ve hangi kaleminden çıktığı, nereye gönderildiği yazmadığından dipnotta verilememiştir. Özellikle ATASE ve TİTE’deki belgelerde bu durumla sıklıkla karşılaşmıştır.

Bazı belgeler ise konunun tamamlanması açısından yetersiz olduğundan çalışmanın tarihsel sınırının biraz ötesindeki vesikalardan istifade edilmiştir. Bu noktada “Yabancı Postaneler Üzerinden Yapılan Altın Kaçakçılığı ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu” konusunda 1923 yılındaki belgelerden yararlanılmıştır.

Öte yandan Genelkurmay yayınları tarafından hazırlanan Harp Tarihi Vesikaları Dergisi çalışmadaki boşlukları doldurması açısından önemlidir. Ayrıca Millî Mücadele sırasında postane ve telgrafhanelerde görev yapmış memurların hatıraları, dergi ve gazetelere verdiği röportajlar bu çalışmada ayrı öneme sahiptir. Manastırlı Hamdi, Cevad BESEN, İhsan PERE, İhsan AKSOLEY ve Ekrem BAYDAR gibi İstanbul-Anadolu haberleşmesinin sağlanmasında büyük payı olan kişilerin sözleri kayda değerdir. Yine Ahmet Baha GÖKOĞLU ve Şekip ESKİN gibi o dönemi görmüş memurların hatıraları önemli kaynaklar arasındadır.

Bu çalışmada harita, fotoğraf ve tablolara yer verilmiştir. Haritalar konusunda Başkanlık Osmanlı Arşivi ve Salt Araştırma'dan istifade edilmiştir. İstanbul Üniversitesi Dijital Arşivi, Salt Araştırma, Taksim Atatürk Kitaplığı ve Levantine Heritage Foundation'dan alınan fotoğraflara da çalışmada yer verilmiştir. Öte yandan bir işgal haritası ve telgraf güzergâhlarını gösteren şablon çizilerek çalışmanın daha net anlaşılması amaçlanmıştır. Ayrıca Beyoğlu'nda bulunan, İngiliz ve Fransızlar tarafından kullanılan yabancı postanelerin fotoğrafları çekilerek çalışmaya eklenmiştir. Millî Mücadele Dönemi'ne şahitlik etmiş, gizli haberleşme teşkilatını içinde barındırmış İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'nde (Büyük Postane) ise restorasyon olduğu için telgraf aletlerini görme şansı elde edilememiştir. Bu nedenle çalışmada yalnızca iç mekân fotoğraflarına yer verilmiştir. Ayrıca I. TBMM ve II. TBMM binalarındaki Millî Mücadele Dönemi'nde kullanılan haberleşme aletlerinin fotoğrafları çekilerek çalışmanın bir parçası haline getirilmiştir.

B. Osmanlı Devleti'nde Posta ve Telgrafın Başlangıcı

Hayatın temel yapı taşlarından olan haberleşme insanların varlıklarını devam ettirebilmesinde önemli bir unsur olmuştur. Zarurî olan bu durum için her zaman etkileşimde kalmak adına bazı araç ve gereçler kullanılmıştır.

Nitekim ilk çağlarda yaşayan insanlar uzak mesafeler arasında haberleşmeyi sağlayabilmek için ateşten istifade etmişlerdir. Yaktıkları ateşten çıkan dumanlar ile karşı tarafa birtakım işaretler göndermişlerdir. Yine davullar da kullanılan araçlar arasındadır.¹

Davullar Osmanlı Devleti'nin haberleşme sistemi içinde de yer almıştı. Öyle ki Osmanlı Devleti'nde kullanılan ilk iletişim vasıtalarından biri de derbend davullarıdır. Ülkeyi tepeden tırnağa saran derbend teşkilatı içinde bir haberleşme aracı olarak kullanılmaktaydı.² Bu davullar sayesinde tehlikeli durumlar derbentlere bildiriliyordu.³

¹ Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", **Çağını Yakalayan Osmanlı**, Yay. Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, IRCICA, İstanbul 1995, s.45.

² Nesimi Yazıcı, "Balkanlar'da İlk Osmanlı Telgraf Hatları", (Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri, Sofya 21-23 Nisan 2000), **İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi** (IRCICA), İstanbul 2002, s.107-108.

³ Halaçoğlu, Yusuf, "Derbend", **DİA**, C. IX, İstanbul 1994, s. 162-164.

Klasik anlamda haberleşme uzun bir süre menzil teşkilatı üzerine kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluğa dönüştüğü 13. yüzyıl sonundan itibaren sınırları genişlemiş ve toprakları üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmak için haberleşmeye ihtiyacı artmıştır. Bu noktada "Ulak" veya "Tatar" şeklinde adlandırılan at üzerinde haber taşıyan görevlilerin bulunduğu ve daha önce Türk toplumlarında uygulanan sistemi geliştirmiş ve kullanmıştır. Bu haberleşme türü "*Türk postacılığının*" ilk örneğidir. Nitekim hem Göktürk yazıtlarında hem de Dîvânu Lugâti't-Türk'te ulaklardan bahsedilmiştir. Ancak bu vasıtalar ile sağlanan haberleşme sistematik bir yapıdan uzaktı. Bu yüzden 16. yüzyıla kadar Osmanlı haberleşme sistemi belirli bir düzenden ziyade dağınık bir nizamda varlık gösteriyordu. Lütü Paşa'nın sadarete getirilmesinin ardından ise menzilhaneler yapılmış, haberleşme sistemi bir örgütlenme etrafında birleştirilmeye çalışılmıştı.⁴ At, araba ve develerin bulunduğu menzilhanelerde postalar, Menzil Eminleri ve Posta Tatarları aracılığıyla ve emanet yöntemi ile taşınıyordu. Daha sonraki dönemlerde ise iltizam usûlüyle müteahhitler ve mültezimler vasıtasıyla postalar nakledilmeye başlanmıştı.⁵ Menzil sistemi haberleşmenin bir vasıtası idi. Ancak bu sadece devletin kendi arasındaki haberleşmeyi kapsıyordu. Osmanlı tebaası kendi çabasıyla haberleşebiliyordu.

Posta Nezareti henüz kurulmadan evvel, halk ve tüccarların haberleşmesi Katırcı, Kiracı ve Emanetçi görevindeki kişiler ile sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu haberleşme çok düzenli değildi.⁶

Bu nedenle düzenli bir posta teşkilatı kurulmalı idi. Düzenli posta teşkilatını kurma fikri ilk olarak II. Mahmut döneminde ortaya çıkmıştı. Sultan II. Mahmut, Avrupa'dakine benzer bir posta örgütü meydana getirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu düşünce ve isteklerini 1832'de bir hatt-ı hümayun ile sadrazam Reşit Paşa ile

⁴ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", **150. Yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, VII. Dizi, S.142, Ankara 1992, s.140.

⁵ Tanju Demir, Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920), PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2005, s.7; Eski Posta İşleri Reis Muavini olarak görev yapmış olan Şekip Eskin de eserinde bu konuya değinmiştir. Şekip Eskin, **Türk Posta Tarihi**, Ulusal Matbaa, Ankara 1942, s.13.

⁶ Yazıcı, **a.g.m.**, s.175.

paylaşmıştır. Ne var ki yolların elverişsizliği ve güvenlik endişesi gibi sorunlar⁷ düzenli posta örgütünün kurulması için birkaç yıl daha beklenmesini gerektirmişti.⁸

Öte yandan 19. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti haberleşmede buharlı gemilerden istifade etmiştir. Bu gemiler, o dönem için hızlı bir ulaşım ve haberleşme vasıtasıydı. Bunlar Avrupa'daki yayınları Osmanlı coğrafyasına getirerek devletin Batı toplumunda yaşanan olayları takip etmesine imkân sağlıyordu.⁹ Ayrıca demiryolları 19. yüzyılın ortalarından itibaren posta haberleşmesinde kullanılmaya başlanmıştı. Buharlı gemiler ve demir yolları sayesinde haberleşmenin gelişmesi, Posta Tatarlığının sonu olmuştur. Bu yeni ve hızlı haberleşme kolları, Tatarların hareket sahasını kısıtlamış, faaliyet alanını yitirmesine yol açmıştı.¹⁰ Bu nedenle Osmanlı Devleti farklı haberleşme vasıtaları aramıştı.

Bunlar arasında Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi'nde güvercin haberleşmesini de kullanmaktaydı. Ayrıca Avrupa'da 19. yüzyılda posta güvercinleri savaş sırasında düşmanların eline geçen, haber alınamayan bölgelerle iletişim kurmak veyahut telgraf haberleşmesinin yapılamaması ihtimaline karşı kullanılmak amacıyla yeniden önem kazanmaya başlamıştı.¹¹

Osmanlı Devleti'nde ise güvercinler, askerî ve siyasî haberleşme yerine ticaret, güvenlik, istihbaratla ilgili haberlerin paylaşılmasında kullanılmıştır. Fakat telgrafın Osmanlı Devleti'nde kullanıma sunulmasıyla beraber güvercinler daha ziyade telgraf haberleşmesinin sağlanamadığı, kuşatma altına alınma ihtimali olan yerlerle irtibatın sağlanması için kullanılmak istenmişti. Bu minvalde II. Abdülhamit'in bir iradesiyle 1902'de posta güvercinlerinin askerî alanda

⁷ Nadir Yurtoğlu, "Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye'de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960)", **ATAM Dergisi**, C.XXXII, S.93, 2016, s.49.

⁸ Söz konusu hatt- hümayunda padişah II. Mahmut, "*posta*" sözcüğü yerine "*Dersââdet'imden taşraya gönderilen ve taşradan Dersââdet'ime gelen mekatib*" ifadelerini kullanmıştı. Yazıcı, **a.g.m.**, s.143.

⁹ Orhan Koloğlu, "Yeni Haberleşme ve Ulaşım Tekniklerinin Osmanlı Toplumunu Etkileyişi", **Çağın Yakalayan Osmanlı**, Yay. Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, IRCICA, İstanbul 1995, s.598.

¹⁰ Koloğlu, **a.g.m.**, s.601.

¹¹ Ramazan Erhan Güllü, "19-20. Yüzyıllarda Avrupa'da ve Türkiye'de Askerî Posta Güvercinleri Kullanımı", **Belleten**, C.LXXXIV, S.301, Ankara 2020, 1180-1181.

kullanılmasıyla alakalı bir nizamname yayımlanmıştı. Ancak elde edilen bilgilerden bir posta güvercini sistemi kurulmadığı sonucuna varılmıştır.¹²

Öte yandan Osmanlı Devleti, Avrupa'da güvercinle sağlanan irtibatta yaşanabilecek tehlike durumlara karşı uygulanan balon ile haberleşme için de çalışmalar yapmıştır. Ancak yapılan denemelerden olumlu bir netice alınamamıştır.¹³

Osmanlı Devleti'nin haberleşme sistemi dağınık bir yapıda idi. Posta haberleşmesinin düzenli bir şekilde sağlanabilmesi için posta nizamnamesine ihtiyaç duyulmuştur. Aynı zamanda postaların ulaşabileceği bölgeleri genişletebilmek, Anadolu ve Rumeli topraklarının önemli noktalarında postanelerin açılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bunun için özel bir komisyon kurulmasına ve hazırlıkların yapılmasına karar verilmiştir. Bu komisyonun çalışmaları neticesinde 23 Ekim 1840'da Posta Nezareti kurulmuştur.¹⁴

Posta Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte postanelerin işleyişi ve memurların görevlerini belirleyen kırk dört maddelik bir posta nizamnamesi 16 Kasım 1840'da yayınlanmıştır. Nizamnamenin ilk maddeleri müdürlerin özellikleri ile ilgiliydi. Maaşları da belirtilen bu müdürlerin "haysiyet" sahipleri arasından seçilmesi gerekiyordu. Ayrıca okuma yazmaya hâkim olması beklenen müdürlerin postanede çalışma saatleri de belirlenmişti. Nizamnamede, postanelerde bir mektubun kabulünden dağıtımına kadarki süreç en ince ayrıntısıyla hesaplanmıştı. Buna göre, Postahane-i Âmire binasına asılacak bir levhada postaların hangi gün ve saatlerde çıkacağı ve alınacak ücretin ne olacağı yazılacaktı. Memurlar söz konusu evrakların alım ve verim işlemini vezne denilebilecek bir camekân ardından yapacaktı. Evrak benzeri postaların dışında kalan hiçbir şey görevlilerce alınmayacaktı. Postaneye evrakların kabulünden tatarlara teslim edilmesine kadar geçen aşamalar da nizamnamede ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Tatarlara düşen sorumluluklara dikkat çekilmişti.¹⁵

Posta teşkilatı belli bir noktaya gelmesine rağmen hızlı haberleşmeye olanak sağlayamıyordu. Oysaki devlet işlerinin yürümesi, otoritenin her noktada gücünü

¹² Güllü, **a.g.m.**, 1187, 1195-1197.

¹³ Güllü, **a.g.m.**, s.1193.

¹⁴ Eskin, **a.g.e.**, s.16; Yazıcı, **a.g.m.**, s.145.

¹⁵ Eski PTT Bölge Başmüdürü olarak görev yapmış olan Asaf Tanrıkut eserinde nizamname maddelerini detaylı bir şekilde açıklamıştır. Asaf Tanrıkut, **Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı**, C.I, Efem Matbaacılık, y.y., 1984, s.87-91.

hissettirebilmesi için haberleşme ağlarının sık ve hızlı olması önemliydi. Bu açıdan bakıldığında telgrafın keşfi bu açığı kapatabilecek nitelikteydi. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin telgrafi kabulü hiçte zor olmamıştı.

Aslında 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin haberleşmeyi temin etmek için birkaç telgraf sistemini denemeye başladığı bir dönemdi. Bunlardan ilki, semafor* adlı bir aletin kullanılmasıydı. Söz konusu alet, Osmanlı-Rus Harbi'nde (1828-1829) kullanılmış olmasına rağmen Karadeniz ile İstanbul arasında kısıtlı bir haberleşmeden başka yararı olmamıştır.¹⁶ Diğer bir deneme 18.yüzyılın son çeyreğinde geliştirilen optik telgrafın 19. yüzyılda Osmanlı ülkesinde kullanılmasıdır. Fransız Mühendis Claude Chappe'nin geliştirdiği optik telgraf uzak mesafelerin hızlı haberleşmesini sağlıyordu. Optik telgrafın kullanıma sunulduğu ilk yer Paris-Lille arasındaki hat idi. Bu iki merkez arasında yer alan tepelere dikilen kulelerde harfler ve rakamlar bulunuyordu. Harf ve rakamları göstermek için kuleye sabitlenmiş ahşap kollar kullanılıyordu. Burada görevlendirilen memurlar hemen önünde yer alan kuleye mesajı iletliyordu.¹⁷ Memurların işaretleri izleyebilmeleri için dürbünler bulunuyordu. Saniyeleri alan bu sistem ile ilk kuleden son kuleye kadar haberleşme sağlanmış oluyordu.¹⁸

Bu telgraf sisteminin Osmanlı topraklarında kullanımı ile ilgili ise farklı bilgiler mevcuttur. Ahmet Baha Gököğlu'ya göre Osmanlı Devleti bu sistemi kullanmakta istekli idi. Ancak iç karışıklıklar nedeniyle söz konusu sistemi kullanmaya fırsat bulamamıştı.¹⁹ Nesimi Yazıcı ise dönemin vakanüvisti Ahmet Lütü Efendi'nin eserine dayanarak Osmanlı Devleti'nde optik telgraf sisteminin kullanıldığını ileri sürmüştür. Zira Lütü Efendi, İstanbul-Silistre arasında optik telgraf hattının kurulduğunu eserinde kayda almıştır. Yine Ortaköy, Kuzguncuk,

* “İki gemi veya gemi ile kıyı istasyonu arasında haberleşmede kullanılan üç kollu işaret sütunu”, sozluk.gov.tr, E.T. 28.07.2022.

¹⁶ Charles Mac Farlane, **Constantinople in 1828**, C.II, 2.bs., London 1829, s.373; Roderic H. Davison, “Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi”, Çev. Durdu Mehmet Burak, **OTAM**, S.14, Ankara 2003, s.348.

¹⁷ John R. McNamara, **The Economics of Innovation in the Telecommunications Industry**, Quorum Books, New York 1991, s.9. Eski Telgraf memurlarından Ahmet Baha Gököğlu, optik telgraf terimi yerine havaî telgraf ifadesini kullanmıştı. Ahmet Baha Gököğlu, **Batı ve Doğu'da Telgrafçılık Nasıl Doğdu: Yurdumuzda Telgrafçılık İlk Hatlar İlk Telgraf Tarifesi İlk Telgraf Türesi**, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1935, s.10.

¹⁸ Gököğlu, **a.g.e.**, s.13.

¹⁹ Gököğlu, **a.g.e.**, s.22.

Rumelihisarı, Çakalburnu ve Yuşa Tepesi'ne de bu telgraf sisteminin kurulduğunu belirtir. Ayrıca Nesimi Yazıcı, İstanbul'da iki adet telgraf dürbününün bulunmasını, Osmanlı Devleti'nde optik telgraf sisteminin kullanıldığına dair bir delil olarak görmüştür.²⁰

Basit düzenekli telgraf aletlerinden sonra daha kapsamlı ve her ülkede yaygın şekilde kullanıma sunulacak bir alet olan Mors telgraf aleti keşfedilmişti.²¹ Söz konusu telgraf aletinin denemesi Osmanlı Devleti'nde iki defa yapılmıştı. Bunlardan ilki 1839'da Mellen Chamberlain tarafından diğeri ise 1847'de J. Lawrence Smith tarafından yapılmıştı.²² Samuel Morse ile birlikte çalışan Mellen Chamberlain ilk elektrikli telgrafi tanıtmak ve patent alabilmek için önce Avusturya'ya ve ardından Osmanlı Devleti'ne gitmiştir.²³ Chamberlain Padişah Abdülmecid huzurunda telgraf aletini tanıtmaya geçmeden önce Cyrus Hamlin ile denemeler yapmıştı.²⁴ İstanbul'da yaptığı denemesinde telgraf aletinin kâğıda işaretlemeler yaparken sorunlar oluşturduğunu fark edince makineyi tamir etmek için geri dönmeye karar vermişti. Ancak dönüş yolunda bindiği teknenin Tuna kıyısında batması sonucu yanındakilerle birlikte hayatını kaybetti. Telgraf aletleri de denizin derinliklerine gömüldü.²⁵ Böylece Osmanlı Devleti'ne telgrafın tanıtılması için yapılan bu ilk girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Telgrafın Osmanlı Devleti'nde tanıtılması amacıyla gerçekleştirilen ikinci girişim ise 1847'de J. Lawrence Smith tarafından gerçekleştirildi. Lawrence Padişah Abdülmecid'in huzurunda elektrikli telgrafi tanıtmadan evvel Cyrus Hamlin'in de yardımlarıyla birtakım denemeler gerçekleştirdi. Birkaç gün süren denemelerden sonra Beylerbeyi Sarayı'nda Abdülmecit'in huzuruna çıktı. Telgraflar sarayın iki ayrı odasına kuruldu ve telgraf haberleşmesi başladı. İlk Telgraf Abdülmecit'in yönelttiği "*Fransız vapuru geldi mi?*" sorusu ile çekildi. Sarayın diğer odasında bulunan

²⁰ Yazıcı, "Balkanlar'da İlk Osmanlı Telgraf Hatları" s.108-109.

²¹ Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986, s.8-9.

²² Asaf Tanrikut, **Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi Teşkilât ve Mevzuatı II**, Ankara 1968, s.533.

²³ Cyrus Hamlin, **Among The Turks**, Robert Carter and Brothers, New York 1878, s.185-186.

²⁴ Yakup Bektaş, "Displaying the American Genius: The Electromagnetic Telegraph in the Wider World", **The British Journal for the History of Science**, C.XXXIV,No:2, Cambridge University Press, Haziran 2001, s.211.

²⁵ Hamlin, **a.g.e.**, s.185-186.

Lawrence mesajı alıp Abdülmecit'in huzurunda okuması üzerine padişahın “*Maşallah! Maşallah!*” sözleri ile karşılaştı ve Abdülmecit'in isteği üzerine devlet erkânı önünde ikinci kez telgraf denemesini gerçekleştirdi.²⁶ Bu son denemeyi takdir ile karşılayan Sultan Abdülmecit, telgrafın mucidi Samuel Morse'ye hediyeler gönderdi ve İstanbul ile Edirne arasında bir hat çekilmesini istedi. Ancak söz konusu hattın yapımı gerçekleşmedi. Hattın yapımı için 1855 yılını beklemek gerekecekti. Kırım Savaşı'nın başlaması İstanbul ile Edirne arasında bir hattın yapılmasını mecburi kıldı.²⁷ Osmanlı ve Rus orduları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı'nda İngiliz ve Fransızlar Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştı. İngiliz ve Fransızlar savaş esnasında ordularının haberleşme ağını güçlü tutabilmek adına Kırım'dan hatlar uzatmaya başlamışlardı. İngilizler Kırım'dan Varna'ya, Fransızlar da Varna'dan Bükreş'e kadar hat çektiler. Osmanlı topraklarında da İstanbul-Edirne-Şumnu üçgeninde bir bağlantı kuruldu ve Fransızların kurduğu hatlara bağlanmasıyla Osmanlı-Avrupa haberleşme ağı sağlanmış oldu.²⁸ Edirne ile Şumnu hattının inşası sırasında Fransızlar gerekli teçhizatları kendileri sağlamıştı. Ancak Osmanlı memurları da yapılan çalışmaları yakından izlemek, gerekli bilgileri edinmek üzere

²⁶ Hamlin, **a.g.e.**, s.186-191.

²⁷ Osmanlı Devleti'nde telgrafa karşı bir takım muhalefet yönelmiş, paşalar merkezden uzak bölgelerde yaşanan olaylar hakkında her gün rapor vermekten rahatsız olmuşlardır. Zira Beylerbeyi Sarayı'ndaki ikinci deneme sırasında telgraf kabloları kesilmiş, bunun “*kötü niyetli*” kişilerce yapıldığı düşünülmüştü. Hamlin, **a.g.e.**, s.192-194. Osmanlı Devleti'nde telgrafa muhalif olan kesim, onu bir “*kafir tasarımı*” olarak görmekte, “*ateizmi yaymak*”, “*dünyanın her köşesini kirletmek*” amaçlarını taşıdığını iddia etmekteydi. Bu nedenle haberleşme ve ulaşım kanallarının bu hizmet için çalıştığını düşünüyordular. Bektaş, **a.g.m.**, s.215. Telgrafa muhalif kesim arasında bazı muhafazakârlar da bulunuyordu. Bu kimseler, telgrafi “*şeytanın sesini*” ileten bir araç olarak nitelendiriyordu. Öte yandan çıkarılan yayınlar ile telgraf “*kınanıyor*”, bu araçların insanları “*yoldan çıkarmak*” gibi vazifeler edindiği ileri sürülüyordu. Edirne halkı da telgraf hatlarına muhalefet edenler arasındaydı. Edirne'de yapılacak bir telgraf hattının şehre “*yıldırım çekmesinden*” endişe edilmiş ve İstanbul-Edirne hattının yapılmasını istememişlerdi. Davison, **a.g.m.**, s.358. Edirne-Şumnu hattı sırasında ise haberleşmeyi engellemek için bazı olaylar yaşanmıştı. Söz konusu hattın inşası sırasında telgraf telleri çalınmıştı. Bu tarz hadiseler mahal vermek istemeyen hükümet, caydırıcı olması için ağır cezaların bulunduğu bir kanun hazırlamıştı. Gökoğlu, **a.g.e.**, s.53. 1857 yılında telgraf hatlarını korumak için 3 maddeden oluşan ve çeşitli cezaların yer aldığı bir kanun çıkarılmıştı. Davison, **a.g.m.**, s.367. Ayrıca hat güzergahlarına bekçi kulübeleri yapılmış, hatların korunması için çavuşlar görevlendirilmişti. Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Telgraf Fabrikası”, **TDA Dergisi**, İstanbul 1983, s.71.

²⁸ Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, **AÜİFD**, CXXVI, Ankara 1983, s.751; Gökoğlu, **a.g.e.**, s.47-48. Avrupa ile kurulan bağlantının durağı olan telgrafhanelerin açılışı ve Avrupa ile ilk bağlantının gerçekleştiği tarih arasında bir farklılık göze çarpmaktadır. Zira Osmanlı telgraf hatları 15 Eylül 1855 tarihinde çalışmaya başlamıştır. Ancak 10 Eylül 1855 tarihini taşıyan bir telgraf Osmanlı'nın Avrupa ile kurduğu ilk bağlantıdır. Söz konusu telgrafta “*Müttefik askerler Sivastapol'a girmiştir.*” ifadesi zikrediliyordu. Yazıcı, “Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, s.185.

görevlendirilmişti. Bu kişilerin geri döndüklerinde öğrendikleri bilgiler çerçevesinde Osmanlı Devleti'nde telgraf hatları inşa edilmeye başlanmıştır.²⁹ Nitekim İstanbul ile Edirne arasında telgrafhane inşası sürerken İstanbul'da Telgrafhane-i Âmire adıyla bir telgraf merkezi açılmıştı. Burası hem telgrafhaneyi hem de telgraf idaresini bünyesinde barındırıyordu.³⁰

Telgraf idaresinin meydana gelmesi ile birlikte bir nizamname hazırlanmıştı. 24 Ekim 1859'da ilk telgraf nizamnamesi yayımlandı. Söz konusu nizamname ile devlet muhaberatının sınırları çizilmiş, ücret alınmayacak resmî telgraflar belirlenmiştir. Öte yandan telgrafların içeriği üzerinde de durulmuştur. Buna göre telgrafların içeriğinde şifre benzeri ifadelerden kaçınılması ve anlaşılır bir dille yazılması gerekiyordu. Aksi durumları memurlar "ihbar" etmeliydi. Ayrıca nizamnamede telgraf memurlarına dair hükümler de vardı. Vazife bilincine ve haberleşme bilgisine sahip memurlar görevlerini kötüye kullanmamalı, telgrafların içeriğini hiç kimse ile paylaşmamalıydı. Görevlerini kötüye kullanan memurların bir daha aynı meslekte çalışmamak üzere iş akitlerine son verilecekti. Yine Osmanlı coğrafyasında yeni bir haberleşme teknolojisi ve uygulaması olan telgrafın eğitimine de önem verilmiştir. Öncelikle telgrafçıların seçimi bazı şartlara bağlanmıştı. Telgraf memurluğuna alınacak "şakirtlerin" yaş aralığı ve eğitim seviyeleri belirlenmişti. Bu şartları haiz kişiler eğitilecek, içlerinden başarı sağlayanlar İstanbul ve taşradaki görev yerlerine atanacaklardı. Telgraf memurlarının görevleri, sorumlulukları ve ilgilenmesi gereken konular nizamnamede ayrıntılı olarak işlenmiştir.³¹

C. Osmanlı Devleti'nde Posta ve Telgrafın İşlevselliği

Osmanlı Devleti'nin hızlı haberleşme isteği hem postanelerin hem de telgrafhanelerin geniş bir alana yayılmasını sağladı. Öte yandan ülkenin pek çok noktasında açılan bu haberleşme merkezleri toplum nazarında önemli bir gelişme idi. Bu sayede haberleşme yalnız devlet merkezli olmaktan çıkıp toplumu da içine alan bir mahiyete bürünmüştür.

²⁹ Aziz Akıncan, **Türkiye'de Posta ve Telgrafçılık**, Ülkü Basımevi, t.y, s.9-10.

³⁰ Kaçar, **a.g.t.**, s.108.

³¹ **Düster**, Birinci Tertip, C.II, s. 348-362; Gökoğlu, **a.g.e.**, s.63-72. Tam metin transkript için bkz: Tanrıkut, **a.g.e.**, C.II, s.584-591.

Oluşturulmak istenen posta örgütü İstanbul merkezli planlanmıştı. Başlangıçta İstanbul ile Edirne ve İstanbul ile İzmir arasında bir posta sistemi oluşturulmuştu. İstanbul ile diğer vilayetlerin posta yapılanması ise kademe kademe gerçekleştirilmişti. Böylece posta sistemine geçilerek menzil örgütü saf dışı bırakılmıştı.³² İstanbul merkezli posta örgütü için 5 ila 6 saat uzaklıktaki noktalara posta merkezleri açıldı.³³ Belirli mesafelerde açılan postaneler, zamanla taşraya kadar ilerlemiş, İstanbul ile çoğu merkezin irtibatı sağlanmıştı.

1840-1842 yılları arasında Rumeli ve Anadolu'nun pek çok noktasında posta merkezleri açılmıştı. Ayrıca posta merkezleri açılırken ekonomik açıdan kazanç sağlayacak noktalar da ihmal edilmemiş ve bu yerlere de postaneler kurulmuştu.³⁴ 1845 yılına gelindiğinde Rumeli'de 13, Anadolu'da ise 21 adet postane varlık gösteriyordu. Bu tarihten dört yıl sonra Osmanlı topraklarında postane merkezlerinin mevcudiyeti Rumeli bölgesinde 19'a çıkmış, Anadolu'da ise 25'e ulaşmıştır.³⁵

Osmanlı Devleti'nde posta haberleşmesi yalnızca karadan sağlanmamış denizyolu ulaşımından da istifade edilmiştir. Bu minvalde Trabzon ve Erzurum bölgelerine gönderilecek postalarda tamamen deniz yolu ulaşımı tercih edilmiştir. Ayrıca 1859'da *Sür'at ve Gemlik* isiminde iki posta vapuru satın alınmış, 1863'de "sahil postaları" isiminde bir posta örgütü kurulmuştu. Bu tarihten itibaren posta pulları da kullanılmış, İstanbul'un pek çok noktasına posta kutuları yerleştirilmiştir.³⁶

Osmanlı Devleti'ndeki diğer bir haberleşme kolu olan telgrafhaneler ise ilk merkezin açılmasının ardından pek çok noktada yaygınlaşmıştı. Tıpkı posta haberleşmesi gibi telgraf haberleşmesi de yaygın olarak kullanılmak istenmiştir. Özellikle postanelerin temin edemediği hızlı haberleşmeyi sağlaması açısından önemli olan telgrafhaneler, Osmanlı coğrafyasının önce önemli merkezlerine, sonra da diğer noktalara kurulmaya çalışıldı.

Telgrafhanelerin çoğalması telgraf işlerine de yoğunluk kazandırmıştır. Buna paralel olarak telgraf idarelerinin iş yükü artmış ve ek binalar tahsis edilmeye başlanmıştı. İstanbul'daki ilk telgraf merkezinin 1855'de Soğuk Çeşme Sokağı'nda

³² Demir, **a.g.e.**, s.11.

³³ Diren Çakılcı, **Rumeli Telgraf Hatları (1854-1876)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, s.4.

³⁴ Anadolu ve Rumeli'de açılan ilk postanelerin ayrıntılı bilgisi için bkz: Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", s.155-156.

³⁵ Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", s.156-157.

³⁶ Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", s.150, 170.

açılmasının ardından iş yoğunluğunun azaltılması amacıyla 1866-1867’de Alay Köşkü de telgrafhane için tahsis edilmiştir.³⁷

Osmanlı Devleti’nde telgraf hatlarının yaygınlaşmasında, hızlı bir şekilde haberleşme arzusunun yanı sıra askerî ve siyasî talepler de etkili olmuştur. Zira telgraf hatları askere ve siyasete hizmet edecekti.³⁸ Öte yandan 19. yüzyıl Osmanlı ulaşımında karayolları, deniz ve demiryolu ulaşımı birbirinin bütüncül parçası olmaktan çok uzak, birbirinden bağımsız üç kol idi. Telgraf ağları bu koşullarda ön plana çıkmıştı. Maliyet açısından da ulaşım ağlarına harcanan meblağ kadar pahalı değildir. Ayrıca telgraf hatları daha hızlı kurulmaktadır.³⁹ Bütün bunlarla birlikte Osmanlı Devleti’nin telgrafi istemesindeki asıl gaye, topraklarındaki otoriteyi canlı tutabilmek, kontrolü tam olarak sağlayabilmektir. Telgraflar, en irak noktayı bile yakın etmiş, devletin gücünü her bölgede ve herkesin üzerinde hissettirilmesine olanak sağlamıştır. Bu nedenle padişahların da telgrafi desteklemesi ve ülkede yaygın olarak kullanıma girmesine imkân sağlaması beklenen bir durumdur.

Osmanlı Devleti’nde ilk telgraf hattı olan İstanbul-Edirne hattının inşa edildiği 1855 yılından 1861 yılına kadar sadece altı yıl içinde birçok noktaya telgraf hatları çekilmişti.⁴⁰ Ancak İstanbul merkezinde örülmeye başlayan telgraf ağları ilk aşamada yetersizdi. İstanbul’un Anadolu yakasında Üsküdar ve Avrupa yakasında Beyoğlu telgraf merkezleri bulunuyordu. Ancak her iki yaka arasında telgraf bağlantısı kurulamamış, Üsküdar ile Beyoğlu arasındaki haberleşmede kayıkçılardan yararlanılmıştır. Kayıkçılara teslim edilen yazışmalar sayesinde iki yaka arasındaki irtibat sağlanmaktaydı. Yaşanan zorluklardan dolayı Rumeli Hisarı ve Anadolu Hisarı arasında telgraf hatları 6 Aralık 1862’de kurulmaya başlandı. Böylece Anadolu ve Avrupa yakasının telgraf haberleşmesi sağlanmış oldu.⁴¹ Ayrıca Osmanlı Devleti’ndeki bütün telgraf merkezlerinde birer ayrı hat bulunuyordu. Bu hatlar devletin gizli ve önem arz eden haberleşmesini temin etmek için kullanılıyordu. Söz

³⁷ Gökoğlu, **a.g.e.**, s.54.

³⁸ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, “Kırım Savaşı’nda Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi” **İÜEF Tarih Araştırma Merkezi Dergisi**, İstanbul 2007, s. 119.

³⁹ Koloğlu, **a.g.m.**, s.603.

⁴⁰ Çekilen telgraf hatlarının detaylı listesi için bkz: Gökoğlu, **a.g.e.**, s.62.

⁴¹ Kaçar, **a.g.t.**, s.109-110. İstanbul merkezinin şehir içi haberleşmesi için çekilen hatların detaylı listesi için bkz: Kaçar, **a.g.t.**, s.108-113.

konusu hatlar taşrada en küçük birimlerin vilayete merkezine, bu merkezlerin de İstanbul'a bağlanması ile kurulmuş idi.⁴²

Anadolu topraklarındaki telgraf hatları İngilizlerce inşa edilmiştir. İngilizler Hindistan'daki sömürgesine ulaşmak için Londra'dan Bombay'a uzanan bir telgraf hattı çekmek istemişlerdi.⁴³ Söz konusu hat Anadolu'dan geçerek Basra Körfezine ulaşacak Üsküdar-Bağdat-Basra istikametinde olacaktı. Bu hatların geçtiği her bölge ise telgraf ağı ile örülecekti. Böylece Osmanlı coğrafyasının pek çok önemli noktasına telgraf hattı çekilmiş oldu.⁴⁴ Hatların sayısına paralel olarak telgraf merkezlerinin de sayısı artmış, 1865 yılına gelindiğinde Osmanlı topraklarındaki telgrafhanelerin sayısı 93'ü bulmuştu.⁴⁵ Aynı tarihte toplam telgraf ağı uzunluğu ise 28 bin kilometre idi.⁴⁶

Her ne kadar telgrafhaneler yaygınlaşsa da birtakım sorunlar da yok değildi. Bu yüzden problemleri çözmeye yönelik bir yaklaşım sergilenmişti. Bu noktada telgraf aletlerinin Osmanlı topraklarında üretilmemesi büyük bir zorluk meydana getirmişti. Yabancı memleketlerden temin edilen aletlerin Osmanlı Devleti'nde yalnızca tamiri yapılabiliyordu. Öncelikle tamircilikle meşgul olacak kişiler seçilmişti. Bu kişilerin saat tamirinden anlayan kimseler olmasına önem verilmişti. Böylece telgrafları tamir etmeyi daha çabuk kavrayacakları düşünülmüştü.⁴⁷ Tamir işlemlerinin yapılabilmesi için de Telgraf Müdürlüğü tarafından Gülhane Parkı'nın yakınlarında Terzihane binasının bir odası tahsis edilmişti. Burası makine fabrikasına dönüştürüldükten sonra telgraf aletlerinin üretimi de yapılmaya başlanmıştı.⁴⁸ Öte yandan Mors kodlamasının Fransız alfabesiyle yapılması, telgraf haberleşmesinde Fransızcanın etkinliğini daha da attırmıştır. Ancak Osmanlı toplumu bu dile aşina olmadığından yeterince faydalanamamıştır. Bu yüzden mors sistemine Osmanlı

⁴² Kaçar, **a.g.t.**, s.113-114.

⁴³ Kaçar, **a.g.t.**, s.87; Çağla Kubilay, "1923-1939 Yılları Arasında Türkiye'de Telekomünikasyon Politikaları", **İLEF Dergisi**, Ankara 2017, s.43.

⁴⁴ Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", s.201. Anadolu'da çekilen ilk telgraf hatlarının detaylı listesi için bkz: Kaçar, **a.g.t.**, s.87-108.

⁴⁵ Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", s.195.

⁴⁶ Koloğlu, **a.g.m.**, s.603.

⁴⁷ Yazıcı, "Osmanlı Telgraf Fabrikası", s.71-72.

⁴⁸ Yazıcı, "Osmanlı Telgraf Fabrikası", s.75-76; Eskin, **a.g.e.**, s.60. Gülhane Parkı civarındaki Terzihane telgraf fabrikası 1876'da Çemberlitaş'taki II. Mahmut Türbesi'nin karşısında yer alan konağa taşındı. Yazıcı, "Osmanlı Telgraf Fabrikası", s.78; Eskin, **a.g.e.**, s.60.

alfabesinin yerleştirilmesi çabası içine girilmiştir. Mors kodlamasına Osmanlı harflerinin eklenmesi çabası başarıyla sonuçlanmıştır.⁴⁹

Diğer taraftan haberleşme ve telgraf işleri için kurulan posta ve telgraf müdüriyetleri, Dâhiliye Nezareti'ne ayrı idareler şeklinde bağlanmıştı. Bu yüzden yazışmalarda “*Dâhiliye Nezareti'ne*” ibaresi kullanılmıştır. Ancak ayrı idareler altında yapılan yazışmalar yoğunluğa sebebiyet vermiştir. Yazışmaların üç hafta kadar uzun bir sürede nezarete ulaşmasına yol açmıştır.⁵⁰ Ayrıca müdürlüklerin ayrı olması memur ve bütçe açısından israfa neden olmuştur. Zira idarî bina ayrılığı daha fazla memur istihdamını ve mali harcamayı getirmiştir. Bu nedenle hem Dâhiliye Nezareti'nin yükünü hafifletmek hem de malî açıdan tasarruf edebilmek adına iki müdüriyetin birleştirilmesine karar verilmiş ve 23 Eylül 1871'de Posta ve Telgraf Nezareti kurulmuştur.⁵¹

Posta ve Telgraf idareleri birleştirilerek tek bir çatı altında toplandıktan sonra 1 Kasım 1876'da bir nizamname yayınlanarak Posta ve Telgraf Nezareti'nin görev ve sorumlulukları belirlenmiştir. Buna göre, posta memurlarından Posta Başmüdürü, telgraf memurlarından Telgraf Başmüdürü sorumlu olacaktı. Her iki müdür Posta ve Telgraf Nezareti nazırının emri altında çalışacaktı. İstanbul'da Posta ve Telgraf Meclisi oluşturulacaktı. Bu mecliste her iki başmüdür ile nezarete görevli muhasebeci ve mektupçu görev alacaktı. Bu meclis nezaretten gelen konuları görüşüp, tartışacak ve oy çokluğu esasına göre karar alacaktı.

Posta ve Telgraf Nizamnamesi'ne göre idarî yapılanma ve memurların durumunu da belirlemişti. Vilayetlerde başmüdür, sancaklarda müdür, kazalarda baş memur ve köyler de ise memurların görev alacağı bir düzen tertip edilmişti. Her birimdeki memur ise bir üst birimin emri altında olacaktı. Nizamnamede ayrıca posta

⁴⁹ Müşavir ve Babıali Tercüme Odası Kâtibi Müşavir Mustafa Efendi telgraf diline Osmanlı alfabesini yerleştirebilmişti. Gökoğlu, **a.g.e.**, s.58; Mustafa Efendi'nin alfabesi yirmi yıl kadar kullanıldıktan sonra haberleşmede hız kazanmak için İzzet Efendi tarafından yeni bir işaretler tablosu oluşturuldu. Bu tabloda en çok kullanılan harfler en kısa işaretler ile gösterilirken, en az kullanılan harfler en uzun simgeler ile temsil edilmiştir. Ayrıca bu alfabe uluslararası alfabeye uygun olduğu için telgrafhanelerde hem Türkçe hem de yabancı dil bilen iki ayrı memur bulundurma zorunluluğunu ortadan kaldırmış, tek bir memur haberleşmeyi sağlamada yeterli olmuştu. İzzet Bey'in oluşturduğu bu alfabe ise PTT Nazırı Oskan Efendi tarafından nazırlığı döneminde birtakım değişikliklere uğramıştır. Yazıcı, “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, s.751-763.

⁵⁰ A. Baha Gökoğlu, **İnkılabımızda Posta ve Telgrafçılar**, İkbâl Kitaphanesi, 1938, s.12.

⁵¹ Tanrıkut, **a.g.e.**, C.I, s.205. Posta ve Telgraf müdüriyetlerinin birleştirilmesi ile ilgili Asaf Tanrıkut, 23 Eylül 1871 tarihini işaret etmiştir. Ancak Nesimi Yazıcı 21 Eylül 1871 tarihi vermektedir. Nesimi Yazıcı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, s.189.

ve telgraf merkezlerinde çalışacak memurların bir listesi verilerek görevleri açıklanmıştı.⁵²

1. Osmanlı Devleti'nde Yabancı Postaneler

Osmanlı Devleti için başından beri bir sorun olagelen “*Levant Postaları*” veya “*Şark Postaları*” ifadesiyle anılan yabancı postaneler, yabancı devletlere tanınan hakların bir sonucuydu.⁵³ Kapitülasyon olarak adlandırılan hakları kendilerine dayanak yapan çoğu devlet, Osmanlı topraklarında açtıkları posta şubeleriyle Osmanlı Devleti’ni hem idarî hem de iktisadî alanda zor durumda bırakmışlardır.

Osmanlı Devleti’nde ayrıcalık olarak nitelendirilen kapitülasyonların başlangıcı 1352 yılında Cenevizlilere verilen haklara dayanmaktadır.⁵⁴ 1535’de Osmanlı Devleti’nin Fransa’ya önce belirli süreliğine verdiği ayrıcalıklar 1740’da I. Mahmut döneminde dâimî kılınmıştır.⁵⁵

Yabancı devletler kapitülasyonlardan aldıkları haklar ile Osmanlı topraklarında rahatlıkla bazı kuruluşları açabiliyorlardı. Yabancı postaneler de bu haklara dayanarak kurulmuştu. Osmanlı coğrafyasında yabancı bir devletin açtığı ilk postane Avusturya’ya aitti. Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında 1718’de imzalanan Pasarofça Anlaşması’nın 18. maddesi, İstanbul-Viyana arasında haber taşıyan kuryelerin güvenliğinin sağlanmasını teminat altına almıştı. Ancak bu antlaşmada postanelerin açılmasına dair bir hüküm, madde bulunmamasına rağmen Avusturya gemi şirketleri Osmanlı limanlarında postane işlevinde hizmet vermiştir.⁵⁶ 1726’dan itibaren de Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde şubeler açmışlardır.⁵⁷ *Avusturya Lloyd Şirketi*, *Lloyd Austriaco*, *Tuna Nehri Vapur Şirketi* ve *Donau Dampfschiffahrt Geselleschaft (D.D.S.G.)* gibi Avusturya şirketlerinden sonra bazı Avrupa devletleri de Osmanlı topraklarında kendi posta teşkilatlarını kurmuşlardır.

⁵² Tanrıkut, **a.g.e.**, C.I. s.266-267.

⁵³ Ayşegül Okan, “The Ottoman Postal and Telegraph Services In The Last Quarter Of The Nineteenth Century”, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s.32.

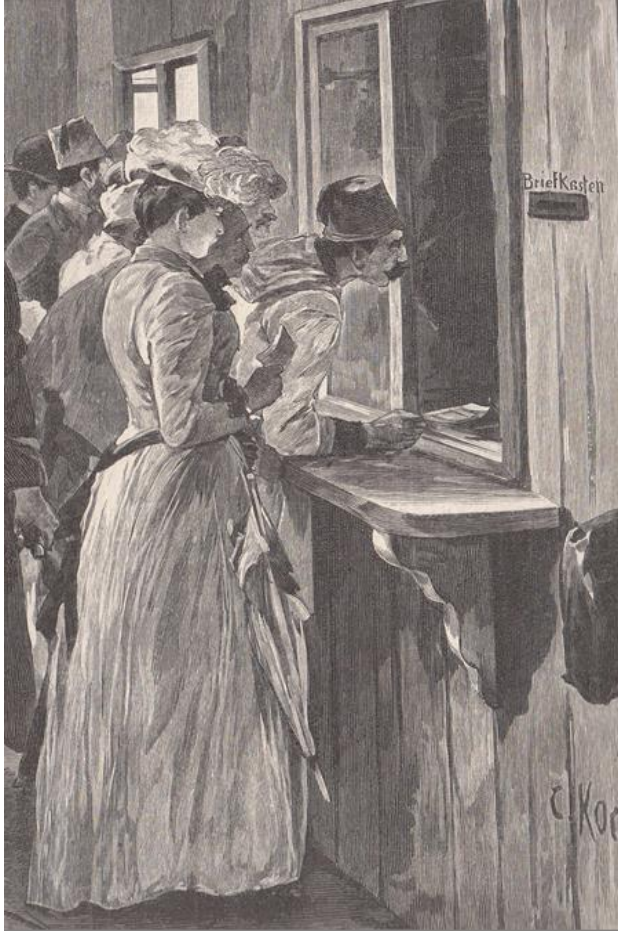
⁵⁴ Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.LI, S.2, 2002, s.86.

⁵⁵ Pamir, **a.g.m.**, s.88-89.

⁵⁶ Pamir, **a.g.m.**, s.96.

⁵⁷ **İstiklal Harbi’imizde PTT**, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2009, s.15.

Bu şirketler Türk limanlarında açtıkları acenteleri posta büroları gibi kullanmışlardı.⁵⁸ Osmanlı topraklarında sırf halkın hizmetine sunulmuş bir posta örgütü olmadığı için Osmanlı Devleti Avusturya'nın posta bürolarına karşı olumsuz bir tavır sergileyememişti. Bu boşluktan istifade eden Avusturya posta büroları, Osmanlılara da hizmet sunmuşlar ve Osmanlı limanlarındaki acente sayılarını artırmışlardır. Rusya'nın Osmanlı topraklarında postaneler açması ise 1783'de yaptıkları anlaşmadan sonra olmuştur.⁵⁹ İlk kez 1799'da ve 3 tane postane açan Ruslar, yeni acenteler sayesinde sayılarını artırmışlardır. Bu amaçla *Ruskoye Obşçiyestvo Parohodstva I Torgovli (R.O.P.I.T.)* isimli Rus şirketi Türk limanlarında postane işlemleri yapanlardan biri idi.⁶⁰

Resim 0.1: Avusturya postanesinden bir görüntü⁶¹

⁵⁸ Okan, **a.g.t.**, s.33.

⁵⁹ Eskin, **a.g.e.**, s.25.

⁶⁰ Okan, **a.g.t.**, s.34.

⁶¹ **Resim 0.1:** <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

Diğer devletlerin Osmanlı topraklarında posta şubeleri açmaları Avusturya ve Rusya'ya nispeten biraz daha geç tarihte olmuştur. Rusya'dan sonra Fransızlar 1812'de⁶² posta hizmeti vermeye başlamıştır. Bunlar arasında *Messageries Maritimes* şirketi Osmanlı sahillerinde yerini almıştır.⁶³ İngilizler 1832 ve Almanlar ise 1870'den sonra postaneler ve şubeler açmışlardır. 1876'da İtalyanlar önce İtalya-Trablusgarp arasında posta işletmeciliğine başlamışlardı. Daha sonra İstanbul dâhil Osmanlı coğrafyasının her tarafında acenteler sayesinde posta hizmetlerini genişleteceklerdir.⁶⁴ Yunanlıların da Osmanlı topraklarında hizmet veren posta şubeleri bulunuyordu. Ancak bu postanelerin mevcudiyeti diğer ülkelere nazaran daha erken bir dönemde son bulmuştur. Diğer devletlerin postaneleri Birinci Cihan Harbi'nin başında kapatılmış olmasına karşın Yunan posta şubelerinin 1897'de Osmanlı-Yunan savaşı ile birlikte hizmetine son verilmişti.⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın başında deniz ve demiryolu ulaşımında güçsüz olması nedeniyle Osmanlı postalarının Avrupa'ya taşınmasında yabancı şirket gemileri ya da trenlerinden istifade edilmişti. Bu durum ise yabancı postanelerin güçlenmesinin ve Osmanlı topraklarında yaygın hale gelmesinin önünü açmıştı.⁶⁶ Yabancı şirketlerin postaneleri karşısında tutunmak isteyen Osmanlı Devleti ise Posta Nezareti'nin kurulmasının ardından adımlarını ciddileştirmişti. Yabancı postanelerin Osmanlı topraklarındaki varlığı, Posta Nezareti'nin haberleşmede yegâne güç olmasının önünde büyük bir engel teşkil ediyordu.⁶⁷ Yabancı postanelerin ülkedeki gücünü gören Osmanlı Devleti, bu postaneler karşısında bazı adımlar atarak tutunmaya çalışmıştı.⁶⁸ Ancak yabancı postaneler her anlamda avantaja sahip olduğu için atılan adımlar da bir çözüm sağlamamıştır.

⁶² Eskin, **a.g.e.**, s.25.

⁶³ Demir, s.2.

⁶⁴ Eskin, **a.g.e.**, s.25. Galata'da hizmette bulunan ve İstanbul ile Almanya arasında posta işlemlerini sürdüren Alman postanesi, bünyesinde sadece bir Türk memur barındırmış, geri kalan işçi kadrosunu Alman memurlardan oluşturmuştu. Ayrıca Almanlar, kendi posta pullarını kullanmış ve İstanbul ile Almanya arasındaki postaları Rusya ve Avusturya gemileri ile nakletmiştir. Bu arada Avusturya, İngiliz ve Fransız postaları yalnız demiryolu ile gönderilmemiş, karayolu ulaşımını da kullanarak postaları sevk etmişlerdir. Okan, **a.g.t.**, s.82.

⁶⁵ **İstiklal Harbi'mizde PTT**, s.15

⁶⁶ Eskin, **a.g.e.**, s.27.

⁶⁷ Tanju Demir, "Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları", **OTAM**, S.17, Ankara 2005, s.12.

⁶⁸ Eskin, **a.g.e.**, s.21. Osmanlı Devleti yabancı şirketler karşısında kendi postanelerinin tutunabilmesi amacıyla posta ücretini düşük tutmuştur. Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", s.167.

Örneğin bu devletin şirketlerinin posta şubeleri hem limanlarda hem de işlek caddelerde konumlandırılmıştı. Buna karşı Osmanlı postaneleri yabancı postaneler gibi işlek mekânlarda değil, kimi binaların üst katlarında yer alıyordu.⁶⁹ Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin ilk postanesi Eminönü semtinde yer almış olsa da diğer posta şubeleri yukarıda bahsedildiği gibi gözden uzak yerlerde hizmet vermişti. Bu durum yabancı postanelerin tercih edilmesindeki sebeplerden biridir. Çünkü yabancı postaneler daha çok göz önünde olduğu için onların postanelerine ulaşmak çok daha kolaydır. Osmanlı postanelerine ulaşmak ya da hemen farkına varmak ise bu açıdan bakıldığında hiçte kolay değildir.

Öte yandan Osmanlı devleti posta taşımacılığının başlangıç evresinde çekingen bir tutum sergilemişti. Öyle ki taşımacılığının çerçevesini sadece mektup ve gazete gibi birtakım evraklar ile sınırlı tutmuştu. 1841'e kadar postaneler para ve eşya nakliyatı yapmıyordu.⁷⁰ Yabancı posta şirketleri ise bu konuda bir adım önde idiler. Yabancı postaneler mektup ya da koli ayrımı yapmaksızın bütün postaları kabul ediyordu. Ayrıca Avusturya postanelerinin otellerde dahi posta kutuları vardı. Ancak yabancı postanelerin, posta dağıtım işiyle ilgilenmemeleri eksik bir yönü idi. Osmanlı topraklarında Alman postaneleri dışında diğer hiçbir devlet postaları ikametgâhlarına kadar götürmemiştir.⁷¹

Osmanlı Devleti yabancı devletler karşısında zayıf kalmış, Osmanlı sahilleri yabancı şirketlerin gemileri ile dolmuştu. Bu şirketlerin yabancı postanelerden ayrı olarak kendine ait pul ve damgaları da vardı.⁷² Yabancı posta şirketlerinin de kendi pul ve damgalarını kullanması Osmanlı maliyesini daha da olumsuz etkilemekteydi. Bu yüzden Osmanlı Devleti yabancı postanelerin ülkedeki varlığına son vermek için yoğun çaba sarf etmiştir.

Yabancı postanelerin kapatılması için 1856 yılından itibaren birçok teşebbüsler olmuştu. Ancak yabancı devletlerin karşı gelmesi nedeniyle bu çabalar

⁶⁹ Demir, **a.g.m.**, s.7.

⁷⁰ Eskin, **a.g.e.**, s.18; Reşat Alşan, "Cumhuriyetin Kuruluşu ve İlk On Beş Yılında PTT İşletmesi", **ATAM Dergisi**, C.VI, S.17, 1990, s.391; Yurtoğlu, **a.g.m.**, s.50.

⁷¹ Okan, **a.g.t.**, s.81.

⁷² Demir, **a.g.m.**, s.2.

sonuçsuz kalmıştır.⁷³ Bu noktada 1874’de Berne Posta Konferansı’na Osmanlı Devleti de katılmıştı. Osmanlı temsilcileri bu konferansta yabancı postanelerden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş, Osmanlı topraklarındaki yabancı posta örgütlerinin “*meşru*” bir zemine dayanmadığını savunmuşlardır. Berne’den sonra gerçekleşen konferanslarda da bu savını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti “*millî sınırları*” dâhilindeki yerlerde posta hizmetlerinin de kendi sorumluluğunda olduğunu savunmuştur. Fakat yabancı devletler bu konunun konferanstan sonra “*diplomasi*” yoluyla çözümlenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. İngiltere ise farklı bir şekilde kendi görüşlerini ileri sürmüştür. İngilizlere göre Osmanlı posta şirketlerinin uluslararası hizmetleri olmaması nedeniyle Berne’deki konferansa katılmalarını doğru bulmamışlardır.⁷⁴ Osmanlı Devleti için bu konferans dönüm noktası idi. Çünkü bu konferansa kadar Osmanlı posta taşımacılığı yurtdışına hizmet vermemiş, yurtiçi ile sınırlı kalmıştı. Fakat bu konferanstan sonra adımlar atılmış ve Avrupa ile Osmanlı arasında posta taşımacılığı başlamıştı.

Konferansın ardından Osmanlı Devleti yurtdışında posta hizmetlerine başlayabilmesi için İttihad Postaları Teşkilatı’nı 15 Eylül 1876’de kurmuştur. Böylece yabancı postalar ile yapılan yarışta önemli bir adım atılmış oldu. İttihad Postaları Osmanlı’nın Avrupa ile bağlantısını sağlamıştır. Avrupa ile kurulan bu temas sayesinde yabancı ülkelerin Osmanlı Devleti’nin yurtdışında postacılık hizmetinde bulunmadığı tezi de geçersiz kalmıştı. Osmanlı Devleti İttihad Postalarına çok önem vermişti. Her ne kadar yabancı postaneleri Osmanlı topraklarından silemediyse de kendi teşkilatını genişletmesi açısından kayda değer adımlar atılmıştır.⁷⁵

Yabancı postanelerin sadece ekonomik zararlarından bahsedilemez. Aynı zamanda Osmanlı yönetimine karşı hareketlere de vasıta olmuşlardır. Özellikle Osmanlı hükümeti aleyhindeki propagandalara aracılık etmişlerdir. Bu postaneler vasıtasıyla taşınan gazetelerden kimisi hükümete karşıt fikirler barındırıyordu. Özellikle Avrupa basınında II.Abdülhamit’in tahttan indirilmesi ile alakalı yazılar

⁷³ Mehmet Emin Elmacı, “II. Meşrutiyet’ten Lozan’a Kapitülasyonlar”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001, s.33; Yazıcı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, s.178; Eskin, **a.g.e.**, s.26.

⁷⁴ Yazıcı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, s.173-174; Elmacı, **a.g.t.**, s.33-34.

⁷⁵ Yazıcı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, s.174-175.

yazılmakta bu durum ise halkta bir etki yaratabileceği düşüncesi ile II.Abdülhamit'i tedirgin etmekteydi. Bu nedenle söz konusu yayınlar yapan gazetelerin Osmanlı Devleti'ne girmesi yasaklanmıştır. Bunun için incelemeler de yapılarak bu tür yayınların ülke sınırlarına girmesi önlenmeye çalışılmıştır. Bu noktada Yabancı postaneler ve gümrüklerde kontroller yapılmış, gazetede yer alan ifadelerde padişaha yönelik aleyhte tutumlar olup olmadığına bakılmış, bunlar arasında ülke içine girişi yasaklanmış olan gazeteler var ise alıkonulmuştur. Fakat alınan tüm önlemlere rağmen bu yayınların Osmanlı topraklarına girmesine engel olunamamıştır. Söz konusu yayınlar yabancı postanelerde özel kutulara yerleştirilmekte ve sonrasında gizli bir şekilde dağıtımı gerçekleştirilmekteydi.⁷⁶ Bu nedenle Osmanlı Devleti, 1881, 1891, 1897 ve 1906 yıllarında isteğini tekrarlamıştır. Ancak bu girişimler de başarısız olmuştur. Yabancı postanelerden duyulan rahatsızlık Meclis-i Vükelâ'da da gündem olmuştur. 13 Mart 1900 tarihli Meclis-i Vükela kararıyla bir posta komisyonu kurulmuştur. 1901'de Osmanlı ile yabancı posta ve gümrük memurlarından bir heyet oluşturulmuştur. Yabancı postanelere getirilen çantaların bu heyetin önünde açılmasına ve içindeki yazışmaların Osmanlı posta müvezzileri aracılığıyla dağıtılmasına karar verilmiştir. Fakat yabancı devletler Osmanlı Devleti'nin aldığı bu karar karşısında tepkilerini göstermişlerdir. Bu karar Mayıs 1901'de uygulamaya konuldu. Ancak yabancı şirketlerin Osmanlı postalarını kendi vapurlarıyla taşımaması, alınan karardan geri dönülmesine neden olmuştur.⁷⁷

Osmanlı Devleti birtakım kısıtlamalar ile yabancı postanelerin etkinliğini kırmaya çalışmışsa da başarısız olmuştu. Buna mukabil Osmanlı Devleti kendi postanelerini ıslah etmeye, yabancı postaneler karşısında rekabet edebilir hale getirmeye çalışmıştı. Bu amaçla 1900'den itibaren Osmanlı memurları tek tip kıyafet giymeye başlamış ve posta pullarında Arap ve Latin rakamlarını birlikte kullanmıştır.⁷⁸ Aslında Osmanlı Devleti bir yandan kendi posta teşkilatını yabancı şirketlerle rekabet edebilir hale getirmeye çalışırken diğer taraftan yabancı posta şirketlerinden kurtulma hedefinden vazgeçmemiştir. Çünkü kapitülasyonlar geçmişte

⁷⁶ Fatmagül Demirel, **II.Abdülhamit Döneminde Sansür**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007, s.111-119.

⁷⁷ Eskin, **a.g.e.**, s.27-28.

⁷⁸ Okan, **a.g.t.**, s.93.

imzalanmıştı ve yabancı posta şirketleri "*Osmanlı Devleti'nin hukukuna tecavüz*" etmekteydiler. Bu yüzden haberleşmenin kendi tekellerinde olması gerektiğine inanan Osmanlı Devleti birçok kez postanelerin kapatılması yönünde teşebbüslerde bulunmuştu. Ancak olumlu bir netice elde edememişti. 1914'de Birinci Dünya Savaşı'na girileceğinin kesinleşmesinin ardından Osmanlı Devleti tutumunu net bir şekilde ortaya koymuştur. 1 Ekim 1914'de Osmanlı coğrafyasındaki yabancı posta şubelerinin kaldırılma kararı alınmıştır. Bu karara aynı blokta yer almasına rağmen Almanya karşı gelmiştir. Bütün bu itirazlara rağmen Osmanlı Devleti aldığı kararı uygulamaktan geri durmamıştır.⁷⁹

Resim 0.2: Kudüs'te Fransız Konsolosluğu duvarındaki posta kutusu kaldırılıyor.⁸⁰

⁷⁹ **İstiklal Harbi'mizde PTT**, s.16-17.

⁸⁰ **Resim 0.2:** Ekim 1914'te yabancı postaneler için kapatılma kararı alındıktan sonra söz konusu postanelerin posta kutuları kaldırılmıştır. <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ İTİLAFLI DEVLETLERİNİN POSTANE VE TELGRAFHANE POLİTİKASI (MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN III. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NE KADAR)

A. Birinci Dünya Savaşı'nın Sonlanması ve Mondros Mütarekesi'ne Giden Süreç

Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri yanında katılan Osmanlı Devleti'nin cephelerdeki durumuna bakıldığında, Suriye Filistin cephesinde hem İngilizlere hem de Arap isyanlarına karşı mücadele veren Osmanlı Devleti Hafra ve Şam'ı kaybetmiş, Hicaz, Asir ve Yemen'deki birlikleri ile de irtibatı kopmuştu. Suriye, Filistin, Ürdün, Halep, Irak'ın (Musul bölgesi hariç) tamamı İngilizlerin eline geçmişti. Irak Cephesi'nde ise Türk ordusu her ne kadar 1916'da Kût'ül-Amâre'de başarılar kazansa da ilerleyen süreçte İngiliz taarruzuna karşı geri çekilmek zorunda kalmış ve Bağdat kaybedilmiştir.⁸¹ Ayrıca burada Ermeni ve Nasturi çetelerin Osmanlı ordusu aleyhinde faaliyetleri vardı.⁸² 1917 Ekim ayında Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi ise Kafkas Cephesi'nde olumlu gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 savaşı sonunda Rusya'ya bırakmak mecburiyetinde kaldığı Kars, Ardahan ve Batum Brest Litowsk Antlaşması ile yeniden Osmanlı hakimiyetine girmişti. Öte yandan Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasının ardından İngilizlerin bölgeyi terk etmeye başlaması nedeniyle Boğazlar, İstanbul ve Trakya'ya Akdeniz'den bir saldırı gerçekleşmesi hayli zordu. Ayrıca ihtilal dolayısıyla Rusya'nın çökmesi Karadeniz Boğazındaki emniyetin nispeten sağlanmış olduğu şeklinde değerlendirilebilirdi. Fakat 15 Eylül günü İtilaf kuvvetlerinin Makedonya Cephesi'nde Bulgaristan'a saldırıya geçmesi Bulgarların

⁸¹ Tolga Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s.4-5.

⁸² **Türk İstiklâl Harbi (TİH)**, C.I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.15

hezimete uğramasına neden oldu. Bu yenilgiden sonra Bulgaristan İtilaf devletleri ile mütareke arayışına girdi.⁸³

Bulgaristan, Almanya ile Osmanlı Devleti'nin bağlantısını sağlayan önemli bir noktada bulunmaktaydı. Fakat 29 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın Selanik Mütarekesi'ni imzalaması Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile olan bağlantısının kesilmesine yol açtı.⁸⁴ Ayrıca Osmanlı topraklarını batıdan İtilaf tehdidine açık hale getirdi.⁸⁵ Nitekim bu durum Osmanlı Devleti'nin de savaştan çekilme nedenlerinden biri oldu.

İtilaf Devletleri ile mütareke imzalanmalıydı. Fakat İtilaf Devletleri Talat Paşa Hükümeti'ni Türkiye'yi Birinci Dünya Savaşı'na dahil etmekle ve 1915 Ermeni soykırımını ile suçlamaktaydı. Bu nedenle içinde Enver ve Talat Paşaların olmadığı bir hükümetin kurulması gerekli görülüyordu. Bu sayede itilaf Devletleri'nin Talat Paşa Hükümeti'ne gösterdikleri tutuma nazaran yeni kabineye daha ılımlı yaklaşacakları öngörülüyordu. Talat Paşa'ya göre de İttihatçı bir hükümet idaresi atındaki Türkiye ile İtilaf devletleri arasında yapılacak barış bir hayli zor olacaktı. Bu nedenle mütarekenin yapılabilmesi adına hükümetin istifa etmesi gerektiğini düşünüyordu. Söylediklerinde haklılık payı da vardı. Öyle ki Osmanlı Devleti Amerikan Başkan'ı Wilson'un aracılığına başvurarak İtilaf Devletleri'ne mütareke teklifinde bulunmuş olmasına rağmen Wilson'dan bir yanıt alınamamıştı.⁸⁶ Ayrıca Bulgaristan'ın da savaştan ayrılması ile barışın gerekli olduğunu anlayan Talat Paşa istifa etmenin doğru olacağına inandı.⁸⁷ 7 Ekim günü istifa etmek istediğini Sultan Vahdettin'e bildiren Talat Paşa'nın ardından kabineyi kurma görevi 8 Ekim'de Tefik Paşa'ya verildi. Ancak Tefik Paşa kabineyi bir türlü kuramadığından yeni hükümeti kurma görevi Ahmet İzzet Paşa'ya verildi. Ahmet İzzet Paşa kabineyi kurar kurmaz mütareke yapılması için teşebbüslerde bulundu. Nihayetinde İngiliz General

⁸³ Başak, **a.g.e.**, s.6-10.

⁸⁴ Fatih Mehmet Sancaktar, "Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 Selanik Mütarekesi'yle Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilmesi ve Osmanlı Devleti", **100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu 25-26 Ekim 2018 Bildiriler Kitabı**, C.I, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2018, s.180, 184.

⁸⁵ Başak, **a.g.e.**, s.10.

⁸⁶ Başak, **a.g.e.**, s.15, s.31.

⁸⁷ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, C.I Mutlakiyete Dönüş (1918-1919), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.18.

Townshend aracılığıyla İngiltere ile irtibata geçildi.⁸⁸ 27 Ekim’de Mondros Limanı’ndaki İngiliz Agememnon Zırhlısı’nda başlayan görüşmeler 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanması ile sonuçlandı.⁸⁹

B. Mondros Mütarekesi’nin İmzalanması ve Mütareke Metninin Genel Değerlendirmesi

İtilaf Devletleri’ni temsilen İngilizler tarafından Akdeniz Donanması Başkomutanı Koramiral Sir Somerset Arthur Gough-Calthorpe ile Osmanlı Devleti’ni temsilen Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Yarbaylarından olan Sadullah Bey arasında mütareke maddeleri görüşülmüş ve aşağıdaki şartlarda karar kılınmıştır:

“1 nci Madde: Bahrisiyah (Karadeniz)’a mürur (geçmek) için Çanakkale ve Bahrisiyah boğazlarının küşadı (açılması) ve Bahrisiyah’a mürurun temini, Çanakkale ve Bahrisiyah istihkâmatının müttefikler tarafından işgali,

2 nci Madde: Osmanlı sularındaki bilcümle torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevazii (mevzileri) ve mevani-i saire (sair engeller) yerleri gösterilerek ve bunları taramak veya temizlemek için istek vukûnda yardımda bulunulacaktır.

3 ncü Madde: Karadeniz’de mevcut torpil mevkileri mevcut malûmat ita edilecektir.

4 ncü Madde: İtilâf Hükûmetleri’ne mensup harp esirleriyle Ermeni esirler ve tutukluları İstanbul’da toplanacak ve hiçbir şarta tâbi olmadan İtilâf Hükûmetleri’ne teslim olunacaktır.

5 nci Madde: Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askerî kuvvetten maadasının derhal terhisini (iş bu Kuva-yi Askeriye’nin miktar ve vaziyetleri İtilâf hükûmetleri tarafından Devlet-i Aliyye ile müzakere edildikten sonra, takarrür ettirilecektir.)

6 ncı Madde: Osmanlı karasularında zabıta ve buna mümasil hususat için istihdam edilecek küçük gemiler müstesna olmak üzere, Osmanlı, sularında veya Devlet-i Aliyye tarafından işgal edilen sularda bulunan kâffe-i sefain-i

⁸⁸ Başak, **a.g.e.**, s.32-33, s.43.

⁸⁹ **TİH**, s.35.

- harbiye (bütün harp gemileri) teslim olunup, gösterilecek Osmanlı liman ve limanlarında mevkuf bulundurulacaktır.*
- 7 nci Madde: *Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.*
- 8 nci Madde: *Elyevm Osmanlı işgali altında bulunan bilcümle liman ve demir mahallerinden itilâf sefaini tarafından istifade edilmesi ve İtilâfla harp halinde bulunanlara karşı mesdûd (kapalı) bulundurulması süfun-u Osmaniye’de (Osmanlı gemilerinde) ticaret ve ordunun terhisi hususlarında şerait-i mümesileden (benzeri şartlardan) istifade edeceklerdir.*
- 9 ncu Madde: *İtilâfıyyun (İtilâf taraftarları) Osmanlı tersane limanlarındaki umum sefain (gemiler) tamirâtı vesait-i teshiliyesini istimâl edeceklerdir (tamirâtı kolaylaştırıcı vasıtaları kullanacaklardır).*
- 10 ncu Madde: *Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali.*
- 11 nci Madde: *İran’ın kuzeybatı kısmındaki Kuva-yi Osmaniye’nin derhal harpten evvelki hudut gerisine celbi hususunda evvelce verilen emir icra edilecektir. Maverâ-i Kafkas’ın evvelce kuva-i Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısm-ı mütebakisi müttefikler tarafından vaz’iyet-i mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir.*
- 12 nci Madde: *Hükûmet muhaberatı müstesna olmak üzere, telsiz telgraf ve kabloların İtilâf memurları tarafından murakabesi.*
- 13 ncü Madde: *Bahrî, askerî mevad ve malzemelerin men’i tahribi.*
- 14 ncü Madde: *Memleketin ihtiyaçları tatmin olunduktan sonra mütebaki kömür, mahrukât, bahri levazımın Türkiye kaynaklarından mubayaası (satın alınması) için teshilât (kolaylık) ibrazı (gösterilmesi) (adı geçen maddelerin hiçbirini ihrâç olunmayacaktır).*
- 15 nci Madde: *Bilcümle hutut-u hadidiyeye (bütün demiryolu hatlarına) İtilâf murakabe subayları memur edilecektir. Bunlar meyanında Kafkas hutut-u hadidiyesi aksamı dahildir. İş bu Kafkas hututu serbest ve tam olarak İtilâf memurlarının idaresi altında vaz’edecektir. Ahâlinin ihtiyacının tatmini dikkat nazarına alınacaktır. İş bu maddeye Batum’un işgali dahildir. Osmanlı hükûmeti Bakü’nün işgaline itirazda bulunmayacaktır.*

- 16 ncı Madde: *Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat en yakın İtilâf komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gerekli miktardan maadası beşinci maddedeki şartlara tevfikân kararlaştırılacak veçhile geri çekilecektir.*
- 17 nci Madde: *Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan muhafaza kıt'alarına teslim olunacaktır. Osmanlı hükûmeti teslim emrine itaat etmedikleri takdirde muharebat ve yardımını kesmeyi kabul eder.*
- 18 nci Madde: *Mısra'ta da dahil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın itilâf muhafaza kıt'alarına teslimi*
- 19 ncu Madde: *Alman, Avusturya deniz, kara ve sivil memurlar ve tebaasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı ülkesini terk etmeleri.*
- 20 nci Madde: *Beşinci madde mucibince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine teçhizât, esliha, cephane ve nakil vasıtalarının kullanılma tarzına dair verilecek talimata riayet olunacaktır.*
- 21 nci Madde: *Mu'teliflerin menfaatlerini korumak için iâşe Nezareti nezdine İtilâf mümessilleri merbut bulunacak ve kendilerine bu konuda lüzum görülecek bütün bilgiler verilecektir.*
- 22 nci Madde: *Osmanlı harp esirleri İtilâf Devletleri nezdinde muhafaza edilecektir. Sivil harp esirleriyle askerlik yaşı dışında olanların tahliyesi nazarına alınacaktır.*
- 23 ncü Madde: *Osmanlı Hükûmeti Merkezi Hükûmetlerle bilcümle münasebatı kat'edecektir.*
- 24 ncü Madde: *Vilâyat-ı sitte (altı vilayetler)'de iğtişâş zuhûrunda mezkûr vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilâf Devletleri muhafaza ederler.*
- 25 nci Madde: *Müttefiklerle Osmanlı Hükûmeti muhasamât 1918 senesi Teşrinievvelinin (Ekiminin) 31 nci günü vasatı saat-i mahallî ile vakt-i zâhırda tatil edilecektir.*⁹⁰

⁹⁰ TİH, s.47-49; Başak, a.g.e., s.197-202.

Mondros Mütarekesi maddeleri İtilaf Devletleri'nin işgallerine “*hukuki*” bir zemin hazırlamak için oluşturulmuştu. Mütareke ile Trakya, Boğazlar, Anadolu ve Kafkasya itilaf işgallerine hazır hale geliyordu. Ayrıca Osmanlı ordusu silahlarını bıkacak, demiryolu ağı İtilaf denetimine girecekti. Bu durumda Mondros Mütarekesi “*Türkiye'nin kayıtsız şartsız teslimi*” şeklinde ifade edilebilir. Öyle ki Boğazların açılmasına ve Karadeniz'in İtilaf kontrolüne girmesine neden olan mütarekenin 1. maddesi ile İstanbul da tehlike altına giriyordu. Yine 7. madde ile İtilaf Devletleri herhangi bir bölgeyi işgal edebilirdi. 11. ve 15. maddeler ile Kuzeybatı İran ve Kafkasya'daki Osmanlı Devleti'nin konumu 1914 sınırlarına geriliyordu. Ayrıca Transkafkasya demiryolunun kontrolünü de eline alan işgal güçleri için Batum ve Bakü yolu da açılıyordu. Mütarekenin 24. maddesi ile de altı vilayette herhangi bir karışıklık ortaya çıkması durumunda İtilaf güçlerinin işgaline olanak tanınıyordu. Ayrıca 10. madde ile de Toros tünellerinin işgaline zemin hazırlamışlardı.⁹¹ Aslında İtilaf Devletleri'nin Osmanlı ordusunu terhis etmesi, silahlarını terk etmelerini istemeleri 7. ve 24. maddeleri uygulamaları için kapı aralıyordu. Çünkü silahlarını bırakmış Osmanlı kuvvetlerinin asayişi sağlaması çok zor görünüyordu. Bu durum ise İtilaf işgallerinin önünü açacaktı. Nitekim Yunanlılar Batı Anadolu'daki çoğu noktayı Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesine dayanarak işgal etmişlerdi.

Ayrıca mütareke maddelerinde geçen ibareler muğlak ifadeler içermekteydi. Bu durumda maddeler istenildiği şekilde yorumlanabilirdi. Öyle ki mütareke hükümlerini uygulamaya geçtikleri esnada bu durum daha net anlaşılmıştır. Kilikya teriminin kullanılması, Suriye ve Irak (Mezopotamya)'daki sınırların belirlenmemesi, stratejik noktalar ve garnizon ifadelerinin net bir şekilde açıklanmaması ve kontrol sözcüğünün hangi anlamda kullanıldığının belirlenmemesi bu duruma örnek verilebilir.⁹²

Yıldırım Ordular Komutanı Mustafa Kemal Paşa da mütareke metninde geçen ifadelerin belirsiz olduğunu ve Türkiye için bir tehdit oluşturduğunu düşünmekte idi. Bu konu hakkında Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile aralarında birtakım yazışmalar olmuştu. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa'ya Toros tünellerinden kastın neresi olduğunu, Amanos tünellerinin de buraya dahil olup olmadığını sormuş,

⁹¹ Başak, **a.g.e.**, s.273-274.

⁹² Başak, **a.g.e.**, s.274-275.

İtilaf kuvvetlerinin kaç asker ile ve hangi yolları kullanarak bu noktaya geleceklerini öğrenmek istemişti. Ayrıca işgal ile ifade etmek istedikleri şey bir kontrol ya da işletme hakkı mıydı, yoksa tünelleri muhafaza altına almak mıydı? Bu sorularda Mustafa Kemal'in zihnini meşgul ediyor, İtilaf Devletleri'nin Toros tünellerini işgal etmek için öncelikle bütün Adana Vilayeti'ni işgal edeceğini düşünüyordu. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'ya göre, İtilaf Devletleri'nin mütarekede Adana yerine Kilikya ifadesini kullanmalarının bazı sebepleri vardı. İngiliz atlasında Kilikya'nın doğu tarafında Suriye ve kuzeyinde Maraş'ın bulunmasını İngilizlerin Suriye sınırını Kilikya'nın kuzey sınırının doğusuna genişletmek istemeleri olarak yorumlamıştı. Mustafa Kemal'e göre İngilizlerin asıl amacı İskenderun'u işgal ederek Suriye'deki 7. Ordunun geri çekilmesini sağlamaktı.⁹³ Ayrıca maddeler arasında mütarekenin ne kadar süreceği ve barış akdinin ne zaman imzalanacağına dair bir tarih verilmemişti. İtilaf Devletleri böylece mütareke süresini istedikleri kadar uzatacak ve Osmanlı Devleti'ni en ağır barış koşullarını dahî kabul edebileceği bir kıvama getirmeye çalışacaklardı.⁹⁴

1. 12. Maddenin Değerlendirilmesi

İtilaf Devletleri mütareke görüşmeleri sırasında bütün haberleşme vasıtaları üzerindeki kontrolü üstlenmek istemişlerdi. Nitekim 27 Ekim'deki müzakerelerde İngiliz ve Fransızlar Mütareke metninin haberleşme ile ilgili 12. maddesini “*telsiz telgraf ve kabloların İtilaf memurları tarafından idaresi*” şeklinde tasarlamak istemişlerdi.⁹⁵ Ancak bu ifadeler haberleşme araçlarının üzerindeki Osmanlı gücünü artık İtilaf hakimiyetine bırakmak demektir. Bu nedenle Türk heyeti resmî muhaberatın denetim altına alınmasını Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarına zarar vereceğini savunmuştu.⁹⁶ Dolayısıyla İngilizce metinde geçen “*Wireless telegraphy and cable stations to be administered by the Allies.*” ifadelerden

⁹³ TİH, s.64-65, s.67.

⁹⁴ Başak, a.g.e., s.275.

⁹⁵ Mondros'taki Osmanlı Heyeti'nden Ali Rıza Paşa'ya gönderilen 27 Ekim 1918 tarihli İtilafın teklif ettiği mütareke şeraiti. BOA. HR.SYS., 2563/2 Lef 3; Fatih Mehmet Sancaktar, “Mondros Mütarekesi'nin 20. Maddesi ve İtilaf Güçlerinin Çatalca ve İstanbul Boğazı'ndaki Osmanlı Askeri Mühimmatını İmha veya Satma Girişimlerine Osmanlı Devleti'nin Engel Olma Çabası (1921-1922)”, **İmparatorluklar Çağına Veda**, Ötüken, İstanbul 2019, s.260.

⁹⁶ Başak, a.g.e., s.268.

“administer/idare” kelimesinin değiştirilmesi ve resmî haberleşmenin herhangi bir engelle karşılaşmaması gerekiyordu. Bu noktada 30 Ekim 1918’deki görüşmelerde 12. madde “*Wireless telegraphy and cable stations to be control by the Allies, Turkish Government messages control excepted.*” olarak değiştirildi ve kabul edildi⁹⁷ Böylece “administer/idare” kelimesi “control/kontrol” şeklinde düzenlenmişti. Ayrıca Hükümet muhaberatının kontrolden muaf tutulacağı belirtilmiştir.

Fransızca metinde ise bu ifade “*Contrôle des stations de Télégraphie sans fil et des câbles Télégraphiques par les Alliés, excepté les dépêches du Gouvernement Turc.*” olarak geçmektedir.⁹⁸ Nihayetinde 12. madde “*Hükümet muhaberatı müstesna olmak üzere, telsiz-telgraf ve kabloların İtilâf memurları tarafından murakabesi*” şeklinde kabul edilmişti.⁹⁹ Bu hükme göre İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti’nin resmî haberleşme evrakları hariç bütün yazışmalarını denetleyebilirdi. Ancak İtilaf Devletleri hükümet haberleşmesi de dâhil bütün yazışmaları kontrol etmeye başlamıştı.

İtilaf güçlerinin mütarekeye aykırı bir şekilde hareket etmelerine, haberleşme vasıtalarının kontrolü ile ilgili maddelerindeki ifadelerin net olmaması, birçok anlam çıkarılabilecek şekilde düzenlenmesi zemin hazırlamıştı.¹⁰⁰ Bu nedenle İtilaf Devletleri mütareke hükümlerini Osmanlı yetkililerinden daha farklı yorumlamış ve değerlendirmişti.¹⁰¹ Bu noktada İtilaf güçleri İngilizce “*control*” ve Fransızca “*Contrôle*” kelimelerinden işgal etme, el koyma, idare etme gibi anlamlar çıkarmışlardı. Türkçe kontrol kelimesi ise bu anlamlara gelmemekteydi. Dolayısıyla İngiliz ve Fransızlar bir anlam kargaşası yaratarak Osmanlı Devleti’nin haberleşme merkezlerini işgal etmişlerdir.

⁹⁷ Mondros’taki Osmanlı Heyeti ve İngiltere murahhasları arasında yapılan 30 Ekim 1918 tarihli mütareke müzakereleri. **BOA. HR. SYS.**, 2563/7 Lef 7; **BOA. HR. SYS.**, 2563/7 Lef 1-3; Sancaktar, “Mondros Mütarekesi’nin 20. Maddesi”, s.263.

⁹⁸ Mondros Mütarekesi sureti ve müzakerelere dair 30 Ekim 1918 tarihli 1, 2, 3, 4 ve 5. Oturumların tutanak suretleri. **BOA. HR. SYS.**, 2305/20 Lef 2; Sancaktar, “Mondros Mütarekesi’nin 20. Maddesi”, s.263.

⁹⁹ **TİH**, s.48; Başak, **a.g.e.**, s.200.

¹⁰⁰ **TİH**, s.53.

¹⁰¹ Sancaktar, “Mondros Mütarekesi’nin 20. Maddesi”, s.256.

Ayrıca hükümet yazışmaları da dâhil bütün evraklara sansür uygulamaya başlamışlardı.¹⁰² Dönemin Sadrazamı Ahmet İzzet Paşa da İtilaf Devletleri'nin mütareke metninde geçen “control/kontrol” kelimesinin İngilizcedeki “*hüküm, kumanda ve tasarruf*” gibi farklı manalarından istifade ederek telsiz ve telgraf istasyonlarını işgal ettiklerini ileri sürmüştür.¹⁰³ Öyle ki Fransız Fevkalade (Yüksek) komiser Defrance, “kontrol” kelimesine yüklenilen anlamı Osmanlı Devleti'nin yapmak istediği her şeyin İtilaf Devletleri'nin izninden geçmesi şeklinde açıklamıştı.¹⁰⁴

C. İtilaf Devletleri'nin İşgal Bölgeleri

İşgal güçleri Osmanlı coğrafyasında aynı bölgeleri veya keşişsen toprak parçalarını zapt etmek istemişlerdir. Bu durum özellikle İngiltere-Fransa ve İtalya-Yunanistan arasında anlaşmazlıklara yol açmıştır. Nitekim İngiltere ve Fransa hemen hemen aynı topraklarda egemenlik kurmak istemişlerdir. Bu durum ise iki devlet arasında çıkar çatışmalarına neden olmuş, aralarında imzalanan ikili anlaşmalar ile sorunları çözmeye çalışmışlardır.

İngiltere Çanakkale ve Kût'ül-Amâre yenilgisinden sonra sömürge topraklarındaki etkisini arttırmak ve itibarını güçlendirmek istemişti. Hindistan sömürgelerine giden yol da Osmanlı coğrafyasından geçmekte idi. Öte yandan Güneydoğu Anadolu'yu Ruslara karşı bir kalkan vazifesi görebileceğinden ele geçirmek niyetinde idi. Bu nedenle Urfa, Antep Maraş ve çevresini ele geçirmeyi planlamışlardı.¹⁰⁵

Fakat Fransızların bu bölgelerde farklı gayeleri vardı. Fransa için Suriye önemli bir yere sahipti. Kilikya'yı da Suriye'nin toprağı olarak sayıyordu. Ayrıca Urfa, Antep, Maraş ve Adana'yı ele geçirerek Suriye'yi korumak niyetindeydi.¹⁰⁶

¹⁰² Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s.454.

¹⁰³ “Bir de kontrol deyiminin İngilizce anlamı, bizim bildiğimiz gibi olmayıp âdeti hüküm, kumanda ve tasarruf anlamına geldiği daha sonra iddia olunarak, bu yüzden de bir hayli müdahalelere kalkışılmış, söz gelimi telsiz-telgraf istasyonlarının kontrolünü biz tabii olarak haberleşmenin kontrolü hakkı sanarken, bunlara büsbütün el konulmuştur.” Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C.II, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.33; Sancaktar, “Mondros Mütarekesi'nin 20. Maddesi”, s.258.

¹⁰⁴ Bozkurt, **a.g.e.**, s.353.

¹⁰⁵ Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.8-10.

¹⁰⁶ Çelik, **a.g.e.**, s.11.12.

Aslında 9-16 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında Sykes-Picot Anlaşması imzalanmıştı. Anlaşmaya göre Urfa, Antep, Maraş ve Musul Fransızlara verilmişti. Fakat Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiltere bu toprakları işgal etti. 15 Eylül 1919'da ise Suriye İtilafnamesi ile Musul İngilizlere bırakılırken Urfa, Antep, Maraş ve Adana Fransızlara verildi.¹⁰⁷

İngilizler ve Fransızlar arasında İstanbul ve Boğazlar bölgesi de bir rekabet sahası olmuştu. Her iki devlet söz konusu bölgelerin yönetimi için iki ayrı düşünce öne sürmüşlerdi. Nitekim İngilizler İstanbul ve Boğazlar Devleti Projesi'ni savunurken Fransızlar için İstanbul ve Boğazlar iki ayrı konu olduğundan böyle bir projeyi desteklemeyeceklerdi.¹⁰⁸ Ayrıca İstanbul'un işgalinden sonra kurulan Komiserliklerle ilgili de tartışmalar yaşanmış, her iki devlet İstanbul'da hâkim güç olmak istemişti. Dolayısıyla birçok konu çıkar çatışmalarına neden olmuştu.¹⁰⁹

Mütareke Döneminde I. Dünya Savaşı'nın son aşamasında İtilaf devletlerine yanaşan Yunanistan Megali İdeasını gerçekleştirme adına bir fırsat yakalamıştı. Bu gaye ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rumları gerçekleştirmek istedikleri hedefleri için bir araç olarak kullandılar.¹¹⁰ Önce Batı Anadolu'nun asayişine Rumlardan oluşturduğu çeteler ile zarar vermeye çalıştılar.¹¹¹ Böylece Mondros Mütarekesi hükümlerini kullanmaya çalışmışlardır. Bu minvalde Yunanistan Aydın'da asayişin sağlanamadığını gerekçe göstererek mütarekenin 7. maddesine göre asker konuşlandırılmasını talep etmiş¹¹² ve İzmir'in işgaline kadar pek çok noktayı Yunan kontrolü için hazırlamıştır.¹¹³

Fakat İtalyanların da Yunanistan ile aynı topraklarda farklı idealleri vardı. Örneğin İtalyanların Batı Anadolu'yu ele geçirmek gibi bir planları vardı. Zira Anadolu verimli topraklara, maden sahalarına ve çeşitli bitki örtüsüne ev sahipliği

¹⁰⁷ Çelik, **a.g.e.**, s.112-115.

¹⁰⁸ Abdurrahman Bozkurt, **Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2014, s.43-45

¹⁰⁹ Abdurrahman Bozkurt, "İşgal İstanbul'unda Fransız-İngiliz İlişkileri", **90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Mayıs-Haziran 2009 Bildiriler Kitabı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.525-526.

¹¹⁰ Salahi R. Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s.49.

¹¹¹ Adnan Sofuoğlu, **Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.37-38.

¹¹² Sonyel, **a.g.e.**, s.115-116.

¹¹³ **TİH**, C.I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.199.

yapan bir özelliğe sahipti. Ayrıca burası iş sahası olarak da kullanılabilecek bir alan idi. Bölgenin önceden eski Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde olması¹¹⁴ İtalyanların burada Yunanlılara karşı rakip olmasına neden oldu.

Aslında 19-21 Nisan 1917'de imzalanan St. Jean de Maurienne Anlaşması ile İtalya'ya Antalya, İzmir ve Konya verilmişti. İtalya bu anlaşmayı dayanak göstererek Batı Anadolu bölgesini işgal etmek istemiştir.¹¹⁵ Fakat İtalyanların Ege ve Akdeniz'de yayılmaları İngiltere ve Fransa'nın çıkarları ile çelişmekteydi.¹¹⁶ 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı'nda da bu konu üzerinde görüşmeler olmuştu. İtalya Akdeniz'de İngiltere için rakip bir güç idi. Adriyatik'teki İtalyan arzuları ise Amerika için bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu nedenle İtalyan'ın Anadolu ile Adriyatik'teki arzuları ittifak kurduğu devletler tarafından kabul edilmemiş ve İtalyan'ın Paris Barış Konferansı'ndan ayrılması ile sonuçlanmıştı. İtalyanların konferanstan ayrılması üzerine İzmir ile ilgili mevzuların Yunanistan lehine sonuçlanması daha rahat olmuştur. Bu yüzden İtalyanlar yönlerini bundan sonra daha çok Güney Batı Anadolu'ya çevirseler de Batı Anadolu'daki Yunan ilerleyişini hoş karşılamamışlardır. İtalyanlar Güney Batı Anadolu'da hem bölgeyi hem de halkı yakından tanımak için keşiflere yönelmişlerdi.¹¹⁷ Ayrıca bankalar, konsolosluklar, okullar açarak ve haberleşme merkezleri inşa ederek işgal etmek istedikleri bölgeler için bir hazırlık yapmışlardır. 28 Mart 1919'da Antalya'yı zapt etmelerinin ardından işgallerini geniş alana yaymışlardır.¹¹⁸

¹¹⁴ Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Dönemi'nde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s.4.

¹¹⁵ **TİH**, s.198-199.

¹¹⁶ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s. 255.

¹¹⁷ Çelebi, **a.g.e.**, s.44-49, s.59.

¹¹⁸ Çelebi, **a.g.e.**, s.3, s.71.

Harita 1.1: Osmanlı Devleti'nin posta yollarını gösteren harita¹¹⁹

¹¹⁹ **Harita 1.1:** “Memalik-i Osmaniye Posta Şebekesi”, Salt Araştırma, Kod: APLPTT01.

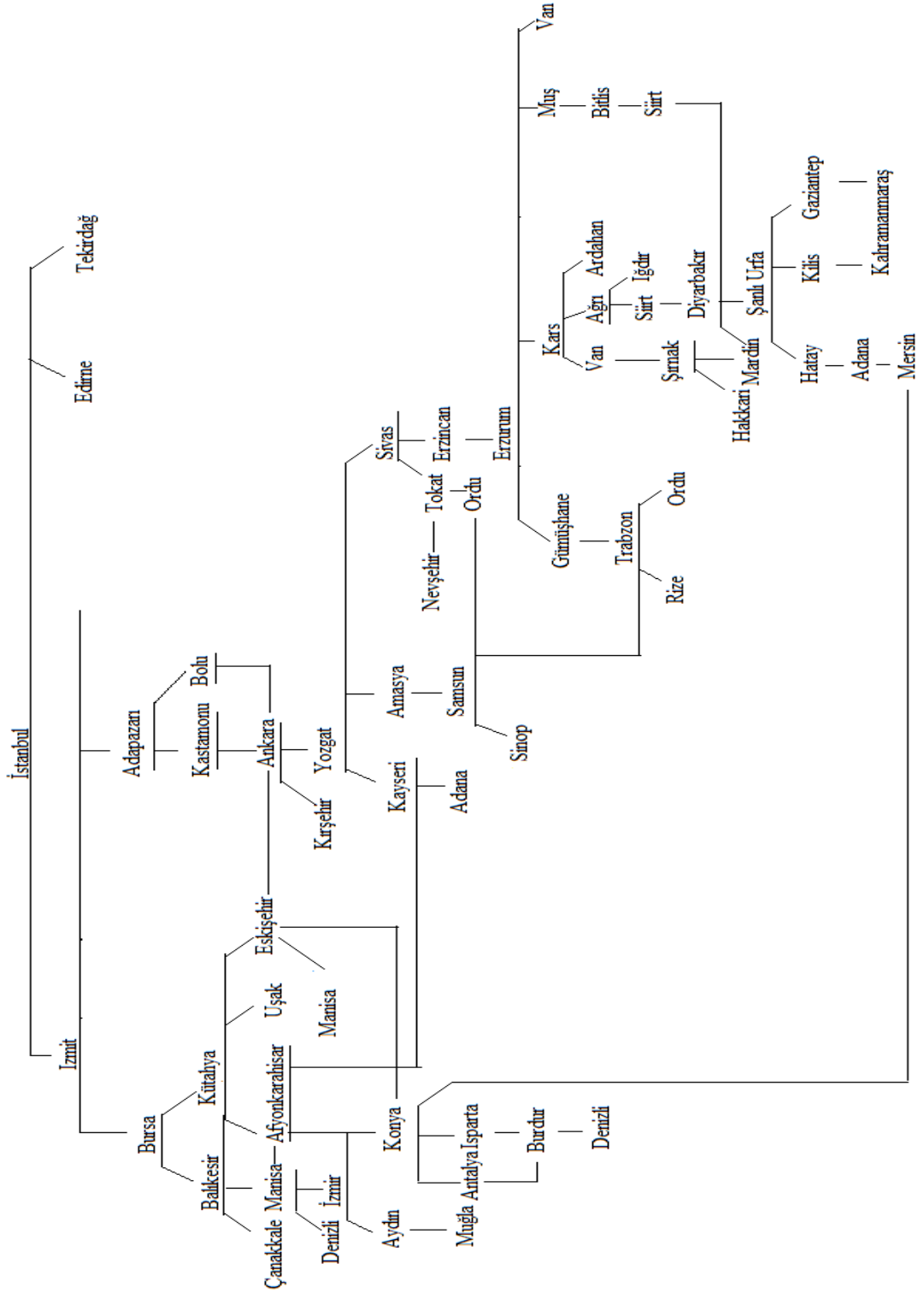
Harita 1.2: Osmanlı Devleti'nin posta yollarını gösteren harita¹²⁰

¹²⁰ **Harita 1.2:** Osmanlı Devleti'nin posta yollarını gösteren harita. **BOA. HRT. h.**, 361, 1 Ocak 1903.

Harita 1.3: Osmanlı Devleti'nin telgraf hatlarını gösteren harita¹²¹

¹²¹ **Harita 1.3:** Osmanlı Devleti'nin telgraf hatlarını gösteren harita. BOA. HRT.h., 364, 1 Ocak 1882.

Şekil 1.1: Osmanlı Devleti'ndeki Telgraf güzergâhları

D. İtilaf Devletleri'nin Postane ve Telgrafhaneleri İşgali ve Uyguladıkları Kontrol

1. Resmî Haberleşmenin Engellenmesi ve Şifreli Haberleşmenin Yasaklanması

Mondros Mütarekesi'nin ardından İtilaf güçleri Osmanlı topraklarında işgallere başlamıştı. İlk olarak ele geçirdikleri yerlerden biri de telgrafhaneler idi. İtilaf Devletleri bu haberleşme merkezlerinde Osmanlı Devleti'nin açık ve gizli yazışmalar yapmasını yasaklamıştı.

1 Ocak 1919'da Antep'i işgal eden İngilizler Antep Telgrafhanesi de zapt etmişlerdi. İngilizlerin telgrafhaneye uyguladıkları sıkı kontrol ise Mayıs 1919'dan önce son bulmuştu. Önce telgraflardaki kontrolü hafifleten İngilizler, daha sonra gelen ve giden bütün yazışmalardaki denetimi kaldırmıştı.¹²² Ancak İngilizlerin Antep'teki haberleşmenin üzerinden ellerini çekmeleri, Osmanlı idarecilerinin telgraflar hususunda nefes almalarını sağlamamıştı. Çünkü Fransızlar, Antep'te İngilizlerin bıraktığı yerden sansür uygulamalarına devam edecektir. 15 Eylül 1919'da imzalanan Suriye İtilafnamesi gereği Antep'i Fransızlara veren İngilizler Kasım 1919 başlangıcına kadar bu merkezde kalmışlar, bu tarihten itibaren ise bölge Fransız işgaline bırakılmıştı.¹²³ Bu meyanda İngilizler yönlerini güneye çevirerek Antep'te az bir birlik bırakmışlardı. Öte yandan Fransızların üç tabur asker ile bölgeye gelmesi bekleniyordu. Bu olaylar Antep Telgrafhanesi'nde Fransız kontrolünün başlayacağını göstermekteydi.¹²⁴

Başlangıçta İngiliz ve Fransız birlikleri Antep Telgrafhanesi'nde resmî haberleşmeye kontrol uygulamaya başlamışlardı. Şifreli haberleşme ise ya yasaklanmış ya da telgrafların çözümünü sağlayan anahtarların işgal ordusu askerlerine verilmesi zorunlu kılınmıştı. Ayrıca İngiliz ve Fransız askerleri telgrafhanedeki eski kayıtların kendi bekçilerine teslim edilmesini istemişlerdi. Zira işgal güçleri geçmişte İttihat ve Terakki'ye mensup kişilerin “fesat”, karışıklık

¹²² Osmanlı Ordu-yu Hümâyunu Baş Kumandanlık Vekâleti Şubesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 29 Temmuz 1335 tarihli yazı. **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH)**, Kutu:105 Gömlek:65.

¹²³ **TİH**, s.107.

¹²⁴ Ayıntab Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen şifre. **BOA. DH. ŞFR.**, 649/45 Lef 1-1/Lef 1-2.

çıkarmak için çalıştıklarını düşünüyorlardı. Bu noktadan hareketle Antep'ten çekilen telgrafların “fesada” hizmet ettiğine inanmışlardı. Bu nedenle önceki yazışmaları incelemek istemişlerdi. Ayrıca Antep'teki Fransız İşgal Kumandanına göre, Osmanlı Devleti İtilaf Ordularının emri altında olduğundan istedikleri her şeyin yerine getirilmesi gerekiyordu. Fakat Antep'teki Osmanlı idarecileri bu merkezde yapılan işgal ve sansürün mütarekenin konu ile ilgili 12. maddesine aykırı olduğunu ve işgal ordularının verdiği beyanatı hükümet işlerine müdahale anlamı taşıdığını savunuyorlardı. Antep'teki Osmanlı yöneticileri merkezî idareden, İstanbul'dan “talimat” almadıkça işgal ordularının müdahalesine izin vermeme hususunda kararlıydılar. Hatta Osmanlı hükümeti bu tür girişimleri “protesto” etmeliydi.¹²⁵ Fakat Antep'ten İstanbul'a gönderilen telgraflara cevap gelmemişti. 1918 yılının Aralık ayında gönderilen altı şifre telgraftan hiçbirine karşılık verilmemişti. Bunun nedeni şifre telgrafların İşgal İdaresince engellenmesi idi. Bu yüzden “tereddüd” içinde kalan Antep'teki Osmanlı idarecileri, işgal güçlerinden haberleşme üzerindeki engellenmenin kaldırılarak İstanbul ile gerekli yazışmalara izin verilmesini talep etmişlerdir.¹²⁶ Bu noktada telgrafhanenin işgaline karşı izlenecek yolun söylenmesi önem taşımaktaydı. Fakat İstanbul'dan gerekli talimat alınamamış, bu durum Antep'te “müşkül” bir durum yaratmıştı.¹²⁷

Maraş'taki haberleşme de işgal güçleri tarafından kontrol altına alınmıştı. 22 Şubat 1919'da üç yüz altmışı süvari olmak üzere piyadelerle birlikte altı yüz neferlik bir İngiliz kuvveti Maraş'a gelmiştir. Maraş'a gelen İngiliz subaylarına Halep İngiliz Kumandanlığınca gönderilen işgal uygulamalarına dair dört maddelik talimatname yönlendirici olmuştur.¹²⁸ Bu talimatnameye göre İngilizler, 6 Mart 1919'dan itibaren

¹²⁵ Maraş Mutasarrıflığı'ndan gönderilen 1 Ocak 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. BEO.**, 4550/341224 Lef 3. Telgraf haberleşmesinin engellenmesi nedeniyle yazışmalar Antep liva telgrafhanesinde bekletilmiştir. Posta ve Telgraf Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 22 Şubat 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 616/101 lef 1.

¹²⁶ **BOA. BEO.**, 4550/341224 Lef 3/Lef 4.

¹²⁷ Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 8 Ocak 1919 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4550/341224 Lef 2; Sadâret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Ocak 1919 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4550/341224 Lef 1.

¹²⁸ Söz konusu tahriratın içeriği şöyleydi:

- 1) Maraş'ta ve mülhakatında ikamet eden “cemaat-i muhtelif” arasında asayişin olmadığı hakkında raporlar mevcuttur.
- 2) Bu olay üzerine Halep ve mülhakatındaki İngiliz Kıtâatı Kumandanı Maraş mevkiine gelmiş ve buraya İngiliz kıtaatını yerleştirmeye karar vermiştir. Bu askerî birlik asayişin sağlanmasında Maraş'taki mahalli hükümete yardım edecektir.

resmî ve gayri resmî bütün yazışmaları sansür edeceklerdi. Ancak bu uygulama Osmanlı Devleti'nin yönetimine, iç işlerine müdahale anlamı taşıdığı gibi, mütareke hükümlerine de aykırı idi. Bu nedenle Osmanlı merkezi otoritesi uygulamanın kabul edilemeyeceği uyarısını, Maraş'taki Osmanlı yerel yetkililerine yapmıştır. Hatta bu husus “lisan-ı münasip” bir şekilde İngiliz Kumandanlığına anlatılmalı idi. Fakat İngiliz işgal kuvvetleri sansürü uygulamakta kararlı idiler.¹²⁹ Osmanlı Devleti ise İngiliz kontrolüne karşısında direniş göstermek istemiş, sansürün başlaması durumunda ise İngilizleri Fevkalade Komiserliklere “şikâyet” etmeyi planlamıştır.¹³⁰

Urfa ve Mardin de İngilizler tarafından işgal edilmişti. İngilizler bu iki merkezde bulunan ahali ve jandarmanın silahını toplamış, resmî haberleşmeyi kontrole tabi tutmuş ve şifreli muhaberatı da yasaklamıştı. İngilizler işgalden sonra Sykes-Picot Anlaşması'na göre Urfa'yı Fransızlara bırakmıştı. Fransızlar ise Urfa'ya daha İngiliz işgali varken gelmiş ve telgrafhaneye sansür memurlarını yerleştirmişlerdi.¹³¹

3) Maraş İngiliz Kıtâatı Kumandan Zabiti'nin kontrolünde olacak ve Türk memurları tarafından idare edilmeye devam edeceklerdir.

4) İngiliz Generalin emrine göre, Türk memurlarının hepsi hem Generale hem de İngiliz Müfrez Kumandanlıklarına vazifelerini yerine getirme konusunda yardım edeceklerdir.

Fakat Maraş'ta asayiş konusunda olumsuz hiçbir olay meydana gelmemişti. İnzibat ve asayiş de temin edilmekteydi. Dolayısıyla bu beyanatın hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği açıktı. Ayrıca Osmanlı Devleti Maraş'taki İngiliz birliği için “misafir” muamelesinden başka bir şey yapılmayacağını söylemişti. İngiliz Kumandanlığı'nca yapılan bu hareket karşısında Osmanlı Devleti mütareke metnini öne sürerek gönderdikleri kuvvetin geri alınmasını istemiştir. Maraş Mutasarrıflığı'ndan gönderilen 22 Şubat 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 74/91 Lef 1; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nazırı Franko Paşa'ya gönderilen 1 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 74/91 Lef 2. Ayrıca İngilizler Antep'te asayişin sağlanmadığını bahane ederek kendilerince güvenliği sağlamışlardı. Örneğin Ermenilerin mallarını ve eşyalarını gasp etmekle suçladıkları “İslamileri” Sudan'a göndermişlerdi. Harbiye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 10 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 74/91 Lef 8.

¹²⁹ Maraş Mutasarrıflığı'ndan gönderilen 6 Mart 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 74/91 Lef 6; Maraş Mutasarrıflığı'ndan gönderilen 6 Mart 1919 tarihli şifre. **ATASE, İSH**, K:78 G:114.

¹³⁰ Dâhiliye Nezareti'nden Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'e gönderilen 8 Mart 1919 tarihli müstacel şifre. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 74/91 Lef 7. 3. Ordu Kolordu komutanı Albay Selahattin Bey Elbistan'a geldiği zaman burada şahit olduğu olayları Maraş'ta Fransız İşgalinin başlayacağı şeklinde yorumlamıştı. Çünkü İngilizlerin Urfa, Antep ve Maraş'ı yavaş yavaş terk ettiklerini görmüştür. Ayrıca iki Fransız askerinin de Antep'e geldiğini ve telgrafhanedeki yazışmalara sansür uygulamaya başladıklarını öğrenmişti. Bu nedenle İngilizlerin ardından Fransızların Maraş'a geleceğini düşünmüştü. **Türk İstiklâl Harbi**, C.IV Güney Cephesi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s.56-57.

¹³¹ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 10 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-22/14-12 Lef 2.

Islahiye merkezinde ise Fransızlar şiddetli bir sansür uygulamışlardı. Nitekim resmî ve şifreli yazışmalar Fransızlarca kontrol edilmiş, Fransızların onayından geçmeyen hiçbir evrak gönderilememiştir. Yine Mersin’de de hükümet muhaberatına sansür uygulamışlardı.¹³² Ayrıca bu merkezde uygulanacak sansür için de birtakım kurallar belirlenmişti. Buna göre, Osmanlı Devleti ile yapılacak barış akdine kadar Mersin’deki telgraf muhaberatı Fransızlar tarafından kontrol edilecekti. Postaneler sabah 7-10 ile öğleden sonra 3-5 arasında faaliyet gösterecekti. Mektuplar postaneye açık olarak teslim edilecek, sansürlendikten sonra da kapatılacaktı. Kuşku duydukları mektupları alıkoyabileceklerdi. Söz konusu yazışmaların sansür işlemleri belirtilen saatlerde yapılacaktı.¹³³

Resim 1.1: Mersin Posta ve Telgrafhanesi¹³⁴

¹³² Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Harbiye Nezareti’ne gönderilen Ocak 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH, K:76 G16 B:16AB**; Osmanlı Ordu-yu Hümâyunu Baş Kumandanlık Erkan-ı Harbiye Riyaseti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 11 Ocak 1335 tarihli yazı. **ATASE, İSH, K:76 G:16**.

¹³³ Turgay Tunalı, “Çukurova Bölgesi’nde Fransız İşgali ve İşgal Yönetimi (1918-1921), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s.120.

¹³⁴ **Resim 1.1:** <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

Fransızlar 17 Aralık 1918’de Adana’yı işgal etmişlerdi. Ayrıca Adana’daki işgal kuvvetlerinin komutanı olan ¹³⁵ Romieu tarafından bu merkezde Osmanlı Devleti’ne bağlı Adana Valisi, İrtibat Subayı Binbaşı Tevfik Bey ile Kolağası Azadyan Efendi’ye ve işgal güçlerine bağlı Askerî Komiser Simon Efendi’ye bir talimatname gönderilmişti. Bu talimatname ile Adana’da uygulanacak sansürün esasları belirlenmişti.

Şifreli telgrafların alınması ve çekilmesi yasaklanmıştır. Bütün telgraflar açık olarak çekilecek ve telgrafların üzerine sansür edildiğini gösteren “vize” işareti koyulacaktır. Bu emrin yerine getirilmesi için bazı önlemler alınmıştır:

- 1) Adana istasyonu: İstasyon Telgrafhanesi’ndeki telgraf yazışmalarını Kolağası Azadyan Efendi’nin yardımlarıyla Askerî Komiser Simon Efendi sansür edecektir.
- 2) Osmanlı İstasyon Komiseri’nin veyahut şimendifer idaresinin çekeceği telgraflar Adana istasyonunda sansür edilecektir.
- 3) Şehir postanesi: Bu postaneyi mülkî makamlar ve ahali haberleşme için kullanacaktı. Telgraflar çekilmeden önce “Kilikya İşgal Kuvvetleri Muavinliği” kaleminde tetkik edilip sonrasında postaneye gönderilecekti. Kilikya İşgal Kuvvetleri Kumandanının damgasının bulunmadığı hiçbir telgraf çekilmeyecekti. Bunun için şehir postanesinde bir “Heyet-i Teftişîye” görevlendirilmişti.¹³⁶

Ayrıca yukarıda ifade edilen hususlara uyulmaması durumunda resmî haberleşmeye sansür uygulanacağı bildirilmişti. Osmanlı merkezince Mondros Mütarekesi’nde belirtilen şartlara aykırı olan bu tutum karşısında İstanbul’daki İtilaf temsilcilerine başvurulması ve Adana’ya yönelik şifreli telgrafların bir süre yazılmaması gerekli görülmüştü.¹³⁷ Ancak Yıldırım Kışaat-ı Müfettişi Nihat Paşa Fransızların hem bütün muhaberata sansür uygulamalarını hem de şifreli yazışmalara

¹³⁵ Sadâret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 6 Ocak 1919 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4550/341195 Lef 1; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 7 Ocak 1919 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4550/341195 Lef 3.

¹³⁶ **ATASE, İSH**, K:76 G:32 B:32AL; Feyza Kurnaz Şahin, “Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti’nde Askerî Sansürün Kaldırılması Meselesi”, **Mondros Mütarekesi’nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı’nın Sonu Mütârekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu 24-26 Ekim 2018 Bildiriler Kitabı**, C.II, ATAM, Ankara 2019, s.860-861

¹³⁷ Adana Vilayeti’nden gönderilen 6 Ocak 1919 tarihli telgrafname sureti. **BOA. BEO.**, 4550/341195 Lef 2.

engel olmalarını mütarekeye aykırı bulmuştu. Bu nedenle bir “protesto” metni hazırlayarak Adana’daki Fransız Kumandanlığı’na göndermişti.¹³⁸ Çünkü telgraflar gönderilse bile telgrafhane tarafından alınmamaktaydı. Örneğin Nihat Paşa’nın Adana’da irtibat zabıtine yazdığı şifreli yazışmaların telgrafhane tarafından kabul edilmesine Fransızlar engel olmuştu.¹³⁹ Fakat Mondros Mütarekesi’nin 12. maddesinde hükümet yazışmalarının kontrolden istisna tutulduğu belirtilmesine rağmen Fransızların Adana bölgesindeki uygulamaları söz konusu mütarekeye aykırı idi.¹⁴⁰

Adana’da Fransızların telgraflara müdahalesini 1919 Meclis-i Mebusan seçimleri vesilesiyle de görmek mümkündür. Fransızlar işgalleri altındaki Adana’da seçim yapılmasını engellemek istemişlerdir. Nitekim Osmanlı Devleti’nin geleceği hakkında karar verilecek bir mecliste Adana vilayetinin temsilcilerinin bulunması, Fransızların bölgedeki hâkimiyetini sorunlu hale getirebilirdi. Bu yüzden Adana’dan gönderilen seçimlere dair yazışmaları ele geçirerek mebus adayları ve seçmenler üzerinde baskı kurmuşlardır. Zira Osmanlı yetkililerinin seçim yapılmasına dair çabalarına hayır cevabını vermişlerdir.¹⁴¹

a) Yunanlıların Resmî Haberleşmeyi Engellemesi ve Şifreli Haberleşmeyi Yasaklaması

İşgal kuvvetleri zapt ettikleri posta ve telgraf binalarındaki resmî haberleşmeye de engel olmuşlar ve sansür uygulamışlardır. Bütün mektup ve telgraflar onların onayından geçmiş, istemedikleri evraklar gönderilmemiştir. Özellikle şifreli telgrafların yasaklanması ve “resmî” yazışmaların engellenmesi, sansürlenmesi nedeniyle işgal altındaki bölgeler ile haberleşme ya hiç sağlanamamış ya da kısmen

¹³⁸ Nihat Paşa, mütareke metnini dayanak göstererek sansürün resmî haberleşme dışında kalan telsiz ve kablolar üzerinde uygulanabileceğini savunmuştu. Osmanlı Ordu-yu Hümâyunu Baş Kumandanlık Vekâleti 6. Şube’den Hariciye Nezareti’ne gönderilen 9 Ocak 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:76 G:16AC; Şahin, **a.g.m.**, s.861.

¹³⁹ Konya’dan Harbiye Nezareti’ne gönderilen 7 Mart 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:76 G:16 B:16AD; B:16AE; B:16AF. Yıldırım Kıtâat-ı Müfettişliği’nin merkezi Konya’dır. **TİH**, s. 100.

¹⁴⁰ **Türk İstiklâl Harbi**, Güney Cephesi, s.19.

¹⁴¹ 13. Kolordu’dan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 10 Ocak 1336 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:118 G:44; Şahin, **a.g.m.**, s.862-863. Adana’daki seçimlerle ilgili yaşanan olaylar hakkında detaylı bilgi için bkz: Fatih Mehmet Sancaktar, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923)**, Ötüken, İstanbul 2021, s.174.

gerçekleşmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni idarî anlamda zor durumda bırakmıştır. Çünkü Osmanlı merkezî bürokrasisi için taşradaki otoritesini sağlamada haberleşme araç ve gereçlerinin payı oldukça büyüktü.

Yunanlılar da işgal ettikleri bölgelerde haberleşmeye şiddetli sansür uygulamış, şifreli yazışmaların yapılmasını engellemiştir. Bu meyanda işgal ettikleri bütün mıntikalar ile şifreli muhaberatı yasaklamıştır. Telgraflar açık, şifresiz bir şekilde gönderilecekti.¹⁴²

Yunanlılar her ne kadar sadece şifreli muhaberatı yasaklamışlar gibi görünseler de açık telgraflar da engellenmiştir. Posta ve telgraf merkezlerine gönderdikleri sansür talimatnameleriyle şifresiz yazışmaların da kontrolünü emretmişlerdir. Bu durum Osmanlı haberleşmesinde büyük zorluklar meydana getirmiştir. Çeşitli bahaneler öne süren Yunan işgal güçleri Osmanlı Devleti'nin açık yazışmalarını geciktirmiş, telgrafların zamanında ulaşmasına engel olmuşlardır.¹⁴³

Öte yandan Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerde Osmanlı posta ve telgraf merkezlerini kontrol altına almalarının ardından resmî yazışmaları sürekli engellemiş ve sansürlemişlerdir. Bu durum İstanbul'un taşraya, Anadolu'ya otoritesinin, emirlerinin ulaşamamasına, haberleşmenin kesilmesine neden olmuştur. Yunanlıların engelleme ve sansürünün önemli bir yönü vardı. Aslında Yunan işgal bölgelerinin, dolayısıyla taşranın İstanbul ile irtibatı kontrol edilmekteydi. Bu yönüyle taşradaki gelişmelerin takip edilememesi İstanbul'un önemli ölçüde elinin, gözünün bağlanması anlamına gelmekteydi. Yunanlar engelleme ve sansürü şu şekilde uygulamışlardır:

Bütün “resmî ve gayri resmî” telgraf ve mektuplara sansür uygulandıktan sonra üzerlerine Rumca olarak “Askerî Sansür” ibareli damga vurulacak veya bir etiket yapıştırılacaktı.

- 1- Postaya verilmek istenen mektuplar Türkçe, Rumca ve Fransızca dillerinden biri ile yazılacaktı.

¹⁴² Harbiye Nezareti 1. Şube'den gönderilen 9 Aralık 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:214 G:191.

¹⁴³ Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 11 Kasım 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 10; Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 7 Aralık 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 4; Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 15 Ocak 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 7; Dâhiliye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen 17 Ocak 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 6; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Ocak 1921 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2612/3 Lef 3.

- 2- Mektuplar kısa ve öz olacaktı.
- 3- Yazışmalar sansüre uğrayacağından ona göre yazılması gerekli görülmüştür.
- 4- Posta çantalarının içi kontrol edilip kapatıldıktan sonra sansür zabiti tarafından ağzı mühürlenip postaneye sevk edilecekti.
- 5- Posta ve telgraf merkezlerine gelen yazışmaların hepsi sansüre uğrayacaktı. Sansüre uğramayan evrakların dağıtımı söz konusu değildi.¹⁴⁴

Bu çerçeveden hareketle Yunan işgal güçleri İstanbul ve İzmir'den Denizli'ye gönderilen postaları kontrol etmişlerdir. Resmî yazılar (gelen tahriratlar) önce açılıp okunmuş, daha sonra Fransızca ve Rumca "Yunan Askerî Sansürü" ibaresiyle kapatılmışlardır.¹⁴⁵ Yunan işgal güçleri bu sansür işlemleri için postane ve telgrafhanelerdeki Osmanlı memurlarının yanına kendi görevlilerini atamışlardır. Örneğin Manisa ve Soma Postanesi'ndeki bütün resmî ve hususî yazışmalar Yunan subayların denetiminden geçmiştir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi resmî haberleşme Mondros Mütarekesi'nin 12. maddesi ile kontrolden muaf tutulmuştu. Bu nedenle Saruhan Mutasarrıflığı Yunanlılara gerekli "ihtarları" yapmıştır. Ayrıca İzmir'deki Osmanlı yöneticileri bu merkezdeki Yunan Fevkalade Komiserliği'ni "şiddetle protesto" etmiştir. Bu tür girişimlerden olumlu bir sonuç alınamaması üzerine İstanbul'daki İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserliklerine bu durumun iletilmesi kararı alınmıştır.¹⁴⁶ Bu noktada Yunanlıların işgalleri altındaki bölgelerden İstanbul'a gelen veya giden resmî yazışmalar, bütün mektup ve telgraflar üzerinde denetimlerini sürdürmeleri, Osmanlı Devleti'ni oldukça rahatsız etmiştir. Üstelik Yunanlıların görevlendirdiği memurlar pervasız ve sorumsuz hareket ediyorlardı. Okuyup üzerlerine sansür işareti koydukları Osmanlı Devleti'ne ait resmî evrakları, mektupları açık halde bırakıyorlardı. Ayrıca mektupların, telgrafların ve evrakların bu şekilde derin bir incelemeden geçirilmesi, işgal bölgelerinden İstanbul'a

¹⁴⁴ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 16 Eylül 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-41 Lef 4.

¹⁴⁵ Denizli Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 4 Şubat 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. ŞFR.**, 613/56 Lef 1-1.

¹⁴⁶ Aydın Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 16 Haziran 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-82 Lef 2; Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne ve Sadâret'e gönderilen 26 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-82 Lef 1; Sadâret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 26 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4639/347862 Lef 1; Dahiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 26 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4639/347862 Lef 2; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden (Osman Efendi'den) Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen Aralık 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-10 Lef 2.

gönderilmek istenen yazıların, özellikle “şikâyetlerin” yerine ulaşmasını güçleştirmişti.¹⁴⁷

Yunanlılar Doğu Trakya’daki yazışmalara da sansür uygulamışlardı. Sansür nedeniyle İstanbul-Doğu Trakya arasındaki irtibat kopmuş, Doğu Trakya’da meydana gelen hadiselerle ilgili İstanbul’a bilgi verilememişti.¹⁴⁸

Bursa’daki haberleşme evrakları da Yunan sansürüne uğramıştı. Bu merkez İngilizlerin desteğiyle Yunanlılar tarafından 8 Temmuz 1920’de işgal edilmişti. İngilizler Boğazlar bölgesinin doğudan bir saldırıya uğramaması için Bursa’nın işgaline onay vermişti. Önce 6 Temmuz’da İngiliz saldırıları sonucu Gemlik’te çatışmalar çıkmış, 7 Temmuz da ise Bursa’ya Yunan ilerleyişi başlamıştı. Nitekim 8 Temmuz’da Bekir Sami Bey komutasındaki 56. Alayın Bursa’dan çekilmesi ile Yunan işgali gerçekleşmiş oldu.¹⁴⁹ Akabinde Yunan ve İngiliz askerleri Bursa’daki haberleşme merkezlerini de zapt etmişlerdi. Yunanlılar Bursa’dan gönderilen bütün resmî ve gayri resmî telgraflara da el koymuşlardı. Bu evraklar Yunan ve İngiliz subayların kontrolünden sonra İstanbul merkeze sevk edilebilmişti. Ancak bu evrakların içinde Osmanlı Devleti’ne teslim edilmeyen bazı şirket ve ticarethanelerin yazışmaları vardı. Bu nedenle evrakların iade edilmesi istenmişti.¹⁵⁰

Yunanlılar 30 Haziran 1920’de işgal ettiği Balıkesir’de ise hem ahalinin hem de jandarmanın elindeki silahları toplamıştı. Ayrıca jandarma ve polislerden birçoğunu görevlerinden uzaklaştırmış ve İstanbul’a gitmeleri için zorlamışlardı. Bu durumda Yunanlılar zaten işgal altına aldıkları Balıkesir’de istedikleri uygulamaları yapabileceklerdi. Ayrıca Balıkesir ve kazalarında hem malî hem de adlî işleri içine alan bir mülkî yapılanma meydana getirmişlerdi. Aslında amaçları bölgede Yunan Hükümeti kurmak ve ahaliyi bu hükümete alıştırmak idi.¹⁵¹

¹⁴⁷ Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 12 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-41 Lef 1.

¹⁴⁸ Nagihan Ebru Cambaz, “İtilaf Devletleri’nin Doğu Trakya’da İşgal Uygulamaları (1918-1920)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 174-175.

¹⁴⁹ Sofuoğlu, **a.g.e.**, 385-387.

¹⁵⁰ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden (Osman Efendi’den) Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 7 Aralık 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-2 Lef 2.

¹⁵¹ Serap Sunay, “Mülki ve Askerî Görevlilerin Raporlarına Göre Yunan İşgali Altında Balıkesir (1920-1922)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.39, İstanbul 2021, s. 6-8,17.

Yunan işgal güçleri Bandırma şehri postanelerindeki ahaliye ve hükümete ait evrak ve telgraflara sansür uygulayarak haberleşmeyi kontrol altına almıştır. Bandırma'daki hadise hakkında İstanbul Başmüdüriyeti bir inceleme başlatmıştı. Neticede Bandırma'dan gönderilen mektup ve telgrafların bulundukları yerde işgal güçlerince kontrol edildiği ve üzerlerine “sansür edilmiştir” ibaresi yazıldığı anlaşılmıştır. Ancak bu tür evraklar usulüne göre kapatılmamıştı.¹⁵²

Resim 1.2: Bandırma Postane ve Telgrafhanesi¹⁵³

Balıkesir’de vali ve mutasarrıfların İstanbul ile yazışmaları Yunan memurlar tarafından kontrol edilmekteydi. Osmanlı Devleti ise “siyasi” temsilcileri, kendi taşra idarecileriyle yapacağı haberleşmenin mütarekenin 12. maddesinde geçen haklarına dayanarak incelenmesine itiraz etmişti. Bu vesile ile İstanbul’daki Yunan Fevkaalade Komiseri ile görüşmüşlerdi. Ancak Yunan Komiser kendi “hükümet-i askerîyesinin” her türlü yazışmalar üzerinde “tedbir” alma hakkı olduğunu, “casusluğun”

¹⁵² Dâhiliye Nezareti’nden Karesi Mutasarrıflığı’na gönderilen 9 Nisan 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 37/54; Sadâret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 26 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4639/347862 Lef 1.

¹⁵³ **Resim 1.2:** “Bandırma Posta ve Telgraf Binası-Bandırma Post and Telegraph Building”, Salt Araştırma, Kod: AHBAL033.

engellenmesi için evrakların kontrol edildiğini ileri sürmüştür.¹⁵⁴ Yunan Fevkalade Komiserliği, “Mustafa Kemal Çetelerinin” “resmî casusluk teşkilatı” oluşturduklarına dair ellerinde deliller olduğunu iddia etmişti. Bu yapıların faaliyetlerinin engellemesi için zorunlu olarak yazışmalar sansür edilmekteydi. Böylece işgal ordularının “emniyetini” sağlanmış olacaktı. Ayrıca Yunan işgali altındaki merkezlerde Osmanlı memurları arasında “Kemalistler politikasına taraftar” olanların varlığı, kontrolün “bir kat daha” attırılmasını gerekli kılmıştı.¹⁵⁵ Yunanlılar “çete”, “Kemalist” şeklinde adlandırdıkları Millî Hareketin varlığını ve faaliyetlerini sansür ve engelleme politikalarının bir zemini olarak göstermeye ve haklı çıkmaya çalışmışlardır.

Ancak Osmanlı Devleti, hükümet haberleşmesinin mütarekede yazılıp kabul edildiği gibi denetimden muaf tutulmasını istemiş ve savunmuştur. Bu meyanda en azından vali ve mutasarrıf gibi devlet memurlarının İstanbul ile yaptığı görüşme ve yazışmalara karışılmaması talep edilmiştir.¹⁵⁶ Yine Yunan işgal güçleri Ayvalık kazasında da posta ve telgraf merkezlerini kontrol ederek evraklara sansür uygulamışlardır. Yunanlıların uyguladıkları kontrol gün geçtikçe daha da şiddetlenmiştir. Bu vesile ile Osmanlı yöneticileri resmî haberleşmeye uygulanan kontrolün kaldırılması tekrar istemişlerdir.¹⁵⁷

Yunanlılar Balıkesir’i iktisadî anlamda da kontrol altına almak istemişlerdi. Bu maksatla, Yunanlılar tarafından bir memur görevlendirilmişti. Söz konusu memur Balıkesir’in maliye, telgraf ve posta idaresindeki kayıtları denetleyecek ve gelir-gider hesabı yaparak arta kalan geliri alacaktı.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Ayrıca Yunan Fevkalade Komiser uygulamaların ağır bir dozda olmadığını göstermek için Makedonya örneği vermişti. Burada İngiliz ve Fransız askerlerinin daha “şedid” bir kontrol uygulayacaklarını söylemişti. Aslında Makedonya’dan bahsederken onların müttefikleri olduğunu da göz önüne almalarını istemiş ve uyguladıkları sansürün az bile olduğunu ima etmişti. Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 20 Ekim 1920 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2612/3 Lef 1; Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 20 Ekim 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-44 Lef 1; Dâhiliye Nezareti Heyet-i Teftişiyeye Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 17 Ekim 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-44 Lef 2.

¹⁵⁵ İstanbul Yunan Fevkalade Komiserliği’nden İstanbul İngiltere Fevkalade Komiserliği’ne gönderilen 20 Şubat 1921 tarihli takririn tercümesi. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 1; İstanbul Yunan Fevkalade Komiserliği’nden İstanbul İngiltere Fevkalade Komiserliği’ne gönderilen 2 Kasım 1921 tarihli takririn tercümesi. **BOA. BEO.**, 4671/350286 Lef 4.

¹⁵⁶ **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-44 Lef 1.

¹⁵⁷ Dâhiliye Müdüriyeti’nden Hariciye Nazırı Safa Bey ve Sadaret Kaymakamı Ali Rıza Paşa’ya gönderilen 27 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-75 Lef 1.

¹⁵⁸ Sunay, **a.g.m.**, s.9, 24.

İşgal güçlerinin Balıkesir ve ona bağlı yerleşim yerleri üzerinde sıkı kontrol uygulamasının önemli sebepleri vardı. İtilaf güçlerine karşı direniş örgütlerinin merkezi olan İzmir'in işgaliyle birlikte yeni bir teşkilatlanma merkezi seçilmesi gerekmişti. Nihayetinde Balıkesir Millî kuvvetlerin organizasyonu için uygun görülmüştü. Ayrıca bu merkezdeki Millî teşkilatlanmalar başlangıçta küçük bir bölge ile sınırlıyken zamanla geniş bir alana yayılmıştı. Balıkesir'deki organizasyonun Anadolu'nun her bir noktasına ulaşması için büyük bir uğraş vermişlerdi. Nitekim Balıkesir Kongreleri ve kararları da bu doğrultuda atılmış adımlardan birisidir. Artık protestodan silahlı direnişe geçiş gerçekleşiyordu. Dolayısıyla yukarıda anlatılan unsurlar Yunanlıların bu merkezde sansür yönetimlerini yoğunlaştırmalarına neden olmuştur.¹⁵⁹

Yunan işgal güçleri Osmanlı ordusunun muhabere evraklarını da denetlemiştir. Osmanlı ordusunun alay ve bölüklerinin yazışmalarını incelemişler, Jandarmaya gönderilmiş ve “muzır” olarak nitelendirdikleri önemli belgeleri ise alıkoymuşlardır.¹⁶⁰ Diğer taraftan Yunan işgal güçlerinin yazışmalara bu denli müdahalesinin sebeplerinden biri Türk ahaliye yaptıkları zulümlerin duyulmasını istememeleri idi. Yunanlılar Türklere karşı uyguladıkları son derece ağır “mezâlim ve “cerâimi” gizlenmek istemişlerdi. Bu noktada posta ile gönderilen evraklarda bu konulara değinilmemesini ve haftalık vukuat raporlarında “anasır-ı mahalliyenin” “ahval-i ruhiyelerinin” anlatılmamasını emretmişlerdir.¹⁶¹ Yunanlılar Osmanlı coğrafyasında yaptıkları mezalimin duyulmasını bu şekilde önlemler olarak engellemeye çalışmışlardır. Bu sebeple muhabereye uyguladıkları sansür, onlar için çok önemli idi. Zira işgalin halkta bıraktığı etki çok derin olmakla birlikte yaptıkları zulümlerin haberleşme vasıtaları ile yayılarak kendilerine karşı bir tepki oluşturmaya yol açabilirdi. Osmanlı askerî makamları bu hususun farkında idi. Bu meyanda Karesi Jandarma Kumandanlığı Yunanlıların muhabere ağlarına uyguladıkları sansür ile karışıklık yarattıklarının altını çizmiştir.¹⁶² İşlenen suçlardan

¹⁵⁹ Sofuoğlu, a.g.e., s.75,135-138.

¹⁶⁰ Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen 27 Şubat 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-73 lef 1.

¹⁶¹ Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 27 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2612/3 Lef 6; Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-73 Lef 3.

¹⁶² **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-73 lef 1.

dolayı Yunanlılar itham edilebilir, hatta yargılanabilirlerdi. Ayrıca İtilaf güçlerinin özellikle Yunan ilerleyişini doğru bulmayan İtalya gibi devletlerin Yunanistan üzerinde baskı kurmasına neden olabilir, bir propaganda aracı olarak kullanılabilirdi.

Karesi’de (Bağımsız sancak) evraklara sansür uygulanması adli işlerin yürütülmesinde de sorunlara neden olmuş, serbest bırakılmasına karar verilen birçok kişinin tutukluluk halleri devam etmek zorunda kalmıştı.¹⁶³ 1922 yılı itibarıyla ise Osmanlı pullarının yer almadığı resmî içerikteki yazışmaları kabul edeceklerini bildirmişlerdi. Her ne kadar Yunan Fevkalade Komiserliği nezdinde teşebbüslerde bulunmuş olsa da bütün girişimler sonuçsuz kalmış, bir netice elde edilememiştir.¹⁶⁴

Mondros Mütarekesi’nin akabinde Çanakkale de İtilaf Devletleri tarafından işgal altına alınmıştı. Bu noktada İngilizler müstahkem mevki ve topçu bataryalarını, Fransızlar ise Kilitbahir ve civarındaki bölgeleri işgal etmişti. 28 Haziran 1920’de ise Yunanlılar Çanakkale’ye birliklerini göndermişler, Ezine, Ayvacık, Bayramiç ve Biga’yı işgal altına almışlardı.¹⁶⁵

Yunanlılar Biga’da (Bağımsız sancak) da benzer uygulamaları hayata geçirmişlerdi. Biga Yunan İşgal Kumandanlığı uygulayacakları “sansüre” dair bazı esaslar belirlemiş ve ilan etmişti:

- 1) Haberleşmede telgraf yerine telefon tercih edilecekti. Bu haberleşme esnasında Türkçe bilen bir Yunan askeri bulundurulacaktı.
- 2) Gönen ve Edincek merkezlerine bağlı kasabalar ve Biga arasındaki Türkçe mektuplar Bandırma Postanesi’nde kontrol edilecekti.
- 3) Biga ve Edremit arasındaki “hususî” mektuplar Balıkesir’de sansür edilecekti.

¹⁶³ Dâhiliye Nezareti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 23 Eylül 1920 tarihli tezkire **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-42 Lef 1. Tutuklu bulunan kişiler hakkında verilen kararın uygulanamaması üzerine İstanbul İstinaf Müdüriyeti’ne başvurulmuştu. Adliye ve Mezâhib Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 22 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-42 Lef 3.

¹⁶⁴ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti Genel Müdürü Oskan Efendi’den Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 20 Mart 1922 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/1-26 Lef 2; Dahiliye Nazırı Ali Rıza Paşa’dan Hariciye Nezareti’ne gönderilen 23 Mart 1338 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/1-26 Lef 1.

¹⁶⁵ Ahmet Altıntaş, **Milli Mücadele Döneminde Çanakkale 1919-1923**, Asil Yayınları, Ankara 2007, s.54-60.

4) Bursa ile Biga arasındaki “hususî” telefon muhaberatı ise Mihaliç’te tercüme edilecekti.

5)Telefon ile yapılacak “hususî” haberleşmeler günde üç saati geçemeyecekti.¹⁶⁶

Biga’daki Yunan İşgal Kumandanı resmî ve hususî bütün yazışmaları önce Bandırma’ya sevk ettirmişti. Bandırma’daki kontrolden sonra iade edilerek gideceği yere gönderilmiştir. Ayrıca Biga’daki telgraf haberleşmesi Yunanlılar tarafından tamamen kesilmişti. Bu yüzden bölge ile irtibat bir süreliğine mümkün olamamıştı.¹⁶⁷ Öyle ki Bandırma hariç Kale-i Sultaniye, Gönen ve İstanbul’a telgraf çekilmesi yasaklanmıştı. Kale-i Sultaniye ile kaza arasındaki telgraf ve posta muhaberatı da neredeyse kesik bir vaziyetteydi.¹⁶⁸ Karabiga ile Kale-i Sultaniye arasında da telgraf haberleşmesi normal şartlarda doğrudan doğruya ve serbest bir şekilde yapılabilmekteydi. Ancak Biga’nın Yunanlılar tarafından işgali ve bahsedilen hat güzergâhının da Biga’dan geçmesi sebebiyle telgraf haberleşmesi Yunanlılarca kontrol altına alınmıştı.¹⁶⁹

İstanbul-İzmir telgraf hattı Edremit üzerinden Çanakkale’ye kadar uzanmakta¹⁷⁰ ve Çanakkale İstanbul ile telgraf haberleşmesini Balıkesir üzerinden sağlamakta idi. Fakat telgraf hatlarının geçiş noktalarına sansür uygulanmasıyla nedeniyle Çanakkale’nin hem İstanbul hem de Biga ile bağlantısında sorunlar yaşanmıştır.

Yunanlıların gerek posta haberleşmesine sansür koymaları gerekse de telgraf muhaberatını yasaklamaları hiçbir şekilde kabul edilecek bir durum değildi. Bu nedenle Osmanlı idarecileri Yunanlıların uygulamalarına karşı birtakım çabalar içine

¹⁶⁶ Biga Kaymakamlığı’ndan gönderilen 26 Ocak 1920 tarihli tahrirat sureti. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 8.

¹⁶⁷ Kale-i Sultaniye Sancağı Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 26 Ocak 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-47 Lef 4; Lef 5; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-47 Lef 2.

¹⁶⁸ Dâhiliye Nezareti’nden Adliye Nezareti’ne gönderilen 20 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 60-1/ 51 Lef 1; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-47 Lef 6; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-47 Lef 2.

¹⁶⁹ Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı’ndan Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 14 Mart 1922 tarihli tahrirat . **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/ 1-25 Lef 1; Dahiliye Nazırı Ali Rıza Paşa’dan Hariciye Nezareti’ne ve Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 22 Mart 1922 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/ 1-25 Lef 1.

¹⁷⁰ Kaçar, **a.g.t.**, s.106.

girmişlerdir.¹⁷¹ Bu çerçevede Yunanlılar Bandırma’da sansürlenene postaları İzmir’e göndermişti. Ancak bu bilgileri öğrenen Osmanlı yöneticileri herhangi bir harekete geçememişti. Nitekim Yunanlar Osmanlı Devleti’nin öğrendiği bilgilerden haberdar olmuştu. Bu yüzden de Biga Jandarma Bölüğü ile Kale-i Sultaniye Jandarma Taburu arasındaki muhaberatı kesmişlerdi.¹⁷² Öte yandan bu merkezler arasında haberleşmenin yeniden sağlanması için uğraşan kişilere karşı cezai yaptırımlar uygulanacaktı. Yunan İşgal Kumandanlığınca Biga’dan hiçbir resmî ve gayri resmî evrakın çıkmasına kesinlikle izin verilmeyecekti. Aksi yönde hareket edenler beş yıla mahkûm edilecekti.¹⁷³

Yunanlıların mektup ve telgraflara dair kontrolü Osmanlı Devleti’nin haberleşmesini ve sistemini alt üst etmişti. Bu yüzden Osmanlı yetkilileri sansürün kaldırılmasını her fırsatta dile getirmişlerdir. Fakat hükümete ait yazışmalar daha önemli ve gizliliğe sahipti. Bu nedenle Osmanlı bürokrasisi İtilaf güçleriyle yaptığı neredeyse her yazışmasında “en azından” resmî muhaberatın sansürden muaf tutulması talep etmiştir.¹⁷⁴

Ayrıca Yunanlılar Batı Anadolu’da bir yönetim kurmuşlar ve idarî anlamda pek çok noktanın yetkisini üstlerine almışlardı. Batı Anadolu’daki Yunan yönetimi iki ayrı dönemden oluşmaktadır. İlki İzmir’in işgaliyle başlayan tarihten Sevr taslağının hazırlandığı sürece kadar uzanan dönemdir. Diğer Sevr’den Eylül 1922’ye, Yunanlıların Batı Anadolu’yu terk ettiği tarihe kadarki dönemi kapsamaktadır. Söz konusu iki dönem arasındaki farka bakıldığında, İzmir’in işgalinden sonra Yunanlıların işgal sahalarındaki askerî yönetime el koyduğu ancak sivil yönetim için aynı şeyin söz konusu olmadığı bilinmektedir. Sevr’den sonra ise bölgedeki sivil yönetimi de devralmışlardı. Ayrıca bu dönemde bölgedeki Yunan idaresi İtilaf

¹⁷¹ Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e ve Hariciye Nezareti’ne gönderilen 31 Ocak 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-47 Lef 1; Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-47 Lef 3.

¹⁷² Umum Jandarma Kumandanlığı’ndan (Kumandan Mirliva Ali Kemal’den) Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 20 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-71 Lef 2; Dâhiliye Müdüriyeti’nden Hariciye Nazırı Safa Bey’e gönderilen 24 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-71 Lef 1.

¹⁷³ **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-71 Lef 2; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-71 Lef 1; Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 24 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2612/3 Lef 5.

¹⁷⁴ **BOA. HR. SYS.**, 2612/3 Lef 3; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 7; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 6.

Devletleri tarafından da onaylanmıştır. Osmanlı Hükümetinin yürüttüğü politikaya bakıldığında söz konusu bölgedeki Yunan yönetimine karşı çıkmadığı, “meşru” bir yönetim olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Öyle ki Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis ile İzmir Valisi arasında Konak’ta imzalanan protokolden sonra bölgenin idaresi Yunanlılara geçmiştir. Bu protokol ile Batı Anadolu’daki yönetim ikiye ayrılmıştır. Birincisi İzmir ve civarını kapsayan yönetim merkezidir. İkincisi Yunanlıların 1920’de işgal ettikleri bölgelerdir. Bu noktaların her birine Yunan Yüksek Komiseri tarafından bir temsilci tayin edilecek ve onlar vasıtasıyla işgal sahalarında bir yönetim tesis edilecekti. Ayrıca Yunan meclisinde Yunan Yüksek Komiserinin İzmir’deki idareyi, yasama ve yargıyı kendi uhdesinde toplamasına imkân veren bir kanun çıkarılmıştı. Bu kanunla beraber yüksek komisere üniversite ve bazı diğer kurumları açma hakları da verilmişti.¹⁷⁵

b) Posta Çantalarına El Koyulması

İşgal güçleri “sansür” adı altında posta çantalarına da el koymuştu. Hiçbir temele dayandırılmayan bu tür hukuksuz uygulamalar ile Osmanlı Devleti’nin haberleşme ağı büyük darbeler almıştı. Çünkü mektup ve evrakların olduğu birçok posta çantası işgal güçlerinin kontrolünden geçmiş, izin verdikleri evraklar dağıtılmış, vermedikleri ise yerine ulaşamamıştır.

Bu çerçevede Fransızlar Maraş’ı işgal ettiklerinde posta çantalarına da el koymuşlardı. İçinde İstanbul-Adana arasındaki yazışmaların olduğu altı adet çanta Fransız işgalinden dolayı Maraş’ın Çakallar Köyü’nde bırakılmıştı. Fakat Fransızlar bunları ele geçirmiş, içlerinde kendilerine lazım olan evrakları yanlarına alarak geri kalan kısmını yakmışlardı. Gözlem yapmak için olay mahalline giden posta memuru ve muhafız jandarmaları hem bu hâdise hakkında bir tutanak hazırlamış hem de parçalanmış ve yakılmış postalardan birkaç parça evrakı postaneye teslim etmek için toplamışlardı.¹⁷⁶

¹⁷⁵ İsmail Ediz, **Diplomasi ve Savaş: İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu’da Yunan İşgali 1919-1922**, ATAM, Ankara 2015, s.319-320,323-326.

¹⁷⁶ Dâhiliye Müdüriyeti’nden Hariciye Nazırı Ferit Paşa’ya gönderilen 22 Mayıs 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-42 Lef 1; Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 18 Mayıs 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-42 Lef 2; Dâhiliye Müdüriyeti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Umûmîsi Refik Halit Bey’e gönderilen 11 Mayıs tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-42 Lef 4; Jandarma ve Posta Muayene Memuru tarafından

Yunanlılar posta çantalarının kontrolünde diğer işgal güçlerinden daha sıkı ve sert davranmışlardı. Çantaların kontrolünü ise şu şekilde gerçekleştirmişlerdi. Önce sansür zabiti tarafından bunlar açılıp içindeki yazışmalar okunarak sakıncalı bir durumun olup olmadığına bakılmaktaydı. Ardından posta çantalarının ağzı kapatılıp mühürlenerek gideceği yere sevk edilmekteydi.¹⁷⁷

Bu noktada Yunanlılar, 19 Kasım 1919'da Söke'den İzmir'e trenle hareket eden seyyar posta memurunu yanında vesika/yetki belgesi olmadığı gerekçesiyle Aziziye İstasyonu'nda (İzmir/Selçuk) tutuklamıştı. Seyyar posta memurları alışa geldiği üzere vesikasız olarak postaları nakletmekteydi. Kaldı ki memurların yanlarında herhangi bir belge taşıması gerektiğine dair bir kural da yoktu. Öte yandan taşınan bu tür postalar resmî içerikte idi ve "vesika" niteliği taşımaktaydı. Ancak Yunanlılar yine de posta çantasına el koymuşlardı. Üstelik inceleyemeye alınan posta çantasının iki günden önce teslim edilmesi mümkün görünmemekteydi.¹⁷⁸ Diğer taraftan Aydın Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti, Yunanlıların bu uygulamasına dair bir inceleme başlatmıştı. On gündür tutuklu bulunan posta memuru kurtarılmasına rağmen¹⁷⁹ posta çantasını geri almak daha uzun sürmüştür.¹⁸⁰

Benzer şekilde Yunan askerleri Karahisar'dan İzmir'e gelen Osmanlı posta seyyar memurunun taşıdığı çantayı Basmahane istasyonunda açmışlar¹⁸¹ ve evrakları

hazırlanan Maraş'ta Fransızlarca yakılan posta çantalarına dair 22 Şubat 1920 tarihli tutanak sureti. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-42 Lef 3; Maraş Mutasarrıflığı'ndan gönderilen 1 Mart 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-42 Lef 6.

¹⁷⁷ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 16 Eylül 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/ 1-41 Lef 4.

¹⁷⁸ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden gönderilen 25 Ocak 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-42 Lef 2.

¹⁷⁹ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 27 Ocak 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-42 Lef 3; Dâhiliye Müdüriyeti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen 31 Ocak 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-42 Lef 1.

¹⁸⁰ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-42 Lef 5; Dâhiliye Müdüriyeti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen 15 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-42 Lef 4; Aydın Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 16 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-42 Lef 6.

¹⁸¹ Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Şubat 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 1; Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 10 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 2; İzmir'den gönderilen ve İzmir Telgraf Müdürünün İfadelerini içeren telgrafname. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 4-1/4-2.

incelemişlerdir. Osmanlı yetkilileri bu hadise sonrasında İstanbul'daki Yunan Fevkalade Komiserliği ile temasa geçmişlerdir.¹⁸²

Öte yandan Yunanlılar posta çantalarındaki zarfları da almaktaydılar. Bu noktada Bergos (Lüleburgaz), Karaağaç, Kırklareli/Vize ve Kuleli (Kırklareli) merkezlerindeki posta çantaları Yunanlılarca açılarak kontrol edilmiş, içlerindeki bazı zarflara el koyulmuştur. Fakat posta çantalarının kontrol edilmesi Uluslararası Posta İttihad-ı Umûmiyesi'ne aykırı idi. Bu nedenle Yunanlıların ihlal ettiği yetkilerin Karaağaç ve Edirne Fransız Askerî İstihbarat Bürosu başkanının aracılığıyla temin altına alınması “elzem” görülmüş “şifahen” girişimlerde bulunulmuştu. Ancak olumlu bir netice elde edilememiştir. Bunun üzerine gerekli tedbirlerin alınması için Hariciye Nezareti'ne talimat verilmiştir.¹⁸³

Yunan işgalleri hem mütareke metnine hem de uluslararası posta anlaşmalarına aykırı idi. Bu durum yapılan anlaşmaların ihlali demek olduğundan Osmanlı Devleti hakkını siyasî yollarla aramaya çalışmıştır. Çünkü Mütareke döneminde devletin genel politikası silahlı direnişten ziyade politik yollarla çözüm aramaktır. Bu nedenle hukuksuz uygulamalar karşısında İtilaf Devletleri'nin komiserliklerine başvurulmuştur. Fakat Osmanlı Devleti'nin teşebbüslerinden olumlu bir netice alınamamıştır.

Ancak Yunanlılar dur durak bilmeden denetlemelerine devam etmişlerdi. Bu sefer de Yalova Kasabası'na gelen posta paketlerine Yunanlılar tarafından el koyulmuştu. Posta paketleri Yunan sansür memurlarınca vapur kâtibinden alınmış ve kimseye gösterilmeden açılmıştı. Yapılan müracaatlar sonrasında paketlerin Osmanlı ve Yunan memurlarınca “müşterek” açılması “vaat” edilmiş ve en son gelen bir postaya da birlikte bakılmıştı. Yine de Yunanlıların nasıl bir harekette bulunacağı bilinmiyordu.¹⁸⁴ Dolayısıyla bu “vaatlerin” bir güven taşımadığı muhakkaktı.

¹⁸² Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 19 Şubat 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 3.

¹⁸³ Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 23 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA.BEO.**, 4638/347825 Lef 2; Sadâret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 24 Haziran 1920 tarihli tezkire. **BOA. BEO.**, 4638/347825 Lef 1; Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 15 Temmuz 1920 tarihli tezkire. **BOA. BEO.**, 4641/348067 Lef 3; Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 10 Temmuz 1920 tarihli tezkire. **BOA. BEO.**, 4641/348067 Lef 2.

¹⁸⁴ Yalova Merkez Müdüriyeti'nden İstanbul Başmüdüriyeti'ne gönderilen Kasım 1920 tarihli tahrirat sureti. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 5; Dâhiliye Nezaret-i Emniyet-i Umûmiye

Yunanlılar diğer çantalara uyguladıkları kontrole nazaran burada tavırlarını farklılaştırmışlardı. Osmanlı Devleti ise hem çaresizlik hem de tereddüt yaşamaktaydı.

Nihayetinde Resmî haberleşmenin bu gibi kontrollerden muaf tutulması ve posta çantalarının da Osmanlı posta memurları ile dağıtılması konusunda Osmanlı yetkilileri İngiltere, Fransa ve İtalya Fevkalade Komiserlikleri ile görüşmeler yapmıştı.¹⁸⁵ Ancak belgelerde bu isteğin kabul edildiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Öte yandan İtilaf Devletleri komiserlikleri ile yapılan görüşmeler Birinci İnönü Muharebesi sonrasına rastlamaktadır. 6 Ocak 1921’de Yunanlıların taarruzu ile başlayan savaş 10 Ocak 1921’de hezimete uğramaları ile sona ermişti.¹⁸⁶ I. İnönü Savaşı Türklerin galibiyeti ile sonuçlanmasının ardından İtilaf devletleri Sevr Antlaşmasının tadili amacıyla Türk tarafını 21 Şubat 1921’de Londra’da toplanacak konferansa çağırmıştır.¹⁸⁷

2. Posta ve Telgraf Haberleşmesinin Kesilmesi

İtilaf Devletleri Posta ve Telgraf merkezlerini ele geçirdiklerinde Anadolu’daki birçok bölgenin birbiri ile olan bağlantısını kesmişlerdir. Örneğin İngilizler Nizip (Antep) ve Birecik (Urfa) telgrafhanelerini işgal etmelerinin ardından İstanbul ile haberleşmeyi koparmışlardır. Yalnızca bu şehirlerin liva merkezleriyle gündüzleri birer saat olmak üzere irtibat kurulmasına izin verilmiştir.¹⁸⁸

Öte yandan 6 Haziran 1920’de Gelibolu Telgrafhanesi’nden geçecek telgrafların da kontrole tâbi tutulacağını bildirmişlerdi.¹⁸⁹ Fakat bu durum pek çok

Müdüriyeti’nden Sadâret’e gönderilen 21 Kasım 1920 tarihli arıza. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 7.

¹⁸⁵ Hariciye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 17 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2612/3 Lef 7; Hariciye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 17 Nisan 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 2; Dâhiliye Müdüriyeti’nden (Nazır İzzet Paşa’dan) Sadrazam Tevfik Paşa’ya gönderilen 25 Nisan 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 3.

¹⁸⁶ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele IV**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019, s.90-91; Sonyel, **a.g.e.**, s.255-256.

¹⁸⁷ Sonyel, **a.g.e.**, s.256.

¹⁸⁸ Urfa Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 26 Şubat 1919 Tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 617/77 Lef 1-1/1-2.

¹⁸⁹ Edirne Valisi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 7 Haziran 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-69 Lef 2.

bölgenin haberleşmesinde sorunlara yol açmıştı. Çünkü bu merkez birçok nokta ile telgraf bağlantısına sahip olduğu için aracı bir rol üstlenmişti. Bundan sonra ise Gelibolu üzerinden diğer şehirlerle ile bağlantı kurulmasında sorunlar yaşanacaktı. Yine İzmit ve Geyve merkezleri de haberleşmenin geçiş noktalarında olmaları bakımından önemlidir.

İzmit bölgesi İngilizler, İstanbul Hükümeti ve Anadolu harekâtı için önem arz eden bir konumda bulunuyordu. İngilizler açısından İzmit'i ele geçirmek boğazlar bölgesinde hâkimiyet kurmanın bir şartı idi. Ayrıca Anadolu topraklarındaki demiryolu ile haberleşme ağlarını elde tutmak ve Anadolu'dan İstanbul'a gıda nakliyatını sağlayabilmek için İzmit'in işgal edilmesi zaruri bir hal almıştı. Millî Hareket açısından bakıldığında İzmit İstanbul- Anadolu arasındaki bir geçiş noktası idi. Öyle ki İngilizler tarafından Son Osmanlı Mebusan Meclisi basıldığında milletvekillerinin Ankara'ya geçiş yollarından biri İzmit istikameti idi. Ayrıca Millî kuvvetlerin yoğun olarak örgütlendikleri bir noktada bulunuyordu. Onlar için gerekli olan silah ve cephane de İzmit yoluyla nakledilmişti. Yine İstanbul ile Anadolu arasındaki haberleşmeyi sağlayan merkezlerden biri İzmit idi.¹⁹⁰ İstanbul Hükümeti de Anadolu'daki egemenliğinin sarsılmaması adına İzmit'teki hâkimiyetini sürdürmek istiyordu. Bu nedenle Hükümet İzmit ve civarında îye'ye karşı birlikler oluşturmuştu. Kuvâ-yı Milliye bunlarla uğraşırken İngilizlerin bölgeyi işgali kolaylaşmıştı.¹⁹¹

Bu minvalde İzmit önce İngilizler tarafından 6 Temmuz 1920'de işgale uğramıştı. İngilizler işgalle birlikte telgrafhaneleri de el geçirmişti. İngiliz kontrolü altındaki İzmit Telgrafhanesi'nin de diğer merkezler ile haberleşmesi kesilmişti. Bu meyanda Kastamonu Başmüdüriyeti'ne İzmit'ten gönderilen telgrafların alınmaması yönünde uyarılarda bulunulmuştu.¹⁹² Ayrıca Eskişehir'den İzmit ve Kartal'a telgraf çekilmesi yasaklanmıştı. Gönderilmeye teşebbüs edilse bile Bilecik'te bulunan İngilizler tarafından alıkonulmaktaydı.¹⁹³

¹⁹⁰ Sabahattin Özel, **Millî Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2009, s.17-20.

¹⁹¹ Sofuoğlu, **a.g.e.**, s.334, 394.

¹⁹² **ATASE, İSH**, K:578 G:9, 7 Mart 1920.

¹⁹³ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden 56. Fırka Kumandanlığı'na gönderilen 6/7 Nisan 1920 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:428 G:107.

Öte yandan 18 Nisan 1920’de başlayan San Remo Konferansı’nda Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasının şartları, alınacak askerî ve siyasî tedbirlerin neler olduğu görüşülmüştü. Ayrıca ortaya çıkacak barış koşullarının Osmanlı Devleti’ne nasıl kabul ettirileceği tartışılmaya başlanmıştı. İtilaf Devletleri hem Anadolu’da hem de diğer işgal bölgelerinde askerî baskının şiddetini arttırmayı planlamış, böylelikle Osmanlı Devleti’ni köşeye sıkıştırabileceklerini düşünmüşlerdir. Böylece Sevr Antlaşması’nı Osmanlı Devleti’ne kabul ettirebileceklerine inanmışlardır.¹⁹⁴ Bu noktada İngiliz Başbakan Lloyd George, boğazlar tutulursa ve zengin topraklar işgal edilirse Türkiye’nin anlaşmayı imzalamaya mecbur kalacağını ileri sürmüştü. Yunan Başbakan Venizelos da Lloyd George ile aynı görüşü paylaşmaktaydı. Ancak işgaller karşısında hem Hristiyan halkın can güvenliğinden endişe edilmiş hem de Türklerin artacak tepkilerinden çekinilmiştir. Bu nedenle sadece stratejik noktaların işgal edilmesi gündeme taşınmıştır. Bu minvalde İstanbul, Kilikya İzmir, Trabzon, Bursa, Konya, Erzurum ve Trakya İtilaf Devletleri için önemli görülmektedir. İstanbul, Kilikya ve İzmir işgal edilmişti. Erzurum ise Millî Mücadele için önemli bir merkez idi. Ayrıca Ermeni Devleti’nin içinde Erzurum’u dahil etmeleri bu noktanın işgal edilmesini gerekli kılıyordu. Fakat işgalleri gerçekleştirmek için askerî ve iktisadî destek gerekmektedir. Bu nedenle İtilaf Devletleri Amerika’dan askerî ve malî yardım talebinde bulundu. Ancak beklediği desteği alamadı. Dolayısıyla farklı çareler düşünölmeye başlandı.¹⁹⁵ Haziran 1920’de yapılan Limpne Konferansı’nda nihai karar verildi. Türkiye’ye anlaşma şartlarını kabul ettirebilmek için Yunanlılardan istifade edeceklerdi. Bu noktada Yunanlıların işgal sahaları genişletilerek Bursa’ya doğru ilerlemeleri ve Ankara’ya gözdağı verilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca General Milne emrindeki Yunan birliklerinin Çanakkale ve İzmit’i ele geçirmesi de planlar arasındaydı. Yunanlıların Ankara’ya doğru ilerlemeleri üzerine Türkler büyük bir tepki verdi. Nitekim Boğazlar bölgesinde, İzmit’te ciddi bir direniş göstermişlerdir. Ayrıca Çanakkale’de Millî kuvvetlerin artan faaliyetleri İngiltere nezdinde endişe verici hadiselerdi. Bu nedenle İngilizler askerî destek aramaya başlamıştı. İtalya ve Fransa’dan gerekli yardımı alamayacağını anlayan İngiltere, Yunanistan’ın yardım

¹⁹⁴ Ediz, **a.g.e.**, s.228.

¹⁹⁵ Ediz, **a.g.e.**, s.234-235.

çağrısını kabul etmiş,¹⁹⁶ Yunanlılar da bölgeye XI. Tümeni (Manisa Tümeni) yönlendirmişti.¹⁹⁷ Böylece İzmit yarımadasında Yunan işgali başlamıştı.

Yunanlıların bölgeye gelmelerinin ardından İngilizler 16 Temmuz 1920'de işgal ettiği İzmit Telgrafhanesi'ni ¹⁹⁸ 6 Ekim 1920'de Yunanlılara devretmişti.¹⁹⁹ İzmit Telgrafhanesi Yunan kontrolüne terk edildikten sonra da buradaki sansür devam etmiş, Yunanlılar İstanbul ile bu telgrafhaneden geçen hatlardan Sapanca ve Adapazarı bölgelerinin bağlantılarını kesmiştir.²⁰⁰ Çünkü bu bölgelerden Anadolu ile irtibat kurulabildiği için yapılmak istenen muhaberelelere engel olunmak istenmişti.

Öte yandan İtilaf Devletleri 14 Mayıs 1919'da asayiş sağlanamadığı için İzmir'in 15 Mayıs'ta işgal edileceği bildiren bir nota vermişti. İngilizler Türklerin Yunanlılara karşı bir Millî teşkilatlar kurmalarından çekindikleri için İtilaf Devletleri adına yapılmış bir işgal gibi göstermeye çalışmışlardı.²⁰¹ İzmir'den dışarıya hiçbir şekilde haber gönderilmesi istenmediğinden posta ve telgraf merkezlerine el koyulacak, yazışmalara da sansür uygulanacaktı.²⁰² Yunanlılar 15 Mayıs günü saat beşten sonra İzmir merkezinin bütün bölgelerle ve kolordu komutanlıkları ile bağlantısını kesmişti.²⁰³ Sadece Manisa ile bağlantı kurulabilmişti. Ancak Manisa'dan da haftada bir telgraf gelmekte ve bunların da yazısı bozulduğu için okunamamaktaydı. Ayrıca İzmir ile haberleşme ve ulaşımın kesilmesi nedeniyle bu merkezde Yunanlıların sebep olduğu tahribat hesaplanamamıştı.²⁰⁴ İşgal kuvvetleri

¹⁹⁶ Ediz, **a.g.e.**, 237-239.

¹⁹⁷ Özel, **a.g.e.**, s.185.

¹⁹⁸ İzmit Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 21 Temmuz 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/53 Lef 2.

¹⁹⁹ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Ekim 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-20 Lef 2.

²⁰⁰ Posta ve Telgraf ve Telefon Başmüdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 7 Aralık 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-3 Lef 2. İzmit Telgrafhanesi İngiliz işgali altındayken Anadolu ile bağlantılı bütün makineler sökülüş, sadece İstanbul-İzmit muhaberesine izin verilmiştir. Dâhiliye Nezareti'nden Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gönderilen 23 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-29 Lef 1.

²⁰¹ Sofuoğlu, **a.g.e.**, s.56-57; **TİH**, s.210.

²⁰² Sadâret'e yazılan 14 Mayıs 1919 tarihli telgrafname. **BOA. DH. İ. UM. EK.**, 51/67. İzmir'in işgaliyle birlikte buradaki postane ve telgrafhaneler Yunanlıların kontrolüne girmişti. "İzmir'de Yunan Sansürü", **Sabah**, S.374, 5 Ekim 1919, s.2. Yunanlılar İzmir'deki bütün resmî ve gayri resmî muhaberata sansür uygulanmaya başlamışlar ve şifreli telgrafların da çekilmesini yasaklamışlardır. Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 25 Mayıs 1919 tarihli yazı. **BOA. ŞD.** 1172/11 Lef 1.

²⁰³ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)**, Genel Kurmay Basımevi, Yıl 10, S.37, Eylül 1961, Vesika No.895, s.2.

²⁰⁴ **HTVD**, Genelkurmay Basımevi, Yıl 10, S.37, Eylül 1961, Vesika No.907, s.2-3.

İzmir'in çevresiyle Rumca haberleşmesinin sağlanması için merkez telgrafhanesine Yunan memur atamışlardı. Bu memur, İstanbul hattı dışında diğer yönlerle haberleşmeyi kontrol etmiş ve tellerin ucundaki askerî merkezleri birbirlerine bağlamaya çalışmıştı. Öte yandan İzmir Telgrafhanesi'nde birkaç Yunan memuru daha görevlendirilecekti.²⁰⁵

Resim 1.3: İzmir Postane ve Telgrafhanesi²⁰⁶

Resim 1.4: İzmir Postane ve Telgrafhanesi'nin iç mekânı²⁰⁷

²⁰⁵ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 31 Temmuz 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 52-3/81 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Ağustos 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 52-3/81 Lef 1.

²⁰⁶ **Resim 1.3:** "İzmir Postane ve Telgrafhane Binası", Atatürk Kitaplığı, Hüseyin Safiye Elbi Arşivi, Krt_022266.

İzmir her ne kadar asayişin olmadığı gerekçe gösterilerek işgal edilse de aslında arkasında başka nedenler gizlenmektedir. Bunlardan biri Batı Anadolu'ya çıkarma yapan İtalyanların İzmir'i işgal etmesinden endişe edilmesidir. Fakat Yunanlılar İzmir'i ele geçirdikten sonra da işgallerine devam etmişlerdir. Batı Anadolu kıyılarında İtalyanların tehlike arz ettiğini iddia ederek işgallerini genişletmeye çalışmışlardır. Öte yandan bölgede etkinliklerini arttıran Türkleri de bir tehlike olarak görmüşlerdi. Bu nedenlerle işgal sahaları içinde Edremit, Balıkesir, Akhisar, Salihli, Nazilli ve Menderes'i de görmek istediler. Ancak 19 Mayıs günü Yüksek Konsey işgalin İzmir ve Ayvalık ile sınırlı kalmasını istediği bir yazısını Yunanlılara göndermişti. Fakat hatlarda meydana gelen bir sorun nedeniyle bu yazının 28 Mayıs'ta Venizelos'un eline ulaştığı ileri sürmüşler ve işgal sahaları Ayvalık, Bergama, Kasaba, İzmir-Aydın demiryolundan ibaret olmasına rağmen Yunanlılar söz konusu tarihe kadar işgal alanlarını istedikleri noktaya kadar hemen hemen genişletmeyi başarmışlardır.²⁰⁸

Osmanlı Devleti İzmir ile bir türlü irtibat sağlayamıyordu. Bu nedenle farklı yollar denemeye başlamıştı. Yunanlıların bu uygulamaları karşısında İtilaf Devletlerinin mümessillikleri nezdinde "protesto" yapılmış ancak bir cevap alınamamıştı.²⁰⁹ İzmir ile irtibatın kesik olması ve İtilaf Devletlerinin temsilcilerinden dönüş alınamaması dolayısıyla bölgeden haber almak için yerel Türk gazeteleri kullanılmıştı. Gazeteler, bölgenin durumunu anlayabilmek, işgalin boyutlarını ve nereye kadar uzandığını hesaplayabilmek açısından önem taşımaktaydı. Nitekim gazeteler sayesinde ileri harekâta geçen Yunanlıların hangi bölgelere ulaştığı anlaşılmıştı. Osmanlı Devleti, Yunanlıların Akhisar, Kırkağaç, Soma, Salihli ve Alaşehir kazalarını işgal ettiğini gazetelerdeki haberlerden öğrenmişti.²¹⁰

²⁰⁷ **Resim 1.4:** "İzmir Postane ve Telgrafhanesinden Bir Görüntü", Atatürk Kitaplığı Hüseyin Safiye Elbi Arşivi, Krt_022400.

²⁰⁸ Ediz, **a.g.e.**, s.171-173, s.184.

²⁰⁹ Dâhiliye Müdüriyeti'nden Sadâret'e gönderilen 7 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 8; Aydın Başmüdüriyeti'nden gönderilen 27 Ağustos 1920 tarihli tahrirat sureti. **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 5;

²¹⁰ Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 26 Temmuz 1920 tarihli tezkire. **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 4.

Yunanlılar İzmir'in ardından 27 Mayıs 1919'da Aydın'ı işgal etmişlerdir. Aydın'da postane ve telgrafhaneleri ele geçirerek bir sansür yönetimi kurmuşlardı. Dolayısıyla bölgede telgraf kesintileri yaşanmaya başlamıştır.²¹¹ Bu minvalde Aydın ile İzmir arasındaki telgraf bağlantısı kesilmişti.²¹²

Ayrıca Aydın'nın işgali esnasında yaşanan çarpışmalarda pek çok Müslüman ahali Yunan askerlerince "şehit" edilmiş, Aydın Mutasarrıfı ile bazı memurlardan haber alınamamıştı. Denizli merkezi Aydın'dan haber almak için uğraşmasına rağmen Nazilli Telgraf Müdürü tarafından muhabereye "yol" verilmemişti. Saatlerce makine başında bekleyen Denizli merkezi telgraf müdürüne önce ricalarda bulunmuş, sonrasında ise müdürü azarlamıştı. Ancak telgraf müdürü Aydın ile haberleşmenin sağlanmasına bir türlü yanaşmamış, merkezdeki telgraf makinelerine de el koymuştur.²¹³ Çünkü o tarihlerde Denizli'de Kuvâ-yı Milliyeciler hakimdi ve Nazilli telgraf müdürünün İstanbul'a bağlılığı nedeniyle Denizli ve Aydın arasındaki irtibatın sağlanmasına engel olmuştu.

Yunanlıların uyguladıkları sansür nedeniyle Balıkesir'in kendine bağlı yerleşim alanlarıyla muhabere ağı da kesilmiş vaziyetteydi. Haberleşmenin sağlanamaması nedeniyle Balıkesir merkezini idare etmek zor bir hal aldı.²¹⁴ Ayrıca Balıkesir ile diğer merkezlerin haberleşmesi de kopmuştu. Bu noktada Edremit'in işgalinden sonra sadece Papazlık, Küçükkuyu, Ayvacık, Bayramiç, Kale-i Sultaniye ve Havran ile muhaberatı devam etmiştir.²¹⁵

Yunanlılar 5 Eylül 1920 günü sabah saatlerinde gelerek işgal ettikleri Yalova'da sıkı bir kontrol gerçekleştirmişler, telgrafhaneye yerleştirdikleri askerleri sayesinde telgraf çekilmesini durdurmuşlar ve posta haberleşmesine sansür

²¹¹ Hariciye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne gönderilen 10 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 103/93.

²¹² **HTVD**, Genel Kurmay Basımevi, Yıl 10, S.37, Eylül 1961, Vesika No.896, s.3.

²¹³ Denizli'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 2 Temmuz 1919 tarihli telgraf. **BOA. DH. KMS.**, 52-2/86 Lef 2.

²¹⁴ **BOA. HR. SYS.**, 2612/3 Lef 1.

²¹⁵ Edremit Posta ve Telgraf Müdüriyeti'nden gönderilen 7 Temmuz 1920 tarihli telgrafname sureti. **BOA. DH. İ. UM. EK.**, 122/4 Lef 1. Edremit Postane ve Telgrafhanesi'nin işgal durumu ile alakalı olarak mahallî kaymakamlık tarafından 23 Ağustos 1920 tarihinde bir rapor hazırlanmıştı. Dâhiliye Nezareti'nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'ne gönderilen 3 Ekim 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-25 Lef 2. Söz konusu raporda Edremit'in sadece sınırlı sayıda merkez ile haberleşmesini sürdürmesi nedeniyle Yunan mümessilleri ile görüşüldüğü bildirilmiş ve uygulanan kısıtlamanın kaldırıldığından bahsedilmişti. Fakat gönderilecek postalar Yunanlıların görevlendirdiği "memur-ı mahsuslar" tarafından kabul edilecekti. Postane ve Telgrafhanenin Keyfiyet-i İşgaline vesâireye dâir 23 Ağustos 1920 tarihli rapor. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-25 Lef 3.

uygulamışlardır. Bu merkezdeki telgraf makinelerinin yanına hiç kimse yaklaştırılmamıştır. Bütün resmî ve gayri resmî muhaberat “sıkı” bir denetime tâbi tutulmuştur. Postalar gönderildikleri yerde sansür edilseler bile Yalova merkezine gelince tekrar kontrol edilmekteydi. Yalova kazası kaymakamı telgraf haberleşmesinin yeniden başlayabilmesi için Yunan Kumandanlığı’na müracaatta bulunmuştu. Ancak olumlu bir dönüş alınamamıştı.²¹⁶

Yalova Telgrafhanesi’nin tamamen işgal edilmiş olması ve memurların da herhangi bir yere yerleşememesi dolayısıyla gönderilemediği için birikmiş evrak ve mektuplar sansür ettirilememiş, bu yüzden İstanbul’a bir hafta kadar posta sevk edilememiştir. ²¹⁷ Ayrıca Yunanlılar memurların Yalova’daki durumu iletmeleri için İstanbul’a gitmelerini engellemiştir. Fakat bir şekilde İstanbul’a gelinerek biriken postalar teslim edilmiş ve kasaba hakkında bilgiler verilmişti.²¹⁸

Bursa’nın ise Kale, Gönen, Lapseki ve İstanbul ile olan muhaberatı yasaklanmış, irtibat sağlayabildiği yerler ise Kemaliye, Mudanya ve Karacaköy ile sınırlı kalmıştır. Fakat Kale ile Bandırma merkezlerinin birbirleriyle muhaberesine izin verilmişti.²¹⁹

Yunanlılar Batı Anadolu Bölgesi’ndeki posta ve telgraf merkezlerini işgal ederek yalnızca İstanbul ile olan muhaberatı kesmemişlerdi. Aynı zamanda Batı Anadolu’daki merkezlerin kendi iç haberleşmelerini de yasaklamışlardı. Çünkü Osmanlı idarî gücünün en küçük birimlerde dahî zayıflaması amaçlanmıştı. Bu durumda ise Yunanlılar bölgelerdeki güçlerini ve hâkimiyetlerini pekiştireceklerdi.

3. Telgraf Hatlarının Tahrip Edilmesi

Mütareke döneminde İtilaf güçleri yalnız postane ve telgrafhaneleri kontrol, sansür etmekle kalmamış, telgraf hatlarını tahrip ederek Osmanlı Devleti’nin haberleşmesini engellemek istemiştir.

²¹⁶ Bütün silahların teslimi için yirmi dört saat gibi bir süre vermişlerdi. Ayrıca merkezdeki çavuşların ellerinde bulunan silahlarını da Yunan İşgal Kumandanı’na vermeleri istenmişti. Ancak bunların Yunanlılara verilmesine karşılık kumandanlıktan bir makbuz alınamamıştı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 1; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti’nden Sadâret’e gönderilen 2 Ekim 1920 tarihli arıza. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 3.

²¹⁷ **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 5; **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 7.

²¹⁸ **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 5.

²¹⁹ Hüdavendigâr Başmüdüriyeti’nden Müdüriyet-i Umûmiye’ye gönderilen 3 Şubat 1921 tarihli tahrirat sureti. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-62 Lef 2.

Telgraf tellerine zarar verme konusunda ise İtalyanlar ve İngilizler daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu noktada Anadolu'nun güney bölgesinde asayişin sağlanamadığını gerekçe gösteren İtalyanlar Antalya'yı 28 Mart 1919'da ve Konya'yı da 26 Nisan 1919'da işgal etmişti. Ancak İtalyanlar bölge halkı ile iyi ilişkiler kurmaya dikkat etmişlerdi. Böylece ahalinin İtalyan işgallerine karşı tepkisini en aza indirmeye çalışmışlardı. Ayrıca İtalyanlar işgal sahalarındaki Kuvâ-yı Milliye örgütleri ile de yakınlık kurmuşlar, bazı durumlarda birbirlerinden yardım dahî almışlardır.²²⁰ Öte yandan Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu meyanda Antalya ve Konya arasında telsiz ve telgraf muhaberatını kontrol altına alarak bu iki merkez arasındaki hatlardan Osmanlı Devleti'nin yararlanmasını istememişlerdi. Bu nedenle Antalya-Konya hattının geçtiği Burdur'a uzanan telgraf tellerinin bazı kısımları kesmişler ve direkleri yere düşürmüşlerdir. Bunun üzerine Burdur Telgraf Müdürlüğü hattı tamir etmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti söz konusu hattın muhafazası için yerel yöneticileri görevlendirmişti.²²¹

Resim 1.5: Antalya Posta Telgraf ve Telefon Merkezi²²²

²²⁰ Çelebi, **a.g.e.**, s.77-87, 176-177.

²²¹ Konya'dan (2.Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey'den) Harbiye Nezareti'ne gönderilen 10 Temmuz 1919 tarihli şifre. **ATASE, İSH**, K:22 G:14.

²²² **Resim 1.5:** "Antalya PTT Binası-PTT Building in Antalya", Salt Araştırma, Kod: TASUH8002.

İngilizlerin engel olması nedeniyle Kuvâ-yı Milliye İzmit'e yönelik saldırılardan kaçındığı vakitlerde, Haziran 1920'de İstanbul'a yakın noktalardan hareketlerini sürdürmüşler ve Gebze'den başlayarak Boğaz'ın kıyılarına dek hareketlerini genişletmişlerdir. Bu durum Üsküdar Mutasarrıflığı'nı kontrol altında tutan İngilizleri mutasarrıflık bölgesinde meydana gelebilecek olaylara karşı tedbir alabilmek için dikkatli olmaya sevk etmiştir. Nitekim 19 Haziran 1920'de Kuvâ-yı Milliye birlikleri Ömerli Kazası'na girmişti. Bu durum Üsküdar merkezinin Kuvâ-yı Milliye tarafından tehdit edilmesi anlamını taşıyordu. Bu nedenle Kuvâ-yı Milliye'ye karşı tedbirler alan İngilizler, 22 Haziran'dan başlayarak Büyük ve Küçük Çamlıca tepeleri ile Dudullu ve Kayışdağı eteklerini, Kısıklı ve Alemdağ mevkilerini makineli tüfeklerle donatmış ve bu noktalar ile Kısıklı'nın karşısında yer alan bölgeye bir bölük İngiliz askeri yerleştirilmişti. Ayrıca Dudullu-Kayışdağı arasındaki İngiliz kuvvetlerini arttırmışlardı. Şerif Ali Çiftliği civarına da askerlerini yerleştirmişlerdi.²²³ 23 Haziran 1920'de de İzmit, Şile ve Dudullu'daki telgraf ağlarını tahrip etmişlerdi. İngilizler Dudullu'dan Kayışdağı'na kadar olan bölgeyi kontrol altında tutmuşlar hatta bu mevkilerde çadırlar kurmuşlardı. Sıkı bir denetim altında tuttukları bu noktalardaki telgraf hatlarına zarar vermişlerdi. İzmit, Şile ve Dudullu'dan geçen hatlardan üç direk arasındaki telgraf telleri İngilizler tarafından kesilmiş, haberleşme engellenmişti.²²⁴ Ayrıca İngilizlerin kontrolündeki Ağva ve Kandıra arasındaki telgraf hattı da önemli idi. Bu hat vasıtasıyla Şile üzerinden Ağva-Samandıra yoluyla İstanbul ile Kandıra arasındaki haberleşme gerçekleşmekteydi. Bu hat vasıtasıyla Kandıra üzerinden Anadolu ile irtibat kurulabildiğini bilen İngilizler Ağva-Kandıra arasındaki üç yüz metrelik kısmı tahrip etmişlerdi.²²⁵ İngilizler Kandıra civarından geçen bir hat ile Ankara-İstanbul

²²³ Murat Aydoğdu, "Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.224, s.236-238.

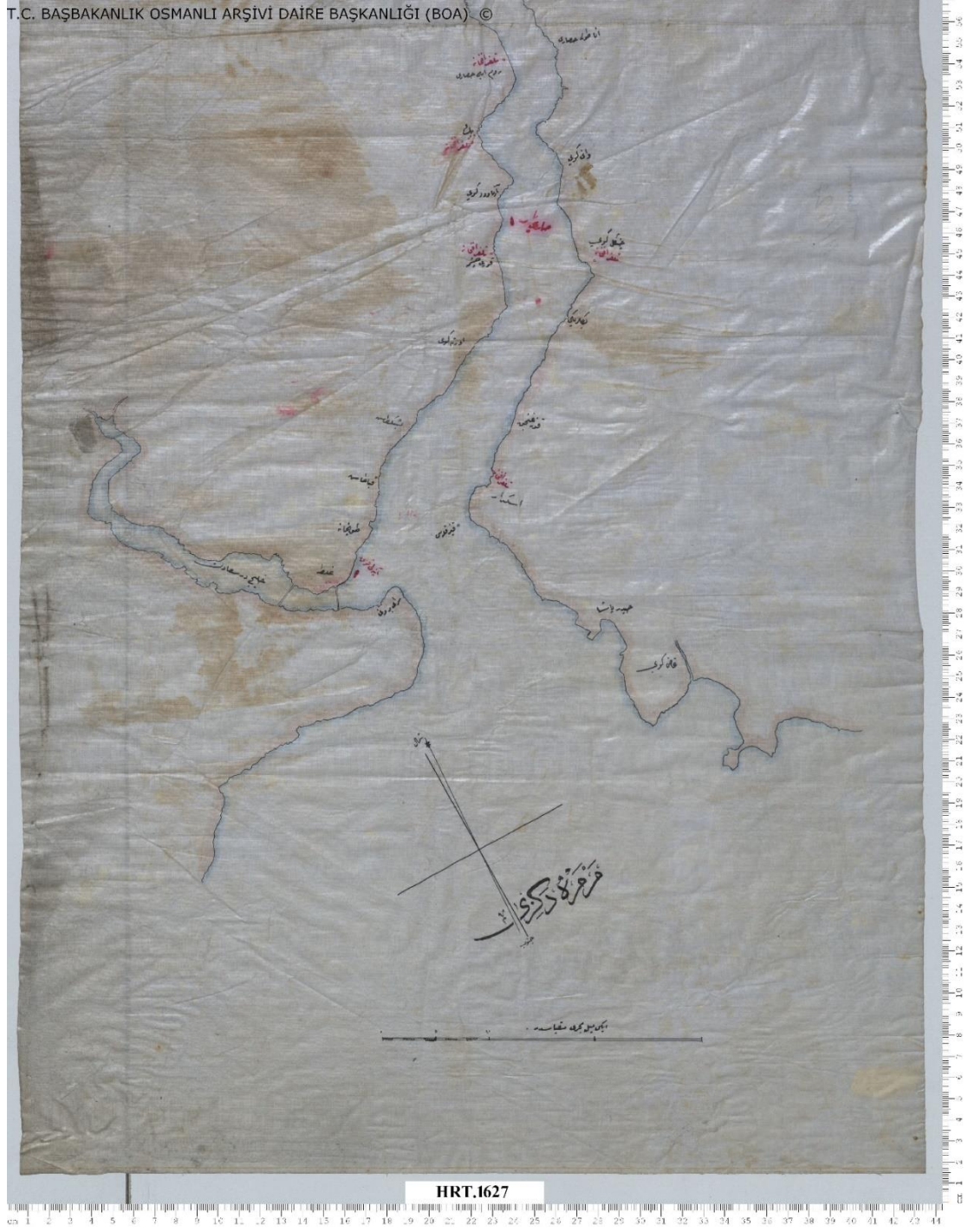
²²⁴ İngilizler, Dudullu mıntıkasından Kayışdağı'na kadar olan yerlerde denetimi her yönüyle sıkı tutmuşlardı. Bahsedilen bölgenin çeşitli noktalarında istihkâmlar kazanan İngilizler, Dudullu'ya beş dakika mesafede yer alan zabıta postaları vasıtasıyla buradan gelen ve geçen tüm yolcuların üzerlerini aramış ve kimilerini tutuklamışlardır. Kayışdağı ve Dudullu arasında Şerif Ali Çiftliği civarında ise yaklaşık on kadar çadır kurmuşlar ve bu noktalarda yoğun bir faaliyet içine girmişlerdi. Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 23 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 42/17; Murat Aydoğdu, **a.g.t.**, s.238.

²²⁵ İstanbul Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 16 Ekim 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/1-18 Lef 2; Dâhiliye Nezareti Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne

muhaberatının yapıldığını bilmelerine rağmen hattın kesin olarak hangi güzergahı takip ettiğini bilmiyorlardı. Bu nedenle İngilizler Kandıra civarındaki hatları sürekli tahrip ediyordu. Osmanlı telgraf memurları da tahrip edilen hatları her defasında onarmayı ve Ankara ile irtibatını korumayı başarıyordu. Dolayısıyla Kandıra İstanbul ile Anadolu haberleşmesini sağlayan önemli merkezlerden biri idi. Özellikle İnönü Savaşları ile Sakarya Savaşı sırasında ve Büyük Taarruz'a giden süreçte Ankara'nın İstanbul ile kurduğu gizli bağlantıda ve savaşların kazanılmasında önemli bir görev üstlenmiştir.

gönderilen 18 Ekim 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/1-18 Lef 3; Dâhiliye Nezareti'nden (Nazır Ali Rıza Paşa'dan) Posta ve Telgraf ve Telefon Genel Müdürü Oskan Bey'e gönderilen 21 Ocak 1922 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/1-18 Lef 1; Dahiliye Nezareti'nden (Nazır Ali Rıza Paşa'dan) Sadaret'e ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen 21 Ocak 1922 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/ 1-18 Lef 5; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Ocak 1922 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-5/1-18 Lef 6.

Harita 1.5: İstanbul Boğazı'ndaki telgrafhaneleri gösteren haritalar²²⁶

²²⁶ BOA. HRT.h. 1627. 12 Ağustos 1923.

4. Postane ve Telgrafhanelere Kontrol Memuru Yerleştirilmesi

İtilaf devletleri Adana'yı işgal altına aldıktan sonra buradaki posta idaresine de el koymuşlardır. Azil ve atama yetkilerini kendi üzerlerine alarak istedikleri memurları Adana Posta İdaresi'nde göreve getirmişlerdir.²²⁷ Yine İzmit, İzmir'de Osmanlı posta ve telgraf merkezlerine kendilerine bağlı memurlar yerleştirerek haberleşmeyi kontrol etmeye çalışmışlardır. Öncelikle haberleşme dilini kontrol etmek amacıyla, İzmit Telgrafhanesi'ne İngilizler tarafından kontrol memuru yerleştirilmişti. İngilizlerin 6 Ekim 1920'de telgrafhaneyi Yunanlılara devretmesinin ardından Yunan sansür memurlarının kontrolü ele aldıkları görülmektedir.²²⁸ Öte yandan İzmir'de işgal güçleri telgrafhaneye bir "muhabere neferi" atamıştır. Bu memur mevcut telgraf tellerini işgal güçlerinin kendi karargâhlarıyla haberleşmeyi sağlayacak biçimde birbirine bağlamıştır.²²⁹

Yunan işgal güçleri bazen Burhaniye Telgrafhanesi'nde görüldüğü üzere Osmanlı vatandaşı bir Rum'u,²³⁰ veya Biga'da yaptıkları gibi bir Müslüman komiser yardımcısını görevlendirmişlerdi.²³¹

Diğer taraftan İtilaf Devletleri ve Yunan işgal güçleri görevlendirdikleri bu sivil memurların maaşlarının Osmanlı Devleti tarafından karşılanmasını istemişler, hatta ısrarcı olmuşlardır. Ancak bu husus bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı idarecileri kendi memurlarının maaşlarını ödemede sıkıntı yaşadıkları gibi, göreve getirmedikleri kişilerden dolayı yükümlü tutulamayacaklarını düşünmekteydiler.²³² Ancak Bandırma'daki telgrafhanede farklı bir durum ortaya çıkmıştı. Yunan güçlerinin tayin ettiği memurdan başka Türkçe bilen birinin olmaması ve

²²⁷ Tunalı, **a.g.t.**, s.117.

²²⁸ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Teşrîn-i Evvel 1336/25 Muharrem 1339 tarihli vesika. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-20 Lef 2.

²²⁹ Aydın Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 23 Temmuz 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM. EK.**, 54/93 Lef 1.

²³⁰ Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 8 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-9 Lef 2.

²³¹ Biga Yunan Kumandanlığı'ndan gönderilen 13 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 60-1/ 51 Lef 2; Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Şubat 1921 tarihli tahrirat. **BOA. DH. KMS.**, 60-1/ 51 Lef 3.

²³² Hüdavendigar Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti'nden gönderilen 25 Eylül 1920 tarihli tahrirat sureti. **BOA. DH. EUM. AYS.**, 76-15 Lef 1; Meclis-i Vükelâ'dan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Kasım 1920 tarihli yazı. **BOA. MV.**, 220/219.

haberleşmenin kesilme ihtimali nedeniyle maaş verilmesi zorunluluğu doğmuştu.²³³ Osmanlı idarecileri haberleşmenin tamamen kesilmesi yerine sansür altında gerçekleştirilmesini tercih etmişlerdir.

Ancak Osmanlı idarecileri, Yunan güçlerinin benzer taleplerini her zaman onaylamamışlardır. Bursa’da telgrafhanede görevlendirilen “sansür müfettişi” bir Rum’un maaşını ödemeye yanaşmamışlardır.²³⁴ Fakat bu durum Hüdavendigar Vilayeti’nin, Bursa’nın pek çok merkezle haberleşmesinin yasaklanmasına, sınırlı sayıdaki yerlerle irtibat kurulabilmesine neden olmuştur.²³⁵ Aslında Yunan işgal güçlerinin talebinin karşılanmamasının nedeni Osmanlı Devleti’nin kendi memurlarına maaş ödeyecek durumda olmamasından kaynaklanmaktadır.²³⁶

5. Türkçe Haberleşmenin Yasaklanması ve Muhaberat Saatinin Kısıtlanması

İtilaf güçlerinin işgalleri birçok bölgeyle haberleşmenin kesilmesine yol açmıştı. Haberleşmeye izin verilen zaman ve yerlerde ise birtakım kısıtlamalar uygulanmıştı. Bu kısıtlamalardan biri de Türkçe’nin yasaklanması idi. Bu durumda haberleşme işgal edilen bölgelerdeki yabancı güçlerin kendi dillerinde yapılmıştı. Fakat bu uygulama çeşitli sorunlara neden olmuştur. Haberleşme merkezlerindeki memurların yabancı dil bilmemesi nedeniyle muhabere sağlanamamıştır. Bu yüzden İstanbul’un taşra ile irtibatı güçleşmiş²³⁷ 16 Mart 1920’de şehrin işgalinden sonra telgrafhanelerdeki yazışmaların yalnızca İngilizce, Fransızca ve İtalyanca gerçekleştirilmesine izin verilmiştir. Türkçe muhaberatın yeniden tesis edilmesi için

²³³ Memur-ı mezkurenin istihdamına lüzum olup olmadığının Posta ve Telgraf Müdüriyeti’nden serian suali. 16 Ekim 1920. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76-15 Lef 4-2; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 1 Kasım 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76-15 Lef 6; Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Kasım 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76-15 Lef 5; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 16 Kasım 1920 tarihli tezkire. **BOA. BEO.**, 4664/349759 Lef 2; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti’nden Sadâret’e gönderilen 2 Ekim 1920 tarihli arıza. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76-15 Lef 3; Dahiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 4 Ekim 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76-15 Lef 4.

²³⁴ **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-62 Lef 2.

²³⁵ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden (Osman Efendi’den) Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 7 Şubat 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-62 Lef 3; Dâhiliye Müdüriyeti’nden Hariciye Nazırı Safa Bey’e ve Sadrazam Tevfik Paşa’ya gönderilen 13 Şubat 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-62 Lef 1; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 13 Şubat 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-62 Lef 2.

²³⁶ **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-62 Lef 2.

²³⁷ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi*, s.344-345.

defalarca müracaatta bulunulmuştu. “Beynel-Müttefik Telgraf Kontrol Heyeti” haberleşmede “lisan-ı selase”, yani üç büyük İtilaf Devleti’nin diliyle birlikte Türkçe’nin de kullanılmasına “şifahen” müsaade etmiştir.²³⁸ Benzer şekilde 29 Nisan 1920’den itibaren Edirne, Kırk Kilise, Keşan, Tekfur Dağı, Gelibolu ve Çanakkale’de İngilizce, Fransızca ve İtalyanca telgraf kabul edilmeye başlanmıştır.²³⁹ Osmanlı idarecileri haberleşmenin Türkçe yapılması noktasında girişimlerde bulunmuştur.²⁴⁰

Haberleşmede Türkçenin yasaklanması Osmanlı hükümetinin yazışmalarını da kapsamaktaydı. Gebze Jandarma Bölüğü, Gebze Telgrafhanesi’ne gelen resmî telgrafların çekilmeden geri iade edildiğini haber vermişti. Buna karşın telgrafların posta yoluyla gönderilmesi düşünülmüştü. Ancak bunun vakit kaybı yaratacağı muhakkaktı. Bu nedenle yazışmaların acilen Türkçe olarak kabul edilmesi gerekmektedir.²⁴¹

İngiliz denetiminde bulunan Şile telgraf hatlarında da resmî ve sivil haberleşmenin Türkçe yapılmasına izin verilmemişti. Bu yasaklama bu hattaki haberleşmenin yavaşlamasına, Osmanlı hükümetine ait işlerde düzensizliklere neden olmuştu. Halbuki Osmanlı Devleti’nin bulunduğu zor dönem haberleşmenin hızlandırılmasını ve resmî işlemlerin düzenli bir şekilde yürütülebilmesini gerekli kılmaktaydı. Bu nedenle İngilizlerden hiç olmazsa sabah ve akşamları birer saat Türkçe yazışmaya izin vermesi istenmiştir.²⁴² Bu konuda İngiltere Fevkalade Komiserliği nezdinde teşebbüse geçilmiştir. “Türk lisanının” kullanılması için

²³⁸ Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 9 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2685/3 Lef 7; Dâhiliye Nezareti’nden Düvel-i Merkeziyyeye ve Sadâret’e gönderilen 9 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-51 Lef 1; Dâhiliye Nezareti’nden gönderilen 9 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-51 Lef 3; Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 7 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-51 Lef 2.

²³⁹ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 29 Nisan 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-19 Lef 4; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 2 Mayıs 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-19 Lef 3; Dâhiliye Müdüriyeti’nden Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı Vekâleti’ne gönderilen 12 Mayıs 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-19 Lef 5.

²⁴⁰ Sadâret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 21 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2685/3 Lef 1.

²⁴¹ İngilizler işgal ettikleri Tuzla ve Darıca karakollarındaki vukuat raporlarını da Fransızca kabul etmişti. İstanbul Vilayeti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 18 Mayıs 1920 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2685/3 Lef 9.

²⁴² İstanbul Vilayeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 17 Ekim 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-80 Lef 2.

yapılan girişim sonucu dâhili telgraf haberleşmesinde İngilizce, Fransızca, İtalyancanın yanı sıra Türkçe'nin de kullanılabilmesi mümkün olmuştur.²⁴³

İtilaf Devletleri işgal ettikleri yerlerde posta ve telgraflara dair yaptıkları diğer engellemelerden biri de haberleşme saatlerinin kısıtlanması, belirli aralıklarla izin verilmesidir.

İngilizler Osmanlı başkentini işgal ettikten sonra İstanbul Telgrafhanesi'nde gün içinde on ila dört arasında haberleşmeye izin vererek kısıtlama getirmişlerdi.²⁴⁴ Daha sonra telgrafhaneye tayin ettikleri kontrol subayının istirahati için Cuma ve Pazar günleri saat birden itibaren telgrafhanenin kapatılmasına karar verdiler.²⁴⁵ Bu son kısıtlama işgal altındaki bölgelerle haberleşmeye en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde İstanbul'daki hükümeti endişelendirmiştir. Artık muhaberat daha fazla gecikecekti. Ayrıca Osmanlı idarecilerini endişelendiren bir başka husus vardı. Şöyle ki pazar günleri ecnebilerce istirahat günü kabul edilmekteydi. Fakat cuma günlerinin de bu anlamda anılması Müslümanlar açısından rahatsız edici bir durum olmuştur. Bu iki endişe verici hadise Osmanlı idarecilerini harekete geçirmişti. İngilizlerden telgrafhanenin kapatılmasının sadece pazar günlerini kapsaması ve cuma günleri saat dörde kadar hizmet vermesi istenmiştir.²⁴⁶ Talep İngilizler tarafından kabul edilmiş ve telgrafhanenin pazar hariç her gün saat dörde kadar açık bulundurulmasına karar verilmiştir.²⁴⁷

²⁴³ Hariciye Nezareti Umur-ı Siyâsiye Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 21 Aralık 1920 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2685/3 Lef 11; Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Aralık 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-13 Lef 2; Dâhiliye Riyaseti'nden İstanbul Vilayeti'ne gönderilen 30 Aralık 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-13 Lef 1; İngiltere Fevkalade Komiserliğinden gönderilen 19 Ağustos 1920 tarihli takririn tercümesi. **BOA. HR. SYS.**, 2685/3 Lef 4; Hariciye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 25 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2685/3 Lef 3.

²⁴⁴ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s.344.

²⁴⁵ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Sadâret'e gönderilen 12 Mayıs 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 1.

²⁴⁶ Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'ne gönderilen 12 Mayıs 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 2; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Mayıs 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 3.

²⁴⁷ Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'nden Sadâret'e gönderilen 6 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 11; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 5 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 10. Talimat Karadeniz Ordusu Baş Kumandanlığı'ndan gelmişti. Buna göre, İstanbul Telgrafhanesi'nin Cuma günleri gün boyunca açık olması emredilmişti. Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Haziran 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 12.

Öte yandan İngiliz ve Fransızlar 14 Mayıs 1920’de Gelibolu’da telgrafhaneyi kontrol altına aldıktan sonra haberleşme saatini sınırlandırmışlardır. Artık haberleşme yalnızca gündüzleri yapılabilecekti ve telgraflara İngiliz kontrol subayının imza atma zorunluluğu getirilmişti.²⁴⁸ Gelibolu’da da cuma ve pazar günleri haberleşme öğle saatine kadar bitirilecekti. Bu uygulama 5 Haziran’dan itibaren saat dörde kadar uzatılmıştır.²⁴⁹

6. Eşyalara El Koyulması

İtilaf Güçleri Osmanlı coğrafyasındaki Rum ve Ermeniler üzerindeki etkilerini kullanarak hem Osmanlı ahalisine hem de haberleşme sistemine zarar vermişlerdi. Aslında Rum ve Ermeniler İtilaf ve Yunan güçlerine karşı yakınlıklarını, eğilimlerini, Mondros Mütarekesi’nden itibaren çeşitli vesilelerle göstermişlerdi.

Yunanlıların Osmanlı coğrafyasındaki işgal ve uygulamalarına Rumlar tarafından destek verilmişti. Bu meyanda İzmir ve İstanbul’daki posta ve telgraf merkezleri Rumların çeşitli saldırılarına maruz kalmıştır. 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgalinin ardından Punta, Buca ve Seydiköy posta ve telgraf merkezlerindeki kasa, dolap, defterler, makine ve manipleler, pusulalar, telefon makinelerini ve telgraf aletlerini almışlardı. Bu merkezlere ait bu eşyaların, makinelerin dışında vezne takımları, resmî mühürler, müvezzi çantaları, koltuk, sandalye ve perde gibi eşyalar da “aşırılmış”tı.²⁵⁰ İstanbul’da ise Rumların yoğun yaşadığı Büyükkada postanesine saldırılmıştır. Bu saldırıya İstanbul’un işgaliyle birlikte Yunan donanmasının şehre geleceğine dair söylentiler etkili olmuştur. Bu söylentilerden Büyükkada postanesindeki memurlar “tedirgin” olmuş, saldırı ihtimaline karşı kapılar kilitlenmiştir.²⁵¹

2 Ağustos 1920’de de Edremit telgrafhanesine İzmir’den gönderilen Yunan jandarması ve iki sivil memur eşyaları belirleyip toplamışlardı. Bunlar arasında

²⁴⁸ Edirne Valisi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 15 Mayıs 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/ 14-50 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 26 Mayıs 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/ 14-50 Lef 1.

²⁴⁹ **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-69 Lef 2.

²⁵⁰ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 24 Mayıs 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 52-1/90 Lef 1.

²⁵¹ Cevad Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar”, **Pos-Tel**, C.IV, S.7, Ağustos 1962, s.12.

makineler, masa, kanepe, sandalye, hatta müdüriyet odasındaki kasa gibi eşya ve araç gereçler vardı.²⁵²

Osmanlı idarecileri bazen işgal güçlerinin el koymalarına fırsat vermeden telgrafhanelerdeki eşyaları kurtarmaya çalışmışlardır. Yalova’da olduğu gibi “müdüriyet, muhabere, çavuş ve ambar odalarına” kontrol altına alan Yunan güçlerinden bazı eşyalar kurtarılabilmiş ise de telgraf ve telefon makineleri ile masalarının, haberleşme aletlerinin birçoğuna el konulmuştur.²⁵³

Yunan işgal güçlerinin el koyma işlemleri bazen haberleşmeyi tamamen engelleyecek şekilde “yağma” şeklinde olmuştur. Bu meyanda Hüdavendigar vilayetindeki haberleşme merkezlerine yerleştirilen kontrol memurlarının refakatlerindeki askerler birtakım telgraf eşyalarını toplayıp götürmüşlerdi.²⁵⁴ Hatta Yunanlılar sadece posta ve telgraf aletlerini değil aynı zamanda ahalinin gönderdiği emanetlere de el koymuşlardır. Nitekim Tekfurdağı (Tekirdağ) postanesinde bekletilen “kıymetli” veya “kıymetsiz” eşyalar Yunan işgal güçlerince alı konulmuştur. Belgelerde Yunanlıların bu eşyaları satarak “büyük bir kazanç” elde ettikleri belirtilmiştir.²⁵⁵

Bu el koymalar karşısında Osmanlı Devleti, diğer birçok olayda olduğu üzere İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserliklerine başvurma yolunu takip etmiştir. Yapılan bu tür el koyma, engelleme girişimleri mevcut “usul ve yasalara” aykırı olduğu gibi “hukuk-ı düvel-i ahkâmına” aykırı idi. Fakat İtilaf güçlerine yapılan bu

²⁵² Yunanlıların telgrafhaneden almış oldukları eşyaların toplam değeri, Edremit Telgraf Müdüriyeti’nde görevli Müfettiş Fazıl Bey tarafından hükümet merkezine bildirilmişti. Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Ağustos 1920 tarihli tahrirat sureti. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 69-12 Lef 38; Karesi Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-44 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 8 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-44 Lef 1.

²⁵³ **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 5.

²⁵⁴ **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-62 Lef 3; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-26/14-62 Lef 1; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-62 Lef 2; Sadâret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 14 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4674/350511; Hariciye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 25 Temmuz 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-62 Lef 3; Hariciye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 25 Temmuz 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-62 Lef 4.

²⁵⁵ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 13 Temmuz 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-33 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 16 Temmuz 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-33 Lef 1.

başvurular bir karşılık görmemiş, hatta Yunanlılar el koymaya dair iddiaları yalanlamışlardır.²⁵⁶

Gönderen	Alıcı	Çıkış Yeri	Varış Yeri	Numarası	Kuruşu	Parası
Mesude Hanım	Pakize Hanım	Tekfurdağı	Çorlu	488	230	
Ömer	Ahâli Gazetesi Müdüriyeti	Tekfurdağı	Edirne	489	100	
Temur Ali	Hüseyin Tahsin Efendi	Tekfurdağı	Der-Aliyye	490	1000	
Hakkı Efendi	İbrahim Ethem Efendi	Tekfurdağı	Der-Aliyye	491	150	
Ahmet Nuri Bey	Dârüleytam Müdüriyeti	Tekfurdağı	Der-Aliyye	492	9001	20
Adile Hanım	Recep	Tekfurdağı	Edirne	493	250	
Adile Hanım	Kazım	Şarköy	Cisr-i Ergene	203	500	
Adile Hanım	Müdafâa Gazetesi Müdüriyeti	Şarköy	Edirne	199	140	
Adile Hanım	Tayyip	Şarköy	Cisr-i Ergene	194	500	
Adile Hanım	Vilayet Matbaasına	Şarköy	Edirne	189	200	
Adile Hanım	Râsim	Şarköy	Edirne	188	3000	
Adile Hanım	Râsim	Şarköy	Edirne	187	5000	
Adile Hanım	Râsim	Şarköy	Edirne	186	5000	
Adile Hanım	Nâil	Şarköy	İpsala	195	2000	
Düyûn-ı Umûmiye	Düyûn-ı Umûmiye	Mürefte	Edirne	96		
Düyûn-ı Umûmiye	Düyûn-ı Umûmiye	Mürefte	Edirne	97		
Düyûn-ı Umûmiye	Düyûn-ı Umûmiye	Tekfurdağı	Malkara	108		

Tablo 1.1: Osmanlı makamlarının Tekfurdağı Postanesi'nde Yunanlıların alıkoyduğu eşya ve emanetlere dair tespitleri²⁵⁷

²⁵⁶ BOA. DH. İ. UM., 20-28/14-62 Lef 4; BOA. DH. İ. UM., 20-28/14-62 Lef 1; BOA. DH. İ. UM., 20-28/14-62 Lef 3; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Temmuz 1921 tarihli yazı. BOA. DH. İ. UM., 20-28/14-33 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 16 Temmuz 1921 tarihli yazı. BOA. DH. İ. UM., 20-28/14-33 Lef 1. Posta sahipleri hem eşyalarını hem de bunlar için postaneye verdikleri paralarını kaybetmişlerdi. Bu nedenle Tekfurdağı Postanesi'nden tazminat talep ettiler. Fakat Osmanlı Devleti içinde bulunduğu "ahval-i harbiye" dolayısıyla bu zararı tazmin etmeye yükümlülüğü olmadığını bildirmişti. Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Temmuz 1921 tarihli vesika. BOA. DH. İ. UM., 20-28/14-33 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 16 Temmuz 1921 tarihli vesika. BOA. DH. İ. UM., 20-28/14-33 Lef 1.

²⁵⁷ **Tablo 1.1.:** Tekfurdağı Merkezinden Yunanlılar tarafından zapt olunan mekatip listesi. BOA. DH. İ. UM., 20-28/14-33 Lef 3.

7. Pullara El Koyulması

Osmanlı Devleti posta pullarının işgal güçlerinin eline geçmesini istememiştir. Çünkü pullar hem idarî anlamda Osmanlı egemenliğinin gücünün bölgedeki temsili idi. Hem de maddî değerinden dolayı önemliydi. Bu yüzden Osmanlı memurları işgal güçlerinin haberleşme merkezlerine baskını sırasında önce posta pullarını yanlarına alıp kaçmayı denemişlerdi. Bu mümkün olmadığı durumda ise yakmaya çalışmışlardı. Aydın’da ve bağlı yerlerden getirilen postalar vilayet mal sandığına teslim edilmişti. Ancak bu sandık Yunanlıların eline geçmiş, sandığın içinde gelir defterleri ve posta pulları Yunanlılar tarafından alıkonulmuştu.²⁵⁸ Bu nedenle pulların Yunanlılardan geri alınması için çok çaba sarf edilmişti. Verilen uğraşlar sonucunda posta ve telgraf sandıklarının içindeki defterler ve yirmi bin liralık pullar hariç geri kalan kısmı çıkarılabildi.²⁵⁹ Bunların iadesi için de uğraşılmıştı. Ancak Yunanlılar çeşitli nedenler öne sürerek posta pullarının ve defterlerin iadesini ertelemeye çalışmışlardı.²⁶⁰

Yunanlıların posta pulları üzerinde farklı amaçlar güdebileceklerini düşünen Osmanlı memurları bazı tedbirlerin alınması gerektiğine inanmışlardı. Bu pulların bir kısmını “hatıra makamında” kullanacakları ve kalan kısmını da koleksiyonculara verecekleri düşünülmekteydi. Bu nedenle birtakım önlemler almak istemişlerdi.²⁶¹

Yunanlılar tarafından “aşırılan” posta pullarını geri almak için onlarla bir görüşme yapıldı. Neticede Osmanlı Posta Müdüriyeti ile Yunan Fevkalade Komiserliği birlikte incelemelere başlamıştı. Ayrıca Evrak ve defterlerinin iadesi için 5 Ekim 1920’de Yunan Fevkalade Komiseri Esteryadis ile görüşülmüştü.²⁶²

²⁵⁸ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 29 Ağustos 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-27 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 1 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-27 Lef 1.

²⁵⁹ **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 5; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 8.

²⁶⁰ Ayrıca posta ve telgraf dairesinde memurlara tahsis edilen bütün odalar kilitli ve anahtarlar da Başmüdürlükte idi. Yunanlılar anahtarları aramaya kalkarlarsa veya kasaları açmaya çalışırlarsa barış anlaşması imzalanmadıkça Yunanlıların bunlara erişemeyeceği söylenecekti. Aynı zamanda pulların kurtarılması için olabildiğince gayret göstereceklerdi. Ancak Yunanlılar zor kullanırsa karşılığında makbuz almak şartıyla Başmüdürlük anahtarları onlara verecekti. Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 2/3 Ekim 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-27 Lef 4.

²⁶¹ Dâhiliye ve Maliye Nezaretleri’ne gönderilen 27 Ağustos 1921 tarihli Meclis-i Vükela Müzakeratına Mahsus Zabıt. **BOA. MV.**, 221/265; Sadâret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 26 Eylül 1921 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4694/351993 Lef 1.

²⁶² Dâhiliye Müdüriyeti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 7 Mart 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-29/14-61 Lef 1.

Nihayetinde Komiserlik posta pullarının bir kısmını Osmanlı memurlarına teslim etmişti. Ancak bu sefer de pul ve evrakların götürülebileceği bir yerin olmadığı fark edilmişti.²⁶³ Çünkü işgal sürecinde postane ve telgrafhanelerin birçoğu ele geçirildiğinden evrakların nakledilebileceği bir merkez kalmamıştı.

Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ile Edirne Posta ve Telgraf Merkezi'ndeki posta pullarını Osmanlı memurları yanlarında götürememiş ve o an için yok etmek de mümkün olmamıştı. Edirne'ye bağlı bölgelere ait bir milyon beş yüz yirmi yedi buçuk kuruşluk çeşitli posta pulları Düyûn-ı Umûmiye'ye teslim edilmişti. Ancak bir müddet sonra Yunanlılar pulları Düyûn-ı Umûmiye'den almışlardı. Yunan Hükümeti'nin zorla ele geçirdiği bu pulların Osmanlı Devleti'ne iadesi istenmişti.²⁶⁴ Yunanlılar ise bunları geri vermemek için Osmanlı Devleti'ne çeşitli bahaneler sunmuşlardı. Çünkü pulların maddî anlamda değeri büyüktü. Öyle ki ele geçirilen pulların miktarına bakıldığında Yunanlıların epey bir kazanç sağlayacağı açıktı. Ayrıca belgeler bize Yunanlıların ele geçirdiği pulların söz konusu rakamlardan daha fazla olduğunu göstermektedir.

a) Pullardaki İbarelerin Değiştirilmesi

İtilaf Devletleri işgal ettiği Osmanlı topraklarında hâkimiyetlerini göstermek için posta pullarından yararlanmışlardı. Posta pullarının üzerinde Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu vurgulayan kelimeler kaldırılmış, İtilaf güçlerinin istedikleri kelimeler ile değiştirilmişti. İşgal güçleri kontrollerindeki bölgelerde Osmanlı idaresini yok saymışlar ve kendi yönetimlerini ispatlamaya, kalıcı olduklarını göstermeye

²⁶³ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Haziran 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-29/14-61 Lef 4; Dâhiliye Müdüriyeti'nden (Nazır Ali Rıza Paşa'dan) Sadrazam Tevfik Paşa'ya ve Hariciye Nazırına gönderilen 16 Eylül 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-29/14-61 Lef 3;

Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Aralık 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-29/14-61 Lef 6; Dâhiliye Müdüriyeti'nden (Nazır Ali Rıza Paşa'dan) Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'ne gönderilen 19 Aralık 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-29/14-61 Lef 5.

²⁶⁴ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 22 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-43 Lef 4; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 30 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-43 Lef 3; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 28 Eylül 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-43 Lef 1; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-43 Lef 2; Maliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 27 Eylül 1920 tarihli tezkire. **BOA. BEO.**, 4655/349118, Lef 2; Sadâret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 29 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4655/349118 Lef 1.

çalışmışlardır. Bu tür bir politika takip eden işgalci güçler arasında Fransız, İngiliz ve Yunanlıları saymak mümkündür. Adana’da bir “Kontrol İdaresi” kuran Fransızlar, posta pullarının üzerindeki Osmanlı Devleti ibaresinin üzerine “Kilikya” kelimesini basmışlardır.²⁶⁵ Fransız işgal güçlerinin posta pulları ile ilgili farklı bir yol takip ettikleri görülmektedir. 21 Kasım 1919’dan itibaren Urfa’dan yabancı ülkelerle yapılacak haberleşmelerde, yurt dışına gönderilecek mektuplarda Fransız pullarını kullanmışlardır.²⁶⁶

Yunanlılar da benzer yolu takip etmişler, Edremit Postane ve Telgrafhanesi’nden gönderilen mektupların üzerine “Hükûmet-i Metbuâlarının”, kendi pullarını yapıştırmışlardır.²⁶⁷ Yine Edirne’de posta ve telgraf ilmühaberlerine yapıştırılan pulların üzerine “Yunan Hükümeti” ya da benzer ifadeler içeren damgalar vurmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti, bu tür işlemlerin engellenmesi yönündeki siyasî girişimlerde bulunmaktan öteye bir yol takip edememiştir.²⁶⁸

Diğer taraftan İtilaf güçleri arasından İngiliz ve Fransızlar sadece Anadolu’da değil, doğrudan doğruya kontrol altına aldıkları, Osmanlı ordusunun Mondros Mütarekesi sonrası tamamen çekildiği Irak ve Suriye’deki postanelerinde Osmanlı pullarına “işgal” damgası basmıştır. Bu yeni pullar İngiliz ve Fransız karargâh postalarında kullanılmıştır.²⁶⁹

E. İstanbul’un İşgali ve Postane ve Telgrafhanelerde İtilaf

Yönetimi

1. İstanbul’un Fiilen İşgali ve Posta ve Telgraf Merkezlerinde

Uygulanan Kontrol

İtilaf Devletleri 13 Kasım 1918’de İstanbul’u fiili olarak işgal etmişlerdi. İngiliz, Fransız ve İtalyanlardan oluşan birlikler Osmanlı Devleti’ne ait askerî ve

²⁶⁵ TİH, C.I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.103.

²⁶⁶ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 24 Ocak 1920 tarihli yazı. BOA. DH. İ. UM., 16-2/1-39 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 28 Ocak 1920 tarihli yazı. BOA. DH. İ. UM., 16-2/1-39 Lef 1.

²⁶⁷ BOA. DH. İ. UM., 20-25/14-25 Lef 3.

²⁶⁸ Sadâret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 25 Ekim 1921 tarihli yazı. BOA. BEO., 4697/352212; Hariciye Nezareti Umûr-ı Siyâsiye Müdüriyeti’nden Sadâret’e gönderilen 22 Ekim 1921 tarihli yazı. BOA. HR. SYS., 2612/1 Lef 31; Sadâret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 25 Ekim 1921 tarihli yazı. BOA. HR. SYS., 2612/1 Lef 33.

²⁶⁹ İstiklal Harbi’imizde PTT, s.121.

idarî pek çok binaya el koymuş ve karargâh olarak kullanmaya başlamışlardı.²⁷⁰ Ayrıca Osmaniye ile Okmeydanı telsiz istasyonunu ele geçirmişlerdi.²⁷¹ 25 Kasım 1918’de ise posta ve telgraf merkezleri ile telsiz istasyonlarına İtilaf askerleri yerleştirilmiş ve yazışmalar üzerinde sansür uygulanmaya başlanmıştı. Osmanlı sansür müdürlerince her gün haberleşme merkezlerinden toplanan yazışmalar İtilaf Devletleri karargâhındaki İtilafçı Sansür İdaresi tarafından kontrol ediliyordu. Bu idare de her hafta bir rapor hazırlayarak Fevkalade Komiserlere sunuyordu. Osmanlı Devleti’nin resmî yazışmaları ise Harbiye Nezareti binasında bulunan İtilafçı Kontrol Bürosu tarafından sansür edilmiştir. İzinden geçmeyen hiçbir evrakın gönderilmesine müsaade edilmemiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri komiserlerinin iznini almadan Osmanlı coğrafyası ile bağlantı kuramamaya başladı.²⁷²

İstanbul saltanat merkezi olduğu için Osmanlı coğrafyasındaki her yer ile bağlantı kurabilecek bir haberleşme ağına sahipti. Özellikle Anadolu’daki topraklar ile yapılacak muhaberede önemli bir nokta idi. Bu nedenle İtilaf güçleri özellikle İstanbul’daki posta ve telgraf merkezlerindeki kontrole önem vermişlerdi.

2. İstanbul’un Resmen İşgali ve Posta ve Telgraf Merkezlerinde Uygulanan Kontrol

Bir bölgenin haberleşme ağlarından yoksun olması veyahut da var olan imkânlarını kullanamaması İtilaf Devletleri’nin işgalleri için iyi bir ortam sağlayacaktı. Bu nedenle söz konusu devletler İstanbul’u resmen işgal etmeye karar

²⁷⁰ Başak, **a.g.e.**, s.365-366.

²⁷¹ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi**, s.457-458. Osmaniye Telgraf İstasyonu işgal edildiğinde içerisinde birçok makine ve alet de bulunmaktaydı. Bunlar artık İtilaf Devletleri’nin memurları tarafından kullanılacaktı. Her ne kadar İngiliz ve Fransızların yanında Türk memurlara yer verilmişse de onların Osmanlı toprakları ile muhabere yapmasına müsaade edilmemişti. Türk memurların gelen telgrafları alabilmesi için İngiliz ve Fransızlar gibi ahize başında beklemesi gerekiyordu. Aksi takdirde telgrafları alması mümkün olmuyordu. Ayrıca Osmaniye Telgraf İstasyonu’nda telefon bağlantısı da vardı. Bunlardan ikisi resmî ve biri de şirket hattı idi. Ancak burası işgal edildikten sonra resmî hatlardan biri Fransız Sefâreti’ne diğeri İngiliz Karargâhına ve şirket telefon hattı ise İstanbul Merkezi’ne bağlandı. Fakat şirket hattının kablusunda bir hasar meydana gelmiş ve tel bulunamadığı için telefon hattı tamir edilememiştir. Ancak bu istasyonda çok sayıda telefon makinesi vardı ve söz konusu hat onarılabilsaydı her yer ile muhabere sağlanabilecekti. Bahriye Nezareti’nden gönderilen 25 Kasım 1918 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS. 2704/5 Lef 1.** Öte yandan istasyon ile Beyoğlu Telgrafhanesi arasında bir telgraf hattı bulunuyordu. Bu sayede haberleşme temin edilebiliyordu. Bahriye Nezareti’nden gönderilen 25 Kasım 1918 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS. 2704/5 Lef 2.**

²⁷² Bozkurt, **a.g.e.**, s.453-455.

verdiklerinde Osmanlı coğrafyasındaki telgraf hatlarını öğrenmek, bunlara el koymak ve İstanbul ile Anadolu muhaberatını engellemek istemişlerdi.

Bu bağlamda İngilizler İstanbul'un işgalini kolaylaştırmak için zemin hazırlamaya başlamışlardı. Bu amaçla Anadolu'daki telgraf ağlarını öğrenmeye çalışmışlardı. Hatta Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'ne gelerek Anadolu'daki telgraf merkezleri ile ilgili bir inceleme yapmış ve resmî telgraf hatlarının bulunduğu haritaları Müdüriyet'ten istemişlerdir. Öte yandan İtilaf Devletleri Anadolu'daki askerlerini İstanbul'a göndermişti. Tüm bu hadiseler İstanbul'da birtakım olayların meydana geleceği ve İtilaf orduları tarafından Anadolu'daki telgraf haberleşmesine el koyulacağı şeklinde yorumlanmıştı.²⁷³

Nitekim 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ile beraber Müttefik Orduları tarafından İstanbul'daki haberleşme merkezlerine de el koyuldu. Posta ve Telgraf binalarındaki memurlar işgal güçleri gelene kadar Ankara ile görüşmelerini sürdürdü. Örneğin Manastırlı Hamdi Ankara'ya çektiği telgraf ile Mustafa Kemal'e İstanbul'un işgal haberini verdi. Harbiye Telgrafhanesi memurlarından Ali Efendi de Ankara ile bağlantı kurmayı başarmıştı. Ali Efendi, 16 Mart sabahı İngilizlerin Şehzadebaşı Karakolu'nu bastıklarını, geride şehit ve yaralı asker bıraktıklarını bildirmişti. Ancak bir süre sonra Harbiye Nezareti ve Telgrafhanesi de İngiliz işgali altına girdi.²⁷⁴ Harbiye Nezareti'nin ardından Posta ve Telgraf Müdüriyeti binası, Beyoğlu Telgrafhanesi ve Boğaziçi bölgesindeki telgraf merkezlerinden bazıları, Üsküdar, Erenköy ve Kadıköy postaneleri işgal edilmişti.²⁷⁵

16 Mart günü İngilizler hem Üsküdar'daki Jandarma Tabur Kumandanlığı'nda hem de polis merkezlerinde yer alan resmî telefon santrallerine askerlerini yerleştirmişti. Fakat İngilizler, 17 Mart'ta askerlerini geri çekmişlerdi. Bundan sonra kısmen de olsa muhaberat serbest bırakılmış, postaneye Osmanlı

²⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.I, İçtima Senesi I, İkinci İçtima, Üçüncü Celse, 24 Nisan 1920, s.27-28. Fransızlar Çorlu'da bulunan Telgraf müfrezesini İstanbul'a sevk etmişti. Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C.XI, S.41, Ocak 2014, s.24.

²⁷⁴ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, ATAM, Ankara 2018, s.299; Muttalıp Çardak, **Telgrafçı Manastırlı Hamdi Bey**, ÖZYÜREK Basımevi, İstanbul 1984, s.14; Nusret Safa Coşkun, "Milli Mücadele Tarihine Eklenecek Bir Yaprak", **Son Posta**, 14 Şubat 1941, No.3788, s.7.

²⁷⁵ **HTVD**, Genelkurmay Basımevi, Yıl 6, S.22, Aralık 1957, Vesika No.574, s.3.

memurları yeniden girmiş ve posta haberleşmesi sağlanabilmişti. Buna karşın telgraf çekilmesine müsaade edilmemiştir.²⁷⁶

Beyoğlu Telgrafhanesi işgal edildiğinde ise orada çalışan telgrafçılar müdürle birlikte İstanbul Merkez Telgrafhanesi'ne gelmişlerdi. Fakat burası da İngilizler tarafından ele geçirilecekti.²⁷⁷

Neticede İngiliz Birlikleri İstanbul'daki telgraf merkezlerini işgal etmişti. Bu durumda Anadolu ve İstanbul'un muhaberatı da kesilmişti.²⁷⁸ Bu durum Osmanlı Devleti'nin haberleşmenin kesildiği bölgelerde otoritesini hissettirememesine ve karışıklıklara yol açabileceğinden Fevkalade Komiserler ile görüşülmüştü. Ancak olumlu bir netice alınamamıştır.²⁷⁹

Resim 1.6: Beyoğlu Posta ve Telgraf Merkezi²⁸⁰

²⁷⁶ 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler yaklaşık bir bölük asker ile Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca civarındaki yolları kontrol altına almış ve bu bölgelerden geçen herkesin üstünü aramışlardı. Arama sırasında iki Osmanlı neferinin üzerinde kasaturalar bulunmuş ve bunlar alınmıştı. Ayrıca İngiliz müfrezeleri Bostancı'dan itibaren Osmanlı subaylarını toplamış ve başka yerlere sevk etmişti. Üsküdar Mutasarrıflığı'ndan 17 Mart 1920 gönderilen tarihli tahrirat. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 35/43.

²⁷⁷ **Nutuk, a.g.e.**, s.300; Çardak, **a.g.e.**, s.15.

²⁷⁸ **TİTE (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi)** , K:20 G:46 B:46-001, 16 Mart 1920.

²⁷⁹ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s.345.

²⁸⁰ **Resim 1.6:** "Galatasaray Postanesi-Galatasaray Post Office", Salt Araştırma, Kod: TMKTH0098002.

a) İstanbul Postane ve Telgrafhanesi'nin İşgali ve İtilaf Yönetiminin Kurulması

16 Mart 1920 günü iki mitralyöz ve yaklaşık doksan kişiden oluşan İngiliz Hint askerî birliği tarafından İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi işgal edilmişti. Aralarından on beş kişi muhabere salonunda bırakılarak geri kalan askerler telgraf dairesinden ayrılmışlardı.²⁸¹ 17 Mart günü ise Hintli İngiliz askerleri burada nöbet tutmaya başlamışlardı. Binanın içinde muhabere salonu ve bu salona çıkan bütün noktalar silahlı askerler tarafından tutulmuştu. Muhabere salonuna girmek yasaklanmıştı.²⁸²

Ayrıca burada “Müttefikler Arası Kontrol Heyeti” bulunuyordu. Heyet telgrafların sansür edilmesiyle görevlendirilmişti. İngiliz, Fransız ve İtalyanlardan birer zabıt, İngilizlere mensup bir muhabere başçavuşu, iki tercümandan oluşan heyette Leon isminde bir irtibat zabiti²⁸³ ve padişahın bir temsilcisi bulunmaktaydı.²⁸⁴ Sansür heyeti reisi İngiliz kontrol zabiti idi. Fransız ve İtalyanların etkisi İngilizlere göre daha azdı.²⁸⁵

Telgraflar çekilmeden önce kontrol edilmekteydi. Üzerinde “vize” işareti olmayan hiçbir telgraf gönderilmemiştir. Gelen telgraflar ise bekletilmeden tercümanlara verilmiş, onların İngilizceye çevirdiği telgraflar kontrol heyetine teslim edilmiştir. Ayrıca bütün telgrafların kopyasını kaydeden “bantlı mors makineleri”

²⁸¹ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 5 Haziran 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 7; Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 6 Haziran 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 8. Telgraf dairesinde bulunan İngiliz Müfrezesi 28 Temmuz 1920'de saat altıda tamamen çekilmişlerdi. Fakat İngilizlerin verdiği yeni bir talimat ile muhabere salonu tekrar muhafaza altına alınmıştır. Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Temmuz 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 13; Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 28 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH.KMS.**, 59-1/48 Lef 14.

²⁸² Cevad Besen, “İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-III”, **Pos-Tel**, C.IV, S.9, Ekim 1962, s.13.

²⁸³ Cevad Besen, “İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-V”, **Pos-Tel**, C.IV, S.11, 1962, s.13. Leon Efendi İngilizlerin telgrafhanedeki istihbarat görevlisiydi. Gökoğlu, **İnkılabımızda Posta ve Telgrafçılar**, s.4.

²⁸⁴ Ekrem Baydar, “Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtı'nı Ben İdare Ediyordum”, **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1970, S.16611, s.4.

²⁸⁵ Cevad Besen, “İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-VI”, **Pos-Tel**, C.IV, S.12, 1962, s.18. İngiliz Kontrol Zabiti İstanbul Merkez Telgrafhanesi müdürü ile görüşerek 16 Mayıs 1920'den itibaren bütün şifre telgrafnamelerin kendilerine teslim edilmesini istemişti. Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Mayıs 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 59-1/48 Lef 5.

kullanılmıştı. Makineler her akşam İngiliz Başçavuşu tarafından götürülmüş ve günlük “teatiye raporu” hazırlanmıştır. Ardından rapor Başçavuş tarafından kontrol heyetine sunulmuştur. Muhabere ise sabah saat dokuzda başlamakta ve akşam saat dörtte son bulmakta, bu saatten sonra muhabere salonunun kapıları kapatılıp mühürlenmekteydi. Ayrıca kapıda İngiliz askerleri nöbet tutmaktaydı.²⁸⁶

İşgalin ardından İstanbul Postane ve Telgrafhanesi’ndeki memurların çalışma düzeni de değişmişti. Onların bir araya gelmeleri istenmediği için birbirlerinden uzak mesafede çalışmışlardır. Memurların kendi aralarında konuşmaları yasaklanmıştı. Bunu kontrol etmekle görevli bir zabıt bulunuyordu.²⁸⁷ İngiliz zabiti kuşkulandığı bir durumda memuru salondan uzaklaştırmaktaydı. Ayrıca salona belirli sayıda insan girebiliyordu. Daha fazla kişinin girmesine izin verilmemiştir.²⁸⁸

Tutulacak nöbetler için ise üç veya dört kişi seçilmekteydi. Memurlar nöbet gecelerini “*müstediyyat odasında*” geçirmektedirler. Yatacak yer olmadığı için de masanın üzerinde uyumak zorunda kalıyorlardı. Öte yandan İngilizler emirleri altındaki Hintli askerlerin Müslüman olmasından dolayı Osmanlı memurları ile yakınlık kurmalarından çekinmişti. Bu nedenle onların yerine Mecusîleri görevlendirmişti. Mecusî askerlerin akşamları uyuşturucu maddeler kullanmaları nöbete kalan Osmanlı memurlarını tedirgin ediyordu.²⁸⁹ Böylece memurların üzerinde bir baskı kurmuşlardı. Hem fizikî hem de psikolojik şiddete maruz kalmışlardı. Dolayısıyla zor şartlar altında görevlerini sürdürmüşlerdi.

²⁸⁶ Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-V”, s.12-13.

²⁸⁷ Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-VI”, s.17-18; Memurlar yan yana geldiği takdirde bu durum “İstihbarat Bürosu” şeklinde görev yapan sansür heyetine bildiriliyordu. Gökoğlu, **İnkılabımızda Posta ve Telgrafçılar**, s.5.

²⁸⁸ Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-V”, s.13.

²⁸⁹ Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-III”, s.13-14.

Resim 1.7: İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi²⁹⁰

Resim 1.8: İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi iç mekânı²⁹¹

F. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin Haberleşme Ağlarını Kullanması ve Yeni Hatlar Tesis Etmesi

İtilaf Devletleri işgal ettiği Osmanlı topraklarında kendi iç muhaberatlarını sağlamak için farklı haberleşme yolları aramıştı. Bunu gerek Osmanlı Devleti'nin hatlarını kullanarak gerekse de yeni telgraf hatları inşa ederek gerçekleştirmişlerdi.

²⁹⁰ **Resim 1.7:** “İstanbul Büyük Postane (Posta Telgraf Nezareti)”, Salt Araştırma, Kod: TASUH6974.

²⁹¹ **Resim 1.8:** “Sirkeci Büyük Postane'nin İç Mekanı-Interior of Grand Post Office in Sirkeci”, Salt Araştırma, Kod: AHISTSIRK019.

1. İtalyanlar

İtilaf Devletleri'nin kullanmak istedikleri hatlar bazen çalışmamaktaydı. Böyle durumlarda hatları ya kendileri tamir etmiş veyahut Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir. Bu noktada İtalyanlar Osmanlı topraklarındaki telgraf ağlarından istifade eden, onları onaran veyahut da yeni hatlar tesis eden devletlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla haberleşmede kesintilerin olması Osmanlı Devleti kadar İtalyanları da etkilemiştir. Bu nedenle hatların yeniden kullanılabilmesi için çaba sarf etmişlerdir. Bu çerçevede Marmaris ile Rodos arasındaki kabloda bir hasar meydana gelmiş ve tamir edilmesi gerekmiştir. O sırada Marmaris Limanı'nda bulunan İtalyan Komutan söz konusu hattı onararak Marmaris-Rodos haberleşmesini yeniden sağlamıştı.²⁹²

Yine Menteşe bölgesindeki hatlarda bir problem meydana gelmişti. İtalyanlar yolların ve telgraf hatlarının tamiri için Menteşe Mutasarrıflığı'na yardım etme talebinde bulunmuş hatta otomobil de göndererek Milas'a birlikte gitmeyi teklif etmişlerdi. Ancak İtalyanların bu talebi mutasarrıf tarafından kabul edilmemişti. İtalyanlardan gelen şikâyet üzerine hükümet merkezinden onlara karşı “îtilâfkârane” hareket edilmesi ve iyi davranılması yönünde mutasarrıfa uyarılarda bulunulmuştu.²⁹³ Ayrıca bozuk olan Antalya-Budur telgraf hattının tamirini yapmışlardır.²⁹⁴

Öte yandan Milas'taki İtalyan işgal kuvvetleri Osmanlı telgraf istasyonları vasıtasıyla telgraf ve mektup kabulüne başlamışlardı.²⁹⁵

Osmanlı topraklarında yeni hatların uzatılmasında ve haberleşme merkezlerinin açılmasında özellikle İtalyanlar çok aktifti. Nitekim İtalyanlar Fethiye,

²⁹² Muğla'dan (Menteşe Mutasarrıflığı'ndan) Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 5 Şubat 1919 tarihli şifre. **BOA. DH. ŞFR.**, 615/62 Lef 1-1.

²⁹³ Dâhiliye Nezareti'nden Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen 6 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 102/40; Dâhiliye Nezareti'nden Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen 6 Ağustos 1919 tarihli şifre. **BOA. DH. KMS.**, 54-2/61 Lef 1; **BOA. DH. KMS.**, 54-2/61 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Ağustos 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 54-2/61 Lef 3.

²⁹⁴ Teke'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 14 Ekim 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 637/79 Lef 1-5/ 1-6.

²⁹⁵ Muğla Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Kasım 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 651/66; Dâhiliye Müdüriyeti'nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'ne gönderilen 20 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-16 Lef 1; Muğla Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-16 Lef 4.

Bodrum, Marmaris ve Güllük’e telsiz ve telgraf merkezleri inşa ederek haberleşmeye başlayacaklardı.²⁹⁶

İtalyanların Osmanlı topraklarında telgraf hatları kurmak istemesi bazen Osmanlı Devleti’nin İtalyanlardan önce inşaat işini yüklenmesine sebep olmuştu. İtalyanlar Muğla ile Gökabad iskelesi arasında bir telgraf hattı kurmayı planlamışlardı. Ancak Osmanlı Devleti söz konusu yerlere kendileri telgraf hattı inşa etmeyi düşünmüş,²⁹⁷ Güllük ile Milas ve Gökabad ile Muğla arasına telgraf telleri çekmişlerdir.²⁹⁸

Ayrıca Milas İtalyan Kumandanlığı Muğla-Milas telgraf hattı güzergâhında yer alan Eskihisar karyesindeki İtalyan Müfreze Kumandanıyla konuşabilmek için bu merkezler arasındaki telgraf teline bir telefon bağlamışlardı. Bu durum telgraf haberleşmesinde sorunlara neden olduğu için İtalyanların bu hareketlerinden vazgeçmeleri gerekmektedir. Ancak İtalyan İşgal Kumandanlığı Osmanlı Devleti’ni tehdit ederek her gün belli saatlerde söz konusu telefonu kullanmaya başlamışlardı.²⁹⁹ Osmanlı Devleti ise İşgal altında bulunan bölgelerin haberleşmesine çok fazla önem vermemekteydi. Muğla-Milas merkezleri de bu topraklar arasındaydı. Dolayısıyla bu iki kesim arasında gerçekleştirilecek telgraf muhaberatının herhangi bir aksamaya uğraması istenmediği için İtalyan Kumandanlığıyla “şifâhen” bir

²⁹⁶ Menteşe Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 4 Haziran 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 73/84 Lef 1; Menteşe Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 4 Haziran 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 633/56 Lef 1.

²⁹⁷ Muğla Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 30 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. KMS.**, 652/102 Lef 1/Lef 1-2. Muğla ile Gökabad arasında kurulacak telgraf merkezleri için gerekli malzemeler de şunlardan ibaretti: üç maniple, üç parluvar makinesi, üç komitatör, üç pusula, seksen adet pil, yüz levha, otuz konzal, kırk metre tel, üç adet saat, beş kilo lehim, sekiz adet jurnal defteri ve fincanlardan oluşan telgraf alet ve edavatının bir telgraf çavuşuna emanet edilerek gönderilmesi istenmekteydi. **BOA. DH. KMS.**, 652/102 Lef 1-2/ Lef 1-3.

²⁹⁸ Muğla Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 18 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 654/77 Lef 1.

²⁹⁹ Muğla Mutasarrıflığı’ndan (Ethem Bey’den) Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 1 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 658/11 Lef 1-1/ Lef 1-2/ Lef 1-3; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 9 Şubat 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-22/14-52 Lef 6. Aslında İtalyan Komiserliği tarafından Muğla-Milas hattına telefon teli bağlandığı anlaşıldığında söz konusu tel yerinden çıkarılmış, İtalyan Kumandanlığının bütün ısrarlarına rağmen yapılan teşebbüsün “asla caiz olamayacağı” kendilerine bildirilmişti. Fakat İtalyan Kuvvetlerinin tehditkâr tavırları sonucunda Milas ile günde birer saat haberleşme yapılmasına izin verilmişti. Milas Merkez Müdüriyeti’nden Konya Başmüdüriyeti’ne gönderilen 12 Şubat 1920 tarihli telgrafnamenin sureti. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-22/14-52 Lef 4; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 12 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-22/14-52 Lef 5.

görüşme yapılmıştı.³⁰⁰ İtalyanların Osmanlı Devleti'nin telgraf haberleşmesine engel olmamaları ve yalnızca Milas-Eskihisar hattındaki muhaberelelerini sağlamaları koşuluyla geçici süreliğine söz konusu hatta telefon bağlanmasına izin verilmişti.³⁰¹

Öte yandan İtalyanlar Teke yöresini de yeni ağlarla örmeye başlamışlardı. Bunun için bir İtalyan vapuru Teke Bölgesindeki bir limana yanaşmış ve içindeki malzemeler karaya taşınmıştı. Bu materyaller arasında üç araba telgraf kablo teli ve telgrafçılar için hazırlanan birkaç pavyon tahtaları bulunmaktaydı.³⁰² Ayrıca Antalya, Konya ve Afyon'a birer telsiz ve telgraf merkezi kurmuşlardı. Antalya-Burdur arasına ise yeni teller takarak muhaberelelerini temin etmişlerdi.³⁰³

2. Yunanlılar

İtilaf Devletleri ele geçirdikleri Osmanlı topraklarında haberleşme açığı bulunan noktalara yeni hatlar kurmaya çalışmışlardı. Bu noktada Yunanlılar Burdur'da bulunan müfrezelerinin haberleşmelerini sağlamak için telsiz ve telgraf hattı kurarak Osmanlı memleketlerine ve yabancı ülkelere ücret karşılığında telgraf kabul etmek istediklerini Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdi.³⁰⁴

Ayrıca İzmir'deki telgraf hatlarını bu merkezdeki ordu karargâhlarına bağlayarak Osmanlı haberleşmesini “doğrudan doğruya” kendileri sağlamak niyetindelerdi.³⁰⁵ Bunun için İzmir Telgrafhanesi ile karargâhları arasında direkler dikip teller çektiler. Ayrıca santral tesis edip istedikleri merkezlere “yol” verdiler. Bu durum Osmanlı Devleti'nin muhaberatında sıkıntılara yol açtı. Örneğin Tire, Ödemiş, Kuş Adası, Söke, Salihli ve Akhisar ile haberleşmesi kısıtlı idi. Yunanlılar

³⁰⁰ BOA. DH. İ. UM., 20-22/14-52 Lef 6; Dâhiliye Müdüriyeti'nden (Nazır Vekili Ali Rıza Paşa'dan) Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen 12 Şubat 1920 tarihli şifre. BOA. DH. İ. UM., 20-22/14-52 Lef 1; Dâhiliye Nezareti'nden Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen 12 Şubat 1920 tarihli telgraf. BOA. DH. ŞFR., 107/61.

³⁰¹ BOA. DH. ŞFR., 658/11 Lef 1-4/ Lef 1-5; BOA. DH. İ. UM., 20-22/14-52 Lef 6.

³⁰² Teke Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 24 Temmuz 1919 tarihli şifre telgrafname. BOA. DH. ŞFR., 638/110 lef 1-1/Lef 1-2.

³⁰³ Çelebi, **a.g.e.**, s.78, s.88, s.105, İtalyanların işgal ettiği topraklarda kurdukları telsiz ve telgraf istasyonları ile telefon santrallerinin detaylı listesi için bkz. Çelebi, **a.g.e.**, s.155.

³⁰⁴ Konya Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Ekim 1919 tarihli şifre telgraf. BOA. DH. ŞFR., Lef 1-1.

³⁰⁵ Asya Ordusu Kumandanı emriyle telgraf taburu müdürü Yüzbaşı Markopolos Nikolaus tarafından İzmir telgraf Müdüriyeti'ne yazılan 25 Ocak 1920 tarihli tezkire sureti. BOA. DH. İ. UM., 16-3/1-17 Lef 6; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 23 Şubat 1920 tarihli tezkire. BOA. DH. İ. UM., 16-3/1-17 Lef 5.

bu bölgeleri kendi santrallerine bağlarsa o zaman bu merkezlerle de muhabere etmek tamamen imkânsız olacaktı.³⁰⁶ Osmanlı Devleti ise bu tellerden birine telefon bağlayarak bağlantısının kesildiği yerlerle irtibat kurmaya çalıştı.³⁰⁷ Öte yandan Fransa ve İtalya Komiserlikleri nezdinde teşebbüslere geçildi.³⁰⁸ Fakat olumlu bir netice alınamadı.³⁰⁹ Yine Kuleli İstasyonu civarında bulunan bir tepenin üzerine telsiz-telgraf cihazı da kurmuşlardır.³¹⁰

Yunanlılar Osmanlı topraklarında ele geçirdikleri bölgeler ile irtibatını sağlayabilmek için Osmanlı Devleti'nin haberleşme ağlarından da yararlanmıştı. Örneğin Yalova Kasabası'nı işgal ettikten sonra kumandanlık haberleşmesini sağlamak için Kemaliye ve Orhangazi merkezlerini Yalova hattına telefonla bağlamıştı. Böylece kendi askerleri ile bağlantısını gerçekleştirmişti.³¹¹ Ayrıca İstanbul-Edirne hattı da uzun bir süre Yunanlıların irtibatını sağlamıştır. Yunanlılar İtilaf Devletleri'nin müttefiki sıfatıyla İstanbul-Edirne telgraf hattından “mülkî ve askerî” şifreli yazışmalarını temin etmişlerdir.³¹²

3. İngilizler

İngilizler de işgal sahalarında haberleşme ihtiyaçlarını sağlamak için Osmanlı Devleti'ne ait tellerden yararlanmışlardı. Nitekim İngiliz Askerî Postaları Müdürü İzmit bölgesine yapacakları sevkiyatta muhaberatlarını temin etmek için İstanbul ile İzmit arasındaki mevcut hatlardan bir tanesinin geçici olarak kendilerine tahsis edilmesini istemişti. Aynı zamanda Derince ile İzmit arasında perakende askerleri bulundurmaya düşünmüşlerdi. Bu nedenle söz konusu merkezler arasındaki bir telin

³⁰⁶ İzmir Başmüdür Vekâletinden Müdüriyet-i Umûmiye'ye gönderilen 10 Şubat 1920 tarihli tahrirat sureti. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 7.

³⁰⁷ **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 4-1/ Lef 4-2/ Lef 4-3/ Lef 4-4; **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 1; **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 2.

³⁰⁸ Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Nisan 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 10; Dâhiliye Müdüriyeti'nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'ne gönderilen 15 Nisan tarihli 1920 yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 9.

³⁰⁹ Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 27 Nisan 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-17 Lef 13.

³¹⁰ Edirne'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 5 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 43/3 Lef 1.

³¹¹ **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 76/16 Lef 1.

³¹² Dâhiliye Nezareti'nden Sadâret'e gönderilen 10 Nisan 1921 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4679/350915 Lef 2.

kendilerine verilmesini talep etmişlerdi.³¹³ Neticede Meclis-i Mahsusa-i Vükelâ kararıyla İstanbul-İzmit telgraf tellerinden birinin geçici olarak İngilizlere verilmesi uygun görülmüştür. Derince ile İzmit arasında ise bir hat yoktu. Fakat mesafesi kısa olduğu için bahsedilen iki merkez arasına bir tel uzatılması da kabul edilmişti.³¹⁴

İngilizler Şile’de ise telsiz ve telgraf muhaberesi için bir tesis kurmuşlardı. Daha sonra burayı karargâh haline getirdiler.³¹⁵ Ayrıca Samsun’da telsiz ve telgraf merkezi açmayı planlamışlardı. Bu yeni haberleşme merkezi için gerekli olan aletleri de temin etmişlerdi.³¹⁶

İngilizler kendi menfaatleri için Osmanlı Devleti’nin mevcut hat güzergâhlarını değiştirmelerine neden olmuşlardı. Nitekim İngilizler Maltepe’nin doğusunda ve şimendifer yolunun yakınında yer alan Dragos Tepesi’nde bir askerî tayyare istasyonu inşa etmişti. Fakat bu inşaat ile İstanbul-İzmit telgraf şebekesi çakışıyordu. Bu nedenle İngilizler 7 Temmuz 1920’de Posta ve Telgraf Müdüriyeti’ne bir mektup göndererek İstanbul-İzmit telgraf yolunun değiştirilmesini istemişlerdi. İngilizler bu çakışmanın ya istikametinin yeniden şekillendirilmesini ya da bu alanda Osmanlı Devleti’nin havaî telgraf hattından istifade etmesini çözüm olarak sunmuşlardı.³¹⁷ Neticede Maltepe-Kartal arasındaki bu telgraf hattı İngilizlerin talep ettiği şekilde düzenlenmişti. İki merkez arasındaki altı direk mesafesindeki hat

³¹³ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 21 Ekim 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 21 Ekim 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 1; 26 Ekim 1921 tarihli zabıtname. **BOA. MV.**, 217/78

³¹⁴ **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 2; **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 1; **BOA. MV.**, 217/78; Sadâret’ten Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 26 Ekim 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 4;

Dâhiliye Nezareti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 30 Ekim 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 3. İngilizlerin Mondros Mütarekesi’nden sonra kendilerine tahsis edilmesini istedikleri her bir hat için Bâb-ı Âlî’den izin istemesi gerekmekteydi. Fakat İngilizler hiçbir telgraf hattı talebi için bunu yapmamıştı. Bunun üzerine PTT Müdürlüğü, İngilizlerin taleplerini Müdürlüğe yazılı olarak beyan etmelerini istemişti. Ancak durumun aciliyetinden dolayı yazacakları mektubun müdürlüğe gelmesi beklenmeden İngilizlere talep ettikleri hatlar için izin verildi. **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 2; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 6; Dâhiliye Nezareti’nden Sadâret’e gönderilen 6 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 56-2/22 Lef 5.

³¹⁵ Saylan, **a.g.m.**, s.30.

³¹⁶ **HTVD**, Genelkurmay Basımevi, Yıl 2, S.4, Haziran 1953, Vesika No.69, s.1.

³¹⁷ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 11 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-16 Lef 5; Dâhiliye Müdüriyeti’nden Sadâret’e gönderilen 14 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-16 Lef 4.

şebekesine on beş direk daha eklenerek bu güzergâhın yönü 30 Temmuz 1920’de değiştirilmişti.³¹⁸

³¹⁸ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 9 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-16 Lef 2; Dâhiliye Müdüriyeti’nden Sadâret’e gönderilen 11 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-16 Lef 1.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ POSTA VE TELGRAF

MERKEZLERİNİN İŞGALİ KARŞISINDA OSMANLI

DEVLETİ'NİN ALDIĞI TEDBİRLER

A. Osmanlı Devleti'nin Haberleşme Konusunda İç Sorunları

1. Eşkıyaların Telgraf Hatlarına Zarar Vermesi ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu

Millî Mücadele döneminde İtilaf güçleri dışında eşkıyalar tarafından da Osmanlı telgraf hatlarına zarar verilmiştir. Osmanlı Devleti ise bu tahribat karşısında gereken emniyeti sağlayamamıştır. Bunun temelde bazı nedenleri vardır. Nitekim 11 Kasım 1918'de İngilizlerin kendisine sıcak baktığı Tevfik Paşa hükümeti iktidara gelmiş ve 23,25 Aralık'ta "af" kanununu çıkarmıştır. Söz konusu kanundan siyasî suçlular, asker firarileri ve eşkıyalık gibi bazı suçlardan hüküm giyenler yararlanmıştı. 4 Mart 1919'da da kabineyi kuran Damat Ferit Paşa orduya bel bağlayamayacağını görüp jandarma teşkilatını Dahiliye Nezareti'ne bağlayıp güçlendirmek istedi. Ordu buna itiraz edip yapılması gereken şeyin polise müracaat olduğunu ve bu düzenlemenin jandarmayı siyasallaştıracağını ifade etti. Damat Ferit Paşa'nın yapmak istediği de zaten bu idi.³¹⁹ Öte yandan Mondros Mütarekesi'nin 5. maddesine göre jandarma teşkilatı dışındaki yapılanmalar terhis edilecekti.³²⁰ Damat Ferit Paşa'nın bu hareketi ise asayişin temin edecek tek gücü de etkisiz hale getirmiş oluyordu.

Osmanlı Devleti'nin polis gücü ise 26 Şubat 1919'da yapılan bir anlaşma ile İtilaf kontrolüne girerek zayıflatılacaktı. Bu anlaşma ile Beyoğlu, İstanbul ve Üsküdar olarak üçe bölünen İstanbul'un asayişin sırasıyla İngiliz, Fransız ve

³¹⁹ Aydoğdu, **a.g.t.**, s.39-40.

³²⁰ Süleyman Tekir, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s.263.

İtalyanların kontrolünde olacaktı. Her merkez belirli sayıda noktalara ayrılarak bu mevkilerde içinde İtilaf askerlerinin olduğu zabıta heyetleri oluşturulacaktı.³²¹

İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin hem polis hem de jandarma gücüne hâkim olmak istiyordu. Özellikle İngiltere ve Fransa arasında bu konuda ciddi bir yarış vardı. Bu noktada Fransızlar Osmanlı Devleti'nin jandarma teşkilatını denetleme yetkisini üstlenmişlerdi. İngilizler ise polis teşkilatının kontrolünü devralmak niyetindeydi. Fakat bu istek Fransızların menfaatlerine uymamaktaydı. Bu nedenle ortak bir komisyon kurulmasını teklif etmişlerdi. Nihayetinde hem polis hem de jandarma teşkilatının denetimini üstlenecek “İtilafçı Polis Komisyonu” kurulmuştu.³²²

Böyle bir ortamda Osmanlı topraklarında asayişin sağlanması ve telgraf hatlarının korunması pek mümkün görünmemekte idi. Çünkü hem jandarma hem polis gücünün itilaf kontrolüne girmesi ve af kanunundan yararlanan eşkıyaların artık serbest olması Osmanlı topraklarında istenmeyen olayların yaşanmasına neden olacaktı. Zaten telgraf hatlarına yapılan tahribatlarda da bu durumun yansımaları görülmektedir.

Millî Mücadele döneminde Osmanlı Devleti'nin telgraf hatları birçok kez tahrip edilmişti. Gerek tel ve direklerin kesilmesi gerekse de tellerin çalınması olayları çok fazla yaşanmıştı. Bu minvalde Taksim-Rumeli Hisarı ve Yedikule-Çamlıca bölgelerinde bakır tellerin çalınmasından dolayı muhaberat kesilmişti. İrtibatın yeniden temin edilebilmesi için yeni telgraf telleri gerekmekteydi. Ancak maddi külfetinden dolayı tedarik edilememişti.³²³

İstanbul'daki telgraf tellerinin çalınması sürekli yaşanmaya başlamış, gün geçtikçe rutin bir eyleme dönüşmüştü. Bu durum İstanbul'un Anadolu'daki merkezlerle muhaberesinde sorunlara yol açmıştı. Öyle ki Anadolu Hisarı, Kartal mıntıkası ve Çamlıca bölgelerindeki telgraf direklerinin telleri çalındığı için İzmir,

³²¹ Aydoğdu, **a.g.t.**, s.48, s.68; Ali Satan, **İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye (1920)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2010, s.95.

³²² Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s.483, s.486.

³²³ Posta Telgraf ve Telefon Nazırı Oskan Efendi'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 3 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 9; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Polis Müdürü ve İstanbul Valisi'ne gönderilen 8 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 8; Dâhiliye Nezaret-i Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Vilayeti'ne gönderilen Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 10.

Ankara, Trabzon ve Adana ile yapılan muhaberat da kesintiye uğramıştır.³²⁴ Her ne kadar teller onarılsa da söz konusu merkezlerde tekrar aynı olaylar yaşanmıştı.³²⁵

İstanbul'un "asayişini" tehlikeye düşüren bu olaylar sonrasında Osmanlı Devleti tellerin geri iade edilmesi ve telleri çalan kişilerin cezalandırılmaları için çalışmalara başlamıştı. Telgraf hatlarının ise polis ve jandarma kuvvetleri tarafından muhafaza edilmesi gerekmektedir.³²⁶ Ayrıca eşkıya çeteleriyle etkili mücadele edebilmesi için jandarma sayısının 30 bine çıkarılması düşünülmüştü.³²⁷

Telgraf hatlarına zarar vermenin diğer yolu tellerin, direklerin kesilmesi idi. Büyükdere ve Kemerburgaz arasında zarar verilen teller ise tamir edilmişti. Fakat yine aynı olaylar meydana gelmişti. Bahsedilen bölgelerde yaşanan bu olaylar hatların yeterince korunmadığını düşündürmüştür.³²⁸ Ayrıca bu durumda tellerin onarımı için gereken meblağ da artıyordu. Son noktada hattın yeniden kullanılabilmesi için üç yüz direk gerekiyordu. Ancak hat yeniden tamir edilse bile aynı akıbete uğrayacağından şüphe edilmemekteydi.³²⁹

³²⁴ Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı Mehmet Ali Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 8 Mart 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 7; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Polis Müdüriyeti'ne gönderilen 18 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 2; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Valisi'ne gönderilen 18 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 3.

³²⁵ Kartal ve Anadolu Hisarı arasından önce on dokuz direk arasından dört bakır tel, sonrasında ise on dört direk arasından dört bakır telgraf teli çalınmıştır. Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 11 Mart 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 5; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Polis Müdüriyeti'ne gönderilen 24 Mart 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 1.

³²⁶ Bahsedilen bölgelerdeki on yedi telgraf direğinden üç milimetrelik dört bakır tel çalınmıştır. Toplamda Çalınan tellerin ağırlığı iki yüz yirmi kiloyu geçmiş durumdaydı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 7; **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 2; **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 65/6 Lef 3.

³²⁷ "Çetelelerin İmhası", **İkdam**, 15 Mart 1919, No:7936, s.2. . Öte yandan yerli ahali tarafından İtilaf Devletlerinin haberleşmesini engellemek için telgraf tellerine zarar verilmiştir. Nitekim İngiliz karargâh bölgesinde yer alan teller takrip edilmişti. Gelibolu ve Seddülbahir arasındaki telgraf direklerden biri Soğanlıdere civarında "ahali-i mahalliye" tarafından hasara uğratılmıştı. İngilizler bu bölgeye yeni direkler dikerek haberleşmelerini sürdürebilmişlerdi. Ayrıca İngiliz karargâhı faillerinin yakalanmasını istemiş, Osmanlı Devleti de bu isteği yerinde bulmuştur. Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Temmuz 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 17/6 Lef 2; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 30 Temmuz 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 17/6 Lef 1.

³²⁸ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 27 Ekim 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-37 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden İstanbul Vilayeti'ne gönderilen 1 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-37 Lef 1.

³²⁹ Büyükdere-Kemerburgaz hattının yeniden açılması tellerin tahrip edilmesinden ötürü istenmemekteydi. Açıldığı takdirde aynı olaylar yaşanacağından muhafaza altında tutulması gerekli idi. Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Temmuz 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-37 Lef 8; Dâhiliye Nezareti'nden İstanbul Vilayeti'ne gönderilen 22 Temmuz 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-37 Lef 7.

EşkİYaların hatlara saldırması ve muhaberatın sağlanamıyor oluşu jandarmanın istihbarat faaliyetlerini de etkilemekteydi. “Anasır-ı muhtelif” nin yoğunlukta yaşadığı Kemerburgaz bölgesinin önemi bu durumla “bir kat daha” artmıştı. Dolayısıyla telgraf hatlarının yeniden kullanılabilmesi gerekmekteydi. Bunun için hatların jandarma devriyeleri ve seyyar müfrezeler ile korunmasına karar verildi.³³⁰

Telefon haberleşmesi telgraf tellerine telefon makinesi takılmak suretiyle de sağlanabilmekteydi. Telgraf hatlarının hasara uğraması nedeniyle telefonla sağlanan bağlantı da zarar görmüştür. Tamir edilmesi için gereken meblağ ise Osmanlı hazinesini zorlamış, posta, telgraf ve telefon aletlerini alabilmek için çeşitli yollar denenmiştir.

Bu minvalde Ömerli kazasındaki telefon hatları da hasar görmüştü. Bunları onarmak için gereken tutar karşılanamamaktaydı. Öte yandan telefonlardaki sorun Jandarma karakollarının da çalışmalarına engel olmaktaydı. Bu nedenle telgraf hatlarının tamir edilmesi için çalışmalara başlanmıştı.³³¹ İstenilen telefon malzemeleri Yıldız Muhabere Teçhizat Deposu’ndan alınmıştır.³³²

Bazen de İtilaf Devletleri’nin kullandığı telgraf malzemeleri Osmanlı hatlarının tamirinde kullanılmıştır. Telgraf hatlarının onarılması için gereken malzemelerden bir kısmı Kilyos köyünde bulunan Alman Kablo Binası’ndan temin edilmiştir. Burası daha önceden İngiliz işgalinde idi. İngilizler burayı tahliye ettiğinde binadaki muhabere malzemeleri Osmanlı Devleti’nin eline geçmiştir. Binada yer alan eşyalara bakıldığında İngilizlerin burada ne gibi malzemeler

³³⁰ İstanbul Vilayeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 9 Ağustos 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-37 Lef 10; Dâhiliye Müdüriyeti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 10 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-3/1-37 Lef 9.

³³¹ İstanbul Vilayeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 6 Ekim 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 27/7 Lef 8; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 22 Ekim 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 27/7 Lef 6; Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 27/7 Lef 4; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden Harbiye Nezareti’ne gönderilen 5 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 27/7 Lef 9.

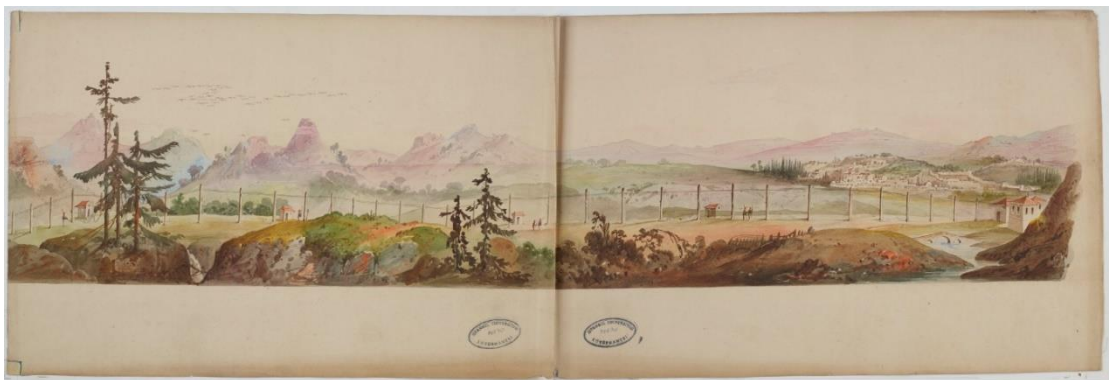
³³² Harbiye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 19 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 27/7 Lef 2; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden İstanbul Vilayeti’ne gönderilen 27 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 27/7 Lef 1. Yıldız Muhabere Teçhizat Deposu’ndan alınan malzemeler arasında Telefon, Komitatör, pil, tutya çubuğu, grafiyet, mengene, merdiven, burgu, tornavide, nişadır, madeveboyunu fincan bulunmakta idi. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 27/7 Lef 3.

sakladığı ve ne miktarda bulundurduğu görülmektedir.³³³ Bu eşyaları almaya giden heyet bir liste hazırlayarak malzemelerin türleri hakkında bilgiler sunmuştur.³³⁴

³³³ Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 21 Şubat 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 4; İstanbul Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 3 Kasım 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 9; Dâhiliye Nezaret-i Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Vilayeti'ne gönderilen 7 Kasım 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 3; İstanbul Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 8 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Şubat 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 1.

³³⁴ Dâhiliye Nezaret Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Vilayeti'ne gönderilen 18 Kasım 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 8; İstanbul Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 10 Aralık 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 6; Dâhiliye Nezaret-i Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen 16 Aralık 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 5. Alman Kablo Binası'ndan alınan eşyalar arasında dolap, tel kablo, mikrofön, pil, telefon makinesi, tahta masa, tahta sandalye, tahta merdiven, galvanizli tel, bakır tel, resimli levha, emzikli kebir benzin ibriği, sağır yağdanlık, ağaç mengene, kebir sapsız burgu, kebir demir kutu, kebir demir parça yer almakta idi. Tahliye heyeti tarafından hazırlanan 9 Kasım 1919 tarihli rapor. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 33/31 Lef 7.

Resim 2.1: “İstanbul ve Civarında Bulunan Telgraf Hattını ve Hattı Bekleyen Nöbetçileri Gösteren Sulu Boya Resimdir”³³⁵

2. Telgraf Haberleşmesinde Yaşanan Gecikmeler ve Alınan Tedbirler

Telgraf haberleşmesinde yaşanan sorunlara işgal güçlerinin faaliyetlerinden başka Osmanlı telgraf ağlarında yaşanan muhaberat trafiği de neden olmaktaydı. Bu yoğunluğun da birtakım sebepleri vardı. Bunlardan biri Osmanlı telgraf hatlarının yetersiz olmasıydı. Bu noktada Trabzon’un çevresindeki merkezlerle “müstacel” işaretli telgrafların dahî çekilmesinde problemler yaşanmaktaydı.³³⁶ Haberleşme için Trabzon-Batum arasında iki tel vardı ve bunlar yalnızca Ordu şehri ile muhaberede kullanılabiliyordu. Söz konusu merkezler arasında kalan Of, Sürmene ve Rize ile bağlantı kurulamıyordu. Bu nedenle Trabzon ile Batum arasına dört tel uzatılmıştı.

³³⁵ **Resim 2.1:** İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İkinci Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri (1842-1918), Yer No: NEKYA90670/1; NEKYA90670/2; NEKYA90670/3; NEKYA90670/4; NEKYA90670/5; NEKYA90670/6. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90670---0001.jpg>
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90670---0002.jpg>
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90670---0003.jpg>
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90670---0004.jpg>
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90670---0005.jpg>
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90670---0006.jpg>

³³⁶ Trabzon’dan Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’ne gönderilen 24 Haziran 1918 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-1/1-25 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’ne gönderilen 6 Temmuz 1918 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-1/1-25 Lef 1.

Tellerden biri Samsun-Trabzon merkezlerine çekilmişti. Böylece bu tellerin geçtiği merkezlerde yaşanan gecikmeler bertaraf edilecekti.³³⁷

Telgraf trafiğinin oluşmasının diğer nedeni de devlet işgal altında olduğu için verilecek her bilginin önem taşıdığı düşünülerek birçok telgrafın üzerine “mahrem” ve “müstacel” yazılmasıdır. Fakat bunlar arasında önemli olmayan yazılar da mevcuttu. Bu durumda gereksiz bir telgraf yoğunluğu yaşanıyor ve asıl gönderilmesi gereken evraklar zamanında devlet merkezine ulaştırılamıyordu. Bu durumdan en çok resmî muhaberat olumsuz etkileniyordu.

Bu nedenle gerçekten gizli ve acil hususların olduğu “mevad-ı müstacele” ve “mevad-ı mahremane” gibi telgraflara öncelik verilmeliydi. Ayrıca oluşan telgraf trafiğini en aza indirebilmek adına bütün telgraflar kısa ve net ifadelerle yazılmalıydı. Ancak telgraf memurları bahsi geçen konuları dikkate almamış ve haberleşmede yaşanan gecikmeler devam etmiştir. Öyle ki yoğunluktan dolayı çekilemeyen telgraflar postalar ile gönderilmeye çalışılmış ve bu duruma sebep olan memurların paylanması/kınanması gerekmiştir. Ayrıca “mühim” ve “müstacel” nitelikteki telgrafların çekilmesine öncelik verilmesi için bazı önlemler alınmıştı. Bu meyanda Edirne, Eskişehir, İzmit, Çatalca, Konya ve Ankara gibi şimendifer güzergâhı ve bu istikametteki noktalarla aynı gün içinde muhaberat sağlanabileceğinden söz konusu yerlerle yapılacak resmî muhaberatın tahrirat ile yazılması yönünde bir karar alınmıştır.³³⁸ Çünkü yaşanan gecikmeler hem “mülki” hem de “siyasî” işlerin zarar görmesine neden oluyordu.³³⁹ Ayrıca “gayet müstacel” işaretli telgrafların bile üç beş gün kadar geciktiği oluyordu.³⁴⁰ Hatta telgrafların gecikme süresi gün geçtikçe uzamıştı. Telgrafların gönderiminde yaşanan gecikmeler dolayısıyla İstanbul ile vilayetler arasındaki haberleşme kesilme noktasına gelmiş, bu

³³⁷ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 14 Ağustos 1918 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-1/1-25 Lef 4.

³³⁸ Maliye Nezareti’nden gönderilen 21 Temmuz 1918 tarihli tezkire. **BOA. ML. EEM.**, 1276/28; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden gönderilen 21 Temmuz 1918 tarihli tezkire. **BOA. DH. EUM. KLU.**, 16/70; Dâhiliye Nezareti’nden Umur-ı Mahalliye-i Vilayet Müdüriyeti’ne gönderilen 3 Ekim 1918 tarihli yazı. **BOA. DH. UMVM.**, 124/190.

³³⁹ Muğla’dan Posta ve telgraf nezareti’ne gönderilen 7 Kasım 1918 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-1/1-30 Lef 2.

³⁴⁰ Dâhiliye Müdüriyeti’nden Posta ve Telgraf Nezareti’ne gönderilen 10 Kasım 1918 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-1/1-30 Lef 1.

durumdan halk da etkilenmiş, istediği haberleşmeyi kuramayan ahali arasında bir telaş meydana gelmiştir.³⁴¹

Menteşe Mutasarrıflığı'nın telgraf haberleşmesinde de gecikmeler yaşanmaktaydı. Mühim ve müstacel şifreli telgraflar on beş gün gibi bir süre zarfında ellerine ulaşıyordu. Mutasarrıflık, Posta Telgraf ve Telefon Nezareti'nden gecikmelere neden olan memurlar hakkında inceleme yapılabilmesi için müfettiş gönderilmesini talep etmişti. Ancak bu isteğine karşılık herhangi bir yanıt alamamıştır.³⁴² Öyle ki Mentese Mutasarrıflığı'dan 19 Şubat 1919'da çekilen telgraf İstanbul'a 1 Mart'ta ulaşabilmişti. Bu nedenle özellikle resmî telgraf muhaberatında yaşanan sorunlar bertaraf edilmeliydi.³⁴³ Mentese'de yaşanan gecikmenin başka bir nedeni daha vardı. Menderes Nehri'ne on beş kilometre uzaklıkta yer alan direklerin telleri sular ve çamurlar altında kalmış, onarılamadığı için günlerce bu halde beklemiştir. Hattın bu durumda olmasından dolayı da gönderilen şifre telgraflar hemen çekilememiş ve gecikmeye uğramıştı.³⁴⁴ Öte yandan geciktiği için biriken evrakların bazıları kaybolmuştu.³⁴⁵

Bütün bu yaşananlar üzerine Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti inceleme başlatmıştı. Buna göre, mühim, müstacel ve resmî telgraflar dakikası dakikasına geciktirilmeden çekilecek ve ihmalkâr davranan kişiler görevlerinden uzaklaştırılacaktı.³⁴⁶ Ayrıca devlet dairesindeki işlerde her birim kendi yetkileri dâhilindeki görevlerle ilgilenecek, yetkileri dışında kalan konuları sadarete sevk

³⁴¹ Mamuretülaziz Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 25 Kasım 1918 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 603/59 Lef 1-1

³⁴² Muğla Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezaretin'e gönderilen 19 Şubat 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 4.

³⁴³ Dâhiliye Nezareti'nden Posta telgraf nazırı Mehmet Ali Bey'e gönderilen 6 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 3.

³⁴⁴ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 29/30 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 7.

³⁴⁵ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Mayıs 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 10; Dâhiliye Nezareti'nden Canik Mutasarrıflığı'na gönderilen 18 Mayıs 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 9.

³⁴⁶ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 16 Mart 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/ 1-8 Lef 6; Dâhiliye Nezareti'nden Erzurum, Diyarbekir vilayetlerine Karesi, Mentese Canik mutasarrıflıklarına ve Ayıntab'a gönderilen 24 Mart 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 5; Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey Efendi'den Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'ne gönderilen 29 Mayıs 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 11; Dâhiliye Müdüriyeti'nden Karesi Sancağı Mutasarrıflığı'na gönderilen 3 Ekim 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 14; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 27 Ekim 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-8 Lef 13.

edecekti. “Gayri mühim” konulara girip “beyhude” muhaberata neden olmadan devlet dairelerinin kendi yetki ve sorumlukları dâhilindeki konularla ilgilenmeleri hususunda gayret gösterilecekti.³⁴⁷

3. Yabancı Postanelerin Yeniden Açılması ve Osmanlı Devleti Aleyhindeki Faaliyetleri

Kapitülasyonlar konusu Mondros Mütarekesi’nde yer almamıştı. İmzalanacak barış anlaşmasında görüşülecek ve karara bağlanacaktı. Bu süre zarfında ise İtilaf Devletleri kapitülasyonları Osmanlı Devleti’ne kabul ettirmek için çalışacaklardı. Bu noktada 19 Aralık 1918’deki bir toplantıda alınan kararla Yüksek Komiserlerin her biri mektup yazarak Osmanlı Devleti’ne göndermeyi planladılar. Söz konusu mektupların içeriğinde İtilaf Devletleri’ne karşı alınan “*düşmanca tedbirlerin*” kaldırılması istenecekti. İlk olarak da kapitülasyonların tekrar uygulanmasını istedikleri görülmektedir. Fakat Osmanlı Devleti kapitülasyonları yeniden uygulamadığı için Yüksek Komiserler bir nota daha yazmaya karar vermişlerdir.³⁴⁸ Ayrıca İtilaf Devletleri kapitülasyonların kaldırılmasını savaş döneminde alınmış “*emrivaki*” bir karar olarak görmekte idi. Kapitülasyonların tekrar uygulanması için de İngiltere, Fransa ve İtalya 19 ve 20 Ocak 1919’da Osmanlı Devleti’ne notalar vermişlerdir.³⁴⁹ Osmanlı Devleti ise imzalanacak Barış akdine kadar kapitülasyonlar konusunda bir değişiklik yapmayacağını açıklamıştır. Osmanlı Devleti’nin bu tavrı karşısında Yüksek komiserler ortak bir nota daha hazırlayarak Osmanlı Hükümetine sunmuşlardır. Söz konusu nota da İtilaf Devletleri vatandaşlarının kapitülasyonlardan yararlanacağını, Belçika, Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ vatandaşlarının da Cihan Harbi’nden evvelki imtiyazlardan istifade edeceklerini belirtmişlerdir.³⁵⁰ Kapitülasyonlardan kendi halkının da istifade etmesini isteyen Amerikan Yüksek Komiseri de Osmanlı Devleti ile temasa geçmişti.³⁵¹ Fakat Birinci Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği olağanüstü koşullar dolayısıyla

³⁴⁷ Sadaret’ten tamamen devair-i Merkeziyeye gönderilen 22 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA, BEO**, 4654/349013 Lef 1; Sadaret’ten tamamen devair-i Merkeziyeye gönderilen 22 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA, BEO**, 4654/349013 Lef 2.

³⁴⁸ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi**, s.778.

³⁴⁹ Elmacı, **a.g.t.**, s.195

³⁵⁰ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi**, s.778.

³⁵¹ Elmacı, **a.g.t.**, s.195

kapitülasyonların kaldırıldığını ifade eden Tevfik Paşa Hükümeti 15 Şubat 1919'da Yüksek Komiserlere verdiği bir nota ile bu konudaki düzenlemenin barış müzakerelerinden sonra olması gerektiğini savunmuştur.³⁵² Ancak İtilaf Devletleri 6 Mart'ta hazırladıkları ortak bir notayı Osmanlı Devleti'ne vermişlerdir. Notada kapitülasyonların kaldırılmasının İtilaf Devletleri'nin menfaatlerine ters düştüğü ve yeniden uygulamaya geçilmediği takdirde hem “*adli*” hem de “*mali*” işlerin bu durumdan etkileneyeceği, bir “*kargaşanın*” oluşacağı ileri sürülmüştür. Ayrıca böyle bir karardan dolayı herhangi bir olay vuku bulursa İtilaf Devletleri tarafından “yaptırım” da uygulanacağı bildirilmişti.³⁵³ İtilaf Devletleri'nin tehditleri üzerine Osmanlı Hükümeti kapitülasyonlar konusunda aldıkları kararların barış anlaşması imzalanana dek yürürlükte kalmasını teklif etti. İtalyan Yüksek Komiser Sforza da Osmanlı Devleti'nin teklifini destekledi. Fakat İtilaf Devletleri kapitülasyonları yeniden uygulamaya başladılar.³⁵⁴

Kapitülasyonlardan aldıkları güç ile yabancı postaneler de birer birer açılmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı başlamadan ve kapitülasyonlar kaldırılmadan önce Avusturya, Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya postaneleri Osmanlı topraklarında hizmet vermekteydi.³⁵⁵ Kapitülasyonlar yeniden uygulanmaya başlayınca İngiliz ve Fransızlar İstanbul'daki postanelerinde tekrar hizmet vermeye başladılar. İtalyanlar da postanelerini 1919'da açmışlardı.³⁵⁶ Ayrıca Beyoğlu'ndaki Alman Telgraf Bürosu'nu işgal eden İngilizler bu merkezi İngiliz Haberleşme Bürosu olarak kullandılar. İtalyan ve Fransızlar ise askerî posta hizmeti vermeye başladılar. Bu postaneler başlangıçta İstanbul'da itilaf vatandaşı az sayıda olduğu için donanma ve ordu haberleşmesini temin ediyordu. İstanbul'daki itilaf vatandaşlarının sayısı artınca sivil halkın muhaberatını da sağlamaya başladılar.³⁵⁷ Ayrıca İtilaf Devletleri mütarekenin ardından Antalya'daki postanelerini yeniden

³⁵² Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s.779.

³⁵³ Elmacı, **a.g.t.**, s.196.

³⁵⁴ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s.779. Sina Akşin Osmanlı Devleti'nin İngilizlerle 12 Eylül 1919'da yaptığı gizli bir anlaşma ile kapitülasyonları yeniden uygulanmasına müsaade ettiklerini iddia etmiştir. Bu anlaşmaya ile Osmanlı Devleti İngiltere'nin mandasında ve bağımsızlığı İngiliz güvencesinde olması kabul edilmişti. Akşin, **a.g.e.**, C.I, s.571-572.

³⁵⁵ **İstiklal Harbi'mizde PTT**, s.15.

³⁵⁶ **İstiklal Harbi'mizde PTT**, s.121; Tanju Demir, Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920), PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2005, s.214.

³⁵⁷ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s.845.

faaliyete geçirmişlerdir. Yine 15 Şubat 1919'da İzmir'de Avusturya Lloyd Acentesi ve İtalyan Postanesi tekrar posta hizmeti vermeye başlamıştı.³⁵⁸

İstanbul'daki Yüksek Komiserler 10 Eylül 1919'da bir araya gelerek kapitülasyonlardan kimlerin istifade edebileceğini açıklamışlardır. Buna göre, daha önce Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon vermediği devletlere de bu ayrıcalık tanınmıştı.³⁵⁹ Bu hakkı eline alan ülkeler de yabancı postanelerini açmaya başlamışlardı. Cihan Harbi'nden önce Osmanlı coğrafyasında postaneleri olmayan devletler mütareke dönemini fırsat bilerek İstanbul'da yeni şubeler teşkil etmişlerdir. Bu noktada Romanya, Polonya ve Yunan Postanelerinin ismi zikredilebilir. Bu meyanda Yunanlılar Osmanlı topraklarındaki işgal sahalarında postanelerini açmışlardı.³⁶⁰ Romanya ise Galata rıhtımında bir postane açmış ve posta işlemlerine başlamıştır. Osmanlı Devleti Romanya'nın bu hamlesine karşı İtilaf Devletleri Komiserliklerine başvurmuştur.³⁶¹

Savaş öncesi Osmanlı Devleti'nde postaneye sahip olmayan ülkelerin posta şubeleri açması İtilaf Devletleri'ni de rahatsız etmekteydi. Hem sansürün İtilaf denetiminden çıkması hem de postaneler üzerinden sağlanacak paranın bölünmesi endişe vericiydi. Kaygılarının bir sonucu olarak da bu tür postanelerin faaliyetlerini sonlandırması istenmişti. Ancak başta Yunanistan ve Romanya olmak üzere diğer ülkeler çeşitli bahaneler öne sürerek mevcudiyetlerini korumuşlardır. 10 Ağustos 1920'de ise imzalanan Sevr Anlaşması ile Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı topraklarında postaneleri olan devletlerin eskiden olduğu gibi posta şubelerini açabilmelerine olanak verilmişti. Böylece savaş öncesi Osmanlı coğrafyasında posta şubeleri bulunmayan devletlerin postane açamayacaklarını bir kez daha vurgulanmıştı. Ancak bu postaneler Mudanya Mütarekesi imzalanana kadar varlıklarını sürdürmüşlerdi. Mütarekeden hemen sonra Türk ordusu İstanbul'a gelmiş ve söz konusu postaneler kapatılmıştır. Savaş öncesi kurulmuş olan yabancı postaneler ise Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanmasından sonra mevcudiyetlerini

³⁵⁸ Elmacı, **a.g.t.**, s.195, 198.

³⁵⁹ Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s.780-781.

³⁶⁰ **İstiklâl Harbi'mizde PTT**, s.121; Demir, **a.g.e.**, s.214.

³⁶¹ Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 22 Kasım 1919 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2588/1 Lef 34.

noktalamışlardır.³⁶² Söz konusu anlaşmanın 28. maddesi ile kapitülasyonlar kaldırılmış ve 113. maddesi ile de yabancı postanelerin varlıkları sonlandırılmıştır.³⁶³

Resim 2.2: İngiliz Postanesi (İstanbul)³⁶⁴

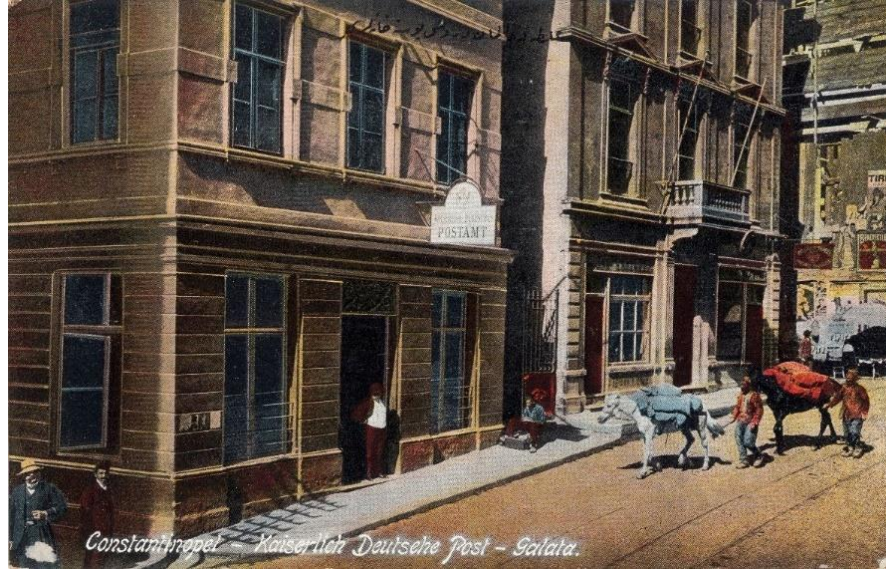
Resim 2.3: Fransız Postanesi (İstanbul)³⁶⁵

³⁶² Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s.846-851.

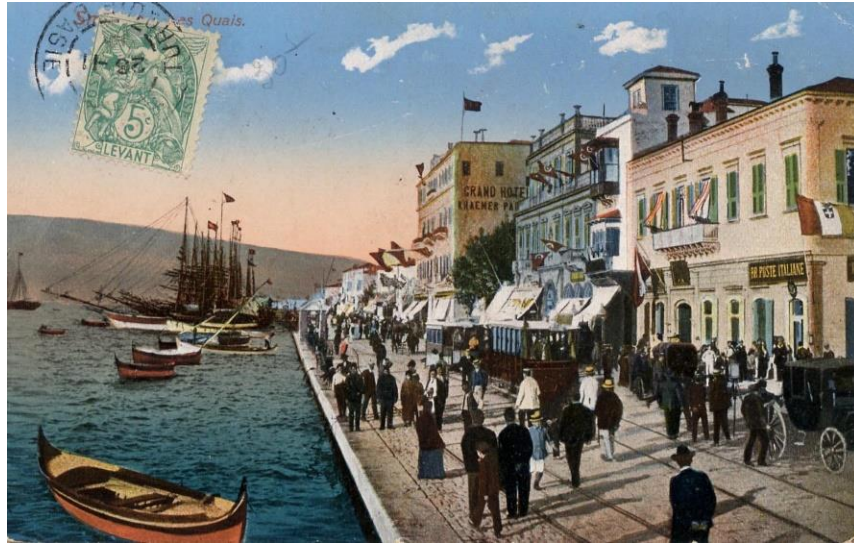
³⁶³ Elmacı, *a.g.t.*, s.233-234.

³⁶⁴ **Resim 2.2:** <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

³⁶⁵ **Resim 2.3:** "Fransız Postanesi-French Post Office", Salt Araştırma, Kod: AHISTKARA279.

Resim 2.4: Alman Postanesi (İstanbul)³⁶⁶

Resim 2.5: İtalyan Postanesi (İzmir)³⁶⁷

³⁶⁶ **Resim 2.4:** “Galata Alman Postanesi-Galata German Post Office”, Salt Araştırma, Kod: AHISTKARA275.

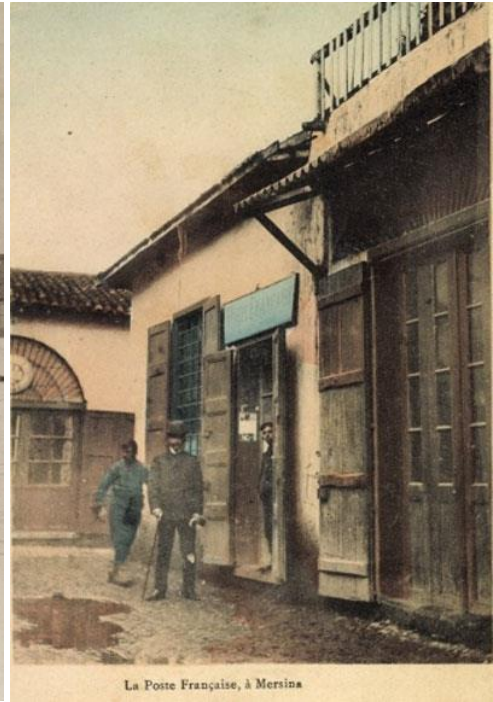
³⁶⁷ **Resim 2.5:** “Poste Italienne”, Salt Araştırma, Kod: AHIZM010.

Resim 2.6: İtalyan Postanesi 1920-1922 (İzmir)³⁶⁸

Resim 2.7: Avusturya Postanesi'nin iç kısmı (İzmir)³⁶⁹

Resim 2.8: Fransız Postanesi (Mersin)³⁷⁰

³⁶⁸ Resim 2.6: <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

³⁶⁹ Resim 2.7: <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

³⁷⁰ Resim 2.8: <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

Resim 2.9: Alman Postanesi (İzmir)³⁷¹

a) Yabancı Postaneler Üzerinden Yapılan Altın Kaçakçılığı ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'ni iktisadî yönden çok yıpratmıştı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde para sıkıntısı baş göstermiş, ülkeden para çıkışı yapılması yasaklanmıştır. Bu nedenle borçların ödenmesi ileri tarihlere ötelenmişti.³⁷² Bununla beraber savaş döneminde “*evrak-ı nakdiyye*” diye adlandırılan kâğıt paralar da kullanılmaya başlamıştı. Fakat bu paraların gün geçtikçe miktarı artmış ve değeri bir hayli düşmüştü. Bu nedenle altın ve gümüş sikkeler tedavülünden kaldırılarak hazineye toplanmaya başlanmıştır. Fakat altınlar çeşitli yollarla yurtdışına kaçırılmaktaydı. Bu nedenle savaş sırasında Osmanlı hazinesinin yabancı ülkelere ihracı önlenmeye çalışılmıştı. Maliye kontrol altında tutulmuş, değerli madenlerin yurt dışına çıkarılmasını engellemek için bir uğraş verilmiştir.³⁷³ 31 Ocak 1916'da çıkarılan bir kanun ile altının ve bir irade ile de gümüşün yabancı memleketlere ihracı yasaklanmıştır.³⁷⁴ Kanuna göre, Maliye Nezareti'nin izni olmadan yurtdışına sikke veya külçe halinde altın ihraç edilemeyecekti. Teşebbüs edenler ve yardım edenler için üç aydan iki seneye kadar hapis cezası getirilmişti.

³⁷¹ Resim 2.9: <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

³⁷² Azmi Fertekligil, *Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 1993, s.129.

³⁷³ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Doğan Kitap, 2.bs., İstanbul 2017, s.402-404, s.437.

³⁷⁴ Aydın Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 3 Nisan 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-64 Lef 7; Maliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Ekim 1921 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 1.

Ayrıca kaçırdıkları altın tutarınca bir meblağ ödemeleri gerekecekti. Öte yandan yurtdışına gidecek yolcuların götürebilecekleri altın miktarına da bir sınırlama getirilmişti.³⁷⁵ Bunun için 14 Eylül 1916'da bir “*İhracat Heyeti*” kurulmuş, yurtdışına gönderilmesi “*serbest ve kısıtlı*” veyahut da “*yasak*” olan eşyalar söz konusu başlıklara göre iki gruba ayrılmıştır. Yalnızca vesika verilen maddelerin çıkışına izin verilmiştir. İstanbul'daki heyetin başında Ticaret ya da Ziraat Nezareti'nden yetkili bir kişi olacaktı. Üyelerin yarısı Vekiller Heyeti tarafından seçilecekken diğer yarısı tüccar kesim tarafından belirlenecekti. Söz konusu heyet İstanbul dışında diğer vilayetlerde, liva ve kazalarda işlerini yürütebilmesi için tali heyetlerden yardım alacaktı. Buradaki heyete en yüksek rütbeye sahip mülkiye memuru başkanlık edecekti.³⁷⁶ Fakat altın kaçakçılığı hem Birinci Dünya Savaşı yıllarında hem de Mütareke döneminde Osmanlı Devleti'ni uğraştıran en büyük sorunların başında gelmiştir. Yabancı devletler tarafından Osmanlı topraklarından gizli yollarla toplanan altın ve gümüşler yurt dışına sevk edilmiştir.

Söz konusu madenlerin kaçırılmasının çeşitli sebepleri ve yolları vardı. Bu minvalde Romanya'da altınlarla gaz satın alabilmek³⁷⁷ ve Rusya'da altın karşılığında rublelere sahip olabilmek düşüncesi kaçakçılığa zemin hazırlamıştır. “Külliyyatlı miktarda” altın Türkiye'den Karadeniz yoluyla Rusya'ya ve Romanya'ya nakledilmiştir.³⁷⁸ Bu nedenle Karadeniz'den çıkan motorlar kontrol edilmeye başlanmıştı. Fakat kaçakçılığın önüne geçilememiştir.³⁷⁹

İtilaf güçleri altın sevkiyatına karşı önlemler alarak Osmanlı Devleti'ne yardım ediyormuş gibi görünmeye çalışmışlardı. Örneğin Fransızlar kaçakçılığı durdurmak için Gülcemal Vapuru'nda aramalar yapmışlardır. Bu aramalar ise Osmanlı Devleti'ne danışılmadan yapılmıştı. Ayrıca Fransızlar vapurda buldukları altınlara da el koymuşlardı. Yaptıkları bu hareketler mütareke hükümleriyle çelişmekteydi. Bu nedenle Mütareke Komisyonu'na Fransızlar şikâyet edilmiş ve

³⁷⁵ **Düstur**, C.VIII, İstanbul 1928, 31 Ocak 1916, s. 345-346.

³⁷⁶ Toprak, **a.g.e.**, s.233.

³⁷⁷ Maliye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Nisan 1918 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-60 Lef 2; Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'dan Maliye Nazırı Cavid Bey'e gönderilen 21 Nisan 1918 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-60 Lef 1.

³⁷⁸ Maliye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 29 Aralık 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. 6ŞB.**, 28/56 Lef 2.

³⁷⁹ Hariciye Nezareti'nden İstanbul Murahhaslığı'na gönderilen 15 Mayıs 1923 tarihli yazı. **BOA. HR. İM.**, 73/49 Lef 2.

“protesto” edilmeleri istenmişti. Ancak Fransız Fevkaalade Komiserliği Osmanlı Devleti’nin bu hamlesinden rahatsız olmuş ve bir nota göndermişti. Fransızlara göre, kimseye danışmadan Osmanlı Devleti’ne ait gemilerde arama yapma hakları vardı. Nihayetinde aralarında gerçekleşen görüşmelerle uzlaşma sağlanmış, aramalarda İtilaf ve Osmanlı zabıtalrı birlikte hareket etme kararı almışlardı.³⁸⁰

İşgal altındaki topraklardan değerli madenler yurtdışına kaçırılmaktaydı. Aydın Vilayeti’nden sikkeler ile külçeler halinde altın ve gümüşler yabancı memleketlere ihraç edilmekteydi. Özellikle Osmanlı Devleti’nin müdahale edemediği İtilaf işgal sahalarında bu olaylar yoğun yaşanmaktaydı. Bu nedenle söz konusu bölgelerdeki gümrük ve zabıta memurları sevkiyatı engellemeliydi. Ayrıca işgal altındaki toprakların da kendi aralarındaki altın ve gümüş sevkiyatını durdurmaları gerekmekteydi. Bu noktada Aydın Vilayeti ve İtalyan işgal sahaları ile İzmir arasındaki altın ve gümüş nakli bir süreliğine durdurulacaktı.³⁸¹

Altın kaçakçılığı İstanbul’da yoğun olarak yaşanmaktaydı. Buradaki Galata sarrafları, Alman ticarethaneler tarafından düzenli olarak yurtdışına altın ihraç edildiğine dair deliller vardı. Bunlar Avrupa Ekspres memurları, İzmir, Beyrut ve Atina’ya giden vapurların yolcuları aracılığıyla gönderiliyordu.³⁸²

Fakat altın ihracı konusunda yabancı postaneler daha çok ön plana çıkmaktadır. Özellikle İstanbul’daki yabancı postanelerden çeşitli yollarla kaçırılan altınlar yurtdışına sevk ediliyordu. Bu noktada Galata’daki Amerikan Ekspres Kumpanyası, Osmanlı Bankası, Ticaret-i Bahr-i Sefid Bankası ve İtalyan Postanesi’ne dikkat çekilebilir. İtalyan Postanesi çalışanlarının Ticaret-i Bahri Sefid Bankası ile Osmanlı Bankası’ndan aldıkları çuvalar dolusu altın Amerikan Ekspres

³⁸⁰ Hariciye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 27 Nisan 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 13/106 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Polis Müdüriyeti’ne gönderilen 28 Haziran 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 13/106 Lef 1.

³⁸¹ Aydın Vilayeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Nisan 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-64 Lef 7; Dâhiliye Nezareti’nden Maliye Nezareti’ne gönderilen 11 Nisan 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-64 Lef 6; Aydın Vilayeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 15 Nisan 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-64 Lef 4; Dâhiliye Nezareti’nden Maliye Nezareti’ne gönderilen 21 Nisan 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-64 Lef 3; Maliye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 28 Nisan 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-64 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Aydın Vilayeti’ne gönderilen 1 Mayıs 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-13/4-64 Lef 1.

³⁸² Polis Müdüriyeti’nden gönderilen 3 Mayıs 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 61-1/12 Lef 1; Maliye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Mayıs 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 61-1/12 Lef 2.

Kumpanyası'nda birkaç gün saklanıyor ve burada küçük kutulara, sandık ve kolilere bölünerek akabinde İtalyan Postanesi'ne götürülüyordu. Dikkat çekmemek adına banka, kumpanya ve postane arasında gidip gelmeler söz konusuydu.³⁸³ İtalyan Postanesi'nin vasıtasıyla yurtdışına kaçırılan altınlar karşı Osmanlı Devleti, Amerikan Posta Şirketi'ne, Amerikan Sefir-i Ticaret Bankası'na ve İtalyan Postanelerine birer zabıta memurları atanmasına karar vermişti.³⁸⁴ Osmanlı Hükümeti bu memurlar vasıtasıyla yabancı postaneler eliyle yapılmak istenen altın kaçakçılığını önlemeye çalışacaktı.

Aslında Osmanlı coğrafyasından dışarıya çıkacak değerli madenler Maliye Nezareti'nin izni ile gerçekleşmekte, izinsiz gönderilenler kanunen yasak sayılmaktaydı. Bu nedenle kaçak yollarla altın ihraç etmeye çalışanlar hakkında “ahkam-ı kanuniye” uygulanacaktı. Ayrıca İtilaf Devletleri Fevkaalade Komiserlikleri ile görüşülmeliydi.³⁸⁵

“Külliyatlı miktarda” altının yabancı memleketlere kaçırılması nedeniyle Osmanlı Devleti'nde altın fiyatlarının artması “kambiyo buhranına” neden olmuştu. Bu nedenle daha “etkili” çözümler bulunmalıydı. Nitekim İtilaf Devletleri zabıta görevlendirmeli ve kaçakçılığın önlenmesine yardım etmeliydi.³⁸⁶ Ancak İtilaf devletleri herhangi bir yardımda bulunmamış, yabancı postaneler vasıtasıyla altınlar yurtdışına kaçırılmaya devam etmiştir. Yabancı postanelerdeki memurlar tarafından

³⁸³ Galata'da bulunan Amerikan Ekspres Kumpanyası'nı gözetim altına alan memurlar tarafından bir rapor hazırlanmıştı. Bu rapora göre, 18 Ekim 1921'de bazı şahıslar İtalyan Postanesi'nden bir otomobile binerek Ticaret-i Bahri Sefid Bankası'na gitmişlerdi. Bu kişiler bankadan ellerinde bavullar ve çuvalar dolusu altınla çıkmışlardı. Şahıslar yine otomobili kullanarak altınları Amerikan Ekspres Kumpanyası'nın yer aldığı Nişastacıyan Hanı'nın bodrum katına bırakmışlar ve Akşamüzerine kadar bu handa durup altınların olduğu çanta ve çuvaları Ticaret-i Bahr-i Sefid Bankası'na götürmüşlerdir. Hava karardığında ise İtalyan Bankasına giderek altınları buraya teslim etmişlerdir. 19 Ekim günü ise bu sefer Osmanlı Bankası'ndan içleri altın dolu iki çuvala birlikte iki büyük el çantası Bahr-i Sefid Ticaret Bankası'na götürülmüştü. Banka'dan çuvalar dolusu altın Ekspres Kumpanyası'nın bodrum katına nakledilmişti. Kumpanya'ya teslim edilen altınlar burada küçük kutulara koyulmuş ve buradan İtalyan Postanesi'ne götürülmüştü. Postaneden ise yurtdışına kaçırılmıştır. Polislerin bu durumu engellemeye çalışması halinde yabancı devletlerin müdahaleleriyle karşılaşmak kaçınılmazdı. Bu sebeple polisler tarafından herhangi bir müdahale de bulunulmamıştı. Polis Müdüriyeti'nden gönderilen 19 Ekim 1921 tarihli tezkire. **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 3; Maliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 20 Ekim 1921 tarihli tezkire. **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 4; Maliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 20 Ekim 1921 tarihli tezkire. **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 5.

³⁸⁴ Maliye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen 20 Ekim 1921 tarihli tezkire. **BOA. HR.SYS.**, 2583/12 lef 7.

³⁸⁵ **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 5.

³⁸⁶ **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 4; Maliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 2 Kasım 1921 tarihli tezkire. **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 7.

paketlerin arasına saklanan altınlar İngiliz Ekspres vapurlarıyla yurt dışına ihraç edilmekteydi.³⁸⁷ Tüm bunlar Fevkaalade Komiserliklerle yeniden görüşmeler yapılmasını gerektirmişti. Neticede Komiserlikler altın kaçakçılığına teşebbüs edenlerin cezalandırılması noktasında Osmanlı zabitlerine yardım edeceklerdi. Ayrıca kaçakçılığın gerçekleştiği noktalara İtilaf Devletleri'nin zabıtalrı giderek bölgeyi gözetim altına alacaktı. Yine banka müdürlerine de “ihtar” da bulunulmuştu.³⁸⁸

Her ne kadar “sıkı” önlemler alınmışsa da Osmanlı toprakları işgal altında olduğu için bir noktaya kadar denetim uygulayabiliyorlardı. Özellikle İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen İstanbul'dan sevk edilen pek çok eşya kontrole tabi tutulmadan vapurlara yükleniyordu. Ayrıca Galata Rüsumat Baş Müdüriyeti İngiliz kontrolünde olduğu için istemediği posta paketlerini incelemiyorlardı. Bu minvalde Fransız işgali altındaki Yalı Köşkü'nde yer alan depodaki süngülü askerlerin ve İtalyan Şark-i Karib Ticaret Bankası'nda görevli memurların himayesindeki altınlar kontrol edilmeksizin vapurlara yüklenmekteydi. Bu durum karşısında önlem alınmaya çalışılmış ise de kaçakçılığa engel olunamamıştı. Çünkü İstanbul'un çeşitli yerlerinde İtilaf askerlerine ait gizli depolar bulunmakta ve bu depolardan yapılan ihracat ve ithalat herhangi bir muayeneye tâbi tutulmamaktaydı. Dolayısıyla eşya ve altın kaçakçılığı da durdurulamıyordu.³⁸⁹ Bu nedenle hem Mütareke Dönemi'nde hem de Lozan'da barış görüşmeleri devam ederken altın ihraç yasağı sık sık ihlal edilmiştir. Bu noktada Fransız Postanesi'nden de bahsedilebilir. Bu postanede torbaların içine yerleştirilen önemli miktarda altın Simplon Ekspres Treni ile Osmanlı sınırları dışına çıkarılmaktaydı. Kaçakçılık karşısında rüsumat memurlarınca kontrollerin arttırılması için çalışmalar olduysa da siyasi ilişkilerin bozulmasından çekinilmekteydi.³⁹⁰ Çünkü Lozan Anlaşması öncesi bir gerginlik yaşamak görüşmelerde Türkiye aleyhine bir izlenim verebilirdi.

³⁸⁷ Emniyet Müfettişi'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen 5 Kasım 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 61-2/38 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 9 Kasım 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 61-2/38 Lef 1.

³⁸⁸ Hariciye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 12 Kasım 1921 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 8; Hariciye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 21 Kasım 1921 tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2583/12 Lef 10.

³⁸⁹ **BOA. HR. İM.**, 73/49 Lef 2.

³⁹⁰ Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 28 Haziran 1923 tarihli yazı. **BOA. HR. İM.**, 46/39.

“Ecnebi postaneler“ tarafından özellikle mütareke döneminden Lozan Anlaşması’nın imzalanmasına kadar geçen süreçte yurtdışına “mühim” miktarda altın kaçırılmıştı. Yabancı postaneler altınların Osmanlı topraklarından yabancı memleketlere sevk edilmesinde aracılık yapmışlardı.³⁹¹ Lozan Anlaşması’nın imzalanması ile yabancı postaneler vasıtasıyla yapılan kaçakçılık durdurabilmiştir.

b) Yabancı Postanelerin Eşya ve Koli Sevkiyatına Gümrük Vergisinin Getirilmesi

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı’na girmeden evvel gümrüklerden ad-valorem (kıymet üzerinden) tarifesine göre %11 oranında vergi almaktaydı. 30 Eylül 1914’e gelindiğinde gümrüklerden alınan vergi %15 oranına çıkmıştı. Bu tarihten bir ay sonra Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesiyle beraber gümrüklerden “*Tekalif-i Harbiye*” adıyla %15 oranında “*savaş vergisi*” alınmaya başlandı. Son durumla birlikte gümrüklerden alınan vergi oranı %30’a ulaşmıştı. Her ne kadar bir süre sonra “*Tekalif-i Harbiye*” kapsamında alınan %15’lik vergi kaldırılrsa da 15 Mayıs 1915’de alınan bir kararla “*savaşın devamı müddetince*” vergi oranının %30 olarak kalması uygun görülmüştü.³⁹² 1916’da ise söz konusu vergi kaldırılarak spesifik tarifeye geçilmiş, ağırlık ve birim üzerinden hesaplamalar yapılmıştı.³⁹³ Buna karşılık İtilaf Devletleri gönderilecek eşyaların ad-valorem vergisine göre değeri üzerinden fiyat biçilmesinin doğru olacağına inanıyordu. Ancak ücretler Birinci Dünya Savaşı’na girilmeden önceki tarife üzerinden hesaplanacaktı.³⁹⁴ Bu durum ise Osmanlı maliyesini olumsuz etkileyecekti. Ayrıca bu tarife kabul edilirse kapitülasyonlar yeniden meşruluk kazanacağından “*ilkece*” kabul edilmesi mümkün değildi.³⁹⁵

Osmanlı Devleti ise eski vergi sistemine dönmeyi reddediyor hatta Mondros Mütarekesi’nden sonra postalarla gönderilen eşyalardan da gümrük vergisi almak

³⁹¹ Hariciye Nezareti’nden İstanbul Murahhaslığı’na gönderilen 1 Ağustos 1923 tarihli yazı. **BOA. HR. İM.**, 79/71 Lef 1.

³⁹² Murat Aydoğdu, “Mütareke Dönemi’nde İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümetleri Arasında İthalat Gümrük Vergisi, Problemi (1918-1922)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, C.XV, S.30, 2016, s.60-61.

³⁹³ Aydoğdu, **a.g.m.**, s.61; Toprak, **a.g.e.**, s.227.

³⁹⁴ Elmacı, **a.g.t.**, s.198-199.

³⁹⁵ Aydoğdu, **a.g.m.**, s.66.

istiyordu. Bu noktada hem yurtdışına gönderilen eşyalardan hem de yurtdışından gelenlerden ithalat ve ihracat resmine uygun olarak ücret alınmasına karar verilmişti. Dışarıdan kolilerle gelen eşyalar öncelikle Rüşumat İdareleri'ne gidecek buradan gümrük vergisi alındıktan sonra postaneye nakliyesi gerçekleşecekti.³⁹⁶

Bu noktada Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında askerî posta hattından bahsedilebilir. Bu hat oldukça gelişmiştir ve Londra'dan İstanbul'a kadar uzanmaktadır. Londra'dan İstanbul'daki sivil halka postaneler vasıtasıyla yollanan eşyalar ile Fransa'dan Fransız Postanesi ile sivil halkına gönderilen eşyalardan ve kolilerden gümrük istenecekti. Bu vergilerin toplanması için Rüşumat dairesinin uygun gördüğü yerlere gümrük memuru atanacaktı. Bu doğrultuda İngiliz ordu postanelerinin sivil kısımlarına bir gümrük memuru görevlendirilmiştir.³⁹⁷

İtilaf Devletleri'nin ad-valorem tarifesine geçmesi için Osmanlı Devleti'ne baskı kurması sonucunda 11 Eylül 1921'de yeniden bu vergilendirme sistemine kabul edilmişti.³⁹⁸

Resim 2.10: Paket Postanesi³⁹⁹

³⁹⁶ Rüşumat Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Mayıs 1919'da tarihli yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2588/1 lef 5.

³⁹⁷ Hariciye Nezareti'nden Mâliye Nezareti'ne 12 Eylül 1919 ve Mütareke Komisyonu'na 19 Mayıs 1919 tarihlerinde gönderilen yazı. **BOA. HR. SYS.**, 2588/1 lef 7.

³⁹⁸ Aydoğdu, **a.g.m.**, s.76; Ali Satan, **İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye (1921)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s.132.

³⁹⁹ **Resim 2.10:** "İstanbul Paket Postanesi-İstanbul Parcel Post Office", Salt Araştırma, Kod: AHISTKARA295.

B. Osmanlı Devleti'nin Haberleşmeyi Yeniden Temin Etme

Çabaları

1. Şifre Miftahlarının Değiştirilmesi

Mahrem konularda yapılacak haberleşmede kullanılan şifre anahtarları güvenlik gereği pek çok kez değiştirilmiştir. Ortaya çıkan güvenlik problemine birçok sebep sayılabilir.

Şifrelerin değiştirilmesinde anahtarların başka kimselerin eline geçmesi ya da böyle bir ihtimalin doğması etkili olmaktadır. Şifrelerin korunması için telgraf memurlarına oldukça iş düşmektedir. Ancak onların da meraklarına yenik düşüp şifreleri çözdüğü, telgrafların içeriklerine hâkim oldukları dönemler olmuştur. Bazen de bazı memurlar şifreleri hızlı haberleşebilmek adına kendi özel yazışmalarında kullanmışlardır. Osmanlı Devleti bu tür şifreli muhaberatın ücret olarak şifre anahtarlarının başkalarının eline geçmesini önlemeye çalışmıştır. Çünkü bu şifreler Harbiye Nezareti'nin ordu kumandanları ile olan haberleşmelerinde de kullanıldığından asıl maksadın “mahremiyeti” temin etmek olduğu unutulmuş, şifrelerin başkaları tarafından kullanılması askerî haberleşmeyi geciktirmiştir.⁴⁰⁰

Askerî birlikler yaptıkları muhaberelede kitap halinde bulunan şifre anahtarlarını kullanıyordu. Ancak düşman güçleri ile hala harbin devam ediyor olması şifrelerin çeşitli istasyonlarda hasara uğramasına neden oluyordu. Bu nedenle sürekli yeni şifre anahtarları oluşturulmaktaydı. Yeni şifreler belirlenene kadar geçici şifre anahtarları kullanılmaktaydı. Bu şifreler harflerden ibaret hecelerle oluşturulmuştu.⁴⁰¹ Maliye Nezareti de bazı şüphelerden dolayı anahtarlarını iki ve üç haneden oluşan rakamlara dönüştürmüştü.⁴⁰²

Oluşturulan yeni parola ile yapılacak muhabere de ise bazı öneriler dikkat çekmektedir. Bu noktada kelimelerin “a...” ile gösterilmemesi gerektiği

⁴⁰⁰ Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 29 Ocak 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 24-2/76 Lef 2.

⁴⁰¹ Dâhiliye Nezareti'nden Harbiye, Bahriye, Adliye, Posta ve Telgraf ve Telefon Nezaretleri ile Rüsumat Müdüriyeti'ne ve Umum Jandarma Kumandanlığı'na gönderilen 4 Şubat 1919 tarihli tezkire. **BOA. DH. KMS.**, 24-2/76 Lef 1; Harbiye Nezaretinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Şubat 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 24-2/76 Lef 3.

⁴⁰² Maliye Nezaretinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 24 Şubat 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 24-2/76 Lef 4.

vurgulanmıştır. Yanlışlığa meydan vermemek için de bazı kelimeleri kullanırken hangisinin ima edildiğinin belirtilmesi önem arz etmiştir.⁴⁰³

2. Sansürün Uygulanmadığı Merkezlerden İrtibatın

Sağlanması

Telgrafların ve mektupların işgal güçleri tarafından kontrol edilmesi nedeniyle haberleşmenin sağlanması noktasında sansürün olmadığı yerler tercih edilmekte ve o bölgelerdeki merkezler aracılığıyla telgrafların çekilmesi sağlanmaktaydı. Bu meyanda Fransız işgali altındaki İslahiye ve Mersin'den çekilmek istenen resmî ve şifreli telgraflar kontrole tabi olmayan bölgelerden çekilecekti.⁴⁰⁴

Yine Antep Telgrafhanesi'nin işgali nedeniyle de İstanbul'a çekilen telgraflar Maraş merkezinin aracılığıyla gönderilmişti.⁴⁰⁵ Antep'te "pek sıkı" uygulanan sansür karşısında Sivas-Maraş yolu üzerindeki Göceği Karyesi'nde sadece hükümet haberleşmesinin yapılabilmesi için bir telgraf merkezi açılmıştı.⁴⁰⁶

Osmanlı Devleti resmî haberleşmenin sağlıklı bir şekilde temin edilmesi için çeşitli çareler düşünüyordu. "Mühim" ve "mahrem" konularda yapılacak görüşmelere hükümet merkezi önem verdiğinden bu tür yazışmaların sansürün olmadığı merkezlerden yapılmasını istemekteydi. Bu nedenle Adana'dan gönderilecek telgrafların Adana, Maraş ve Antep'te uygulanan kontrol nedeniyle diğer bölgelerdeki hatlardan çekilecekti.⁴⁰⁷ Yine Şırnak, Nusaybin, Cizre ve Mardin merkezleri ile irtibat kurulamadığından bu bölgelerden Diyarbakır aracılığıyla bilgi

⁴⁰³ Deniz Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Haziran 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 634/126 Lef 1-1/Lef 1-2.

⁴⁰⁴ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nin 6 Ocak 1919 tarihli tezkire suretidir. **BOA. DH. EUM. 6ŞB.**, 48/97 Lef 1; Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen 6 Ocak 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:76 G:16 B:16AB; Harbiye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Ocak 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:76 G:16; Harbiye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Ocak 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:76 G:32 B:32AA; B:32AB; B:32AC; B:32AD; B:32AE; B:32AF; B:32AG; B:32AH, 15 Şubat 1919.

⁴⁰⁵ **BOA. BEO.**, 4550/341224 Lef 3/Lef 4.

⁴⁰⁶ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 14 Mart 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. AYŞ.**, 35/10.

⁴⁰⁷ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'ne gönderilen 13 Şubat 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:76 G:32 B:32AI.

alınmıştı.⁴⁰⁸ İşgal altındaki Urfa’da ise yaşanan olaylar İstanbul’a bildirilemiyordu. Mahallî telgraf müdürü, Diyarbakir Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti üzerinden bilgilendirmeleri ve gerekli haberleşmeyi sağlayabilmişti. Vaziyet hakkında bilgi verebilmiş ve buradan da hükümete gerekli haber ulaştırılmıştır.⁴⁰⁹ Ancak Diyarbakır’daki telgrafhanenin de İtilaf güçlerince kontrol altına alınması her türlü haberleşmenin sansürüyle sonuçlanmıştı.⁴¹⁰ Bunun üzerine Osmanlı Devleti ise şifresiz olarak gönderilecek yazışmaların içeriğinde “mahrem” konulara yer verilmemesi hususunda uyarıda bulunmuştu. Bunun yerine, gizli konuların Dâhiliye Nezareti aracılığıyla gerçekleşmesi uygun görülmüştü. Haberleşme şeklinin nasıl olacağı Nezaret tarafından belirlenecekti. “Mühim ve müstacel” konularda yazılacak telgraflar gönderilirken temkinli davranılması gerektiğine dikkat çekilmişti.⁴¹¹

Denizli’ye ise İstanbul’dan ve İzmir’den gönderilen postalar Yunan sansürüne maruz kalmaktaydı. Bu nedenle Denizli ile ilgili verilecek emirler “doğrudan doğruya” telgrafla iletmeli ve posta haberleşmesinde Afyonkarahisar yolu tercih edilmeliydi.⁴¹² Manisa’nın ahvali de Afyon Telgraf Müdürlüğü’nden öğrenilmekteydi.⁴¹³

İzmir işgal edildikten sonra İstanbul ile muhaberatı kesilmişti. Bu nedenle bölgeden haber almak için bazı çarelere başvurulmuş ve herhangi bir aracı merkez olmadan doğrudan İzmir’e bağlanmaya çalışılmıştır. Ancak istenilen telgraf bağlantısı sağlanamamış, Yunan işgalinin boyutu hakkında bilgi alınamamıştır.⁴¹⁴

İstanbul’un Ankara ile haberleşmesi ise İzmit üzerinden sağlanmaktaydı. Ancak “hareket-i harbiyyenin” yeniden başlaması nedeniyle Yunanlıların söz konusu hattı

⁴⁰⁸ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Harbiye Nezareti’ne gönderilen 12 Nisan 1919 tarihli tezkire. **ATASE, İSH**, K:23 G:72AB; **ATASE, İSH**, K:23 G:72; **ATASE, İSH**, K:23 G:95.

⁴⁰⁹ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâreti’nden Dâhiliye Nezâreti’ne gönderilen 10 Ekim 1919 tarihli Tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-22/14-12 Lef 2.

⁴¹⁰ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 8 Aralık 1919 tarihli şifre. **BOA. DH. ŞFR.**, 653/102 Lef 1.

⁴¹¹ Harbiye Nezareti 1. Şube’den gönderilen 9 Aralık 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:214 G:191.

⁴¹² Denizli Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 4 Şubat 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 613/56 Lef 1-1.

⁴¹³ **HTVD**, Genelkurmay Basımevi, Yıl 10, S.36, Haziran 1961, Vesika No.884, s.1.

⁴¹⁴ Refik Halid Karay, **Minelbab İlelmihrab**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2019, s.193.

kesmesi üzerine Ankara ile irtibatın sağlanması için yeni yollar aranmıştır. Söz konusu bağlantı Şile üzerinden sağlanmıştır.⁴¹⁵

Osmanlı coğrafyasındaki birçok bölge ile telgraf haberleşmesi doğrudan doğruya yapılamamaktaydı. Bu nedenle bazı bölgeler telgrafların iletilmesinde kilit noktada bulunmaktaydı. Bu bölgelerdeki telgraf merkezlerinin işgal edilmesi ve kontrol uygulanması da haberleşmeyi olumsuz etkilemekteydi. Örneğin İstanbul ve Menteşe arasındaki telgraf muhaberatı İzmir ve Aydın merkezlerinin aracılığıyla yapılmaktaydı. Ancak Yunan işgal kuvvetlerinin bu noktalardaki haberleşme evraklarına sansür uygulaması üzerine İstanbul-Menteşe muhaberatı yazışmaların Tavas'a (Denizli) özel bir süvari ile gönderilerek bu merkezden İstanbul'a telgrafların çekilmesi ile sağlanmıştı.⁴¹⁶ Fakat Muğla'nın kendine bağlı merkezlerle de haberleşmesinde sorunlar vardı. Çine ile Muğla arasındaki irtibat kopmuştu. Bu nedenle Çine telgraf hatlarının Antalya ve Burdur'a uzatılması ve bu merkezlerin aracılığıyla Muğla ile bağlantı kurulması düşünülmüştü. Ancak Antalya-Burdur-Muğla arasında çok fazla merkez bulunmasından dolayı telgraf hatlarının çekilmesi hayli zor görünüyordu. Nihayetinde Çine ile Yenipazar arasında açılan yeni bir telgraf merkezi sayesinde Muğla ile irtibat yeniden sağlanabilmişti.⁴¹⁷

Haberleşmenin sağlanabilmesi için yeni hatlar oluştururken ahaliden yardım toplandığı durumlar da olmuştur. Nitekim Akşehir-Yenişehir arasında bir telgraf hattı uzatılması planlandığında ihtiyaçlar ahalinin maddî desteği sayesinde tamamlanabilmiştir.⁴¹⁸

Osmanlı Devleti yalnızca İtilaf güçlerinin işgali altındaki topraklarda değil aynı zamanda Kuvâ-yı Milliye'nin faaliyetlerde bulunabileceği alanlarda da haberleşme hatlarına önem vermişti. Kandıra, Sapanca, Bağçecik civarında "Kuvâ-yı

⁴¹⁵ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Nisan 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 61-1/5 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 19 Mayıs 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 61-1/5 Lef 1.

⁴¹⁶ Menteşe Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 1 Haziran 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. ŞFR.**, 633/14.

⁴¹⁷ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 14 Ağustos 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 52-4/10 Lef 2; Dâhiliye Nezareti'nden Çine Kaymakamlığı'na gönderilen 17 Ağustos 1919 tarihli telgraf. **BOA. DH. KMS.**, 52-4/10 Lef 1.

⁴¹⁸ Teke Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Kasım 1919 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 11-4/ 6-43 Lef 3; Dâhiliye Nezareti'nden Teke Sancağı'na gönderilen 25 Kasım 1919 tarihli emirname. **BOA. DH. İ. UM.**, 11-4/ 6-43 Lef 1; Dâhiliye Müdüriyeti'nden Teke Sancağı Mutasarrıflığı'na gönderilen 3 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 11-4/ 6-43 Lef 2.

Bagiye” diye adlandırılan Millî ordunun görünmeye başlaması üzerine bu noktalardaki telgraf hatları onarılmış ve yeni hatlar uzatılmıştır.⁴¹⁹

Bazen de haberleşme merkezleri oluşturulamadığından bazı bölgelerle irtibat sağlanamamıştır. Kırkağaç kazasının hem bağlı olduğu Aydın Vilayeti hem de Manisa ile olan muhaberatı kesilmişti. Yeni bir haberleşme noktası belirlenemediği içinde Kırkağaç ile irtibat kurulamamıştı.⁴²⁰

a) Güvenilir Kişiler Vasıtasıyla Haberleşmenin Sağlanması

İtilaf Devletleri’nin postane ve telgrafhaneleri işgal etmesi ve bu merkezlerdeki evraklara sansür uygulaması üzerine Osmanlı Devleti çeşitli vasıtalara haberleşmelerini temin etmeye çalışmıştır. Zira işgal altındaki toprakların durumunu öğrenmek ve o merkezlerdeki Osmanlı temsilcilerine hükümet merkezinin emirlerini iletme gerekiyordu. Özellikle resmî muhaberatlarını sağlamak çok önemliydi. Nitekim “emin ve münasip”, “emin ve salim”, “vasıta-i mü’temen” ve “hafiye” olarak adlandırdıkları “şahsi” vasıtalar ile işgal altındaki topraklar ile hükümet merkezi arasındaki bilgi akışı gerçekleşmişti.⁴²¹

Öte yandan işgal altındaki bölgelerin kaymakamları veyahut da memurları İstanbul’a gelerek Anadolu’daki durum hakkında hükümet merkezini bilgilendirmişlerdi. Bazen yanlarında İtilaf sansürüne uğradığı için gönderilememiş posta ve telgrafları da getirmişler ve merkezi otoriteye sunmuşlardı.⁴²² Böylece işgal bölgeleriyle irtibat kurulamasa da durumları hakkında bilgi edinilmiş ve bazı kararlar verilebilmişti. Bu noktada Bandırma’daki posta ve telgraf haberleşmesinin

⁴¹⁹ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 4 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. EUM. AYŞ.**, 45/40 Lef 6.

⁴²⁰ Kırkağaç Kaymakamlığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 29 Ağustos 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-47 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e gönderilen 7 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-47 Lef 1.

⁴²¹ **DH. İ. UM.**, 20-25/14-44 Lef 1; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 4; Edremit Kaymakamlığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 9 Aralık 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-27/14-57 Lef 5; Maliye Nezareti’nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’ne gönderilen 25 Ağustos 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. EUM. KLU.**, 14-24 Lef 1.

⁴²² Dersaadet İstinaf Mahkemesi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 21 Eylül 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16/3-1-42 Lef 2.

Yunanlılarca engellendiği öğrenilmiş ve bir süre bu merkeze posta sevk edilmemesi uygun görülmüştü.⁴²³

Öte yandan Birinci İnönü Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması üzerine Sevr şartlarının tadili amacıyla Londra'da bir konferans düzenlenmişti. Hem İstanbul hem de Ankara Hükümeti'nden temsilcilerin katılması⁴²⁴ Ankara-İstanbul yakınlaşması olarak yorumlanmış ve Yunanlıları rahatsız etmiştir. Bu nedenle Biga Yunan Kumandanı tarafından bu merkezdeki yerel yönetim "Kuvâ-yı Milliye Hükümeti" olarak değerlendirilmiş ve "mahrem" bir kuvvet olarak görülmeye başlanmıştı. Dolayısıyla daha sıkı kontrol uygulamışlar ve hiçbir şekilde İstanbul'a haber iletilmesine müsaade etmemişlerdir.⁴²⁵

3. Harbiye Nezareti'nin Uyguladığı Sansürün Kaldırılması

Osmanlı Devleti Cihan Harbi'ne girerken birtakım hazırlıklar yaparak topraklarını İtilaf Devletleri'nin saldırıları karşısında güçlü kılmak istemişti. Bu noktada Osmanlı Devleti topraklarındaki casusluk faaliyetlerini önlemek için 1914'de "*Telsiz Telgraf Vasıtasıyla Casusluk, Gizli Bulunan Telsiz ve Telgraf Teçhizatını Keşfe Hadım Rehber*" isminde kitapçık basmıştır.⁴²⁶ Söz konusu rehberde gizli tellerin geçebileceği yerler konusunda uyarılar yapılmıştır. Damlardaki uzun borulara, hudutlardaki bayrak direklerine, binaların olmadığı noktalara, fabrika bacalarına, teraslarda çamaşır asmak için çekilen tellere ve zemine değmemek üzere yukarıdan aşağıya uzatılan tellere dikkat edilmeliydi. Bunlar havai nakil için kullanılabilirdi. Ayrıca binalardaki kalorifer, su ve gaz borularından casusluk faaliyetleri için faydalanılabilirdi. Bu boruları birbirinden ayırarak haberleşmede istifade edebilirlerdi. Öte yandan paratonerlerin anten işlevinde kullanılabileceği, bunlara takılan telefon ve ahize ile haberleşmeyi sağlayabileceklerine dikkat

⁴²³ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Kasım 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-85 Lef 2; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Kasım 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-85 Lef 3; Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 22 Kasım 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-85 Lef 1.

⁴²⁴ Akşin, **a.g.e.**, IV, s.159-160.

⁴²⁵ Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Şubat 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 60-1/51 Lef 3.

⁴²⁶ Abdurrahman Bozkurt, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)", **OTAM**, S.36, 2014, s.16.

çekilmiştir. Yine şehrin aydınlatma şebekesinden yararlanılarak gizli işaretler gönderilebilirdi. Bu durum işaretler iletilirken elektrik lambalarındaki ışığın azalmasından anlaşılabilirdi. Hatta bütün bir mahalledeki lambalar bir anda kararıp parlayabilirdi. Ayrıca abdesthanelerdeki su borularının da ahize şeklinde kullanılabileceği belirtilmiştir.⁴²⁷

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'na hazırlık evresinde mektup ve telgraflar ile basının sansür edilmesine karar verilmişti. Harbiye Nezareti'nin idaresinde bir sansür yönetimi kurulmuş ve çeşitli yerlerde kontrol noktaları oluşturulmuştu. Ayrıca askerî ve mülkî kesimden insanların olduğu bir sansür heyeti meydana getirilmişti. Bir de talimatname meydana getirilmiş ve haberleşme evraklarının nasıl sansür edileceği anlatılmıştır. Ahalinin, askerî ve siyasî kesimin haberleşme evrakları farklı noktalarda kontrol edilecekti. Bu meyanda ahalinin mektupları posta merkezlerinde, askerîyeye mensup şahısların bağlı oldukları karargâhta, resmî dairelerde çalışan memurların ise bulundukları bölgelerdeki idarî temsilciler tarafından kontrol edilecek ve bir mühür basılarak sansür edildiği gösterilecekti. Yazışmaların anlaşılır bir şekilde yazılması ve gizli ifadelerden uzak durulması gerekmektedir. Kurallara aykırı davranan kişiler cezalandırılacaktı. Ayrıca hükümet muhaberatının sansür edilmesi yasaktı.⁴²⁸ Söz konusu sansür hem dâhili hem de harici posta ve telgraf haberleşmesinde uygulanacaktı.⁴²⁹

1918 yılına gelindiğinde hem basın hem de haberleşme evrakları eskisi kadar sıkı bir kontrole tabi tutulmuyordu. Talat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Harbiye Nezareti'nin basın üzerinde uyguladığı askerî sansür devam etmekle beraber siyasî sansür uygulanmamaya başlamıştı. Ahmet İzzet Paşa'nın iktidara gelmesi ile de basın üzerinde askerî sansür kaldırılarak yalnızca mektup ve telgraf yazışmalarında uygulanması uygun görülmüştü. Fakat Tevfik Paşa Dönemi'ne gelindiğinde İtilaf Devletleri sansür hakkında Bab-ı Ali'ye bir nota vermişti. İtilaf kuvvetleri Harbiye Nezareti'nin uyguladığı sansürün düzgün işlemediğini gerekçe göstererek müdahale

⁴²⁷ Daha detaylı bilgi için bkz: Telsiz Telgraf Vasıtasıyla Casusluk, Gizli Bulunan Telsiz ve Telgraf Teçhizatını Keşfe Hadım Rehber, Matbaa-i Askerîye-Süleymaniye, İstanbul 1330, s.1-8, **BOA. DH. EUM. 6. Şb.**, 2/24.

⁴²⁸ Şahin, **a.g.m.**, s.825-828.

⁴²⁹ "Askerî Sansürün İlgası", **İkdam**, 2 Teşrîn-i Sâni 1334, S.7803, s.1.

bulunmak istemişlerdi.⁴³⁰ Haberleşme evrakları kontrol edilmeye devam etmekteydi. Ancak basın üzerinde sansür kaldırılmıştı. Tevfik Paşa ise sansürü yeniden uygulamaya koyacaktı. Böylece hem İtilaf denetimini hem de saltanata ve hükümete yönelik basın üzerinden gelecek eleştirileri engelleyecekti. Ancak hem Meclis-i Mebusan hem de Meclis-i Ayan milletvekilleri tarafından sansürün yeniden uygulanmak istenmesi tartışmalara neden oldu. Bu meclislerde sansürün Kanun-i Esasi'nin 12. maddesi ile örtüşmediğini savundular.⁴³¹ Söz konusu madde “*basın kanun dairesinde serbesttir*” şeklinde farklı anlamlarla açıklanabilecek muğlak ifadelerden oluşuyordu. Aslında burada basın hürriyetinin temelinde yer alan fikri düşüncenin rahatça ifade edilebileceği ortaya koyulmamakta ve sansürün de yasaklandığı sonucuna varılmamaktadır.⁴³² Nihayetinde Osmanlı Devleti İtilaf güçlerinin istediği şekilde Müttefikler Arası Sansür Komisyonu isminde bir denetim organını kurdu. Böylece basın ve haberleşme evrakları içinde İtilaf Devletleri'ne mensup memurların da olduğu kişilerce sansür edilecekti.⁴³³ Matbuat müdürü Salih Bey'in de aralarında olduğu Galata Union Hanı'nda çalışan Osmanlı Sansür Heyetine ikişer İngiliz, Fransız ve bir İtalyan memur görevlendirilmişti. Gündüzleri 13.00-16.00 arası akşamları da 10.00-01.00 arası çalışmaktaydılar.⁴³⁴

Her ne kadar sansür heyeti oluşturulmuş olsa da İtilaf güçleri yapılan uygulamaların yetersiz olduğunu iddia ediyordu. İşgal ettikleri yerlerde haberleşme evraklarını kontrol etmeleri de bundan ileri gelmektedir.⁴³⁵ Bu durumda Osmanlı Devleti'nin uyguladığı kontrolün bir anlamı kalmamaktaydı. Bu nedenle Harbiye Nezareti'nin uyguladığı sansürün kaldırılması konusu gündeme gelmiş, birçok görüş

⁴³⁰ Matbuat Heyeti Muhtelitesi'nden Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Hüsrev'den Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderilen 2 Şubat 1919 tarihli yazı. **ATASE, İSH**, K:83 G:11; 83-11AA; Şahin, **a.g.m.**, s.830, s.835-836. Yusuf Sarıay, Recep Karacakaya, “Mütareke Döneminde Matbuat Sansürü ve Uygulamaları (1919-1920), 1918-1919 Mütareke'den Milli Mücadeleye Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş Uluslararası Sempozyumu 26-27 Aralık 2019 Bildiriler Kitabı, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul 2020, s.356, s.358. Gazeteler üzerindeki siyasi sansür kaldırılmış, askerî sansür de Ahmet İzzet Paşa döneminde hafifletilmişti. Ancak gazetelerdeki hükümet aleyhine sert yazılar, İttihat ve Terakki'ye bağlı kişilerin kabine yer almasını eleştiren sözleri Ahmet İzzet Paşa'nın basın üzerinde yeniden sansür uygulama düşüncesini alevlendirmişti. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁴³¹ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s.116-117.

⁴³² Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı kredi Yayınları, İstanbul 2013, s.145-146.

⁴³³ Sarıay, Karacakaya, **a.g.m.**, s.358.

⁴³⁴ **ATASE, İSH**, 83-11AD; 83-11AB; 83-11AC.

⁴³⁵ Şahin, **a.g.m.**, s.835.

ileri sürülmüştü. Bazı merkezler sansürün devam etmesini isterken diğerleri de işlevsiz kaldığı için uygulanmaması gerektiğini savunmuştu. Bu konuda hem komutanlara hem de vali ve mutasarrıflara danışılmıştı. Her biri düşüncelerini merkezi otorite ile paylaşmıştı.

Bu noktada bazı önemli komutanların da görüşleri alınmıştı. Nitekim Yakup Şevki Paşa sansürün kaldırılmasının olumlu ve olumsuz ne gibi sonuçlar doğuracağını açıklamıştır. Ali İhsan Sabis Paşa ise sansürün uygulanmasını gerekli görmemiştir.⁴³⁶

Bazı Vali ve Mutasarrıflar ise mektup ve telgraflar üzerinde uygulanan kontrol hakkındaki görüşlerini bildirmişlerdi.⁴³⁷ Bunlardan bazıları olumsuz etkilerinden bahsetmişti. Çatalca'daki posta ve telgraflara uygulanan sansür bunlardan biridir. Her ne kadar evraklar kontrol edilse de Çatalca'nın İstanbul'a yakın olması nedeniyle istenmeyen yazışmalar özel vasıtalarla İstanbul'a sevk edilebiliyordu. Dolayısıyla Çatalca'da yapılan sansür bir fayda sağlamıyor aksine "fuzuli" şikâyetlere neden oluyordu.⁴³⁸

Öte yandan sansürün devam etmesi ahali üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştı. Örneğin Konya'daki kontrol "mahrem" konular dâhil bütün yazışmalar üzerinde uygulanmıştı. Bu durum ise halkı "usandırmış" ve şikâyetler gelmeye başlamıştı. Konya Valisi Cemal Bey halkın "mahzun" bir durumda olduğunu söylemişti. Fakat sansür kaldırıldığı durumda ortaya bir "anasır" sorunun çıkması ve İtilaf Devletleri temsilcilerine şikâyetler "yağdırmaları" beklenmekteydi.⁴³⁹ Ayrıca Gayrimüslim halkın "şımarıklığı" nedeniyle en küçük olayları bile büyütebilecekleri, kargaşaya neden olabilecekleri bir gerçektir. Bu nedenle Ankara Valisi Azmi Bey de sansürün devam etmesinden yana bir tavır sergilemişti.⁴⁴⁰ Yine Gayrimüslimlerden çekinildiği için İzmir Valisi Ethem Bey de sansürün mektuplarda uygulanmamasını

⁴³⁶ Şahin, **a.g.m.**, s.834, s.854.

⁴³⁷ Niğde Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezaretine gönderilen 11 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/24; Maraş Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/98; Bolu Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 16 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/115.

⁴³⁸ Çatalca Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 11 Ocak 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/27 Lef 1-1, 1-2, 1-3.

⁴³⁹ Konya Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Ocak 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/7 Lef 1-1/Lef 1-2

⁴⁴⁰ Ankara Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/35 Lef 1-5/Lef 1-6/Lef 1-7.

uygun görmekle birlikte telgraflardan kaldırılmasını mevcut ahvalden dolayı “caiz” görmemekteydi.⁴⁴¹ Zira Mondros Mütarekesi’nin 7. ve 24. maddeleri ile İtilaf Devletleri asayişin sağlanamadığı yerleri işgal edebilirdi. Bu nedenle gayrimüslimlerin yaşadığı yerlerde emniyetin sağlanmasına önem verilmiştir. Bu minvalde asayişin olmadığını gerekçe gösteren Yunanlılar İzmir’in emniyeti sağlamak için askerî kuvvetlerini bölgeye sevk ettiklerini iddia etmişlerdi.⁴⁴² Bu ve bunun gibi olaylara mahal vermemek ve İtilaf Devletleri’nin müdahalelerine engel olmak için haberleşme evraklarına uygulanan kontrolün devam etmesi gerekliydi.

Özellikle Ermenilerin yaşadığı bölgelerde sansürün devam edilmesine ayrı bir önem verilmişti. Erzurum’da yaşayan Ermeniler uygulanan sansür karşısında İtilaf temsilcilerine şikâyetle bulunmuşlardı.⁴⁴³ Gayrimüslimlerden dolayı bir çekince söz konusu idi. Öyle ki barış anlaşması imzalanana dek Erzincan, Van ve Bitlis’teki sansür de sürdürülmeliydi.⁴⁴⁴ Her ne kadar Gayrimüslimlerin yazışmaları kontrol edilse de bir şekilde haberleşmelerini gerçekleştirmektedirler.⁴⁴⁵ Bu nedenle daha sıkı tedbirler almak gerekliydi. Bu minvalde Trabzon’da bir asayiş kaygısından dolayı yoğun önemler alınmıştı.⁴⁴⁶

Muğla’da ise bazı küçük olaylar meydana gelmekteydi. “Muhelif-i hakikat olarak nitelendirilebilecek bu gibi olayların posta ve telgraflar aracılığıyla yayılması, ihbar edilmesi, iftiraya dönük haller almasından çekinilmekte idi. Bu nedenle yazışmalara kontrol uygulanmalıydı.⁴⁴⁷

Fakat istenmeyen yazışmalar bir şekilde gerçekleşiyordu. Ayrıca İtilaf Devletleri’nin de işgal sahalarında mektup ve telgraflara kontrol uygulaması

⁴⁴¹ İzmir Hükümeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 12 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/33 Lef 1-1.

⁴⁴² “İzmir Hadisesinin İstanbul Vilayeti’ndeki Tesirâtı”, **İkdam**, 19 Mayıs 1919, No:8001, s.1.

⁴⁴³ Erzurum Valisi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 13 Ocak 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/60.

⁴⁴⁴ Erzincan Mutasarrıfı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 14 Ocak 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/76 Lef 1-1; Van Valisi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 17 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/129; Bitlis Valisi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 18 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname **BOA. DH. ŞFR.**, 611/1 Lef 1-2.

⁴⁴⁵ Eskişehir Mutasarrıfı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 16 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/117; Balıkesir Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 17 Ocak 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/132 Lef 1-1/Lef 1-2.

⁴⁴⁶ Trabzon Valisi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 18 Ocak 1919 tarihli şifre telgrafname. **BOA. DH. ŞFR.**, 610/42 Lef 1-1/Lef 1-2/Lef 1-3.

⁴⁴⁷ Muğla’dan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 19 Ekim 1919 Tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 611/23 Lef 1-1/Lef 1-2/Lef 1-3.

nedeniyle Harbiye Nezareti'nin uyguladığı sansürün bir önemi kalmamıştı. Bu nedenle söz konusu sansür işgal altında olan bölgeler hariç 18 Ocak 1919'da kaldırılmıştı.⁴⁴⁸

4. Osmanlı Devleti'nin Millî Hareket Karşısında Aldığı Tedbirler

İzmir'in işgalinin akabinde kurtuluş için çareler arayan kişiler bir araya gelerek Redd-i İlhak Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Yurdun dört bir yanında direniş örgütleri oluşturularak İtilaf güçlerine karşı birlikte hareket etmişlerdir. İşgale karşı mitingler yapılmış, İtilaf Devletleri protesto edilmiştir. Ancak İstanbul Hükümeti Redd-i İlhak Cemiyeti'nin halka yaptığı çağrılardan çekinmekte, halkın silaha sarılıp ülkede karışıklık çıkarmasından, olası bir asayişsizliğin İtilaf kuvvetlerinin işgaline neden olmasından endişe duymaktaydı. Bu nedenle 16 Haziran 1919'da Dâhiliye Nazırı Damat Ferit Paşa tarafından verilen bir emir ile haberleşme merkezleri tarafından Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin mektup ve telgrafları kabul edilmemeye başlandı.⁴⁴⁹ Ancak söz konusu cemiyetlerin İzmir'in işgalini “*protesto*” eden telgraflarının çekilmemesi “*caniyâne*” bir tavidir. Bu nedenle 20 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa “*sadayı milleti boğmak*” olarak nitelendirdiği bu kararın geri alınmasını istemişti.⁴⁵⁰ Ayrıca cemiyetlerin telgraflarını çekmeyen, mektuplarını kabul etmeyen memurlar Divan-ı Harbe verilecekti.⁴⁵¹

Mustafa Kemal'in telgrafları hem İngilizleri hem de İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmişti. Redd-i İlhak gibi cemiyetlerin yayınladığı tamimlerle milleti “*boş yere*” ayaklandırmış olduğunu düşünüyorlardı.⁴⁵² Ayrıca Mustafa Kemal'in Ferit Paşa'nın emirlerini “milletin sesini boğmak olarak nitelendirmesi ve ahaliye tamimler yayınlaması hem halifeye hem de hükümete “*isyan*” ettiği şeklinde telakki ettirilmeye çalışılmış, Mustafa Kemal ve Millî Hareket aleyhinde bir mücadeleye

⁴⁴⁸ Şahin, a.g.m., s.835.

⁴⁴⁹ Selâhattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.II, TTK Yayınları, Ankara 2019, s.14.

⁴⁵⁰ “Posta ve Telgraf Müdüriyetinin Kararı Derhal Kaldırılsın”, 21 Haziran 1919, s.2'den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı** (1919), Yay. Haz. Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

⁴⁵¹ Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin vereceği telgrafların çekilmemesi yönünde Posta ve Telgraf Müdüriyeti'nin aldığı karara karşı 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa tarafından kolordu komutanlarına yazılan 21 Haziran 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 635/10 Lef 1-3.

⁴⁵² “Mustafa Kemal Paşa Azledildi”, 24 Haziran 1919, s.1'den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı** (1919), Yay. Haz. Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

başlanmıştı.⁴⁵³ Öte yandan haziran ayının başından beri İngilizler Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönmesi için Osmanlı Devleti'ne çağrıda bulunmaktaydı. Çünkü Mustafa Kemal'in müfettişlik mıntıkasındaki faaliyetlerinden çekinilmişti. Ayrıca İngiliz istihbaratında görevli Yüzbaşı Hurst Amiral Calthorpe'ye gönderdiği bir şifrede, Mustafa Kemal'in telgrafhaneler üzerindeki etkinliğinden bahsederek onları “*âdeta tekeline*” aldığını belirtmiştir. Bunun üzerine General Milne 6 Haziran 1919'da ve Amiral Calthorpe 8 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne birer nota vermişlerdir. Söz konusu notalardan Mustafa Kemal'in İstanbul'a çağrılmasının istendiği anlaşılmıştır. Ayrıca İngiliz Ataşesi Deedes ve Sadrazam ile Dahiliye Nazırı Vekili Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi arasında bir görüşme gerçekleşmişti. Bu görüşmede işgallere karşı yapılan Türk direnişini “*ittihatçılık hareketi*” olarak değerlendirmişlerdi.⁴⁵⁴ Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa da 8 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'a dönmesi için çağrıda bulunmuştur.⁴⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişliği görevine Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Padişah Vahdettin'in imzalarını içeren üçlü bir kararname ile atanmıştı.⁴⁵⁶ Neticede İngilizlerin de isteği ile Hükümet Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in öncülüğünde İstanbul'a dönmesi için yapılan çağrılar kabul etmeyen Mustafa Kemal Paşa'yı görevinden aldığını bildirmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapta, kendisini 9. Ordu Müfettişliği'ne padişahın tayin ettiğini ve Harbiye Nezareti'ne bağlı bir memur olduğu için bu kanaldan azli konusunda bir emir de gelmediğini belirterek görevini icra etmeye devam edeceğini ifade etmişti. Zaten Harbiye Nezareti de Mustafa Kemal'in azl kararını işleme koymamıştı.⁴⁵⁷

Erzurum Kongresi hazırlıkları da başlamıştı. Fakat bu hazırlıklar İngilizlerin dikkatinden kaçmamıştı. 8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya padişah adına

⁴⁵³ Cevad Besen, “İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar”, **Pos-Tel**, C.IV, S.8, Eylül 1962, s.15; Karay, **a.g.e.**, s. 232; Nurettin Peker, **İstiklâl Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı**, Gün Basımevi, İstanbul 1955, s.68.

⁴⁵⁴ Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, TTK, Ankara 2001, s.139-140.

⁴⁵⁵ Mehmet Saray, Cezmi Eraslan, Yücel Özkaya, Mustafa Balcıoğlu, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı**, ATAM, Ankara 2017, s.181.

⁴⁵⁶ Temuçin Faik Ertan, “Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan Hareketi ve Samsun'a çıkışı”, **Mütareke Dönemi ve İstanbul'dan Samsun'a Uzanan Yolda Mustafa Kemal**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011, s.62.

⁴⁵⁷ Saray, Eraslan, **a.g.e.**, s.184-185.

birtakım telgraflar çekilmişti. Bu telgraflarda Anadolu’da yapılan hazırlıkların konferansta Osmanlı Devleti aleyhinde bir ortam yaratabileceğinden bahsedilerek endişelerini dile getirmişler ve Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a gelmesini istemişlerdir. Fakat İngilizlerin baskısı ile 8 Temmuz gecesi Mustafa Kemal Paşa’nın vazifesinin sonlandırıldığı bildirilmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa hem müfettişlik hem de askerlik görevinden istifa etmiştir.⁴⁵⁸

İstanbul Hükümeti ile Millî Hareket arasında yaşanan sorunlar nedeniyle posta ve telgraf memurları arada kalıyordu. Erzurum Postane ve Telgrafhanesi İstanbul Hükümeti’nin yanında yer almayı seçmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile Redd-i İlhak Cemiyeti’nin göndermek istediği telgrafları almamıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın 20 Haziran 1919 tarihli tamimine uygun olarak Erzurum Posta ve Telgraf Başmüdürü tutuklanmıştır. Refik Halit’e göre Mustafa Kemal’in bu hamlesi ülkede “*anarşi*” ye neden olabileceğinden “*selameti vatan*” adına gerekli tedbirler alınmalıydı. Fakat “*azil ve tayin*” yetkisi padişaha ait olduğundan Mustafa Kemal Paşa kendini hala görevinde saymaktaydı. Dolayısıyla hem kendisinin hem de cemiyetin gönderdiği telgraflar çekilmeliydi. Bu noktada posta ve telgraf başmüdürlüklerine uyarılar da bulunulmuştu.⁴⁵⁹

Dâhiliye Nezareti ise daha yoğun önlemler almaya başlamıştı. Bu çerçevede 6 Temmuz 1919’da bir karar daha alınarak bütün posta ve telgraf başmüdüriyetlerine gönderilmişti. Söz konusu karara göre, bütün millî cemiyetler “*gayri musaddak*” olarak görülmüş, onların telgraf haberleşmesine izin verilmeyeceği yinelenmiştir.⁴⁶⁰ Böyle bir hareketi “*millet ve memlekete*” karşı uygun bulmayan Mustafa Kemal Paşa bu tebligatın alıkonulması için kolordu komutanlarına çağrı yapmıştı.⁴⁶¹ Fakat bu önlemlere rağmen tebligatın ulaştığı ve Dâhiliye Nezareti’nin emrine uyan bazı yerler vardı. Bu noktada Karesi Postane ve Telgrafhanesi’ne Redd-i İlhak Heyeti’nin verdiği telgraflar kabul edilmemiştir. Heyet ise telgrafların çekilmemesi halinde Karesi Postane ve Telgrafhanesi’ni işgal etmekle tehdit etmiştir.⁴⁶² Öte yandan Millî

⁴⁵⁸ Saray, Eraslan, **a.g.e.**, s.188-189.

⁴⁵⁹ Karay, **a.g.e.**, s. 234, s.242-245.

⁴⁶⁰ Karay, **a.g.e.**, s. 250.

⁴⁶¹ 3. Ordu Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal Paşa’dan 20. Kolordu Kumandanlığı’na gönderilen 7 Temmuz 1919 tarihli yazı. **TİTE**, K:295 G:47 B:47-001

⁴⁶² Karesi Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 14/15 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 641/119 Lef 1-1.

cemiyetler tarafından çekilmek istenen telgrafların engellemesi “*millî menfaatler*” aleyhinde alınmış bir karar olduğundan Mustafa Kemal Paşa komutanlıklara bir tamim göndermiş ve bütün postane ve telgrafhanelerin askerler tarafından işgal edilmesini istemiştir.⁴⁶³ Dolayısıyla postane ve telgrafhanelerin işgali ile Millî Mücadeleye karşı oluşabilecek tehditler önlenmeye çalışılmıştı.

Millî cemiyetlere karşı alınan tedbirler gün geçtikçe artmaktaydı. Bu noktada 8 Ağustos 1919’da alınan bir kararla “*Teşkilat-ı Milliye ve Kongre namı*” altında gönderilmek istenen telgrafların telgrafhaneler tarafından kabul edilmesi yasaklanmıştı. Bu telgraflar alındığı takdirde İstanbul’daki PTT Genel Müdürlüğü’ne iletilmeliydi. Ayrıca kontrol memurları da görevlendirilerek telgrafları inceleyecek ve “*Harekât-ı Milliye*” ait olan yazışmalar alıkonulacaktı. Öte yandan bu emre uyan memurlara “*ikramiye*” maaşlar verilecekti. Kongre ya da cemiyete ait telgrafları çeken memurlar ise görevlerinden alınacaktı.⁴⁶⁴ Bu minvalde Erzurum Kongresi kararlarını telgrafla çeken Sivas başmüdürü ile merkez müdürü görevlerinden azledilmişti.⁴⁶⁵ Ayrıca telgraf haberleşmesinin yanında kongre ve cemiyete ait mektuplar da alınmayacaktı.⁴⁶⁶

5. Osmanlı Devleti’nin Memurlara Uyguladığı Politikalar

Osmanlı coğrafyasındaki haberleşme merkezleri işgal edildiğinde İtilaf güçlerinin posta ve telgraf memurlarına karşı takip ettikleri politikalara karşı Osmanlı Devleti haberleşmenin kesilmemesi adına memurları kendi yanlarında tutmaya önem vermiştir.

İtilaf Devletleri tarafından posta ve telgraf merkezlerinin işgal edilmesinin ardından memurlara “*aşağılama*” ve “*hakaretler*”de bulunmuşlardır. Saldırgan bir tutum sergileyen işgal güçleri memurlara şiddet dahî uygulamışlardır.⁴⁶⁷ Ayrıca postane ve telgrafhanelerdeki sansür memurları da Osmanlı memurları üzerinde

⁴⁶³ “Kumandanlara Telgraf Çekildi Bütün Muhabere Merkezleri Kontrol Altına Alınıyor”, 7 Temmuz 1919, s.1’den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı (1919)**, Yay. Haz. Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

⁴⁶⁴ Karay, **a.g.e.**, s. 279-280.

⁴⁶⁵ 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa’nın vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa’dan Ankara’da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa’ya gönderilen 18 Ağustos 1919 tarihli yazı. **TİTE**, K:300 G:35 B:35-001.

⁴⁶⁶ Karay, **a.g.e.**, s. 286-287.

⁴⁶⁷ Karay, **a.g.e.**, s.195-196

baskı kuruyorlardı. Fakat bütün bu uygulamalar “ahkâm-ı mütarekeye” aykırı idi. Bu nedenle Fevkalade Komiserlikler ile görüşülüp baskı uygulanmışsa da olumlu bir netice alınamamıştı.⁴⁶⁸ Üstelik işgal güçleri memurlara yönelik şiddetlerini arttırmıştı. Öyle ki memurların evlerine ve ailelerine saldırdıkları dahî olmuştu.⁴⁶⁹

Posta ve telgraf merkezlerinin işgalini bir “gerekliklik” olarak gören İtilaf kuvvetleri Osmanlı memurlarını görevlerinden de uzaklaştırıyordu. İşlevsiz kalan memurlar ya bulundukları bölgelerde kalıyor ya da İstanbul’a gidiyorlardı.⁴⁷⁰ Osmanlı Devleti ise memurların yerlerinden ayrılmasını istemiyordu. Bu nedenle İşgal kuvvetleri tarafından “yol” verilerek işlerinden çıkarılan memurların yerlerinde kalmaları için birikmiş maaşlarının “sürat” ile ödenmesi ve birer maaş da ikramiye verilmesi düşünülmüştü.⁴⁷¹ Ayrıca memurların görevlerinden ihraç edilmeleri mütarekeye de aykırı olduğundan İtilaf Devletleri temsilcilerine başvurulmasını gerekmişti. Görüşmeler sonuçlanana dek ise memurların bulundukları bölgeden ayrılmamaları ve hükümet adına vazifelerine devam etmeleri yönünde ihtarlar yapılmıştır.⁴⁷² Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Karay’ın da bu yönde bir

⁴⁶⁸ Aydın Vilayeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 29 Temmuz 1919 tarihli tahrirat. **BOA. DH. KMS.**, 52-3/79 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 3 Ağustos 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 52-3/79 Lef 1.

⁴⁶⁹ Posta ve telgraf memurları ailelerini işgal güçlerinin zulüm ve işkencelerinden korumak için İstanbul’a götürmekteydi. Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 29 Mayıs 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-32 Lef 2.

⁴⁷⁰ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 6 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 9; Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e gönderilen 7 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 6; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 8; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 8 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 6; Sadaret’ten Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 11 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 4; Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e ve Hariciye Nezareti’ne gönderilen 22 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-18 Lef 1; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-25 Lef 3; **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 5; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 9 Ekim 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-25/14-25 Lef 5; **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-32 Lef 2.

⁴⁷¹ Dâhiliye Nezareti’nden Maliye Nezareti’ne gönderilen 10 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 5; Maliye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 15 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 19 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 1; Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e gönderilen 22 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 3.

⁴⁷² Meclis-i Mahsus Müzakeratına mahsus 11 Temmuz 1920 tarihli zabıtname. **BOA. MV.**, 219/134; Sadaret’ten Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 11 Temmuz 1920 tarihli tezkire. **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 1; Dâhiliye Nezareti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 14 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 3; Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e gönderilen 18 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4643/348207 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden

tamimi vardır. Bu tamimde posta ve telgraf memurları birer “asker” olarak zikredilmiş ve makine başından ayrılmamaları emredilmiştir.⁴⁷³

Osmanlı Devleti her ne kadar önlemler almaya çalışsa da bazı memurları posta ve telgraf merkezlerinde tutamıyordu. Böyle durumlarda onların yerine vekil memurlar görevlendiriliyordu.⁴⁷⁴ Fakat işgal güçleri vekil memurların da çalışmalarına müsaade etmemişti. Hatta Yunan işgali altındaki Biga, Menemen, Seferihisar, Urla ve Çeşme, Karşıyaka, Basmahane, Bornova’daki posta ve telgraf memurlarını görevlerinden uzaklaştırmıştı.⁴⁷⁵ Aslında Yunanlılar uzaklaştırdıkları Osmanlı memurlarının yerlerine kendilerinin istediği kişileri görevlendirmek istemişti. İzmir Postane ve Telgrafhanesi’ne kendilerine güven duyulan ve “islamiyete hizmet etmiş” olduklarını söyledikleri yirmi kişiyi tayin etmeye çalışmışlardı.⁴⁷⁶ Ayrıca Yunan kontrol memurları Nisan 1922’den itibaren Edremit, Marmara, Erdek ve Balıkesir posta ve telgraf müdürlerini ve memurlarını görevlerinden uzaklaştırmışlardı.⁴⁷⁷

a) Mali Sıkıntıların Memurlar Üzerindeki Etkisi

Memurlar maaşlarının ödenmemesini gerekçe göstererek görevlerini terk etmişlerdi. Bu durumda Osmanlı Devleti’ne farklı çözüm yolları sunulmuştu. Bu noktada Kuvâ-yı Milliye Gökabad Telgrafhanesi’ndeki memurların maaşlarını kendileri ödemeyi teklif etmişti. Ancak İstanbul Hükümeti bu teklifi hükümet işlerine müdahale olarak görmüştü.⁴⁷⁸

Öte yandan işgal kuvvetleri de Osmanlı memurlarının maaşlarını ödemek istemişti. Bunun için ya Osmanlı Devleti’ne nakdi yardım yapılacak ya da memurların aylıkları işgal güçleri tarafından kendilerine teslim edilecekti. Yerel idareciler tarafından İstanbul Hükümeti’ne nasıl hareket edileceği birçok defa

Adliye Nezareti’ne gönderilen 24 Temmuz 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-83 Lef 1; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-18 Lef 1.

⁴⁷³ Karay, **a.g.e.**, s.210.

⁴⁷⁴ **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 4.

⁴⁷⁵ **BOA. DH. İ. UM.**, 20-24/14-18 Lef 1; Aydın Baş Müdüriyeti’nden gönderilen 24 Eylül 1920 tarihli tahrirat. **BOA BEO.**, 4641/348073 Lef 2.

⁴⁷⁶ **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 5.

⁴⁷⁷ Sunay, **a.g.m.**, s.24.

⁴⁷⁸ Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e gönderilen 10 Şubat 1920 tarihli tezkire. **BOA. BEO.**, 4615/346119 Lef 3; Sadaret’den Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 14 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4615/346119 Lef 1.

sorulmasına rağmen İstanbul Hükümeti'nden bir yanıt alınamamıştı.⁴⁷⁹ Bu noktada telgrafların sansürden geçirilmesi ya da başka nedenlerden dolayı iletilmemesi etkili olmuş olabilir. Fakat söz konusu maaşların İtilaf Devletleri tarafından ödenmesi postane ve telgrafhanelerdeki işgali kabul etmek anlamına gelebilirdi. Bu nedenle İstanbul Hükümeti olumsuz bir yanıt vermiş ve telgrafların çekilmesi engellenmiş olabilir.

Bu durumda ise memurlar olumsuz etkileniyordu. Çünkü memurlar öteden beri yüksek maaşlar almamaktaydı. Hatta aldıkları ücretler ile bir evin geçindirilebilmesi mümkün değildi. Öyle ki evlerinden yemek getirebilen memurlar şanslı addediliyordu.⁴⁸⁰ Öte yandan sadece ölüm ve tayin durumlarında maaşlarına zam yapılıyordu. Fakat “zam” diye adlandırılan durum ölen kişinin maaşının memurlar arasında paylaştırılmasından ibaretti.⁴⁸¹ Memurların durumu iyiden iyiye kötüleşmişti. Bu nedenle Posta ve telgraf memurların maaşları Meclis'in de gündeminde yer almıştı. İstanbul Mebusu Şefik Bey bu konuya dikkat çekmişti. Söz konusu memurlar Cihan Harbi'nde özellikle orduların haberleşmesini büyük tehlikelere rağmen sağlamışlardı. Fakat aldıkları düşük maaşlardan dolayı savaşın son yıllarında “açlıktan ölme” noktasına gelmişlerdi. Ayrıca yakacak malzeme dahî bulamıyorlardı. Bu nedenle hem aylıklarına zam yapılması hem de erzak yardımıyla bulunması gerekiyordu. Saruhan mebusu Mehmet Sabri Bey de memurlara yardım edilmesi taraftarıydı. Ara vermeksizin tüm gün çalışan memurlar bitkin düşmekteydi. Yurtdışında yapıldığı gibi molalar vererek sabah, öğlen ve akşamları yiyecekler ikram edilmeliydi.⁴⁸² Aslında memurlara erzak yardımı yapılmaktaydı. Ancak bunlar çok küçük ölçekli takviyelerdi. Ayrıca düzenli de verilmiyordu. Bu nedenle gıda

⁴⁷⁹ Bandırma Posta ve Telgraf Müdüriyeti'nden Hüdavendigar Baş Müdüriyeti'ne gönderilen 31 Temmuz 1920 tarihli telgraf. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-74 Lef 6; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 4 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-74 Lef 5; Dâhiliye Müdüriyeti'nden Sadrazam Ferit Paşa'ya gönderilen 5 Ağustos 1920 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/ 14-74 Lef 4; Kirmastı Posta ve Telgraf Müdüriyeti'nden Hüdavendigar Baş Müdüriyeti'ne gönderilen 11 Ağustos 1920 tarihli tahrirat. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-74 Lef 3; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-74 Lef 1; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 21 Ağustos 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-74 Lef 2; **BOA. DH. İ. UM.**, 20-28/14-74 Lef 1.

⁴⁸⁰ Hâfi Kadri Alpman, “İhsan Pere'nin Hatıraları: Yarım Asır Önceki Telgrafçılar”, **Pos-Tel**, Haziran 1961, S.5, s.6.

⁴⁸¹ Hâfi Kadri Alpman, “İhsan Pere'nin Hatıraları: Yarım Asır Önceki Telgrafçılar II”, **Pos-Tel**, Şubat 1961, S.3, s.6.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, İctima Senesi IV, İnikad 60, 2 Mart 1918, C.II, s.622-624.

yardımlarının arttırılması ve belirli aralıklarla memurlara verilmesi gerekliydi.⁴⁸³ Fakat Millî Mücadele döneminde de bir değişiklik olmamıştı. Aylardır maaşları ödenmediği için memurlar aileleriyle birlikte sokaklarda “pek sefil” bir halde kalmışlardı. Ayrıca memurların Baş Müdüriyet dairelerine gelerek “şevkat dilenmeleri” de “insanflı” bir davranış değildi. Bu nedenle memurlara 2-3 aylık bir avans verilmesi gerekliydi.⁴⁸⁴ Fakat PTT Müdüriyeti memurların maaşlarını ödeyebilecek durumda değildi. Bu noktada memurlar dilekçeler ve “protesto” yazıları yazarak müdüriyete göndermişlerdi.⁴⁸⁵ Açlıktan “inleyen” memurlar en sonunda PTT Müdüriyeti’ne gelmiş, maaşlarının ödenmediğinden dert yanmışlardır.⁴⁸⁶

PTT Müdüriyeti memurlara her koşulda destek olmuşlardı. Gelineen noktada ise memurlara “istisnai maaş” verilmesi ve aylıklarının düzenli ödenmesi için hazineden yardım talebinde bulunmuşlardı.⁴⁸⁷ Ancak Maliye Nezareti bu isteğe olumsuz bir yaklaşım sergilemişti.⁴⁸⁸

Bu durum karşısında memurlar görevlerini terk etmeye devam etmişlerdi. Öyle ki Samatya, Fener ve Galata’daki posta ve telgraf memurları vazifelerini sürdürecektir “takatleri” kalmadığını, görevlerini yapmaktan “aciz” olduklarını belirten bir dilekçeyi PTT Müdürlüğüne vererek istifa etmişlerdi. Fakat Galata Merkez Postanesi yabancı devletlerle olan yazışmaların gönderilmesi ve dağıtılmasında

⁴⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, İçtima Senesi IV, İnikad 63, 5 Mart 1918, C.II, s.708.

⁴⁸⁴ **BOA. DH. İ. UM.**, 20-23/14-103 Lef 8; **BOA. BEO.**, 4641/348073 Lef 5; Şura-yı Devlet Maliye ve Nafia Dairesi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 17 Nisan 1921 tarihli mazbatası. **BOA. BEO.**, 4680/350962 Lef 2. Memurlar “ekmek parasına” muhtaç hale gelmişlerdi. Cenaze ve hastalık durumlarında ödenmemiş maaşlarından düşmek üzere bir miktar para veriliyordu. Bunlar dışında memurlara herhangi bir ödeme yapılması söz konusu değildi. Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 23 Mart 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 11; Dâhiliye Nezareti’nden Maliye Nezareti’ne gönderilen 27 Mart 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 10. Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki zorluklara rağmen posta ve telgraf memurları büyük bir özveri göstermişlerdi. Fakat mütareke döneminde maaşlarının ödenmemesinden dolayı “perişan” bir hale gelmişlerdi. Bu noktada posta ve telgraf memurları Edirne’nin işgalinden sonra işlerinden uzaklaştırılan Trakya’daki memurlar adına bir kişiyi İstanbul’a göndererek yaşadıkları zorlukları anlatmışlardır. **BOA. BEO.**, 4680/350962 Lef 2.

⁴⁸⁵ Karay, **a.g.e.**, s.183.

⁴⁸⁶ Gökoğlu, **İnkılabımızda Posta ve Telgrafçılar**, s.5.

⁴⁸⁷ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdürü Oskan Efendi’den Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 24 Ocak 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Maliye Nezareti’ne gönderilen 30 Ocak 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 1; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 5; Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 16 Şubat 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 4.

⁴⁸⁸ Karay, **a.g.e.**, s.183.

önemli işler yapmaktaydı. Memurların görevlerine devam etmemesi ise haberleşmenin sağlanmasında sorunlara neden olacak ve PTT İdaresi'nin “haysiyetine” zarar verecekti. Tüccarlardan da şikâyetler gelmeye başlamıştı.⁴⁸⁹ Bu nedenle memurların ödenmemiş aylıklarının verilmesi “elzem” görülerek Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gerekli çağrı yapılmıştı.⁴⁹⁰

Ödenmeyen sadece Posta ve Telgraf memurlarının maaşları değildi. Diğer memuriyetlerde çalışan kişiler de aynı durumda idi. Bu nedenle Maliye Nezareti öncelikle Polis ve jandarmaların maaşları, hastane ve hapishanelerin masrafları, yetim, dul ve rüsumat memurlarının aylıklarını ödemeyi uygun bulmuş,⁴⁹¹ bütün posta ve telgraf başmüdürlüklerine ait gelirlerin Osmanlı Bankası'na yatırılmasını emretmişti. Ancak bu kararlar uygulanırsa posta ve telgraf memurları “yüzüstü” kalmış olacaktı. Bu nedenle PTT Müdüriyeti Maliye Nezareti'nin kararlarına uymayı reddetmiş⁴⁹² Başmüdüriyetlerin aylık hasılatlarını bankaya yatırmak yerine vazifeleri başında kalmaları ve ihtiyaçlarını giderebilmeleri için memurlara “istisna” maaş olarak dağıtmıştı.⁴⁹³

Bütün bunlarla beraber işgal döneminde posta ve telgraf merkezlerinden “fırar” eden memurlar da vardı. Bu memurların maaşları da tartışma konusu olmuştu. Memurlar işgal bitince vazifelerine geri dönmüş ve fırar ettikleri döneme ait aylıklarının ödenmesini istemişlerdi.⁴⁹⁴ Bu konuda Şura-yı Devlet tarafından Maarif, Maliye, Ticaret ve Ziraat Nezaretleri'nin fikri alınmıştı. Fakat söz konusu nezaretlerde daha önce böyle bir olayla karşılaşılmamıştı. Adliye Nezareti ise bir kısmının maaşlarını ödemişti.⁴⁹⁵ Nezaretlerden alınan bilgilerden sonra memurların fırar ettikleri döneme ait maaşlarının ödenmemesine karar verilmişti.⁴⁹⁶

⁴⁸⁹ Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Mart 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 7.

⁴⁹⁰ Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 17 Mart 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 6.

⁴⁹¹ Maliye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Mart 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 9; Dâhiliye Nezareti'nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'ne gönderilen 22 Mart 1921 tarihli tezkire. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 8.

⁴⁹² **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 11; **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 10.

⁴⁹³ Maliye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Nisan 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 13; Dâhiliye Nezareti'nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'ne gönderilen 21 Nisan 1921 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-4/1-26 Lef 12.

⁴⁹⁴ Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 22 Mart 1921 tarihli yazı. **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 8.

⁴⁹⁵ Şura-yı Devlet Reisleri'nden gönderilen 2 Mayıs 1921 tarihli mazbata. **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 7; Şura-yı Devlet'ten Adliye, Maarif, Maliye, Ticaret ve Ziraat Nezaretleri'ne gönderilen 7 Mayıs 1921

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ POSTA VE TELGRAF

MERKEZLERİNİN İŞGALİ KARŞISINDA MİLLÎ HAREKETİN

TEPKİSİ

A. Millî Hareket İle İstanbul Hükümeti Arasındaki Sorunlar

1. Şifreli Haberleşmenin Yasaklanması Üzerine Millî Hareketin Postane ve Telgrafhaneleri İşgali

İstanbul Hükümeti kumandanlıklar ile millî cemiyetler arasındaki irtibatı tamamen koparmak istiyordu. Bu nedenle Harbiye Nezareti ordu kumandanlıklarının yazılarına müdahale edecek, “*mühim*” ve “*mahrem*” konular dışındaki şifreli muhaberatlarını yasaklayacaktı.⁴⁹⁷ Nitekim Dâhiliye Nezareti’nin kararıyla ve Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa’nın emri ile kolorduların kendi aralarındaki şifreli yazışmaları durdurulmuştu. Kolorduların şifreli haberleşmesi yalnızca Harbiye Nezareti ile yapılacaktı. Fakat posta ve telgraf merkezleri İtilaf kuvvetlerinin kontrolünde olduğu için kolorduların şifresiz muhaberatı askerî bilgilerin işgal güçleri ile paylaşılması demekti. Kolordular arasında şifreli haberleşmenin yapılması gerektiği durumlarda ise önce Harbiye Nezareti’ne bilgiler verilecekti. Bu durumda da İstanbul Hükümeti Millî hareketin bütün adımlarını önceden öğrenip onlara karşı önlemler alabilecekti.⁴⁹⁸ Haberleşme üzerinde artan kontroller Anadolu Hareketini tedirgin etmekteydi. Çünkü böyle bir ortamda Teşkilât-ı Millîye’nin vazifelerini yerine getirebilmesi çok zordu. Bu nedenle posta ve telgraf haberleşmesinin yeniden sağlanabilmesi Millî cemiyetler için “hayat ve memat” meselesi olarak görülmekte idi. Bu noktada posta ve telgraf merkezlerinin askerlerin yardımıyla ahali tarafından

tarihli tezkire. **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 6; Maarif Nezareti’nden Şura-yı Devlet’e gönderilen 17 Mayıs 1921 tarihli yazı. **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 5; Adliye Nezareti’nden Şura-yı Devlet’e gönderilen 22 Mayıs 1921 tarihli yazı. **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 4; Maliye Nezareti’nden Şura-yı Devlet’e gönderilen 24 Mayıs 1921 tarihli yazı. **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 3; Ticaret ve Ziraat Nezareti’nden Şura-yı Devlet’e gönderilen 28 Mayıs 1921 tarihli yazı. **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 2; Şura-yı Devlet Reisleri’nden gönderilen 27 Eylül 1921 tarihli mazbata. **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 1.

⁴⁹⁶ **BOA. ŞD.**, 55-8 Lef 1.

⁴⁹⁷ Karay, **a.g.e.**, s. 286-287.

⁴⁹⁸ “Kolorduların Kendi Aralarında Şifre İle Muhaberatı Yasaklandı”, 16 Ağustos 1919, s.1’den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı (1919)**, Yay. Haz. Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

işgal edilmesi ve bu hareketin bir “grev” mahiyetine dönüşmesi planlanmıştı.⁴⁹⁹ Zira Millî Hareketin merkezi durumundaki Ankara’da dahi İstanbul Hükümeti’nin kararları uygulanmaktaydı. Bu nedenle Ali Fuat Paşa Ankara Telgraf Başmüdürünü “namuzsuz” bir adam olarak görmekteydi. Ayrıca Dâhiliye Nezareti’nin ve PTT’nin emirlerini “pek hâinâne” olarak nitelendirilmekte idi. Bu nedenle söz konusu grev uygulanmalı ve İstanbul’a bağlı “hâinlikleri” devam eden memurlar görevlerinden uzaklaştırılmalıydı.⁵⁰⁰

Harbiye Nezareti’nin şifreli haberleşmeyi yasaklanması üzerine tepkilerini göstermek isteyen Anadolu Hareketi tarafından posta ve telgraf merkezleri işgal altına alınmıştı. Şifreli muhaberat yeniden başlayana kadar haberleşme merkezlerinden işgal kaldırılmamıştır. Öyle ki birçok merkezde postane ve telgrafhaneleri ele geçirmişler ve şifreli muhaberata başlamışlardı. Nitekim 20. Kolordu mıntıkasında yer alan telgrafhaneleri kontrol altına almışlardı.⁵⁰¹ Bu mıntıkadaki Afyon Telgrafhanesi İstanbul ve Konya arasındaki irtibatı sağlayan önemli bir merkezdi. Bu nedenle telgraf haberleşmesinin “canevi” olarak nitelendirilmekteydi.⁵⁰² Fakat şifreli muhaberatın yasaklanması “vatan menfaatleri” ile bağdaşmadığından Afyonkarahisar Telgrafhanesi de işgal edilmişti. Bu telgraf merkezi şifreli haberleşmeye yeniden izin verene dek işgal kaldırılmayacaktı.⁵⁰³ Ayrıca kendilerine muhalif hareket eden memurları Divan-ı Harbe vermekle tehdit etmişlerdi. Öte yandan merkezi otorite bu hareketi devlete karşı atılmış bir adım olarak görmüş, söz konusu harekete “cüret” edenlerin ismine ve cismine bakılmaksızın “en şedid” şekilde cezalandırılması için çalışmıştı.⁵⁰⁴

Çorum Telgrafhanesi’ne ise Millî Hareket tarafından el koyulacağı öğrenilmişti. Bu hareketi “isyan” olarak nitelendiren İstanbul Hükümeti bölgeden

⁴⁹⁹ **TİTE**, K:300 G:35 B:35-001.

⁵⁰⁰ Ali Fuat Paşa’dan 15. Kolordu Kumandanlığı’na gönderilen 25 Ağustos 1919 tarihli yazı. **TİTE**, K:301 G:11 B:11-001.

⁵⁰¹ 20. Kolordu Kumandanı Mirliya Ali Fuat Paşa’dan 15. Kolordu Kumandanlığı’na gönderilen 20 Ağustos 1919 tarihli yazı. **TİTE**, K:300 G:22 B:22-001.

⁵⁰² Karay, **a.g.e.**, s. 286.

⁵⁰³ Karahisar-ı Sahib’ten gönderilen 21 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 643/13.

⁵⁰⁴ Konya Hükümeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 21 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 643/23 Lef 1-2/ 1-3/1-4/1-5.

şifreli yazışmaların yapılmaması ve açık telgrafların da hükümete gönderilmesini istemişti.⁵⁰⁵

Ayrıca Beyşehir Telgrafhanesi’de işgal edilen yerler arasındaydı. Süvari kumandanı Nazım Bey tarafından telgraf telleri kesildiğinden İstanbul ile resmî haberleşme hükümet muhaberatı için ayrılan tellerinden yapılmak için uğraşılacaktı.⁵⁰⁶

Kuvâ-yı Milliye’nin posta ve telgraf merkezlerini işgal etmesi İstanbul’un Anadolu ile bağlantısında sorunlara neden olmuştur. Bu noktada Denizli’nin İstanbul ile bağlantı kesilmişti. Ayrıca Denizli’den Aydın Vilayeti’ne gönderilen telgrafların da çekilmesine izin verilmemişti.⁵⁰⁷ Öyle ki kaymakam ve mutasarrıflık dâhil hiçbir resmî kurumun haberleşmesine izin verilmiyordu. Telgraflar çekildiği takdirde Millî hareket tarafından Burdur Telgrafhanesi’nde alıkonulmaktaydı.⁵⁰⁸

Millî Hareketin posta ve telgraf merkezlerine el koyması ve Anadolu ile İstanbul muhaberatına izin vermemesi “şayan-ı nazar” olarak değerlendirilmişti. Öyle ki bu tür müdahaleler nedeniyle vilayetlerle resmî haberleşme yapılamadığından “mesâlih-i devlet ve millet” de bu durumdan etkilenmekte ve “müteessir” bir durum yaratmaktaydı.⁵⁰⁹ Bu nedenle Millî Hareket tarafından yapılan “protesto”lardan sonra alınan karardan geri dönmüş ve kumandanlıkların şifreli haberleşmesine yeniden izin verilmiştir.⁵¹⁰

a) Adana-İstanbul Posta Çantalarının Kontrol Edilmesi ve Ferda Gazetesi’ne El Koyulması

⁵⁰⁵ Çorum Mutasarrıflığı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 20 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 642/95 Lef 1-1/ Lef 1-2; Çorum Mutasarrıflığı’ndan gönderilen 20 Ağustos 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 642/95 Lef 2.

⁵⁰⁶ Murakaba-i Askerîye Müdürü’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 16 Eylül 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 53-3/30 Lef 9; Konya Valiliği’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 18 Eylül 1919 tarihli telgraf. **BOA. DH. KMS.**, 53-3/30 Lef 6; Dâhiliye Nezareti’nden Harbiye Nezareti’ne gönderilen 18 Eylül 1919 tarihli yazı. **BOA. DH. KMS.**, 53-3/30 Lef 8.

⁵⁰⁷ Denizli Mutasarrıfı Faik Bey’den Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Aralık 1919 tarihli şifre telgraf. **BOA. DH. ŞFR.**, 653/36.

⁵⁰⁸ Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e gönderilen 17 Aralık 1919’da gönderilen yazı. **BOA. BEO.**, 4606/345421 Lef 2; Sadaret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 20 Aralık 1919 tarihli yazı. **BOA. BEO.**, 4606/345421 Lef 1.

⁵⁰⁹ Aynı yer.

⁵¹⁰ Karay, **a.g.e.**, s. 286.

Ferda Gazetesi Mütareke Dönemi'nde yayınlanan ve Kuvâ-yı Milliye'yi hedef alan bir yayın organı idi. Gazete Anadolu'daki halkı Millî Mücadeleye karşı kıışkırtmak için haberler yayınlamış, Millî Hareket aleyhinde asılsız söylemlerde bulunmuştur. Bu nedenle gazetenin Anadolu topraklarına girmesine engel olunmak istenmişti.⁵¹¹

İtilaf Devletleri 5 Aralık 1918'de Çukurova Bölgesi'ni işgal etmeye başlamıştı. Ferda Gazetesi'nin yayın hayatına girmesi de bu tarihe denk gelmektedir. Gazete haftada iki defa olmak üzere üç yıl boyunca faaliyet göstermiştir. Gazete Hürriyet İtilâf Fırkası'nda genel sekreterlik görevi yapmış olan Zeynelabidin Efendi'nin kardeşi Ali İlmî Efendi tarafından çıkarılmıştır. Kendisi II. Meşrutiyet Dönemi'nin Mebusan Meclisi'nde Hürriyet İtilaf Fırkası'ndan yer almış ve Kozan mebusu olarak görev yapmıştır. Ferda Gazetesi'nde Fransız yönetiminin uygulamaları desteklenmiş ve Fransızların beyannamelerine yer verilmiştir.⁵¹² Aslında gazete, kimi zaman saltanat ve hilafeti desteklemiş, kimi zaman da İttihat ve Terakki düşüncesinin karşısında durmak adına Fransız yönetimini savunarak Millî Hareket aleyhinde söylemlerde bulunmuştur.⁵¹³

Ferda Gazetesi ecnebilerin parası ile desteklenmekte ve onların lehinde çalışmalar yapmakta idi. Bu nedenle gazetenin memlekete girmesi “en menfur” bir olay olarak görülmekte, bir “paçavra” olarak nitelendirilen gazeteye el koyulması gerekmekte idi. Öte yandan İstanbul'da çıkarılan yerel gazetelerin de Fransız sansürü altında “inlediği” ortada idi. Dolayısıyla millete “nifak” tohumları serpen Ferda Gazetesi'nin nüshalarına el koyulması “ehven-i şer” olarak görülmüştü. Gazete Fransız postanesi ile Konya'ya kadar gelmekte idi. Ancak alınan karardan sonra bu noktadan öteye gitmesine izin verilmeden 11. Kolordu tarafından gazeteye el

⁵¹¹ Karay, **a.g.e.**, s.242.

⁵¹² Hem Ali İlmî Efendi hem de ailesi Fransız İşgal Yönetimi ile birlikte çalışmış ve iş birliklerinin bir sonucu olarak Fransızlar Ali İlmî Efendi'nin ailesini Adana'da memuriyete getirmiştir. Ailesi de bulundukları bölgelerde Fransız yönetiminin kamuoyu nezdinde kabul edilmesi için faaliyet göstermişlerdir. İbrahim İslam, “Milli Mücadeleye Muhalif Bir Gazete: “Ferdâ””, **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2009, s.161-163.

⁵¹³ Mustafa Özbey, Hülya Baykal, Tan Baykal, **Basın Yönetiminde Sansür**, Minel Yayınları, Ankara 2016, s. 55.

koyulacaktı.⁵¹⁴ Bu amaçla Ulukışla'da bir askerî heyet oluşturulmuş, Adana'dan gönderilen gazete, mektup, çanta ve paketleri kontrolden geçirmeye başlamışlardı.⁵¹⁵

Kuvâ-yı Milliye birlikleri çantaların içlerinde yer alan Ferda Gazetelerine ait nüshaları almışlar⁵¹⁶ ve yok etmişlerdi. Bu müdahale dolayısıyla Fransızlar posta çantalarını kendi özel memurlarıyla Afyonkarahisar'a sevk etmek istemişlerdi.⁵¹⁷ Böylece Adana-Afyonkarahisar arasında Fransızların Adana-Halep posta vagonlarında yer alan çantalarını kendileri nakletmeye başlamış ve bunun için de söz konusu vagona ayrı seyyar posta memuru bulundurmuşlardı. Ancak bu kimselerin güvenilir olup olmadığı tartışma konusuydu. Bu yüzden Osmanlı Devleti Fransız seyyar memurlarının vagonlarda yer almasını istenmiyordu.⁵¹⁸ Öte yandan Kuvâ-yı Milliye'nin posta çantalarına müdahaleleri durdurulamıyordu. İstanbul Hükümeti'nin "ihtilalci" olarak nitelendirdiği Millî Hareket tarafından Afyonkarahisar'daki Posta çantalarına da el koyulmuştu.⁵¹⁹

Kuvâ-yı Milliye birliklerinin postalara uyguladığı sansür memleket için zararlı görülmüş, bu yöndeki uygulamalara son verilmesi için kolordulara gerekli emirler verilmiştir.⁵²⁰ Çünkü Millî Hareketin müdahaleleri nedeniyle Fransızların posta çantalarını nakletmeye devam etmesi Osmanlı postalarına duyulan güveni zedeleyebilir, "emniyeti sükutdar" edebilirdi.⁵²¹ Bu nedenle söz konusu hadise karşısında tedbirler alınmaya çalışılmıştı. Nitekim 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay Paşa'dan olaya karışanlar hakkında bilgi istenmişti. Ancak Ulukışla 12. Kolordu mıntıkasında değildi. Bu nedenle söz konusu mıntıkada Adana-İstanbul posta çantalarına müdahale eden kimse yoktu.⁵²² 3. Kolordu Komutanı Selahaddin

⁵¹⁴ ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AN, 20 Kasım 1919 tarihli telgraf.

⁵¹⁵ Konya Valiliği'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 25 Kasım 1919 tarihli şifre telgraf. BOA. DH. ŞFR., 652/28 Lef 1-1.

⁵¹⁶ Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne gönderilen 3 Aralık 1919 tarihli yazı. ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AM.

⁵¹⁷ ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AJ.

⁵¹⁸ Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 14 Aralık 1919 tarihli yazı. ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AK; Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne gönderilen 20 Aralık 1919 tarihli yazı. ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AH.

⁵¹⁹ Konya Valiliği'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 24 Eylül 1919 tarihli telgraf. BOA. DH. KMS., 53-3/30 Lef 3.

⁵²⁰ ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AA.

⁵²¹ Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 3 Aralık 1919 tarihli yazı. ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AI; Sadaret'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire. ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AL.

⁵²² Konya (12. Kolordu Komutanı Fahreddin Paşa)'dan Harbiye Nezareti'ne gönderilen 28 Aralık 1919 tarihli yazı. ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AE.

Paşa da Fahrettin Altay Paşa ile aynı görüşü paylaşmakta idi. Zaten Adana-İstanbul posta çantalarını taşıyan tren Ulukışla yolundan geçmekte ve bu bölge de 3. Kolordu haricinde bulunmakta idi.⁵²³

Bu “zehirli paçavranın” dağıtımının serbest bir şekilde yapılmasını temin etmek için her ne kadar karşı girişimlerde bulunulmuşsa da Heyet-i Temsiliye gereken mercilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır.⁵²⁴

Ayrıca gazete sütunlarında Millî Mücadele aleyhindeki Şeyhülislam fetvalarına da yer verilmiştir. 29 Nisan 1920 tarihini taşıyan gazetenin nüshaları Fransız Uçakları ile ahaliye ulaştırılmıştır.⁵²⁵ Ancak 1921 yılına gelindiğinde Millî kuvvetler Fransız işgali altındaki birçok bölgeyi kurtarmıştı. Öte yandan İkinci İnönü Savaşı’nda Yunanlıların hezimete uğratılması Fransız kamuoyunu olumsuz etkilemiş, Kilikya’da “*kesin bir zafer*” kazanılacağı inancını sonlandırmıştı. Bu nedenlerle Fransızlarla 20 Ekim 1921’de Ankara İtilafnâmesi imzalanmıştı.⁵²⁶ Bu anlaşmanın imzalanması ve Çukurova’nın Türk hakimiyetine girmesi ile birlikte gazetenin Millî Mücadele’ye yönelik sert tutumları yerini yumuşak söylemlere bırakmıştır. Çukurova’nın yeniden Türk hakimiyetine alınması sonucunda Ferda Gazetesi’nin kadrosu Türkiye’yi terk etmiştir. 24 Temmuz 1923’de imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nın ardından 150’likler ismi verilen ve Türkiye’ye girmesi yasak olan kişilerin isimleri arasında yer almışlardır. 1937 yılında gelen af ile Ferda Gazetesi kadrosunda yer alan bazı isimler ülkeye dönmüştür.⁵²⁷

2. Teşkilât-ı Millîye ve Kongre Telgraflarının Alınmaması Üzerine İstanbul-Anadolu Haberleşmesinin Kesilmesi

İstanbul Hükümeti ve padişah Millî Hareketin yaptığı kongrelerden, aldığı kararlardan rahatsızlık duymaktaydı. Bu nedenle Millî Mücadele hareketini sindirebilmek için birkaç teşebbüsü olmuştu. İlk olarak Ali Galip hadisesi düzenlenmişti.

⁵²³ Sivas (3. Kolordu Komutanı Selahaddin Paşa) ’tan Harbiye Nezareti’ne gönderilen 28 Aralık 1919 tarihli şifre. ATASE, İSH, K:55 G:44 B:44AF.

⁵²⁴ Nutuk, s.243.

⁵²⁵ İslam, a.g.m., s.167.

⁵²⁶ Çelik, a.g.e., s.473.

⁵²⁷ İslam, a.g.m., s.169-170.

Sivas Kongresi'nin dağıtılması için Damat Ferit Paşa tarafından Ali Galip Bey görevlendirilmişti. Ancak İstanbul'daki telgraf memurlarının bir anlık dalgınlığı ile Mamuratülaziz'e gönderilen bir şifre Ali Galip olayının Millî Hareket tarafından öğrenilmesini sağlamıştı. Zira bu merkeze gönderilmek istenen şifreler Sivas'ın aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Ayrıca ortak bir şifre anahtarı kullanıldığından yazılar kolaylıkla okunmuş, Ali Galip'in kongreyi dağıtmak üzere geleceği haber alınmıştı.⁵²⁸ Bu teşebbüsten sonuç alınamayınca yeniden haberleşme merkezleri üzerinden Anadolu Hareketine tavır alınmıştı.

Öte yandan Sivas Kongresi'nin Padişah'a çektiği telgraf İstanbul Telgraf Genel Müdürü tarafından padişaha takdim edilmemişti. Bu hadisenin ardından Kongre padişahla görüşmek için "Bâb-ı Hümayuna" yol verilmezse Anadolu ile İstanbul'un haberleşmelerini keseceklerini açıklamışlardı.⁵²⁹ Bunun üzerine 11 Eylül 1919'da İstanbul'a çekilmek üzere bir telgraf hazırlanmıştı. Telgrafta Ferit Paşa Hükümeti'ne karşı milletin güveninin kalmadığı, namuslu kişilerden oluşacak yeni bir hükümetin kurulması talep edilmişti. Söz konusu hükümet kurulana kadar İstanbul-Anadolu haberleşmesi kesilecekti. Ayrıca hazırlanan telgraf bütün kolordu komutanlıkları tarafından da İstanbul'a çekilecekti. Bu maksat için 11-12 Eylül günü Anadolu'daki kolordu komutanları telgrafhanelerde toplanmış, İstanbul'a söz konusu telgrafi çekmişlerdi. Ancak bu telgraflara da bir yanıt alınamamıştı.⁵³⁰ Millî hareket ise kararlıydı. Padişah ile görüşmelerine izin verilmesi için İstanbul Hükümeti'ne bir süre tanımışlardı. Aksi takdirde İstanbul'un Anadolu ile haberleşmesi kesilecekti.⁵³¹ Fakat padişah ile bağlantı kurulmasına izin vermeyecekleri anlaşılmıştı. Bu nedenle alınabilecek en son tedbiri uygulamışlardı.⁵³² 12 Eylül günü komutanlıklara bir yazı hazırlanmış ve "meşru" bir hükümet gelene kadar İstanbul ile yapılacak her türlü haberleşmenin kesilmesine karar verilmişti. Bu karar bütün kolordu komutanları

⁵²⁸ Karay, **a.g.e.**, s. 293.

⁵²⁹20. Kolordu Kumandanlığı'ndan Vilayete, Belediye Riyasetine, Jandarma Kumandanlığına, Polis Müdüriyetine, Mevki Kumandanlığına, Telgraf Baş Müdüriyetine gönderilen 10 Eylül 1919 tarihli tamim. **TİTE**, K:305 G:35 B:35-001

⁵³⁰ **Nutuk**, s. 101-102.

⁵³¹ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, C.II Son Meşrutiyet (1919-1920), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998, s.559.

⁵³² **TİTE**, K:305 G:35 B:1001.

tarafından İstanbul'a bildirilmişti.⁵³³ Artık Anadolu ile İstanbul arasında resmî haberleşme tamamen kesilecek, hususî ve ticarî bağlantılar kontrol altında devam edecekti.⁵³⁴ Ancak yalnız Millî Kongre ve ahali telgraflarını çekebilecek, bu sınırlama dışında kalan kimselerin şifreli veya şifresiz hiçbir yazışmasına izin verilmeyecekti. Bu kararlara “muhalif” hareket edecek telgraf memurları tutuklanarak Divan-ı Harbe götürülecek ve idama mâhkum edilecekti. Öte yandan alınan kararları uygulayabilmek adına posta ve telgraf merkezleri işgal edilerek haberleşme evraklarına sansür uygulanmıştır. Bu noktada Ankara Merkez Telgrafhanesi Kuvâ-yı Milliye birlikleri tarafından işgal altına alınarak bir kontrol memuru tayin edilmiştir.⁵³⁵ Ayrıca Kastamonu'daki telgrafhaneler işgal edilerek İstanbul ile irtibatları sonlandırılmış telgraf hatları Ankara'ya yönlendirilmiştir.⁵³⁶

Millî Hareketin verdiği karar sonrası Kolordu komutanları mıntıklarındaki merkezlerle irtibata geçerek İstanbul ile yapılan bütün bağlantılarının sonlandırılmasını istemişti. Bu doğrultuda 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın emriyle Erzurum İstanbul ile irtibatını noktalamıştı.⁵³⁷ Ayrıca Konya ve Kastamonu İstanbul ile haberleşmesini Eskişehir vasıtasıyla Ankara üzerinden sağlanmakta idi. Dolayısıyla Ankara, İstanbul ile Konya ve Kastamonu'nun da irtibatını sonlandıracaktı. Ancak Konya ile İstanbul yeniden iletişime geçmişti. Bu nedenle muhaberenin sağlandığı hatlar tahrip edilmişti.⁵³⁸

Anadolu'nun İstanbul ile resmî muhaberatı kesme kararı alması bazı kişiler tarafından tepki ile karşılanarak “protesto” edilmişti.⁵³⁹ Bu noktada Trabzon delegeleri Servet ve İzzet Beyler padişah ile görüşülmeden İstanbul ile haberleşmenin kesilmesini doğru bulmamıştı. Aksine irtibat yeniden kurulmalı ve

⁵³³ **Nutuk**, s. 104; “Anadolu, İstanbul Hükümeti İle İlişisini Kesti”, 13 Eylül 1919, s.1'den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı (1919)**, Yay. Haz. Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

⁵³⁴ “Gayemiz Bütün Anadolu'yu Birleştirmek”, 17 Eylül 1919, s.1'den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı (1919)**, Yay. Haz. Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013; Akşin, **a.g.e.**, C.II, s.560.

⁵³⁵ **TİTE**, K:305 G:35 B:35-001.

⁵³⁶ Nurettin Peker, **a.g.e.**, s.67.

⁵³⁷ Erzurum Valisi'nin ve 15. Kolordu Kumandanı'nın Kongre Heyeti'ne gönderdiği 12 Eylül 1919 tarihli telgraf. **TİTE**, K:21 G:19 B:19-1001.

⁵³⁸ Sivas'tan Ankara'da bulunan 20. Kolordu'ya gönderilen 18 Eylül 1919 tarihli telgraf. **TİTE**, K:304 G 83 B 83-0001.

⁵³⁹ “Gayemiz Bütün Anadolu'yu Birleştirmek”, 17 Eylül 1919, s.1'den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı (1919)**, Yay. Haz. Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

padişaha bir heyet gönderilerek İstanbul Hükümeti'nin gönderilen telgrafları kabul etmediği anlatılmalı idi.⁵⁴⁰

Resim 3.1: Erzurum Kongresi sırasında kullanılan bir telefon

Resim 3.2: Millî Mücadele Dönemi'nde kullanılan telgraf aletlerinden biri⁵⁴¹

3. Kongreler Dönemi'nde İstanbul Hükümeti'nin Anadolu İle Bağlantı Kurma Çabaları

Damat Ferit'in Anadolu Hareketine karşı verdiği emirlerden sonra posta ve telgraf memurların bir kısmı görevlerini terk etmiş, bir kısmı ise Millî Harekete

⁵⁴⁰ Tansel, **a.g.e.**, s.108.

⁵⁴¹ **Resim 3.1, Resim 3.2:** I.TBMM ve II.TBMM binalarında çekilen fotoğraflar.

katılmıştı. Öte yandan her gün İstanbul'a kabinenin değiştirilmesini talep eden telgraflar gelmekteydi. Bu durum karşısında Ferit Paşa Anadolu ile ortak bir paydada buluşmaya çalışmış,⁵⁴² İstanbul-Anadolu arasında yeniden haberleşme kurmanın yollarını aramıştır. Bu noktada Anadolu ile ilk temas Abdülkerim Paşa'nın yardımıyla gerçekleşmiştir.⁵⁴³ Ancak Abdülkerim Paşa'nın Mustafa Kemal ile görüşmesi Millî hareketin kararından dönmesine yetmemiştir. Ayrıca Eskişehir düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve Damat Ferit Paşa İngilizlerden istediği desteği bulamamıştır. İstanbul-Anadolu muhaberatının da kesik olması Ferit Paşa'nın istifasına neden olacaktı.⁵⁴⁴ Hükümetin değiştirilmesini isteyen Anadolu Hareketi tarafından her gün İstanbul'a telgraflar çekilmesinin sonucunda 2 Ekim 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesi istifa etmek zorunda kaldı. Yeni hükümet Ali Rıza Paşa tarafından kurulmuştur.⁵⁴⁵ Sonrasında Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye arasında Amasya'da bir görüşme tertip edilmiştir. 20-22 Ekim 1919'da gerçekleşen görüşmeler Amasya Protokolü'nün imzalanması ile neticelenmiştir.⁵⁴⁶ Bu protokol ile Ali Rıza Paşa Heyet-i Temsiliyeyi tanımış ve Anadolu ile uzlaşma yolunda adımlar atmıştır.⁵⁴⁷ Ancak Anadolu-İstanbul muhaberatının yeniden sağlanması zaman almıştır.

Nitekim Ali Rıza Paşa'nın Millî Mücadeleye karşı "*çekingen*" tavrı Anadolu-İstanbul bağlantısının yeniden kurulmasının önünde engel olmuştur. Bu nedenle kabine Anadolu Hareketi ile aynı fikri paylaşıma kadar irtibat kopuk kalmıştır. Fakat ortak paydada birleşememişlerdir. Nihayetinde Mustafa Kemal ile uzlaşma sağlaması için Yunus Nadi devreye girmiştir. Yine çözüm bulunamayınca Harbiye Nazırı Cemal Paşa Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Neticede iki taraf arasında görüş birliği sağlanmış ve Anadolu ile İstanbul muhaberatı yeniden başlamıştır.⁵⁴⁸

⁵⁴² "Damad Ferid Mustafa Kemal'le Uzlaşma Yollarını Arıyor", 26 Eylül 1919, s.1'den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı (1919)**, Yay. Haz. Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

⁵⁴³ **TİTE**, K:312 G:6 B:6a001.

⁵⁴⁴ Karay, **a.g.e.**, s.294,299.

⁵⁴⁵ PTT Genel Müdürü Refik Halid Karay da görevinden alınmıştır. Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar III", s.12.

⁵⁴⁶ **Nutuk**, s.176.

⁵⁴⁷ "Anadolu ile İstanbul Hükümeti Anlaştı", 8 Ekim 1919, s.1'den naklen **İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı (1919)**, Yay. Haz., Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

⁵⁴⁸ **Nutuk**, s.143, S.155-158.

Haberleşmenin kesilmesi her zaman bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştı. Nitekim Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin düşürülme ihtimali doğduğunda Anadolu'nun İstanbul ile bağlantısını kesmekle tehdit etmişlerdi.⁵⁴⁹

4. Millî Hareketin Yeni Haberleşme Merkezleri Açması

Millî Mücadele döneminde Anadolu Hareketinin yeni hatlar uzatmasının ve muhaberat merkezleri açmasının amacı örgütlenmek ve mücadelelerini yurt içinde ve yurt dışında her bir noktaya iletmektir. Bunun yanı sıra işgal sahalarında kalan bölgeler ile irtibat sağlamak, ülke topraklarını düşman işgalinden kurtarmak gayesini taşımaktaydı. Çünkü karşılarında sadece İtilaf ordusu yoktu. İstanbul Hükümeti'ne karşı da mücadele vermek zorundaydı.

İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nin Millî Harekete karşı aldıkları tavır bir süre sonra işbirliğine dönüşmüştü. 7 Eylül 1919'da ise İstanbul Hükümeti ile İtilaf kuvvetleri İstanbul, Eskişehir ve Konya demiryolu ağlarını işgal altına almışlardı. İşgal güçleriyle mücadele etmek için ordu ve Kuvâ-yı Milliye tek paydada toplanmış, Ali Fuat Paşa "*Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Başkumandanı*" olarak tayin edilmişti.⁵⁵⁰ İtilaf Devletleri'ne karşı ciddi bir hazırlık yapılmıştı. Fakat çabalar yetersiz kalmıştı.

Eskişehir'in her yanını "abluka" altına alan işgal güçleri Kuvâ-yı Milliye birliklerinin Eskişehir'e girmesini istemiyordu. Neticede aralarında bir anlaşma yolu bulmaya çalıştılar. İngiliz Generali ile yapılan mukavele ile İtilaf kuvvetleri İzmit, Eskişehir ve Afyon'da hiçbir siyâsî işe karışmamak şartıyla kalacaktı. Buna karşılık Kuvâ-yı Milliye de Eskişehir'e girmeyecekti. Anlaşma gereği Bilecik ve İzmit'e kadar çekilen Millî ordu Eskişehir ile irtibatını kaybetmek istemiyordu. Ancak telgraf hatlarının kesilmesi nedeniyle Eskişehir ile bağlantı sağlanamıyordu. Fakat Ankara üzerinden muhaberenin sağlanması mümkündü.⁵⁵¹ Belgelerde Ankara-Eskişehir haberleşmesinin yalnızca Geyve üzerinden sağlanabileceği zikredilmektedir. Geyve telgraf hatlarının toplandığı ve Anadolu ile irtibatta önemli bir merkez konumunda idi. Bu nedenle Geyve üzerinden aynı anda haberleşmek hatlarda yoğunluk meydana

⁵⁴⁹ Nutuk, s.193.

⁵⁵⁰ Akşın, a.g.e., C. I, s.557.

⁵⁵¹ 20. Kolordu Kumandanlığı'ndan 12. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen 29 Eylül 1919 tarihli yazı. TİTE, K:308 G:22 B:22-001.

getireceğinden yeni bir haberleşme yolu düşünülecekti. Sivrihisar üzerinden “ikinci ve emin” bir hat uzatılması planlanacak ve Kastamonu Başmüdüriyeti’nden Eskişehir’e bir dubleks makine gönderilecekti. Öte yandan Eskişehir mıntıkasında bulunan Sivrihisar ve Seyidgazi arasına çekilecek kablo Ankara Baş Müdüriyeti tarafından temin edilecekti.⁵⁵²

Ayrıca Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından düşman işgali altındaki bölgelerde posta ve telgraf merkezleri açılmaktaydı. Bu noktada Fransızların Maraş’ı işgal etmeleri üzerine bölge ile şifreli ve mahrem haberleşmelerini gerçekleştirmek için Maraş’a on beş kilometre mesafede yer alan ve Elbistan hattı üzerinde bulunan Maksudlu köyünde bir telgraf merkezi açılmıştı.⁵⁵³ Fransızların Maraş’taki İslam köylerine saldırımları, ağır bir “mezâlim” uygulamaları nedeniyle bölgeden kesintisiz haber almak gerekmektedir. Maraş’taki posta ve telgraf merkezlerinde ise Fransız sansürü etkili idi. Bu nedenle yeni muhaberat merkezi olarak Maksudlu köyü tercih edilmişti.⁵⁵⁴

Öte yandan bu durum İstanbul Hükümeti tarafından tepki ile karşılanmıştı. Posta ve telgraf merkezi açmak, yeni hatlar uzatmak devletin yükümlülüğünde olan işlerdendi. Bu nedenle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Maksudlu köyünde açtığı haberleşme merkezi PTT Müdüriyeti’nin emrine verilmeliydi.⁵⁵⁵

Ayrıca Alaşehir’den (Manisa) Buldan’a (Denizli) kadar telgraf hattı uzatmışlardı. İki merkez arasında yer alan İnegöl’de de bir telgraf merkezi açarak hem resmî hem de gayri resmî haberleşmeye başlamışlardı.⁵⁵⁶

Yine Gökabad’da da bir telgrafhane açılmış, muhabereye başlanmıştı. Ancak İstanbul Hükümeti bu olayı yine hükümet işlerine müdahale olarak görmüştü. Telgrafhane veyahut da herhangi bir haberleşme merkezi açılması hükümetin yetkisi

⁵⁵² TİTE, K:322 G: 40 B:40-1001.

⁵⁵³ Elbistan’dan Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 10 Ocak 1920 tarihli şifre. BOA. DH. İ. UM., 16-2/1-35 Lef 2.

⁵⁵⁴ Fransızların Maraş’taki saldırıları sırasında Türk gençlerinin elleri bağlanmış, onlardan gelecek tehlikeler bertaraf edilmişti. Öte yandan bölge halkı Fransızlardan birkaç kişiyi rehin almış, top ve tüfeklerine el koyulmuştu. Ancak bölgeden tam olarak haber alınamıyordu. Bu nedenle yeni bir haberleşme merkezi kurulmasına karar verilmişti. Sivas Baş Müdüriyeti’nden gönderilen 13 Ocak 1920 tarihli şifre. BOA. DH. İ. UM., 16-2/1-35 Lef 4.

⁵⁵⁵ Dâhiliye Nezareti’nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 17 Ocak 1920 tarihli yazı. BOA. DH. İ. UM., 16-2/1-35 Lef 1.

⁵⁵⁶ Aydın Valisi’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 8 Şubat 1920 tarihli tahrirat. BOA. DH. İ. UM., 16-2/1-46 Lef 2; Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e gönderilen 22 Şubat 1920 tarihli yazı. BOA. BEO., 4615/346119 Lef 2.

altında idi.⁵⁵⁷ Bu nedenle Osmanlı Devleti bu durumdan çok rahatsızlık duymuş, “doğrudan doğruya” hükümete ait olan işlerin cemiyet tarafından yapılmakta olduğunu her defasında yinelemişti.⁵⁵⁸

Fakat hükümetin uyarıları Millî Hareketin adımlarını durdurmamıştı. Hat güzergâhları dahi değiştirilmiş, İnebolu-Ankara posta hattı İzmit-Ankara olarak yenilenmişti. İzmit Hat Komiserliğine Binbaşı Kemal Bey uygun görülmüştü. Kemal Bey görevi başına gelene kadar İstanbul ve Harbiye Nezareti ile Müdafaa-i Millîye Cemiyeti arasındaki yazışmalar İzmit Mevki Kumandanlığı aracılığıyla yapılacaktı. İzmit’e gelen kuryeler kumandanlıkta bir evrak var ise alıp İstanbul’a dönecekti. Kuryelerin İzmit’e gelmesi geciktiği takdirde İzmit Mevki Kumandanlığı tarafından ayarlanacak “emin” bir vasıta ile mektuplar gönderilecekti.⁵⁵⁹

B. İtilaf Devletleri’nin Posta ve Telgraf Merkezlerini Ele Geçirmesinin Ardından Millî Hareketin Tavrı

1. İstanbul’un İşgali ve 16-17 Mart Kararları

İstanbul işgal edilmesi ile birlikte İngilizler posta ve telgraf merkezlerine de el koymuşlardı. Bu nedenle İstanbul ile yapılacak herhangi bir haberleşme resmî makamlarla değil İngilizlerle gerçekleşmiş olacağından bu durum “gayricaiz” olarak değerlendirilmiş ve önlemler alınmaya başlanmıştı.⁵⁶⁰ Çünkü İngilizler çekecekleri telgraflar ile ahali üzerinde tesir bırakabileceğinden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, komutanlıklar ve valiliklere uyarılar yapılmıştı.⁵⁶¹ Bu noktada 16 Mart 1920’de alınan kararlar Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal Paşa tarafından mülkî ve askerî amirliklere gönderilmişti. Buna göre:

⁵⁵⁷ **BOA. BEO.**, 4615/346119 Lef 3; **BOA. BEO.**, 4615/346119 Lef 1.

⁵⁵⁸ Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e ve Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti’ne gönderilen 22 Şubat 1920 tarihli yazı. **BOA. DH. İ. UM.**, 16-2/1-46 Lef 1.

⁵⁵⁹ **TİTE**, K:43 G165 B:165-001.

⁵⁶⁰ **HTVD**, Mart 1958, Yıl:7, S.23, s.9, Vesika No: 578; **HTVD**, Aralık 1957, Yıl:6, S.22, s.15, Vesika No: 568.

⁵⁶¹ Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal’den Bilumum Vilayet ve Kumandanlıklara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderilen 16 Mart 1920 tarihli yazı. **TİTE**, K:21 G:50 B:50-001; **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, C.VII, Kaynak Yayınları, İstanbul 2002, s.112-113; **HTVD**, Mart 1958, Yıl:7, S.23, s.31, Vesika No: 578; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, İçtima Senesi IV, İkinci İçtima, Üçüncü Celse, 24 Nisan 1920, C.I, s.28.

1. Telgrafhanelere kontrol memuru yerleştirilecek ve gönderilmek istenen telgraflara sansür uygulanacaktı.
2. Dâhilden ya da hariçten Anadolu topraklarına giren ve kuşku duyulan herkes hakkında inceleme yapılacaktı.
3. Önemli posta merkezlerindeki mektuplardan kuşku duyulanlar incelenecekti.⁵⁶²

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa tarafından 16 Mart günü 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilen telgrafta Geyve üzerinden gelebilecek tehditlerin de bertaraf edilmeye çalışıldığı bildirilmişti. Geyve Anadolu ile İstanbul'un muhaberatını sağlayabilecek telgraf hatlarına sahipti. Bu nedenle Geyve Santrali'ne de el koyulması gerekmektedir.⁵⁶³

Ayrıca bütün kolordu komutanları, vali ve mutasarrıflıklar ile Millî cemiyetler tarafından İtilaf Devletleri'nin işgali "protesto" edilecekti.⁵⁶⁴

Ancak İngilizler Anadolu ile bağlantı kurarak tebliğlerini göndermeye başarmışlardı. Öyle ki tebliğleri Ankara İstasyonu'na kadar varmış, dağıtılmasına müsaade edilmeden el koyulmuştu. Tebliğlerde Millî örgütlenmeler "ittihatçılık" ile suçlanmış ve onların Anadolu'da "nifak" ve "tefrika" oluşturmak istedikleri iddia edilmişti. Öte yandan İstanbul'un işgalini geçici bir süreç olarak değerlendiren İngilizler bu beyannameler ile milletin bütünlüğü bozmaya çalışmışlardı.⁵⁶⁵

Bu nedenlerden dolayı 17 Mart günü İstanbul-Anadolu haberleşmesi yasaklanmış, Heyet-i Temsiliye muhaberat üzerindeki kontrolü üzerine almıştır.⁵⁶⁶ Buna göre,

- 1) İstanbul ile Anadolu resmî ve hususî hiçbir muhaberatı gerçekleştiremeyecekti. İstanbul-Anadolu arasında irtibatı sağlayan kişiler ise "casus" olarak nitelendirilerek cezalandırılacaktı.
- 2) Heyet-i Temsiliye tarafından alınan bu kararlar mülkî ve askerî amirlikler ile posta ve telgraf başmüdürlüklerine gönderilmişti.⁵⁶⁷

⁵⁶² HTVD, Aralık 1957, Yıl:6, S.22, Vesika No:564.

⁵⁶³ Atatürk'ün Bütün Eserleri, s.125.

⁵⁶⁴ HTVD, Aralık 1957, Yıl:6, S.22, Vesika No: 571; Atatürk'ün Bütün Eserleri, s.128.

⁵⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, İçtima Senesi IV, İkinci İçtima, Üçüncü Celse, 24 Nisan 1920, C.I, s.28-29.

⁵⁶⁶ HTVD, Aralık 1957, Yıl:6, S.22, s.13, Vesika No: 566.

⁵⁶⁷ HTVD, Aralık 1957, Yıl:6, S.22, s.17, Vesika No: 567; Atatürk'ün Bütün Eserleri, s.133.

Bu emirden sonra 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'in emriyle Erzurum İstanbul ile irtibatını koparmıştı. İstanbul'daki hiçbir makam ve müessese ile ikinci bir emir gelene kadar muhabere edilmeyecek, açık ve şifreli yazışmalar yapılamayacaktı.⁵⁶⁸

Ayrıca harici haberleşme de sonlandırılmış, yabancı memleketler ile gerçekleşen irtibat geçici süreliğine noktalanmıştır.⁵⁶⁹

2. İstanbul'un İşgali ve İstanbul Hükümeti'nin Anadolu İle Bağlantı Kurma Çabaları

İstanbul'un işgali üzerine Adapazarı hattı hariç İstanbul ile bağlantılı bütün telgraf telleri kesilmişti.⁵⁷⁰ 5 Nisan 1920'de Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulmuş ve Millî Harekete karşı art arda başarısızlıklar yaşamıştı. İkinci Anzavur Ayaklanmasının ve Bolu ile Düzce isyanlarının Kuvâ-yı Milliye birlikleri tarafından bastırılmasından sonra Damat Ferit Paşa Anadolu ile uzlaşma arayışlarına girmişti. Bunun için Nurettin Paşa (Sakallı Nurettin) İngiliz kontrolündeki İstanbul Postane ve Telgrafhanesi'nden Ankara'da bulunan Mustafa Kemal ile birkaç gün süren telgraf görüşmesi yapmıştı.⁵⁷¹ Damat Ferit Hükümeti'nin Anadolu ile anlaşma ve muhaberenin yeniden sağlanması için çabaları olumsuz sonuçlanmıştı. Bu nedenle İstanbul-Anadolu arasındaki irtibat bir süre daha sağlanamamıştı.

Anadolu ile bağlantı kurabilmek için çareler aranmaktaydı. Bu noktada 21 Ekim 1920'de son Tevfik Paşa Kabinesi iktidara geldiği zaman Anadolu ile irtibatı sağlamak için çabaları olmuştur. Bu noktada Fransızların İstanbul-Zonguldak arasındaki telsizinden istifade etmişti. Bu telsiz vasıtasıyla 11 Kasım 1920'de Kastamonu ile yapılan görüşmede İstanbul-Anadolu haberleşmesini sağlayabilmek için Geyve-Sapanca hatları ile İzmit-Kandıra-İncilli arasındaki tellerin onarılması

⁵⁶⁸ 15. Kolordu Komutanı Miriva Kazım Karabekir Paşa'dan Erzurum Vilayeti'ne gönderilen 16 Mart 1920 tarihli tezkire. **TİTE**, K:22 G:26 B:26-001.

⁵⁶⁹ **HTVD**, Eylül 1955, Yıl:4, S.13, Vesika No: 530.

⁵⁷⁰ Kuvâ-yı Milliye'den 20. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen 23 Mayıs 1336 tarihli muharebe raporu. **TİTE**, K:314 G:17 B:17-001.

⁵⁷¹ **Nutuk**, s.329-330.

gerektiğinden bahsetmişti. Ancak hatların tamir edilmesi mümkün olmamıştı. Nitekim gönderilen memurlar Mustafa Kemal'in emriyle tutuklanmışlardı.⁵⁷²

Öte yandan Yunanlıların Millî Hareket karşısındaki başarısızlıkları İtilaf Devletlerini de Ankara ile anlaşma yolu aramaya sevk etmiş, bu amaçla General Townshend Ankara'ya gitmiştir. Görüşme sonucunda İtilaf Devletleri Yunanlılar üzerindeki desteklerini çektikten sonra Ankara ile temaslar kurulacağına ve TBMM ile anlaşma yolunun açılacağına inanmışlardı.⁵⁷³ Bu nedenle İstanbul'un dolayısıyla İtilaf Devletlerinin Anadolu ile uzlaşma arayışlarına Tevfik Paşa Hükümeti Dönemi'nde bir adım daha atılmıştı. Tevfik Paşa Hükümeti Dönemi'nde Sevr'i Ankara Hükümeti nezdinde de kabul ettirmek için bir İtilaf ve Osmanlı temsilcilerinden oluşan bir heyet hazırlanması ve Anadolu Hareketi ile görüşmesi tasarlanmıştı. Fakat bu tasarı gerçekleşmedi. Onun yerine Osmanlı devleti tarafından bir heyet hazırlandı.⁵⁷⁴ Heyette Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa, Hüseyin Kazım Bey, Hoca Fatih Efendi, Bern Sefiri Cevat ve Hukuk Müşaviri Münir Bey var idi.⁵⁷⁵ Mustafa Kemal Tevfik Paşa Kabinesi'nin "*uzlaş*" arayışlarına sessiz kalmamıştı. Zira hükümet kamuoyun nezdinde sevilen şahsiyetlerden oluşturulmuştu. Bu nedenle hem kamuoyunun tepkisini çekmemek hem de Millî Hareketin dağılmasının önüne geçmek adına İstanbul Hükümeti ile görüşme teklifini kabul etmişti. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa Sevr Anlaşması'ndaki hükümler ağır olduğu için "*tadilini*" öne sürecek ve görüşmelerin sonuçsuz kalmasına neden olacaktı. Bu sayede hem kamuoyu nezdinde olumsuz bir hava yaratmamış hem de İstanbul Hükümeti'nin ve İngiliz taleplerini kabul etmemiş olacaktı.⁵⁷⁶ 5 Aralık 1920'de gerçekleşen Bilecik Görüşmesi'nde TBMM adına Mustafa Kemal ile İstanbul'u temsilen oluşturulan heyet bir araya gelmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa İstanbul Hükümeti'ni "*tanımadığı*" için Ankara'da her türlü siyasî "*kimlikten*" sıyrılarak bir görüşme yapılmasını talep etti. Fakat Ankara'ya gelen heyetin İstanbul'a gitmelerine izin

⁵⁷² Nutuk, s.364-365.

⁵⁷³ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s.909.

⁵⁷⁴ Murat Aydoğdu, "Mütareke Dönemi'nin Son Osmanlı Hükümeti-Son Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti (21 Ekim 1920-4 Kasım 1922)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2016, s.174, s.184.

⁵⁷⁵ Saray, Eraslan, *a.g.e.*, s.234.

⁵⁷⁶ Aydoğdu, *a.g.t.*, s.193-194.

verilmedi. Bunun yerine onları Millî Harekete dâhil etmek için uğraştılar.⁵⁷⁷ İstanbul-Ankara arasında bir anlaşma sağlandığı takdirde İngilizler ile de uzlaşmış ve Sevr'in BMM Hükümeti nezdinde de onaylanmış olduğu izlenimi oluşacaktı. İstanbul ile ilişkilerin tamamen koparılması ise Millî Hareket karşısında bir kamuoyu oluşmasına neden olacaktı. Bu nedenle heyetin dönmemesi, Millî Mücadeleye katılmaları için uğraşmışlardı.⁵⁷⁸ Her ne kadar heyetin çalışmalarını Ankara'da yürütecekleri ilan edilse de heyet Ankara'da çalışmaya sıcak bakmıyordu. Fakat bu haberin duyulması bile hem halk hem de asker arasında heyecan yaratmıştı. Heyet Ankara'da 7 Mart 1921 tarihine kadar kalmıştır. Heyetin bu teşebbüsü İstanbul-Ankara arasındaki uzlaşma çabasının sonuncusudur. Bu son uzlaşma teşebbüsü Mustafa Kemal'in Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşalardan İstanbul'a gittiklerinde istifa edecekleri sözünü alması ile noktalanmıştır. Paşalar her ne kadar istifa etmişlerse de bir süre sonra kabineye yeniden dahil olacaklardır.⁵⁷⁹

3. Gizli Haberleşme Teşkilatının Kurulması ve İstanbul-Anadolu Muhaberesinin Sağlanması

a) Anadolu ile Yapılan Gizli Haberleşmede Telgraf

Memurlarının Katkıları

İstanbul'un işgal haberi İstanbul'daki telgrafçılar tarafından Ankara'ya bildirilmişti. Öyle ki İtilaf kuvvetleri muhabere odalarını basıncaya dek Ankara'ya bilgi akışını sağlamışlardır.⁵⁸⁰ Bu noktada Manastırlı Hamdi'nin ismi zikredilebilir. Ancak Manastırlı Hamdi ile Mustafa Kemal arasında Erzurum Kongresi'nin gerçekleştiği tarihten itibaren gizli bir bağlantı söz konusu idi. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan Yıldız'a bağlanmaya çalışmıştı. Manastırlı Hamdi de söz konusu hatta görevli idi. Ancak telgraf müdürü izin vermediğinden Mustafa Kemal'in Yıldız ile bağlantısı kurulamamıştı. Bu noktada Hamdi Bey Mustafa Kemal'den gelen telgrafları ayrı bir kâğıda yazarak istediği yere iletmıştır.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ **Nutuk**, s.376-377.

⁵⁷⁸ Aydoğdu, **a.g.t.**, s.200-201.

⁵⁷⁹ Saray, Eraslan, **a.g.e.**, s.235.

⁵⁸⁰ Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.120-121.

⁵⁸¹ Nusret Safa Coşkun, "Millî Mücadele Tarihine Eklenecek Bir yaprak", **Son Posta**, 14 Şubat 1941, No:3788, s.7; Çardak, **a.g.e.**, s.10-12.

Telgrafın içeriğinde ise “*milletin mukadderatını*” kendi eline aldığı, İstanbul ile Anadolu arasındaki ilişkinin sonlandığı ve Sadrazamın görevden alınmasından bahsedilmekteydi.⁵⁸² Bu olaydan sonra Hamdi Bey ile her gece makine başında görüşen Mustafa Kemal, İstanbul’da olan biten her şeyi öğrenmekteydi.⁵⁸³

Manastırlı Hamdi ile Mustafa Kemal arasında İstanbul’un işgal edildiği sıralarda da yazışmalar gerçekleşmişti. İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi’nde telgraf müdürü İhsan Pere’den İstanbul’un işgal altına alındığını öğrenen Hamdi Bey Ankara hattında görevli olmasının verdiği bir avantajla Mustafa Kemal’e yaşanan hadiseyi aktarmaya başlamıştı.⁵⁸⁴ Hamdi Bey Mustafa Kemal’e İstanbul’un işgali hakkındaki malumatlarını vermiş, Mustafa Kemal ise öğrendiği haberleri Anadolu’daki ve Rumeli’deki komutanlara bildirmişti.⁵⁸⁵ Ancak Hamdi Bey’in Ankara ile temas halinde olduğu öğrenilmiş ve odasında inceleme yapılmışsa da Ankara ile bağlantı kurduğuna dair bir delil bulamamışlardır.⁵⁸⁶

Sivas Kongresi toplandığı sıralarda ise kongreye bağlı bir yer telgraf merkezi olarak seçilmiş ve bu noktadan Harbiye Nezareti Erkan-ı Harbiye Riyaseti Telgrafhanesi ile gizli haberleşmeler kurulmaya başlanmıştı. Söz konusu haberleşme Mahmut Ezan Hoca öncülüğünde gerçekleşmişti. Ancak yapılan bağlantı öğrenildiğinde Harbiye Nezareti’ndeki telgraf merkezi kapatılarak burada çalışan memurlar yine Harbiye Nezareti’ne bağlı Mülkiye Telgrafhanesi’ne nakledilmiştir. Artık bu merkezden Sivas’taki Kongre ile irtibat kurulmaya başlanmıştı. Mahmut Ezan Hoca kongre ile Beyoğlu’ndaki Fırka Kumandanlığı arasındaki şifreli muhaberatı sağlamaktaydı. Bu haberleşme İstanbul işgal edilene denk sürmüştür.⁵⁸⁷

⁵⁸² Nusret Safa Coşkun, “Millî Mücadele Tarihine Eklenicecek Bir yaprak”, **Son Posta**, 14 Şubat 1941, No:3788, s.7.

⁵⁸³ Nusret Safa Coşkun, “Millî Mücadele Tarihine Eklenicecek Bir yaprak”, **Son Posta**, 14 Şubat 1941, No:3788, s.7; Çardak, **a.g.e.**, s.13.

⁵⁸⁴ Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi’ne ait Hatıralar III, s.13.

⁵⁸⁵ **Nutuk**, s.300; Çardak, **a.g.e.**, s.15.

⁵⁸⁶ Manastırlı Hamdi Mustafa Kemal ile yaptığı telgraf muhaberatından sonra delil bırakmamak adına yazışmaların olduğu kâğıtları yemişti. Bu nedenle odasındaki eşyalar arandıysa da Ankara ile muhaberat yaptığı anlaşılmamıştı. Nusret Safa Coşkun, “Millî Mücadele Tarihine Eklenicecek Bir yaprak”, **Son Posta**, 14 Şubat 1941, No:3788, s.7; Nusret Safa Coşkun, “Millî Mücadele Tarihine Eklenicecek Bir yaprak”, **Son Posta**, 15 Şubat 1941, No:3789, s.7; Çardak, **a.g.e.**, s.19-21.

⁵⁸⁷ Mustafa Gül, “Bir Telgraf Memurunun İfadesiyle Mütâreke Döneminde İstanbul-Anadolu Haberleşmesi”, **ATAM Dergisi**, C.XIII, S.38, Temmuz 1997, s.429-431.

b) İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'nde Kurulan Gizli Haberleşme Teşkilatı

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul-Ankara haberleşmesi Kastamonu üzerinden sağlanmakta idi. Ancak İtilaf Devletleri'nin işgali genişledikçe Kastamonu Posta ve Telgraf Merkezi'ndeki haberleşme yoğunluğu da artmıştı.⁵⁸⁸ Öte yandan İstanbul'un işgal edilmesinin ardından Anadolu ile olan muhaberat posta vapurları vasıtasıyla sağlanmıştı. Yazışmalar posta vapurlarıyla İnebolu'ya sevk edilmiş, bu merkezden de Anadolu'ya gönderilmişti. Ancak bu haberleşme yöntemi çok yavaş olduğundan daha hızlı ve güvenilir bir yol bulunmalı idi.⁵⁸⁹

İstanbul'un işgal edilmesi ile İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'nde (Büyük Postane) birtakım düzenlemeler yapıldı. İngilizler İstanbul haricinde herhangi bir yerle muhabere yapılmasına izin vermediğinden İngilizlerin istediği merkezlerle bağlantılar kurulmaya başlandı.⁵⁹⁰ Anadolu ile hiçbir şekilde bağlantı kurulmasına müsaade edilmiyordu. Ancak Anadolu ile irtibat sağlanmalı, İstanbul'daki hadiseler hakkında bilgilendirilmeliydiler. Bu nedenle gizli bir haberleşme teşkilatının kurulmasına karar verilmişti. Bu noktada Millî Harekete mensup kişiler de İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'ndeki telgrafçılar ile görüşmüş, İstanbul-Anadolu arasında gizli bir haberleşmenin gerekliliğinden bahsetmişti. Gizli bağlantının kurulacağı nokta ise Adapazarı idi. Burası dışında İstanbul'un hiçbir merkez ile irtibatı kalmamıştı. Adapazarı üzerinden gerçekleşecek muhaberatta her merkez bir sonraki merkezi hatta bağlayarak telgrafları iletebilirdi.⁵⁹¹ Ayrıca İhsan Pere'nin işgal altındaki Gelibolu haberleşme merkezinde çalışan iki arkadaşı Cafer Tayyar Paşa ile Ankara arasındaki muhaberatı sağladığı için görevlerinden uzaklaştırılmışlardı. Bu kişiler Millî Hareket lehindeki bu faaliyetlerin dolayı Ankara ile kurulacak irtibatı yarar gösterebilirlerdi. Neticede İhsan Bey'in çabalarıyla arkadaşlarından biri

⁵⁸⁸ Nurettin Peker, **a.g.e.**, s.245.

⁵⁸⁹ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar V", s.12.

⁵⁹⁰ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar III", s.14.

⁵⁹¹ Cevad Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar VII", **Pos-Tel**, C.V, S.1, 1963, s.8.

Adapazarı'nda diğeri de Geyve'de göreve başlamıştı. Artık Ankara ile muhaberatla İhsan Bey'in arkadaşlarından yardım alınacaktı.⁵⁹²

Nihayetinde gizli haberleşme örgütlenmişti. İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'nde çalışan memurlar İngiliz kontrolüne rağmen Anadolu ile gizli bağlantılar kurmayı başarmıştı.⁵⁹³ Telgraf Müdürü İhsan Pere, Cevad Besen, Hacı Mümtaz Çavuş⁵⁹⁴ ve Edip Giztel'den oluşan gizli teşkilatın⁵⁹⁵ çabalarıyla İstanbul'da yaşanan bütün hadiselerden Millî Hareketin haberi olmuştu.

Posta ve telgraf merkezinde İngiliz denetiminde çalışan telgrafçılar aralarında geliştirdikleri sistem ile Adapazarı ile muhabereyi gerçekleştiriyorlardı. Hacı Mümtaz komitatörden, Cevad Besen ise Edirne ile muhaberattan sorumlu idi. Hacı Mümtaz komitatörden Edirne telini çıkarıp Adapazarı telini takarak Cevad Besen'in Adapazarı üzerinden Ankara'ya bağlanmasını ve İstanbul'daki havadisleri bildirmesini sağlıyordu. Öte yandan muhaberat bittiğinde Cevad Besen aralarındaki gizli işareti yapınca Hacı mümtaz yeniden Edirne telini Besen'in makinasına bağlıyordu. Ayrıca İstanbul'dan Ankara'ya ulaştırılacak şifreli yazışmaların kontrolden geçtiğini ifade eden işaretler atılarak telgrafların incelenmesi önlenmiş oluyordu. Bu telgraflar da yine Adapazarı üzerinden gönderilmekteydi. Ancak Ankara telgraflara cevap vermiyordu. Ankara'dan gelecek yanıtlar sansür heyetinin eline geçebilir ve İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'nde gizli bir yapılanma olduğu anlaşılabiliirdi.⁵⁹⁶ Ankara'nın gizli telgraf merkezine gönderdiği telgraflar Kocaeli'ndeki Mutçalı köyüne kadar gelmekte, bu noktadan sonra güvenilir kuryeler ile merkeze teslim edilmekte idi.⁵⁹⁷ Fakat daha hızlı bir muhabere yöntemi bulunmalıydı. Çünkü Ankara'dan gelecek emirler önemli idi. Bu nedenle gizli haberleşme için yeni bir merkez aramaya başlamışlardı.

Nihayetinde yeni merkez olarak bulundukları posta ve telgraf merkezinin içindeki bir odayı seçmişler, buraya telgraf malzemelerini de getirdikten sonra

⁵⁹² **İstiklal Harbi'mizde PTT**, s.250.

⁵⁹³ Kemal Koçer, **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul**, Vakıf Basımevi, İstanbul 1946, s.64.

⁵⁹⁴ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar VII", s.8.

⁵⁹⁵ "Telgrafçı Hamdi Efendi'nin Millî Mücadele Hatıraları", (Ali Sinan'ın Ankara Radyosu'ndaki konuşmaları) **Pos-Tel**, C.II, S.15, Ocak 1954, s.16.

⁵⁹⁶ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar VII", s.8-9.

⁵⁹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1884-1938)**, C.I., 6.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s.131.

muhabereye başlamışlardı.⁵⁹⁸ Burası bodrum katında eskiden “*pil dairesi*” olarak kullanılan bir yer idi. En alt katta olduğu için yukarıdaki muhabere salonlarının telleri bu daireye doğru uzanmakta idi. Bu tellere telgraf makineleri bağlanarak Adapazarı ile bağlantı kurulmuştu. Haberleşme yalnızca akşamüzeri yapılmakta idi. Muhabere sonlandıktan sonra ise bütün telgraf malzemeleri saklanıyordu. Ayrıca aralarında bir parola olarak “*PR*” işaretini belirlemişlerdi.⁵⁹⁹ Mustafa Kemal ise telgraf muhaberesinde “*peri*” parolasını kullanmaktaydı.⁶⁰⁰

Anadolu Hareketine mensup bazı kişiler Ankara’ya göndermek istediği “mühim ve müstacel” yazışmalar için bu yeni merkeze geliyorlardı.⁶⁰¹ Gelen kişilerin İtilaf memurları mı yoksa Millî Harekete bağlı kişiler mi olduğunu anlamak için gizli merkezin içinde birtakım düzenlemeler yapılmış, işaret sistemleri geliştirilmiştir.⁶⁰² Böylece işgal güçlerinin gizli merkezi fark edip baskın vermelerine karşı önlemler alınmıştı. Öte yandan memurların bu titiz davranışları sayesinde Ankara ile bu merkez üzerinden uzun süre muhabere devam etmiştir.

Gizli merkez ile Ankara arasında her gece telgraf muhaberatı yapılmakta idi. Öyle ki Adapazarı bu yoğunluktan dolayı aradan çekilmiş, Bolu üzerinden Ankara ile irtibat kurulmaya başlanmıştı.⁶⁰³

İngilizler ise gizli bir bağlantı yapıldığının, İstanbul ile Ankara arasında irtibatın sağlandığının farkında idi. Ancak nereden ve ne şekilde yapıldığını tespit edememişlerdi.⁶⁰⁴ Nihayetinde bir süre sonra İngilizler gizli merkezin yerini öğrenmişlerdi ve telgraf aletleri toplanarak İngilizler gelmeden daire boşaltılmıştı.⁶⁰⁵

⁵⁹⁸ Koçer, **a.g.e.**, s.65.

⁵⁹⁹ Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar VII”, s.9.

⁶⁰⁰ Peker, **a.g.e.**, s.69.

⁶⁰¹ Koçer, **a.g.e.**, s.65.

⁶⁰² Cevad Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar VIII”, **Pos-Tel**, C.V, S.2, Şubat 1963, s.8.

⁶⁰³ Aynı yer.

⁶⁰⁴ Selahattin Salıxık, **Kurtuluş Savaşı’nın Gizli Örgütü M.M. Grubu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s.15; “Telgrafçı Hamdi Efendi’nin Millî Mücadele Hatıraları”, s.16.

⁶⁰⁵ Koçer, **a.g.e.**, s.65; Ekrem Baydar, “Mustafa Kemal’in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum”, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1970, S.16597, s.7.

Resim 3.3.: Bolu Postanesi⁶⁰⁶

Resim 3.4: Milli Mücadele Dönemi'nde kullanılan telefon santrali⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ **Resim 3.3.:** “Bolu’da Muhtelif Yapılar-Variou buildings in Bolu”, Salt Araştırma, Kod: AHBOL001.

⁶⁰⁷ **Resim 3.4:** I.TBMM ve II.TBMM binalarında çekilen fotoğraf.

(1) Gizli Merkezin İhsan Pere'nin Evine Taşınması

İstanbul Postane ve Telgrafhanesi'ndeki gizli teşkilat yeni merkez olarak İhsan Pere'nin evini tercih etmişti. Artık Ankara ile muhaberat bu noktadan yapılacaktı.⁶⁰⁸ Eski merkezlerinden taşınan telgraf aletleri İhsan Pere'nin Süleymaniye'deki evine getirilmişti. Yeni haberleşme merkezi burası olacağı için telgraf hatlarına ihtiyaç vardı. Bu nedenle İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'nden İhsan Pere'nin evine dört hat çekilmiş, ikisi telefon diğer ikisi telgraf bağlantısı için kullanılmıştır. Bu hatlar vasıtasıyla her gün sabah saatlerine kadar Ankara ile muhabere yapılmaktaydı. Bu merkezden Ankara'ya önemli istihbarat bilgileri de iletilmekteydi. Bu noktada İkinci İnönü Savaşı başlamadan evvel Ankara'ya Yunanlıların saldırıya geçecekleri haberi verilmişti. Ancak savaşın başlaması nedeniyle İzmit-Adapazarı üzerinden Ankara ile kurulan irtibat da kopmuştu. Çünkü İzmit Yunanlılar tarafından işgal edilmişti.⁶⁰⁹ Ankara ile muhabere kesilince Kartal ile bağlantı sağlanmış, Yunanların hezimetine uğradığı öğrenilmişti. Yunanlılar İzmit'ten uzaklaşarak Kartal ve Gebze'deki torpidoları ile kaçmaya başlamışlardı.⁶¹⁰

Özellikle savaş sıralarında gizli merkezin Ankara ile yaptığı haberleşme artmış, öğrenilen her bilgi Ankara'ya aktarılmıştır. Nitekim Kütahya-Eskişehir Savaşı sırasında gizli merkez ile Ankara arasında yoğun bir telgraf muhaberatı gerçekleşmiştir.⁶¹¹

Gizli muhaberede kullanılan şifreler de başkaları tarafından anlaşılamayacak şekilde düzenlenmişti. Ayrıca bu şifreler düzenli olarak değiştirilmekteydi. Şifre telgraflarda hiçbir şey açık ifade edilmemiş, adres ve imza dahî şifreler ile yazılmıştır.⁶¹²

İstanbul-Ankara arasında "PR" işaretiyle devam eden muhaberat İngilizler tarafından fark edilmişti. Fakat nereden irtibata geçildiği, hangi hatların kullanıldığını anlayamamışlardı. İngilizler bu "*kaçak muhaberenin*" nereden

⁶⁰⁸ Salıxık, **a.g.e.**, s.31; Ekrem Baydar, "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1970, S.16597, s.7.

⁶⁰⁹ Cevad Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar IX", **Pos-Tel**, C.V, S.3, Mart 1963, s.12-13.

⁶¹⁰ **TİTE**, K:43 G:174 B:174-001.

⁶¹¹ Cevad Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar XIV", **Pos-Tel**, C.V, S.10, Ekim 1963, s.22-23.

⁶¹² Cevad Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar XIII", **Pos-Tel**, C.V, S.6, Haziran 1963, s.23.

yapıldığını öğrenmek istemişlerdi. Bu nedenle paralar vaad ederek muhaberenin hangi bölgeden gerçekleştiğini ihbar eden kişilerin ödüllendireceğini duyurmuşlardı.⁶¹³ Bütün bu çabalarına karşı ise gizli merkezin yerini öğrenememişlerdir.⁶¹⁴ Ancak gizli merkezi yeni bir yere taşımak gerekiyordu. İngilizler her an söz konusu merkezin yerini tespit edebilirdi.⁶¹⁵

(2) Gizli Merkez'in Ekrem Baydar'ın Evine Taşınması

Telgrafçılar gizli haberleşmeyi sağlayabilecekleri bir yer aramaya başlamışlardı. Yeni bir merkez arayışı birkaç gün sürmüş ve bu durum Ankara ile yapılan muhaberatın da aksamasına neden olmuştur. Nihayetinde İstanbul Fen Müfettişi olan Ekrem Baydar'ın evi gizli haberleşme için uygun görülmüş, telgrafçıların yeni merkezi burası olmuştur.⁶¹⁶ Gizli merkez Baydar'ın Bostancı'daki evine taşınmıştı.⁶¹⁷ Ayrıca burası İngiliz Hint Tugayı Karargâhına çok yakın bir noktada yer almaktaydı. İngilizler gizli merkezin bu derece yakınlarında olduğunu düşünemezdi. Bu nedenle yerleri tespit edilemeyecekti. Mümtaz Çavuş Ankara ile bağlantı kurulması için İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'nden Baydar'ın evine hat çekmeye başladı. Ekrem Baydar Harbiye Nezareti'nde çalıştığından gündüz Harbiye Nezareti'ne gelen haberler geceleri Baydar'ın evinden şifre ile Ankara'ya gönderilmekteydi.⁶¹⁸

İngilizlerin dikkatini çekmemek adına Baydar'ın evinden gerçekleştirilen haberleşmede İstanbul-Ankara arasında bir bağlantı kurulmuş olduğu hissi verilmek istenmiyordu. Bu nedenle Ankara'nın İstanbul'daki gazetelerde yayımlanmasını istediği tebliğler basına birkaç gün sonra veriliyordu. Böylece İstanbul-Ankara arasında bir telgraf bağlantısından ziyade posta haberleşmesinin olduğu izlenimi verilmeye çalışılıyordu. Ayrıca Baydar Harbiye Nezareti'nde çalıştığı için Sansür

⁶¹³ Cevad Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar XII", **Pos-Tel**, C.V, S.5, Mayıs 1963, s.16.

⁶¹⁴ "Telgrafçı Hamdi Efendi'nin Millî Mücadele Hatıraları", s.16.

⁶¹⁵ Ekrem Baydar, "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1970, S.16598, s.4.

⁶¹⁶ **TİTE**, K:43 G:150 B:150, 16 Kasım 1922.

⁶¹⁷ Cevad Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar XV", **Pos-Tel**, C.V, S.11, Kasım 1963, s.21; "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1970, S.16597, s.1.

⁶¹⁸ Ekrem Baydar, "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1970, S.16599, s.4.

Heyeti’ndeki padişah temsilcisinin değiştirilmesi ve kendisine gizli teşkilata hizmet edecek birisinin getirilmesinde etkili olmuştu. Böyle Sansür Heyeti’nde görevlendirilen Millî Mücadeleye taraftar memur sayesinde İngilizlerin Millî Hareket hakkında elde ettikleri bilgiler öğrenilmişti.⁶¹⁹

Ancak İngilizler gizli teşkilatın çalışmalarından haberdar olmuş, İstanbul-Ankara arasındaki bağlantıyı bulabilmek için İngiliz istihbaratındaki görevli kişilerden de yararlanmışlardır. Ayrıca gizli haberleşmeye atıf yapılarak İstanbul’da “komite” benzeri bir teşkilatlanma yapılmakta olduğunu ve memlekette “anarşi” çıkarmak istediklerini ileri sürmüşlerdi.⁶²⁰ Ancak yoğun çabalara rağmen gizli muhaberatın yapıldığı merkez bulunamamıştı. Lozan Antlaşması imzalanana dek büyük bir gizlilik içinde çalışmalarını sürdürmüşlerdi.⁶²¹

Gerek gizli telgraf merkezinde gerekse de Anadolu’nun herhangi bir noktasında vatanın düşman işgalinden kurtulması için çaba gösteren bütün telgrafçılar Millî Mücadele’nin zaferle sonuçlanmasında pay sahibi idi. Mustafa Kemal Paşa da telgrafçıların bu fedakârlıkları karşısında Nutuk’ta onlardan övgü dolu sözlerle bahsetmiştir.⁶²²

Resim 3.5: Ankara Posta ve Telgraf Merkezi⁶²³

⁶¹⁹ Ekrem Baydar, “Mustafa Kemal’in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum”, **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1970, S.16611, s.4.

⁶²⁰ **TİTE**, K:60 G:6 B:6-1001, 25 Kasım 1922.

⁶²¹ Cevad Besen, “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi’ne Ait Hatıralar XVII”, **Pos-Tel**, C.VI, S.1, Ocak 1964, s.31.

⁶²² **Nutuk**, s.141.

⁶²³ **Resim 3.5:** “Ankara Posta Telefon Telgraf Binası-Ankara Post Telephone Telgraph Building”, Salt Araştırma, Kod: AHANKA196.

c) Kuşçalı Telgrafhanesi Üzerinden Ankara İle Bağlantı Kurulması

İstanbul işgal altına alındıktan sonra birçok bölge ile irtibatı da kopmuştu. Fakat gizli kurulan hatlar sayesinde Ankara ile Kurtuluş Savaşı bitene dek bağlantılar devam etmişti. Kuşçalı Telgrafhanesi İstanbul ile Ankara arasındaki önemli duraklardan birisi idi. Nitekim Ankara ile bağlantı Üsküdar-Kuşçalı-Kandıra-Bolu üzerinden sağlanmakta idi.⁶²⁴

Çanakkale Savaşı sırasında Sultan Reşad'ın Anadolu'ya gitmesini kolaylaştırmak amacıyla bir yol yapılmıştı. Kuşçalı Telgrafhanesinin geçtiği hat da bu yol üzerinde yer almaktaydı. Söz konusu hat herhangi bir haritada da yoktu. Bu nedenle İtilaf kuvvetleri bu hattın varlığından haberdar değillerdi.⁶²⁵

Kuşçalı Telgrafhanesi ile Ankara Ziraat Mektebi'nde kurulan telgrafhane arasında gizli haberleşmeler yapılmaktaydı.⁶²⁶ Ankara'daki telgrafhane haberleşmenin merkezi idi. Bütün bilgiler gizli teller vasıtasıyla Ankara'da toplanmış, sonra ilgili yerlere gönderilmişti.

Kuşçalı ile Ankara arasındaki bağlantı akşam 19.00'da başlıyor sabah 07.00'da sonlanıyordu.⁶²⁷ Ali isimindeki bir telgrafçının yardımıyla gerçekleşen muhabere zorlu şartlar altında yapılıyordu. Hatlar bozuk olduğu durumlarda onarılması zaman alabiliyordu.⁶²⁸

Öte yandan bu hat vasıtasıyla önemli şahsiyetler de Mustafa Kemal Paşa ile telgraf görüşmesi yapabiliyordu. İstanbul'un işgali üzerine Heyet-i Temsiliye tarafından Ankara'da bir meclisin toplanmasına karar verilmiş ve mebuslar Ankara'ya davet edilmişti.⁶²⁹ Ankara'ya geçişte Fevzi Çakmak⁶³⁰ ve Yunus Nadi Kuşçalı Telgrafhanesi'nden istifade ederek Ankara ile irtibat kurmuşlar, Mustafa Kemal ile bir telgraf görüşmesi gerçekleştirmişlerdir.⁶³¹

⁶²⁴ Cevad Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar X", **Pos-Tel**, C.V, S.4, Nisan 1963, s.8.

⁶²⁵ **İstiklal Harbi'mizde PTT**, s.211.

⁶²⁶ Nadi, **a.g.e.**, s.92.

⁶²⁷ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar X", s.8.

⁶²⁸ Nadi, **a.g.e.**, s.40.

⁶²⁹ Aydemir, **a.g.e.**, s.131.

⁶³⁰ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)**, C.IV, Kısım I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1984, s.189.

⁶³¹ Nadi, **a.g.e.**, s.38-43.

Fakat İngilizler İstanbul ile Ankara arasındaki bağlantının nereden sağlandığını anlayamadıkları için bazı noktalardaki telgraf hatlarına zarar vermişlerdi. Kuşçalı-Kandıra arasındaki hatları da tahrip etmişlerdi. İngilizler söz konusu hattın onarılmaması için bu noktaları her gün denetlemişlerdir. Öte yandan Ankara ile gizli muhaberenin devam etmesi gerekliydi. Bu nedenle tahrip edilmiş hatlara lastik kablolar eklenerek Ankara ile yeniden irtibat sağlanmıştı. Ancak İngilizlerin bu bölgelerdeki denetimlerinden dolayı akşam uzatılan kablolar her gün, gün doğumunda kaldırılmıştır.⁶³² İngilizler Ankara ile İstanbul arasındaki haberleşmenin sağlanmasını istemediğinden kontrollerini arttırmışlardı. Çünkü Anadolu'daki Millî Hareket büyüyor ve güçleniyordu. Özellikle İnönü Savaşlarından sonra gizli haberleşme hatları üzerinden yapılan irtibatı engellemek için yoğun çaba harcamışlardır. Fakat haberleşmenin yapıldığı ana hattı bulamamışlardır. Bu nedenle Ankara bağlantı sağlanabilecek istikametlerdeki telleri tahrip etmişlerdi. Fakat bu durum telgrafçıları durduramamış, zarar verilen hatlara bir şekilde eklemeler yapılarak Ankara ile irtibat Büyük Taarruz sonuna kadar sorunsuz gerçekleşmiştir.

d) Gizli Teşkilatın Düşman Haberleşmesini Engelleyici Faaliyetleri

Gizli haberleşme merkezinde çalışan telgrafçılar çeşitli yollarla işgal kuvvetlerinin haberleşmelerine hâkim oluyorlardı.⁶³³ Örneğin İngiliz istihbaratının gönderdiği mektuplar İstanbul Postane ve Telgrafhanesi'nde çalışan memurlar tarafından okunmakta idi. Ayrıca bazı mektupların üzerinde hiçbir yazının olmadığı, kimyasal maddeler kullanılarak yazıldığı görülmüştü. Bunlar da memurlar tarafından incelenmiş ve elde dilen bilgiler Ankara'ya bildirilmişti.⁶³⁴

Öte yandan Yunanlıların ve İngilizlerin Edirne ile muhabere yaptıkları tel gizli merkezin hattına bağlanmıştı. Böylece bütün görüşmeleri telgrafçılar tarafından kayıt altına alınmıştı.⁶³⁵ Ayrıca telgraf memurları Yunanlıların Edirne ile kurduğu

⁶³² Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar XIII", s.23.

⁶³³ Ekrem Baydar, "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1970, S.16605, s.4.

⁶³⁴ Ekrem Baydar, "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1970, S.16609, s.4.

⁶³⁵ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar IX", s.13.

bağlantılarda bazen şifreleri atlamışlar bazen de tersten yazıp telgrafların anlaşılmasını güçleştirmişlerdir.⁶³⁶ Büyük Taarruz sırasında ise Yunan kuvvetlerinin aralarındaki bağlantısı koparılmıştı. Bu nedenle Yunanlılar kendi aralarındaki bağlantıyı kuramadığından emirler yerlerine ulaşamamış, bütünlük içinde hareket edememişlerdir.⁶³⁷

Ayrıca İngilizlerin İzmit'teki karargâhları ile konuşmalarını dinleyebilmek için İhsan Pere'nin evine Harbiye'deki İngiliz Karagâhı'ndan bir tel çekilmişti. Bu tele bağlanan telefon sayesinde İngilizlerin konuşmaları, verdikleri emirler öğrenilmişti. Öte yandan telgrafçılar istedikleri zaman İngilizlerin karargâh ile olan muhaberatlarını kesebiliyorlardı.⁶³⁸

İngilizler kendi ülkeleriyle şifreli, gemilerdeki askerleri ile şifresiz görüşmeler yapmakta idi. Şifresiz görüşmelerinde telgrafçılar Boğazların ve Karadeniz'in kontrol zamanlarını öğrenmişti. Bu bilgiler sayesinde Anadolu'ya gönderilmek istenen malzemeler kontrolün olmadığı vakitlerde sevk edilmişti.⁶³⁹

İngilizlerin kendi ülkeleriyle haberleşmesi ise Malta üzerindeki istasyondan sağlanmakta idi. Bu muhaberata da hâkim olmak isteyen telgrafçılar Beylerbeyi'nde kurdukları alıcı istasyonu sayesinde İngilizlerin konuşmalarını dinlemişlerdi. Ancak bağlantı sırasında kullandıkları şifreler çözümlenememişti. Çünkü şifreler çözülmeye çalışırken İngilizler her gün başka bir şifre kullanmaktaydı.⁶⁴⁰

4. Posta ve Telgraf Merkezlerindeki Casus Memurların Temizlenmesi

Posta ve telgraf merkezlerinde görev yapan memurlar arasında İtilaf Devletleri için çalışan kişiler de vardı. Bu kişilerden birinin faaliyetleri hakkında haberdar olunmuştu. Üsküdar'da yaşayan telsiz ve telgraf müdürü Şükrü Bey'in bu işle meşgul olduğu ortaya çıkarılmıştı.⁶⁴¹ Kendisi Beyoğlu Telgrafhanesi'nde

⁶³⁶ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar XIII", s.21.

⁶³⁷ Adıvar, **a.g.e.**, s.297; Salıskı, **a.g.e.**, s.27-28.

⁶³⁸ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar IX", s.13.

⁶³⁹ Ekrem Baydar, Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1970, S.16611, s.4.

⁶⁴⁰ Ekrem Baydar, "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1970, S.16612, s.4.

⁶⁴¹ **TİTE**, K:57 G:79 B:79a001, 20 Eylül 1922; **TİTE**, K:65 G:101 B:101a001, 20 Haziran 1922.

çalışmakta ve ecnebi muhaberatını sağlamakla görevli bir memurdu. Ermenilerle ilgili olaylara gösterdiği tezahüratlar nedeniyle geçici olarak İstanbul Postanesi'ne tayin edilmişti. Şükrü Efendi Beyoğlu Telgrafhanesi'nde çalışırken sürekli "Türklük" aleyhinde faaliyetlerde bulunmakta idi. Bu yüzden kendisi kontrol altında tutuluyor, yaptıkları gözlemleniyordu. Ayrıca kendisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın "en fedakarane" şahsiyetlerinden biri olarak görülmekte idi.⁶⁴²

Şükrü Efendi hakkındaki şüpheler nedeniyle inceleme yapılmaya karar verilmişti. Şükrü Efendi belgelerde "dinini", "vatanını" ve "namusunu" satan bir kişi olarak betimlenmiş, İngilizlere "hafiyelik" yaptığı ortaya çıkarılmıştır. Bu şahıs, Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin meydana getirilmesi için de çalışmalar yürütmüş, bu teşkilata girecek kişilerin kayıt edilmesi işi ile ilgilenmiştir. Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin Kastamonu'ya girdiği ve Kuvâ-yı Milliye'yi yenilgiye uğrattığı yönünde ahali arasında haberler yaymıştır.⁶⁴³ Bu çalışmaları ile İtilaf Fırkası için "propaganda" faaliyetleri yürütmüştür. Şükrü Efendi Yabancı memleketlerden Harbiye Nezareti'ne ve başkanlarına yazılan mektupları "çalıp" okuyor ve daha sonra kapatarak yerine koyuyordu. Yine Anadolu ile yapılan yazışmaları da aynı usûlle inceliyordu. Şükrü Efendi'nin yaptığı hizmet karşılıksız bırakılmıyor, her mektup hakkında verdiği bilgiler için bir ücret ödeniyordu.⁶⁴⁴ Hizmetine karşılık verilecek meblağ da Fransızlar tarafından karşılanıyordu. Şükrü Efendi'nin "rüşvet" karşılığında vatanını satması kabul edilemezdi. Bu yüzden Hüsameddin Bey'e (Ertürk) yaşanan olay hakkında bilgi verilmişti. Hüsameddin Bey de Posta ve Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'ne durumu haber vermişti. Öte yandan Hüsameddin Bey, eski Harbiye Nazırı Küçük Cemal Paşa (Mersinli) ile görüşmüş ve İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi'ne müfettiş tayin edilmesine karar verilmişti.⁶⁴⁵ Ayrıca haberleşme merkezlerinde Millî Hareket aleyhinde faaliyet gösteren, muhalefette bulunan "şüpheli" memurların isimlerini içeren bir liste hazırlanmasına karar verilmişti.⁶⁴⁶

⁶⁴² TİTE, K:65 G:101 B:101-1001.

⁶⁴³ Şükrü Efendi'nin Üsküdar Selami Ali Efendi Mahallesi, Çömlekçi yokuşu Çakıl Köyü'nde yer alan havuz başındaki bir mahallede iskân ettiği öğrenilmişti. TİTE, K:65 G:101 B:101-4001.

⁶⁴⁴ TİTE, K:65 G:101 B:101a001, 20 Haziran 1922.

⁶⁴⁵ TİTE, K:65 G:101 B:101001, 20 Haziran 1922.

⁶⁴⁶ TİTE, K:44 G:28 B:28001, 7 Aralık 1922.

5. TBMM’NİN Açılması ve Ankara’nın Haberleşme Merkezi Olması

İngilizler İstanbul’un işgali ile beraber postane ve telgrafhanelere el koymuştu. Bu durum karşısında İstanbul ile muhabere kesilmiş ve Heyet-i Temsiliye haberleşme merkezlerini kendi idaresi altına almak istemişti. Bu amaçla şu an Ankara Hukuk Mektebi olarak işlev gören binada “*Posta ve Telgraf Bürosu*” açılmıştı. Ayrıca 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi’nin bahçesinde bir çadır içerisinde “*Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Posta ve Telgraf Merkezi*” faaliyet göstermeye başlamıştı. Posta ve Telgraf Genel Müdürü olarak İzmit mebusu Sırrı Bey görevlendirilmişti.⁶⁴⁷ Ayrıca T.B.M.M.’de 1921 ve 1922’de yapılan oturumlardan bazılarında PTT Müdüriyeti hakkında görüşmeler yapılmıştır. Bunlar arasında PTT bütçesi, memurların maaşları, telgraf yazışmalarının uzun olmaması, askerî ve mühim muhaberat dışında kalan konularda postanelerin kullanılması, posta ücretleri ve Anadolu’da telsiz ve telgraf istasyonu kurulması hususlarında birtakım kararlar alınmıştır.⁶⁴⁸

Ankara Mili Mücadele’nin merkezi olduğu için çok fazla telgraf trafiği olmakta idi. Zira vatanın her bir noktasında kurtuluş mücadelesi verilmekte idi. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlıların işgallerine karşı direnişler devam etmekteydi. Bu nedenle Ankara’daki haberleşme sistemi geliştirilmeli, oluşan yoğunluk hafifletilmeli idi. Özellikle Ankara ile Millî orduların karargâhının bulunduğu Eskişehir ve Afyonkarahisar ve Karadeniz’in önemli bir iskelesi olan İnebolu arasında kesintisiz bir muhaberat sağlanmalıydı. Bu amaçla Ankara’yı merkeze koyan bir telgraf sistemi oluşturulmuş, birçok noktaya hat uzatılmıştır.⁶⁴⁹

⁶⁴⁷ Tanrıkut, a.g.e., C.II., s.672-673.

⁶⁴⁸ *İstiklal Harbi’mizde PTT*, s.242-244, s.310-311.

⁶⁴⁹ Tanrıkut, a.g.e., C.II., s.674-675.

Resim 3.6: Ankara Posta ve Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü Binası⁶⁵⁰

İkinci İnönü Savaşı öncesinde de Eskişehir’den Domaniç’e telgraf hattı uzatılması ve telefon muhaberesinin sağlanması planlanmıştı.⁶⁵¹ Sakarya savaşı öncesinde ise ordunun haberleşmesini sağlamak adına yeni hatlar yapılmış veya var olan hatlara ilaveler olmuştur. Bu çerçevede Geyve-Sakarya arasındaki hat uzatılmış ve Sakarya Savaşı sırasında bu telgraf hattından bağlantı sağlanmıştır. Ayrıca Sakarya Savaşı’nda Türk birlikleri Haymana civarında bulunuyordu. Fakat Ankara ve daha ileriki merkezlerin Haymana ile arasında bir bağlantı yoktu. Bu nedenle Haymana ile bu merkezler arasındaki bağlantıyı sağlayacak teller çekilmiş, yeni hatlar yapılmıştı.⁶⁵² Ayrıca Sakarya Muhaberesi’nin meydana geldiği sıralarda Polatlı Tren İstasyonu’nun civarında bir telsiz istasyonu teşkil edilmiştir.⁶⁵³

⁶⁵⁰ **Resim 3.6:** “Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü- Direction Générale Poste et Télégraphe”, Salt Araştırma, Ankara Albümü, Kod: AHANKA199.

⁶⁵¹ **Türk İstiklâl Harbi**, C.II, Batı Cephesi 3’üncü Kısım, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921), Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 296.

⁶⁵² Tanrıkut, **a.g.e.**, C.II., s.676-677.

⁶⁵³ Aksoley, **a.g.e.**, s.129.

Öte yandan Ankara’da kurulan hatlar başta olmak üzere Anadolu’nun birçok noktasına telgraf telleri çekilmiş, her bir merkez ile haberleşme temin edilebilmişti. Uzatılan yeni telgraf hatlarına bakılacak olursa:

“Kalecik-Kengri, Tosya-Kastamonu, Yabanâbat-Gerede, Ankara-Polatlı-Biçer-Sarıköy, Sarıköy-Mihalıççık, Seyitgazi-Mahmudiye-Eskişehir, Bolvadin-Çay, Akşehir-Eğirdir, Isparta-Burdur, Konya-Eskişehir, Eskişehir-Karaağaç, Konya-Sarayönü, Sarayönü-Akhisar, Koçhisar-Kırşehir, Sarayönü-Beş Işıklı-Ceyhan, Ceyhan-Ankara, Kayseri-Bünyan-Aziziye, Develü-Lefke, Refahiye-Erzincan, Siirt-Bitlis, Afyon-Alaşehir, Balıkesir-Kepsut-Tursun-Orhaneli, Orhaneli-Bursa, Sındırgı-Gediz, Gediz-Emet, İncesu-Karahisar, Tokat-Çiftlik, Merdenik-Arduhan, Arduhan-Çıldır, Arduhan-Digor, Hopa-Borçika, Merdenik-Kars, Kars-Kızılçakçak-Gümri, Kars, Kalp-Iğdır-Bayazıt, Van-Hoşap, Başkale-Gevar, Çölemerik-Şemdinan, Dire-Revandiz”⁶⁵⁴ sayılabilir.

Ancak telgraf hatlarının kurulması, yeni merkezlerin açılması için memurlara ihtiyaç vardı. Bu nedenle Ankara’dan Anadolu topraklarına memur tayin edilmesi gerekiyordu. Ankara Hükümeti orduda bulunan “ihtiyat zabitanlarını” Anadolu’daki muhabere işlerine yardım etmesi için görevlendirmişti.⁶⁵⁵

Ayrıca Yunus Nadi ve Halide Edip Ankara’ya gitmek için yola çıktıklarında telgraflar vasıtasıyla hem Türk Milletine hem de diğer ülkelere seslenebilmek arzusundaydılar. Bu amaçla Ankara’ya vardıklarında birlikte Anadolu Ajansı açmışlar, bağlantının kopuk olduğu en uzak noktalarla dahi irtibat sağlayabilmişlerdir. Öyle ki işgal altındaki topraklarla kurulmak istenen bağlantı gizli teller vasıtasıyla ve çeşitli istasyonlardan geçerek yerine ulaştırılıyordu.⁶⁵⁶ Anadolu Ajansı’nın amacı *“Millî Hareket’in manâsını”* hem yabancı hem de Türk milletine anlatmaktı. Ajans yayınları her bir noktada duyulsun istendiğinden telgrafhane olmayan merkezlerde haberleri cami duvarlarına asmışlardı.⁶⁵⁷ Anadolu ajansının haber kaynağı ise yabancı basın ve Ankara’ya çekilen telgraflardan oluşmaktaydı.⁶⁵⁸ Öte yandan Ajansın haberleri İstanbul’a da gönderilmeye başlanmıştı.⁶⁵⁹ Ayrıca Avrupa’daki olaylardan haberdar olabilmek, istihbarî bilgi

⁶⁵⁴ Gökoğlu, *İnkılabımızda Posta ve Telgrafçılar*, s.14.

⁶⁵⁵ *TİTE*, K:47 G:120 B:120-2001, 22 Haziran 1922; *TİTE*, K:145 G:20 B:20-2001, 5 Ağustos 1922.

⁶⁵⁶ Nadi, *a.g.e.*, s.77, 94-95.

⁶⁵⁷ Halide Edip Adivar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları, İstanbul 2020, s.139

⁶⁵⁸ Adivar, *a.g.e.*, s.142.

⁶⁵⁹ *HTVD*, Mart 1957, Yıl:6, S.19, Vesika No: 488.

elde edebilmek için gizli bir hat çekilmesi düşünülmüştü. Bu noktada Antalya-Rodos arasında bir bağlantı kurma fikri ortaya çıkmıştı. Çünkü Rodos'tan gelen kabloların son durağı Marmaris idi. Marmaris hattının Antalya'ya bağlanması ile Antalya-Rodos haberleşmesi sağlanmış olacaktı. Bu konuda yapılan çalışmalar neticesinde istenilen bağlantı sağlandı. Rodos ile kurulan bağlantı sayesinde kuryeler söz konusu merkezi kullanarak Avrupa'ya ulaşmıştır. Ayrıca Antalya'da bir İstihbarat Merkezi açılmıştır. Öte yandan Anadolu Ajansı kurulduktan sonra yaptıkları haberlerin dağıtılması işiyle de ilgilenmişlerdi. Öyle ki “*Antalya İstihbarat Merkezi*”den gelen Ankara ve Antalya gazeteleri ile Anadolu tebliğlerini İzmir'deki gazetelere ve bazı kimselere ulaştırmışlardı.⁶⁶⁰

Haberleşme hatları o kadar genişlemişti ki her yer ile bağlantı kurulabilmekteydi. Yunus Nadi bu durumu “*İstediğimiz zaman tıpkı karşı oda kapısının tokmağını çevirir gibi telgrafın manivelâsını kaldırır ve istediğimizle konuşabilirdik.*”⁶⁶¹ şeklinde açıklamıştır.

a) Gizli Grupların Mondros Mütarekesi'nden Büyük Taarruz'a kadar Anadolu'ya Sağladığı Yardımlar

Mütareke'nin imzalanması ile birlikte işgaller karşısında haklarını korumak isteyen Türkler teşkilatlanmaya başladılar. Bunlardan İlki Karakol Cemiyeti'dir. Cemiyet İstanbul ve Anadolu arasındaki mühimmat, personel ve haberleşme ihtiyacını karşılamıştır.⁶⁶² Ayrıca Millî Mücadele Dönemi'nde de Anadolu'daki harekete insan ve malzeme ihtiyacını temin etmek için bir teşkilat kurulmasına karar verilmişti. Aralarında İhsan Aksoley'in de bulunduğu Moltke adıyla kurulan teşkilatın ismi zamanla Hamza, Mücahit, Muharip ve Felah şeklinde değiştirilmişti.⁶⁶³ Yine 1921'de Fevzi Çakmak'ın talimatıyla Hüsametdin Ertürk Bey

⁶⁶⁰ **İstiklal Harb'imizde PTT**, s. 215-216.

⁶⁶¹ Nadi, **a.g.e.**, s.72-73.

⁶⁶² Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilâtı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.1-2.

⁶⁶³ İhsan Aksoley, **Teşkilat-ı Mahsusa**, Timaş Yayınları, Yay. Haz. Mehmet Hastaş, İstanbul 2016, s.119-120. İhsan Aksoley, 1917'de Afrika Grupları Kumandanı telsiz subayı olarak tayin edildi. Görevi Fizan'da telsiz istasyonu kurmak idi. Aksoley, Mısırata'daki Almanlara ait telsiz alıcısı vasıtasıyla İstanbul Osmaniye telsiz istasyonu ile irtibata geçmiş ve aldığı bilgileri telefonla cephelere iletmıştır. Ayrıca Urfelle'de daha önce İtalyanların kurduğu ve şehri tahliye ederken tahrip ettikleri bir telsiz istasyonu bulunuyordu. Fizan'a kurulmak istenen istasyon için burası uygun görüldü. Urfelle'de

tarafından Müsellâh Müdafaa-i Millîye (Mim Mim) adıyla bir grup kurulmuştur.⁶⁶⁴ Mim Mim Grubu'nun yazacağı şifreli telgraflara "M.M. şifresiyle hal olunacaktır" ibaresi yazılmakta ve "demir" imzasıyla gönderilmekteydi.⁶⁶⁵ Öte yandan Berzenci Grubu, Muâvenet-i Bahriye Grubu, İmalat-ı Harbiye Grubu Millî Mücadele döneminde kurulan gruplar arasında sayılabilir. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin işgal sahaları dışındaki noktalarda Millî direnişi engelleyebilmek, orduya moral veren halkı kandırarak ordunun gücünü kırmak için bazı teşebbüsleri olmuştu. İtilaf Devletleri'nin bu faaliyetlerini önleyebilmek için Ankara Hükümeti tarafından Askerî Polis Teşkilâtı ismindeki ilk istihbarat örgütü kurulmuştu. Teşkilat İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilen kişilerin vesikalarını inceleyerek casusluk olaylarını engellemeye çalışacaktı. Yine Anadolu'ya gönderilen askerî malzemeleri kontrol ederek nakledilmesi gereken adreslere götürülecekti. Ayrıca hem düşman kuvvetlerinin arasına hem de işgal sahalarına casuslar gönderilecek ve edinilen bilgiler onlara karşı propaganda malzemesi olarak kullanılacaktı. Böylece halk üzerindeki kötü tesirleri de engellenmiş olacaktı.⁶⁶⁶

(1) İstanbul-Ankara Haberleşmesini Sağlamaya Yönelik Teşebbüsleri

İnebolu'da irtibat subayı olarak görev yapan Yüzbaşı Şevki Bey (Partial) İstanbul-Ankara muhaberesinin sağlanması noktasında önemli bir şahsiyetti. Ancak İstanbul ile Ankara arasında doğrudan haberleşme ihtiyacı doğmuştu. Bunun için alıcı telsiz istasyonu kurulması gerekliydi. Verici istasyonu kurulursa İngilizlerin Rami Kışlası ve Bakırköy civarlarındaki telsiz kestirme aletine yakalanma olasılığı çok yüksekti. Bu nedenle alıcı istasyonun kurulması daha olanaklı görünüyordu. Bu noktada İhsan Aksoley, Selimiye Kışlası'ndaki dershaneden elde ettiği telsiz alıcısını Selimiye'deki evinin çatı katına yerleştirdi. Akşamları bu noktadan Ankara ile irtibat sağlamaya çalıştı. Ancak hem alıcının bulunduğu noktanın gereken yüksekliğin

kurulan telsiz telgraf istasyonu sayesinde İstanbul ile telsiz ve telgraf bağlantısı da sağlanmış oldu. Urfelle'de kurulan telsiz istasyonu ile Mütareke döneminde dahi bölge ile irtibat devam etmiştir. Aksoley, **a.g.e.**, s.69-71.

⁶⁶⁴ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.4.

⁶⁶⁵ **TİTE**, K:46 G:134 B:134-001, 19 Mayıs 1921; **TİTE**, K:46 G:164 B:164-001, 27 Mayıs 1921.

⁶⁶⁶ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.5, s.7.

altında kalması hem de Boğaz'daki düşman zırhlıların telsizlerindeki seslerin Ankara telsizinden gelen sesteki yüksek olması Ankara ile muhabereyi olanaksız bırakmıştı.⁶⁶⁷ Daha sonra alıcı cihazı Küçük Çamlıca'da bir eve yerleştirildi. Buradan Ankara ile muhabere yapılmaya çalışıldı. Fakat Büyük Çamlıca'daki İngiliz askerleri dürbünlerle etrafı kontrol ederken telsiz muhaberesinin yapıldığını fark ettiler. Bu sefer telsiz cihazı Anadoluhisarı'nda başka bir eve getirildi. Fakat Boğaz'daki düşman zırhlılarının telsiz işaretleri ile Ankara'nın işaretlerini ayırmak çok zordu. Bu nedenle bu teşebbüsten de istenilen sonuç alınamamıştı.⁶⁶⁸

Askerî Polis Teşkilâtı da elde ettiği istihbarî bilgileri hızlı ve düzenli bir şekilde Ankara'ya iletmekle yükümlü idi. Fakat telgraf merkezlerindeki haberleşme trafiği Askerî Polis Teşkilâtı'nın Ankara ile muhaberesinde zaman zaman gecikmelere neden olmuştu. Öyle ki “özel ve acil” olarak addedilen telgraflar dahi posta yoluyla Ankara'ya iletilmişti. Bu nedenle düşmanla ilgili bilgilerin gönderileceği telgraflara “*istihbarat raporu*” işareti koyulmasına karar verildi. Söz konusu işaretin olduğu telgrafların geciktirilmeden Ankara'ya çekilmesi için de Posta ve Telgraf Genel Müdüriyeti ile anlaşılmıştı.⁶⁶⁹

Öte yandan Kızılaycı Hamit Arşivi'nden elde edilen bilgilere dayanarak Okmeydanı Telsiz İstasyonu üzerinden de Ankara ile haberleşme sağlandığı bilgisine ulaşılmıştır. 11 Kasım 1921 günü öğleye doğru kurulan irtibat Türkçe olarak gerçekleşmişti. Ancak bağlantının hem gündüz gerçekleşmesi hem de Türkçe yapılması Anadolu ile irtibat sağlandığını “ifşa” edebileceğinden bu durumun tekrar edilmemesi ve haberleşmenin gizliliğine dikkat edilmesi yönünde uyarılar yapılmıştır.⁶⁷⁰ Ayrıca Ankara ile yapılacak telgraf muhaberatının İzmit veya İnebolu'nun aracılığıyla ve şifreli olarak çekilmesi önerilmişti.⁶⁷¹ Yine aynı arşivde 1922 yılı belgeleri arasında İstanbul'dan Ankara'ya gönderilen şifrelerin işgal kuvvetleri tarafından fark edildiği bildirilmişti.⁶⁷² İstanbul'dan gönderilen haberlerin

⁶⁶⁷ Aksoley, **a.g.e.**, s.160-161.

⁶⁶⁸ Aksoley, **a.g.e.**, s.164-165.

⁶⁶⁹ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.84-85.

⁶⁷⁰ Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi, **Kızılaycı Hamit Arşivi**, 12 Kasım 1921.

⁶⁷¹ Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi, **Kızılaycı Hamit Arşivi**, Yer No: Arşiv 29.1, 29 Aralık 1921.

⁶⁷² Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi, **Kızılaycı Hamit Arşivi**, Yer No: Arşiv 16.0, 16 Mart 1922.

ertesı gün Ankara'daki gazetelerde yayınlanması İstanbul ile Ankara arasında gizli bir hattın muhabere yapıldığı kuşkusunu doğurmuştu. Bu nedenle söz konusu hatların bulunması için çalışmalar başlamıştı.⁶⁷³

Ayrıca gazete ve risaleler⁶⁷⁴ ile telgrafla anlatılamayacak derecede uzun olan yazılar postaneler vasıtasıyla Ankara'ya ulaştırılmaktaydı.⁶⁷⁵

Gizli telden yapılacak muhaberatla ilgili M.M ve Felah Gruplarına, Hariciye ve Dahiliye Nezaretleri ile Harbiye Sansür Memurluğu'na bir yazı gönderilmişti. Söz konusu yazıda:

1) Gizli telden yapılan haberleşme Millî Mücadele için önem arz ettiğinden, bu tel vasıtasıyla yapılan önemsiz ve aciliyeti olmayan haberleşmeler, gerçekten mühim ve acil olarak yapılması gereken muhaberatın gecikmesine sebep olmaktaydı.

2) Gizli tel muhaberatı, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye adına “müstacel” şifreler ile birlikte Müdafaa-i Milliye ve Hariciye Vekaletlerinin gecikmesi “caiz” olmayan şifrelerine ayrılmıştır. Bahsedilen şifrelerin üzerlerine “müstacel ve mahremdir” ibaresi yazılacaktı.

3) Aciliyeti ikinci derece olarak kabul edilen telgraflar da şifrelenerek İstanbul'dan İzmit'e ve İzmit'ten İstanbul'a posta yoluyla gönderilecekti.

4) Gizli hattı yabancı mümessillerin, memurların ya da başka herhangi bir kişinin kullanması yasaklanmıştı. Ayrıca bu hattın kimsenin haberdar olmaması hayati bir mesele olarak görülmüştü.

5) Bahsedilen şartlardan Posta ve Telgraf Müdüriyeti, Felah Grubu ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye mesul tutulmuştur.⁶⁷⁶ İfadeleri yer almaktadır.

Gizli haberleşmeler yalnız gündüzleri icra edilmiyor, geceleri de devam etmek üzere muhaberat kesintisiz olarak sürdürülüyordu. Dolayısıyla haberleşme evraklarının da günü gününe yerlerine ulaştırılması bekleniyor, herhangi bir “tehir” durumu ile karşılaşılacak istenmiyordu.⁶⁷⁷ Felah Grubu aracılığıyla telgraflar günü

⁶⁷³ Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi, **Kızılaycı Hamit Arşivi**, Yer No: Arşiv 23.0, 23 Mart 1922.

⁶⁷⁴ Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi, **Kızılaycı Hamit Arşivi**, Yer No: Arşiv 04.0, 4 Haziran 1922.

⁶⁷⁵ Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi, **Kızılaycı Hamit Arşivi**, Yer No: Arşiv 04.0, 4 Temmuz 1922.

⁶⁷⁶ **TİTE**, K:43 G:157 B:157-001, 5 Temmuz 1922.

⁶⁷⁷ **TİTE**, K:43 G:177 B:177-100, 8 Ağustos 1922.

gününe alıcısına gönderilebiliyordu. Bu tür telgraflardan şifresiz yazılmış olup da gecikmeye uğramış olanlar ise yine Felah Grubu tarafından bir vasıta aracılığıyla yerlerine ulaştırılıyordu.⁶⁷⁸

Büyük Taarruz öncesi gizli muhabereye oldukça önem verilmişti. Bu süreçte yapılacak gizli haberleşme konusunda Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi Paşa tarafından hazırlanan ve M.M. grubuna gönderilen bir emir belgelere yansımıştır.

- 1) Herhangi bir emir gelene kadar gizli tel ile yapılacak haberleşmeler her gece üç saat devam edecek ve bu muhabere “en mühim” malumata ve muhaberata tahsis edilecektir. Yunan ordusu hakkındaki malumatlar ise “en müsait” derecede değerlendirilecektir. Diğer haberleşmeler ise İzmit Hat Komiserliği aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Bu sebeple hem gruplar hem de Hat Komiserliği Yarımca’da gerekli tedbirleri almıştır.
- 2) İstanbul Felah Grubu ve Mim Mim Grupları ile Hat Komiserliğine yazılmıştır.⁶⁷⁹

(2) Orduya Muhabere Malzemesi Sağlamaları

Millî Hareketin başlattığı mücadelenin zaferle sonuçlanması için muhabere malzemeleri ile desteklenmesi gerekmektedir. Bunun için İstanbul önemli merkez idi. Fakat İstanbul’daki depolar düşman askerleri tarafından korunmakta idi. Bunların ele geçirilmesi için gizli teşkilatlar çalışmalarını sürdürmüştür.⁶⁸⁰ Gizli Teşkilatlar arasında Mim Mim ve Felah Grupları Millî Mücadeleye mühimmat temin etme noktasında önemli çalışmaları olmuştur.

Bu kişiler tarafından mühimmat depolarına baskınlar düzenlenmiş ve ele geçirilen muhabere aletleri Ankara’ya nakledilmiştir.⁶⁸¹ Orhaniye Kışlası’ndaki malzemeler de bu kişiler tarafından kaçırılmıştı. Buradan kaçırılan malzemeler işgal güçleri tarafından anlaşılmaması için bozuk aletlerle değiştirilmişti. Bu aletler Beykoz yoluyla İnebolu’na gönderilmişti.⁶⁸² Ancak Anadolu’ya gönderilen telsizler

⁶⁷⁸ TİTE, K:43 G:177 B:177-1a001, 9 Ağustos 1922.

⁶⁷⁹ TİTE, K:43 G:160 B:160-0001, 24 Ağustos 1922.

⁶⁸⁰ Kâzım Özalp, **Millî Mücadele**, TTK Basımevi, Ankara 1985, s.218.

⁶⁸¹ Ekrem Baydar, “Mustafa Kemal’in Gizli Teşkilatını Ben İdare Ediyordum”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1970, S.16598, s.4.

⁶⁸² Ekrem Baydar, “Mustafa Kemal’in Gizli Teşkilatını Ben İdare Ediyordum”, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1970, S.16608, s.4.

Ankara'ya yeterli gelmiyor, gizli teşkilattan daha fazla alıcı-verici telsiz cihazları ile bazı malzemeler talep ediliyordu. Selimiye Kışlası'nda telsiz cihazları ve malzemeleri bulunmaktaydı. Ancak İngilizler haberleşme malzemelerinin bulunduğu noktaların kapılarını mühürlemişti.⁶⁸³ Telsiz deposunu koruyan askerler bir şekilde yerlerinden uzaklaştırıldı. Telsiz malzemelerinin olduğu depoda dağ ve sahra telsizleri bulunmakta idi. Buradan 75'i küçük 20'si büyük olmak üzere toplamda 95 sandık telsiz malzemesi kaçırıldı. Yerlerine içi taşlarla dolu sandıklar bırakıldı. Cihazların Rumeli sahilinden Karadeniz Yoluyla Anadolu'ya gönderilmesi planlandı. Ancak İstanbul'un bir yakasından diğerine akşam vakitleri eşya taşınmayacağı yönünde hükümetin emri vardı. Eşyalar sadece gündüzleri olmak üzere kontrolden geçirildikten sonra nakledilebilirdi. Bu nedenle Anadolu'ya kaçırılan malzemeler götürülmek istenirken gümrük memurunun ikazı ile karşılaşıldı. Eşyaların İzmit'teki Kuvâ-yı İnzibatiye Karargahı'na gönderilmek istendiği söylenmesine rağmen gümrük memuru ikna edilemedi. Bu nedenle farklı bir yol aranmaya başlandı. Harem İskeleyi'nden Karadeniz'e gidecek bir kontra ile sandıkların nakledilmesine karar vermişlerdi. Bu noktada tanıdıkları yolcuları kontraya bindirmişler ve eşyaları onlar vasıtasıyla Anadolu'ya gönderebilmişlerdir.⁶⁸⁴

Ahırkapı Muhabere Depoları'ndaki haberleşme malzemeleri de kaçırılarak İnebolu üzerinden Ankara'ya sevk edilmişti.⁶⁸⁵ İnebolu İskeleyi'ne getirilen aletler ise gözden uzak ve gizli noktalara taşınmaktaydı.⁶⁸⁶ İstanbul'daki çeşitli ambarlardan muhabere aletleri kaçırılmıştı. Bu minvalde Üsküdar'daki ambardan Felah ve Muavenet-i Bahriye Gruplarının emriyle telefon kabloları alınmıştı.⁶⁸⁷

Posta ve telgraf memurları da Anadolu'ya muhabere malzemesi kaçırılmasında yardım etmişlerdir. Bu noktada İstanbul Postane ve Telgrafhanesi'nde çalışan memurlar zikredilebilir. Bu merkezde kullanılmayan aletler memurlar tarafından toplanmış⁶⁸⁸ ve Anadolu'ya ulaştırılmıştır. Ancak sevkiyat sırasında Yunanların radarına yakalanan malzemeler alıkonulmuştur. Bunlar dışında bütün

⁶⁸³ Aksoley, **a.g.e.**, s.145.

⁶⁸⁴ Aksoley, **a.g.e.**, s.148-155.

⁶⁸⁵ Salışık, **a.g.e.**, s.28.

⁶⁸⁶ Koçer, **a.g.e.**, s.36.

⁶⁸⁷ **TİTE**, K:34 G:52 B:52-001, 9 Aralık 1922

⁶⁸⁸ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar IX", s.13.

aletler sorunsuz bir şekilde Anadolu'ya götürülmüştür.⁶⁸⁹ İzmir ve Antalya'da görevli fen müfettişleri de Kuvâ-yı Milliye'ye katılarak Millî orduların haberleşmelerini sağlamak için yeni hatlar yapmış ve orduya muhabere desteği vermişlerdir.⁶⁹⁰

Bazen de kolordular muhabere malzemeleri eksikliğini kendi içlerinde halletmeye çalışmışlardır. Öyle ki Gedikli Müfreze Komutanlığı'na Kilikya Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı'ndan telefon telleri gelmiş,⁶⁹¹ Kilikya'ya ise malzemeler Feke Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı'ndan gönderilmişti.⁶⁹² Bu noktada Kilikya'ya on saatlik mesafeyi idare edebilecek nitelikte telefon telleri gönderildiği belgelere yansımıştır.⁶⁹³

Ankara için lazım olan iki adet telefon makinesinin de İstanbul Hilal-i Ahmer Merkezi'nden talep edildiği anlaşılmıştır.⁶⁹⁴

Özellikle savaşlar sırasında ordunun haberleşme malzemesi ihtiyacının giderilmesine önem vermişlerdi. Nitekim Sakarya Savaşı için İstanbul'dan Anadolu'ya önemli miktarda muhaberat malzemeleri kaçırılmıştı.⁶⁹⁵ Başkumandanlık Savaşı öncesinde ise muhabere alanında yoğun bir hazırlık dönemine girilmişti. Zira savaş esnasında askerî birlikler arasında kesintisiz bir bağlantı sağlanmalı idi. Bu nedenle gerekli aletler yine M.M. Grubu tarafından temin edilmiş ve Anadolu'ya gönderilmişti.⁶⁹⁶

Ayrıca Büyük Taarruz başlamadan evvel Konya Askerî İş Evleri'nde haberleşme cihazları imal edilmişti. Öte yandan karargahlarda muhabere kursları da faaliyet göstermiştir.⁶⁹⁷ Ayrıca Fransızlar Adana'yı tahliye ettiklerinde onlardan 3

⁶⁸⁹ Besen, "İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi'ne Ait Hatıralar X", s.8.

⁶⁹⁰ Karay, **a.g.e.**, s.285.

⁶⁹¹ **TİTE**, K:105 G:54 B:54-001, 6 Mayıs 1920.

⁶⁹² **TİTE**, K:102 G:54 B:54-001; **TİTE**, K:102 G:54 B:54-1001. 27 Mayıs 1920. Malzemeler arasında 18 kangal telefon teli, 200 fincan ve 40 adet burgulu fincan var idi. Bunların taşınması için hayvanlar temin edilmeli ve Feke Kumandanlığı'na gönderilmeliydi. **TİTE**, K:104 G:38 B:38-001.

⁶⁹³ **TİTE**, K: 105G:4 B:4-001, 22 Haziran 1922.

⁶⁹⁴ Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi, **Kızılâyıcı Hamit Arşivi**, Yer No: Arşiv 27.1, 27 Kasım 1921.

⁶⁹⁵ **Türk İstiklâl Harbi**, C. VII, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975, s.344-346.

⁶⁹⁶ **TİTE**, K:37 G:56 B:56-001.

⁶⁹⁷ **Türk İstiklâl Harbi**, C. II, Batı Cephesi, 6'ncı Kısım, 2'nci Kitap, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.308.

tane telsiz istasyonu satın alınmıştır.⁶⁹⁸ Almanya'dan ise telsiz ve telgraf cihazları ile gerekli olan muhabere malzemeleri getirilmiştir. Dikkat çekmemesi adına bu aletler gümrüklerden “sinema aleti ve edevatı” ismiyle geçirilerek İstanbul'a nakledilmiştir.⁶⁹⁹

Savaşlara hazırlık aşamasında muhabere alanındaki malzemelerin temin edilmesi için büyük gayret gösterilmişti. Çünkü savaş esnasında ordu komutanları ile birlikler arasındaki haberleşmenin kesintisiz cereyan etmesi gerekliydi. Çünkü birlikler komutanlarından aldıkları emirlere göre hareket etmek mecburiyetindeydiler. Bağlantının koptuğu bir anda birlikler arasında bütünlük sağlanamayabilir ve savaşın seyri değişebilirdi. Bu nedenle gerek İstanbul'daki muhabere depolarından malzemeler kaçırılarak Anadolu'ya gönderilmiş gerek Türk Milleti tarafından telgraf aletleri üretilmeye çalışılmış gerekse de yabancı ülkelerden satın alınarak bu ihtiyaç karşılanmıştır. Bunların hepsi savaş sırasında muhabere alanında üstünlük sağlama ve bu gücü elinden kaybetmemek için verilen bir mücadelenin sonucudur.

6.Mudanya Mütarekesi'nin İmzalanması ve Haberleşme Üzerindeki İtilaf Kontrolünün Sona Ermesi

İtilaf Devletleri Sakarya Savaşı'nın ardından Mart 1922'de bir araya gelerek Sevr şartları üzerinde bazı tadilatlar yaptılar ve Yunanistan ile T.B.M.M arasında mütareke yapılması için çalışmalara başladılar. Ancak T.B.M.M'ni doğrudan mütarekeye çağırmak yerine Osmanlı Hükümetinin aracılığına başvurmayı tercih ettiler. Bunu da 23 Mart 1922'de Osmanlı Hükümeti'ne verdikleri bir nota ile belli ettiler. Ancak Sadrazam Tevfik Paşa 26 Mart 1922'de verdiği cevapta aynı teklifin Ankara Hükümeti'ne de bildirilmesi gerektiğini belirtti. Bunun üzerine İtilaf Devletleri ve Ankara Hükümeti arasında nota teatileri oldu.⁷⁰⁰ İtilaf Devletleri'nin Türk-Yunan arasında mütareke teklif etmesinin nedeni, Sakarya Savaşı'ndan sonra

⁶⁹⁸ Özalp, a.g.e., s.221.

⁶⁹⁹ TİTE, K:59 G:135 B:1, 12 Temmuz 1922.

⁷⁰⁰ Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, s.944-945.

Türklerin yeniden taarruza geçmesini önlemek ve barış şartlarını Türkiye'ye kabul ettirmek idi.⁷⁰¹

Ankara Hükümeti teklifleri görüşmek için Müslümanların can güvenliğinin korunmasını ve Anadolu'nun düşman askerleri tarafından boşaltılmasını koşul olarak öne sürerek İzmit'te yapılacak bir konferansta bir araya gelebileceklerini bildirdi. Ankara'nın teklifi İtalyanlar tarafından kabul edilmesine rağmen İngiliz ve Fransızlar tarafından reddedildi.⁷⁰²

Yunanistan her ne kadar mütareke teklifine sıcak baksa da Anadolu'yu boşaltmaya olumlu bakmıyordu. Nihayetinde 14 Temmuz'da İngilizlere Anadolu'dan ayrılmayacaklarını bildirdiler. Zaten İngilizler de Türklerin Yunanlıları Anadolu'dan atabileceklerine inanmamaktaydı. Bu nedenle Türk-Yunan arasındaki barışın tesisi için acele etmemişlerdi. Öyle ki Yunanlıların Anadolu'da İyonya Devleti kurmak istemesini İngilizler de destekliyordu.⁷⁰³ Fakat 26 Ağustos günü Büyük Taarruz başlamış Yunanistan İngiltere'nin aracılığı ile Türkiye'ye mütareke teklifinde bulunmak istemişti. Ancak İngiltere söz konusu teklifi hemen Türk tarafına iletmemişti. İngilizler Yunanlıların Anadolu'da tutunabileceği inancını hala inanıyordu. Ayrıca tek başına Türkiye'ye mütareke teklifinde bulunmayı İngiltere'nin menfaatlerini olumsuz etkileyebileceğinden çekiniyordu. Bu nedenle İngiltere ve Fransa ile birlikte Türkiye'ye mütareke teklifinde aracılık yapmak istedi. Ancak Fransa ile görüş ayrılığı yaşadı. İngiltere ve Fransa arasında bu konudaki yazışmalar sürerken ve Türkiye'ye bu durum açıklanmamışken Ankara Hükümeti Yunanlıların mütareke isteğini öğrenmişti.⁷⁰⁴

Nihayetinde Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922'de başlamış ve 11 Ekim 1922'de mütarekenin imzalanmasıyla son bulmuştu. Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ile 19 Ekim günü İstanbul'a gelen Refet Paşa ilk olarak idarî işlerle ilgilenmiştir. Bu noktada İtilaf Polis Komisyonu'nu, gümrük işlerini, İtilafçı sağlık komisyonunu, pasaport ve vize işlerini yeniden Türk kontrolü altına almıştır. Ayrıca Refet Paşa, İtilaf Devletleri'nin gazeteler ile posta ve telgraflar üzerinde uyguladıkları sansüre de

⁷⁰¹ Bilal N. Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923**, Bilgi Yayınevi, 3.bs., Ankara 2016, s.337.

⁷⁰² Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, s.946.

⁷⁰³ Şimşir, **a.g.e.**, s.304-305, s.347-349.

⁷⁰⁴ Şimşir, **a.g.e.**, s.351, s.385-386.

son vermişti⁷⁰⁵ Lozan Antlaşması'nın 111. maddesi ile de Türkiye'deki kablo hatları üzerindeki Türk egemenliği kabul edilmiş, 113. maddesi ile yabancı postaneler kapatılmıştır.⁷⁰⁶ Böylece mütareke döneminde haberleşme üzerinde sorun yaratan konular Türkiye lehine çözümlenmiştir.

⁷⁰⁵ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s.948, s.951-953.

⁷⁰⁶ *İstiklal Harbi'mizde PTT*, s.340.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde posta ve telgraf haberleşmesi yıllar içinde gelişme kaydetmişti. Önemli noktalardan başlayarak birçok merkeze postane açılmış, ülke toprakları telgraf ağları ile örülmüştü. Posta ve telgraf muhaberatının önemi ise Millî Mücadele Dönemi'nde daha net anlaşılmıştı.

Zira hem posta hem telgraf haberleşmesi Millî Mücadele Dönemi'nde önemli kazanımlara ve kaybedişlere neden olmuştur. Özellikle haberleşme araçlarının propaganda malzemesi olarak kullanılması, onlar vasıtasıyla kitlelere seslenilebilmesi ve mücadelede birlik oluşturmak adına güçlü bir silah olması önemli kazanımlar arasında idi. Dolayısıyla haberleşme vasıtaları üzerinde kontrolü sağlayan taraf diğerlerine göre üstünlük elde etmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti-İtilaf Devletleri-Millî Hareket arasında bu üstünlüğü elde etmek için mücadeleler olmuştur.

İtilaf Devletleri 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile Mondros Mütarekesi'ni imzalamasının akabinde Osmanlı topraklarını peyderpey işgal etmişlerdir. İşgalleri haklı gerekçelere dayandırmak adına mütareke metninde muğlak ifadelerle yer vermişlerdir. Bu noktada postane ve telgrafhanelere el koymalarını 12. maddede geçen "kontrol" kelimesine dayandırarak kelimenin İngilizce, Fransızca ve Türkçede farklı anlamlarda kullanılmasından istifade etmişlerdir.

Aslında Millî Mücadele Dönemi'nde hem İtilaf Devletleri'nin hem de Osmanlı Devleti'nin genel siyasetleri haberleşme merkezlerinin işgali/işgal karşısında izlenilen yollarda görülebilir. Bu noktada İngiltere ve Fransa işgal sahalarında "kontrol" üzerine bir yönetim kurmuşlar, kendi idarelerini kabullendirmeye ve buna yönelik politikalar uygulamaya özen göstermişlerdir. Bu durumun yansımaları posta ve telgraf merkezlerini işgal ettiklerinde sansür heyeti kurmaları, Türkçe yazışmaları yasaklamaları, muhaberat saatini kısıtlamaları, pullara kendi hakimiyetlerini tescil eden kelimeleri basmaları, resmî ve hususî yazışmaları engellemeleri ve şifreli muhaberatı yasaklamalarında görülebilir. Her şeyin kendi kontrollerinde olmasını istedikleri için bütün haberleşme evrakları ve vasıtaları üzerinde tam yetki sahibi olmaya çalışmışlardır. Aslında bu kontrolcü tutumları sadece haberleşme merkezleri üzerinde değil bütün işgal sahalarında yaptıkları genel

bir uygulamalarıdır. Nitekim Boğazlar üzerinde kurmak istedikleri yönetim veyahut sağlık, polis ve jandarma teşkilatının kontrolünü üstlenmek istemeleri bu minvaldeki adımlardır.

Yunanlılara bakıldığından ise işgal sahalarında yaptıkları yıkım ve zulümleri posta ve telgraf merkezlerinde de uygulamışlardır. “Yıkıcı” politikaları nedeniyle posta ve telgraf merkezlerine, telgraf tellerine, eşyalara, pullara ve memurlara zarar vermişler, özellikle memurlar ve onların aileleri üzerinde şiddet yanlısı ve baskıcı bir tutum sergilemişlerdir. Aslında Megali İdea amaçlarını gerçekleştirmek dışında gözleri hiçbir şey görmemiş, tamamen kargaşa ve zulüm üzerine kurulu bir politika takip etmiş ve bunu da haberleşme merkezlerinde uygulamışlardır. Yıkıcı politika takip etmelerinde Batı Anadolu’da kurdukları Yunan Yönetimi’nin de etkisi vardır. Çünkü işgalleri ve uygulamalarıyla söz konusu bölgedeki Osmanlı idaresini ortadan kaldırmak, Yunan yönetimini dâimî kılmak istemişlerdi. Özellikle pulların üzerinde yer alan Osmanlı hakimiyetini temsil eden ibarelerin kaldırılarak Yunan idaresine ait kelimelerin basılması bu minvalde zikredilebilir.

İtalyanlar ise diğer ülkelerden daha farklı bir yol izlemişti. Bu noktada İtalyanlar emellerine ulaşmak, işgal ettikleri bölgedeki konumlarını sağlamlaştırmak için “ılımlı” bir politika takip etmişlerdir. Bu meyanda Millî Mücadele Dönemi’nin başından beri işgal sahalarındaki sağlık, sosyal, eğitim, haberleşme gibi alanları genişleterek, yeni merkezler inşa ederek hem halk hem de Osmanlı Devleti nezdinde iyimser bir tablo çizmeye özen göstermişlerdir. Böylece yaptıkları işgaller karşısında tepkileri en aza indirmeyi amaçlamışlardı. Haberleşme merkezlerinin işgalinde de bu tutumlarını devam ettirmişler, yeni hatlar uzatarak posta ve telgraf merkezleri açmışlar, bir tamir gereksinimi olduğunda Osmanlı Devleti ile birlikte hareket edip hatları onarmışlardır.

Millî Mücadele Dönemi’nde Osmanlı Devleti’nin genel politikası da haberleşme merkezlerinin işgali karşısındaki tutumlarında görülebilir. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti işgallere karşı bir direniş göstermekten ziyade problemleri “siyaset” ile çözmeye çalışmıştı. Bu nedenle haberleşme merkezlerine İtilaf kuvvetleri el koyduğunda sadece “protesto” etmiştir. Sürekli aynı politikayı takip ederek İtilaf Devletleri temsilciliklerine başvurmuştur. Bununla beraber Osmanlı Devleti’nin dâhili sorunlarla da uğraşması haberleşme üzerindeki denetiminin

kaybolmasına neden olmuştur. Bu noktada bir “eşkîya” sorunundan bahsedilebilir. Öte yandan yabancı postaneler, altın kaçakçılığı ve gümrükler konusu Osmanlı ekonomisini olumsuz etkileyen faktörler arasında yerini almıştı. “Posta ve telgraf” haberleşmesi temelinde yaşanan bütün bu sıkıntılar yukarıda bahsedildiği gibi siyasî yollarla halledilmeye çalışılmıştı. Diplomatik temaslardan bir netice alınamayınca da kendi çabalarıyla işgal altındaki topraklarla bağlantı kurmaya çalışmışlardır. Bu noktada sansürün uygulanmadığı haberleşme merkezlerinden düşman işgalindeki bölgelerle bağlantı kurulmuş, güvenilir olarak nitelendirdikleri şahısları bölgeye yollayarak bilgi almaya çalışmışlardır. Ayrıca Mütareke Dönemi Osmanlı haberleşmesine büyük bir handikap olan Harbiye Nezareti’nin uyguladığı sansür de kaldırılarak yazışmaların daha hızlı gerçekleştirilmesi için uğraşmışlardır. Yine posta ve telgraf memurlarının vazifelerine devam etmeleri için gayret göstermişlerdir. Zira Osmanlı Devleti’nin memurlar konusunda endişelendiren bir Millî Hareket de söz konusu idi. Memurların Millî Mücadele safında çalışmaması, İstanbul Hükümeti ile iş birliği yapması için yoğun bir çaba göze çarpmaktadır.

Millî Hareketin büyümesi Osmanlı Devleti’ni endişelendirmişti. Çünkü İzmir’in işgali dolayısıyla Redd-i ilhak ve Millî Müdafaa Cemiyetlerinden gelen telgraflar halk üzerinde bir tesir bırakabilirdi. Bu nedenle Osmanlı Devleti cemiyetlerden gelen mektup ve telgrafların alınmasını ve komutanlıklar arasındaki şifreli muhaberatı yasaklamıştı. Fakat bu durum Millî Mücadele hareketinin bastırılmasında ziyade daha çok parlamasına neden oldu. Anadolu hareketi İstanbul Hükümeti’nin aldığı kararlardan sonra postane ve telgrafhaneleri işgal etmiş ve yeni haberleşme merkezleri açmıştı. Haberleşme vasıtaları üzerinde büyük bir güç elde etmişlerdi. Öyle ki İstanbul ile Anadolu arasındaki bağlantıyı istedikleri zaman noktalamış, istedikleri zaman yeniden başlatmışlardır. Bunun da ötesinde 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgali ve 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılması ile Ankara merkezli bir haberleşme ağı oluşturulmuş, gizli haberleşme merkezleri ile bağlantılar gerçekleştirilmiştir. Haberleşme unsurları üzerinde kurdukları bu üstünlük sayesinde İstanbul’daki hükümetleri dahi değiştirme gücünü elde edebilmişlerdir.

Böylece Osmanlı Devleti’nin haberleşme vasıtaları üzerindeki hâkimiyeti Mütareke devri ile İtilaf kuvvetlerine kaymış ve nihayetinde Millî Hareketin zaferi

ile sonuçlanmıştır. Ayrıca Millî Mücadele'nin kazanılmasında da büyük paya sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

A) YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO: Bab-ı Ali Evrak Odası

DH. EUM: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti

DH. EUM. AYŞ: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalem-i

DH. EUM. KLU: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kalem-i Umumi

DH. EUM. 6ŞB: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube

DH. İ. UM: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti

DH. İ. UM. EK: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti İdare-i Umumiye Ekleri

DH. KMS: Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

DH. ŞFR: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalem-i

DH. UMVM.: Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü

HR. İM: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı

HR. SYS: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım

HRT.h: Haritalar

ML. EEM: Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye

MV.: Meclis-i Vükelâ Mazbataları

ŞD: Şûrâ-yı Devlet

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

İSH: İstiklâl Harbi Kataloğu

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Bahçeşehir Üniversitesi Kızılaycı Hamit Arşivi

(Belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.)

B) YAYINLANMIŞ BELGELER ve RESMÎ YAYINLAR

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.VII, Kaynak Yayınları, İstanbul 2002.

Düstur, C.VIII.

Düstur, Birinci Tertip, C.II.

HTVD

TBMM Zabıt Cerideleri (TBMMZC)

II. GAZETELER

Cumhuriyet

İkdam

Sabah

Son Posta

III. HATIRALAR

Adıvar, Halide Edip: **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Can Yayınları, İstanbul 2020.

Ahmet İzzet Paşa: **Feryadım**, C.II, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Akıncan, Aziz: **Türkiye'de Posta ve Telgrafçılık**, Ülkü Basımevi, t.y.

Aksoley, İhsan: **Teşkilat-ı Mahsusa**, Timaş Yayınları, Yay. Haz. Mehmet Hastaş, İstanbul 2016.

Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam (1884-1938)**, C.I., Bsk:6, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.

Eskin, Şekip: **Türk Posta Tarihi**, Ulusal Matbaa, Ankara 1942.

Farlane, Charles Mac: **Constantinople in 1828**, C.II, 2.bs., London 1829.

Gökoğlu, A. Baha: **Batı ve Doğu'da Telgrafçılık Nasıl Doğdu: Yurdumuzda Telgrafçılık İlk Hatlar İlk Telgraf Tarifesi İlk Telgraf Türesi**, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1935.

—————: **İnkılabımızda Posta ve Telgrafçılar**, İkbâl Kitaphanesi, 1938.

Hamlin, Cyrus: **Among The Turks**, Robert Carter and Brothers, New York 1878.

Karay, Refik Halid: **Minelbab İlelmihrab**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2019.

Koçer, Kemal: **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul**, Vakıf Basımevi, İstanbul 1946.

Mustafa Kemal Atatürk: **Nutuk**, ATAM, Ankara 2018.

Nadi, Yunus: **Ankara'nın İlk Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

Özalp, Kâzım: **Millî Mücadele**, TTK Basımevi, Ankara 1985.

IV. İNCELEME ESERLER

Akşin, Sina: **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, C.I Mutlakiyete Dönüş (1918-1919), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

—————: **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, C.II Son Meşrutiyet (1919-1920), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998.

—————: **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele IV**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019.

Altıntaş, Ahmet: **Milli Mücadele Döneminde Çanakkale 1919-1923**, Asil Yayınları, Ankara 2007.

Başak, Tolga: **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013.

Bozkurt, Abdurrahman: **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014.

—————: **Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2014.

Çardak, Muttalip: **Telgrafçı Manastırlı Hamdi Bey, ÖZYÜREK** Basımevi, İstanbul 1984.

Çelebi, Mevlüt: **Milli Mücadele Dönemi'nde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

Çelik, Kemal: **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Demir, Tanju: **Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)**, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2005.

Demirel, Fatmagül: **II.Abdülhamit Döneminde Sansür**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007.

Diren Çakılcı: **Rumeli Telgraf Hatları (1854-1876)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.

Saray, Mehmet- Eraslan, Cezmi-Özkaya, Yücel-Balcıoğlu, Mustafa: **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı**, ATAM, Ankara 2017.

Fertekligil, Azmi: **Türkiye’de Borsa’nın Tarihçesi**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 1993.

Ediz, İsmail: **Diplomasi ve Savaş: İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu’da Yunan İşgali 1919-1922**, ATAM, Ankara 2015.

İstiklal Harbi’imizde PTT, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2009.

İstiklal Savaşı Gazetesi Kitabı (1919), Yay. Haz., Ömer Sami Çoşar, Bursa 2013.

McNamara, John R.: **The Economics of Innovation in the Telecommunications Industry**, Quorum Books, New York 1991.

Özbey, Mustafa-Baykal, Hülya-Baykal, Tan: **Basın Yönetiminde Sansür**, Minel Yayınları, Ankara 2016.

Özel, Sabahattin: **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2009.

Pehlivanlı, Hamit: **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilâtı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.

Peker, Nurettin: **İstiklâl Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı**, Gün Basımevi, İstanbul 1955.

Salıslık, Selahattin: **Kurtuluş Savaşı’nın Gizli Örgütü M.M. Grubu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

Sancaktar, Fatih Mehmet: **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923)**, Ötüken, İstanbul 2021.

Satan, Ali: **İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye (1920)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2010.

—————: **İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye (1921)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

Sofuoğlu, Adnan: **Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Sonyel, Salahi R.,: **İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

Şimşir, Bilal N. : **İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923**, Bilgi Yayınevi, 3.bs., Ankara 2016.

Tanrıkut, Asaf: **Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı**, C.I, Efem Matbaacılık, y.y., 1984.

—————: **Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi Teşkilât ve Mevzuatı II**, Ankara 1968.

Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Tansel, Selâhattin: **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.II, TTK Yayınları, Ankara 2019.

Tekir, Süleyman: **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

Toprak, Zafer: **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Doğan Kitap, II. bsk, İstanbul 2017.

Türkmen, Zekeriya: **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, TTK, Ankara 2001.

Türk İstiklâl Harbi, C.I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Türk İstiklâl Harbi, C. II, Batı Cephesi, 6'ncı Kısım, 2'nci Kitap, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklâl Harbi, C.II, Batı Cephesi 3'üncü Kısım, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921), Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Türk İstiklâl Harbi, C.IV Güney Cephesi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

Türk İstiklâl Harbi, C. VII, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)**, C.IV, Kısım I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1984.

V. MAKALELER

Alşan, Reşat: "Cumhuriyetin Kuruluşu ve İlk On Beş Yılında PTT İşletmesi", **ATAM Dergisi**, C.VI, S.17, 1990, s.391-419.

Aydoğdu, Murat: “Mütareke Dönemi’nde İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümetleri Arasında İthalat Gümrük Vergisi, Problemi (1918-1922)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, C.XV, S.30, 2016, s.59-88.

Bektaş, Yakup: “Displaying the American Genius: The Electromagnetic Telegraph in the Wider World”, **The British Journal for the History of Science**, C.XXXIV, No:2, Cambridge University Press, Haziran 2001, s.199-232.

Besen, Cevad: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar”, **Pos-Tel**, C.IV, S.7, Ağustos 1962, s.10-12.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar”, **Pos-Tel**, C.IV, S.8, Eylül 1962, s.15,20.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar III”, s.12-14, 20.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi’ne Ait Hatıralar V”, **Pos-Tel**, C.IV, S.11, 1962, s.12-13.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-VI”, **Pos-Tel**, C.IV, S.12, 1962, s.17-18.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar VII”, **Pos-Tel**, C.V, S.1, 1963, s.8-9.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar VIII”, **Pos-Tel**, C.V, S.2, Şubat 1963, s.8.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi’ne Ait Hatıralar IX”, s.12-13.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar X”, **Pos-Tel**, C.V, S.4, Nisan 1963, s.8-9.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi’ne Ait Hatıralar XIII”, C.V, S.7, Temmuz 1963, s.21-22.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi’ne Ait Hatıralar XIV”, **Pos-Tel**, C.V, S.10, Ekim 1963, s.21-23.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi’ne Ait Hatıralar XV”, **Pos-Tel**, C.V, S.11, Kasım 1963, s.19-21.

—————: “İstanbul’da Kurulan Gizli Telgraf Merkezi’ne Ait Hatıralar XVII”, **Pos-Tel**, C.VI, S.1, Ocak 1964, s.28-32.

Bozkurt, Abdurrahman: “İşgal İstanbul’unda Fransız-İngiliz İlişkileri”, **90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Mayıs-Haziran 2009 Bildiriler Kitabı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.521-532.

—————: “I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)”, **OTAM**, S.36, 2014, s.1-44.

Davison, Roderic H.: “Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi”, Çev. Durdu Mehmet Burak, **OTAM**, S.14, Ankara 2003, s.347-386.

Demir, Tanju: “Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları”, **OTAM**, S.17, Ankara 2005, s.1-17.

Ersoy Hacısalihoglu, Neriman: “Kırım Savaşı’nda Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi” **İÜEF Tarih Araştırma Merkezi Dergisi**, İstanbul 2007, s.119-130.

Ertan, Temuçin Faik: “Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’dan Hareketi ve Samsun’a çıkışı”, **Mütareke Dönemi ve İstanbul’dan Samsun’a Uzanan Yolda Mustafa Kemal**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011, s.47-71.

Gül, Mustafa: “Bir Telgraf Memurunun İfadesiyle Mütâreke Döneminde İstanbul-Anadolu Haberleşmesi”, **ATAM**, C.XIII, S.38, Temmuz 1997, s.427-432.

Güllü, Ramazan Erhan: “19-20. Yüzyıllarda Avrupa’da ve Türkiye’de Askerî Posta Güvercinleri Kullanımı”, **Belleten**, C.LXXXIV, S.301, Ankara 2020, s.1175-1218.

Hâfi Kadri Alpman, “İhsan Pere’nin Hatıraları: Yarım Asır Önceki Telgrafçılar”, **Pos-Tel**, Haziran 1961, S.5, s.6.

Hâfi Kadri Alpman: “İhsan Pere’nin Hatıraları: Yarım Asır Önceki Telgrafçılar II, **Pos-Tel**, Şubat 1961, S.3, s.6.

Halaçoğlu, Yusuf: “Derbend”, **DİA**, C.IX, İstanbul 1994, s. 162-164.

İslam, İbrahim: “Milli Mücadeleye Muhalif Bir Gazete: “Ferdâ””, **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2009, s.158-174.

Kaçar, Mustafa: “Osmanlı Telgraf İşletmesi”, **Çağını Yakalayan Osmanlı**, Yay. Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, IRCICA, İstanbul 1995, s.45-120.

Koloğlu, Orhan: “Yeni Haberleşme ve Ulaşım Tekniklerinin Osmanlı Toplumunu Etkileyişi”, **Çağını Yakalayan Osmanlı**, Yay. Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, IRCICA, İstanbul 1995, s.597-608.

Kubilay, Çağla: “1923-1939 Yılları Arasında Türkiye’de Telekomünikasyon Politikaları”, **İLEF Dergisi**, Ankara 2017, s.37-66.

Pamir, Aybars: “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.LI, S.2, 2002, s.79-119.

Sancaktar, Fatih Mehmet: “Bulgaristan’ın 29 Eylül 1918 Selanik Mütarekesi’yle Birinci Dünya Savaşı’ndan Çekilmesi ve Osmanlı Devleti”, **100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu 25-26 Ekim 2018 Bildiriler Kitabı**, C.I, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2018, s.171-198.

—————: “Mondros Mütarekesi’nin 20. Maddesi ve İtilaf Güçlerinin Çatalca ve İstanbul Boğazı’ndaki Osmanlı Askeri Mühimmatını İmha veya Satma Girişimlerine Osmanlı Devleti’nin Engel Olma Çabası (1921-1922)”, **İmparatorluklar Çağına Veda**, Ötüken, İstanbul 2019, s.255-283.

Saylan, Gürkan Fırat: “İstanbul’un Resmen İşgali”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C.XI, S.41, Ocak 2014, s.17-40.

Sunay, Serap: “Mülki ve Askerî Görevlilerin Raporlarına Göre Yunan İşgali Altında Balıkesir (1920-1922)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.39, İstanbul 2021, s. 1-37.

Şahin, Feyza Kurnaz: “Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti’nde Askerî Sansürün Kaldırılması Meselesi”, **Mondros Mütarekesi’nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı’nın Sonu Mütârekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu 24-26 Ekim 2018 Bildiriler Kitabı**, C.II, ATAM, Ankara 2019, s.819-881.

“Telgrafçı Hamdi Efendi’nin Millî Mücadele Hatıraları“, (Ali Sinan’ın Ankara Radyosu’ndaki konuşmaları) **Pos-Tel**, C.II, S.15, Ocak 1954, s.16-18.

Yazıcı, Nesimi: “Balkanlar’da İlk Osmanlı Telgraf Hatları“, (Balkanlar’da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri, Sofya 21-23 Nisan 2000), **İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)**, İstanbul 2002, s.107-122.

—————: “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, **AÜİFD**, CXXVI, Ankara 1983, s.751-764.

—————: “Osmanlı Telgraf Fabrikası”, **TDA Dergisi**, İstanbul 1983, s.69-81.

—————: “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, **150. Yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, VII. Dizi, S.142, Ankara 1992, s.139-210.

Yurtoğlu, Nadir: “Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT), Teşkilatı (1920-1960)”, **ATAM Dergisi**, C.XXXII, S.93, 2016, s.47-103.

Sarınay, Yusuf-Karacakaya, Recep: “Mütareke Döneminde Matbuat Sansürü ve Uygulamaları (1919-1920), 1918-1919 Mütareke’den Milli Mücadeleye Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş Uluslararası Sempozyumu 26-27 Aralık 2019 Bildiriler Kitabı, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul 2020, s.356, s.356-374.

VI. TEZLER

Aydoğdu, Murat: “Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul’un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

—————: Mütareke Dönemi’nin Son Osmanlı Hükümeti-Son Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti (21 Ekim 1920-4 Kasım 1922), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016.

Nagihan Ebru Cambaz, “İtilaf Devletleri’nin Doğu Trakya’da İşgal Uygulamaları (1918-1920)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

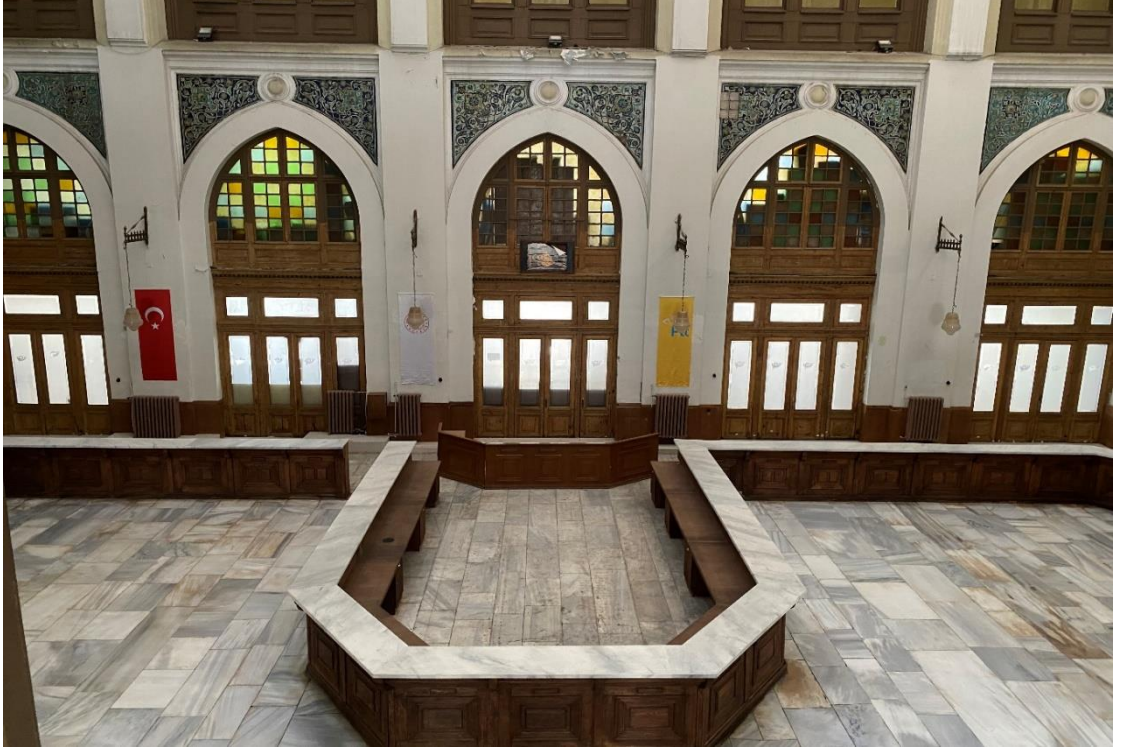
Elmacı, Mehmet Emin: “II. Meşrutiyet’ten Lozan’a Kapitülasyonlar”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001.

Kaçar, Mustafa: “Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.

Okan, Ayşegül: “The Ottoman Postal and Telegraph Services In The Last Quarter Of The Nineteenth Century”, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Tunalı, Turgay: “Çukurova Bölgesi’nde Fransız İşgali ve İşgal Yönetimi (1918-1921), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.

EKLER

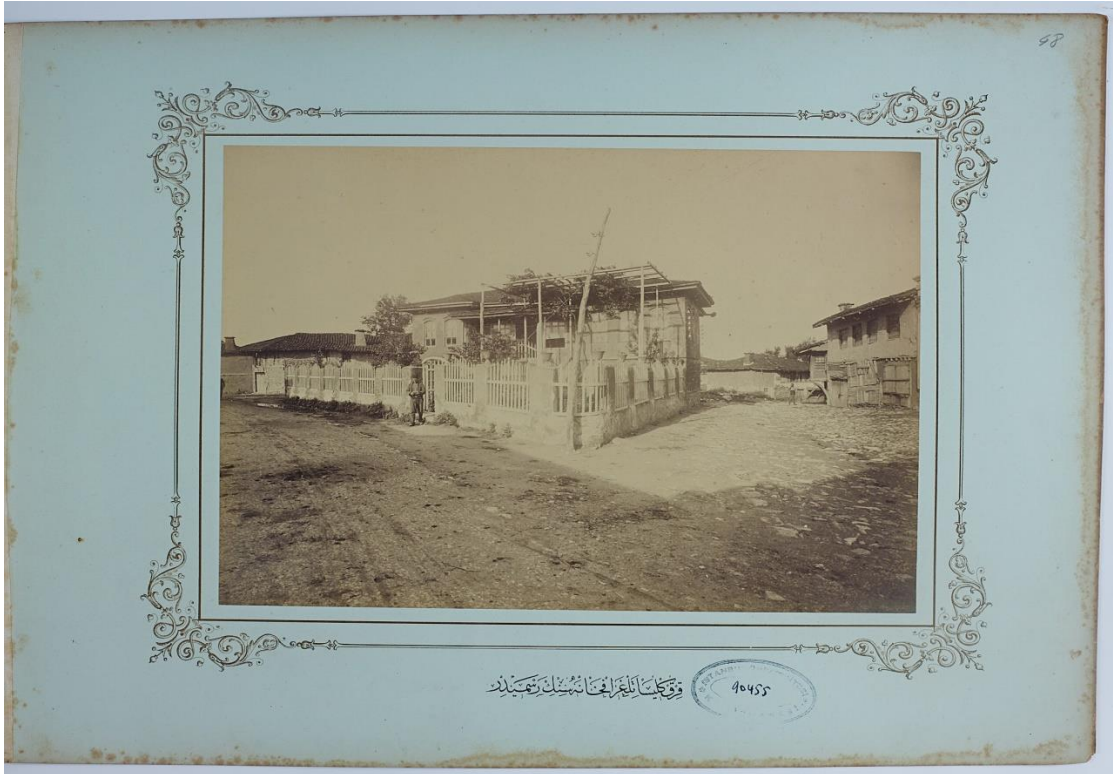
Ek 1: Memurların görev yaptığı yer, İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi (Büyük Postane)

Ek 2: Mektupların yazıldığı masa, İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi (Büyük Postane)

Ek 3: Mektuplar yazıldıktan sonra nereye gönderilecekse o dolabın içine atılıyordu. Anadolu yakası-Avrupa yakası-Yurt dışı-Yurt içi dolap kapakları, İstanbul Posta ve Telgraf Merkezi (Büyük Postane)

Ek 4: “Edirne ve Mülhakâtı: Kırkkilise Telgrafhanesi'nin resmidir”, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKYA90455/48. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90455---0048.jpg>

Ek 5: “İskenderun’daki Telgraf ve Postahane’nin resmi”, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, İkinci Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri (1842-1918), Yer No: NEKYA90429/1.
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90429---0001.jpg>

Ek

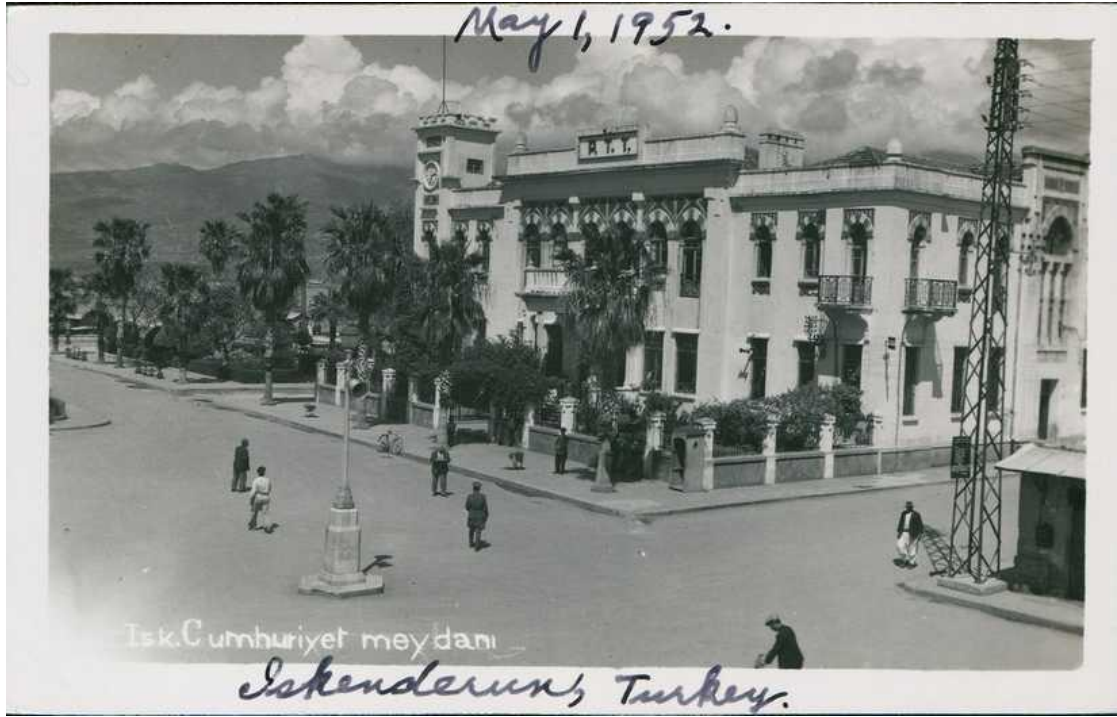
Ek 6: “Edirne ve Mülhakâtı: Gelibolu Hükümet Konağı’yla Adliye, Jandarma Daireleri ve Telgrafhane’ sinin resmi”, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, İkinci Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri (1842-1918), Yer No: NEKYA90455/41.
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90455---0041.jpg>

Ek 7: “İzmir Körfezi Sevahili : Pasaport ve Telgrafhane”, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, İkinci Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri (1842-1918), Yer No: NEKYA779-84/12. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-84---0012.jpg>

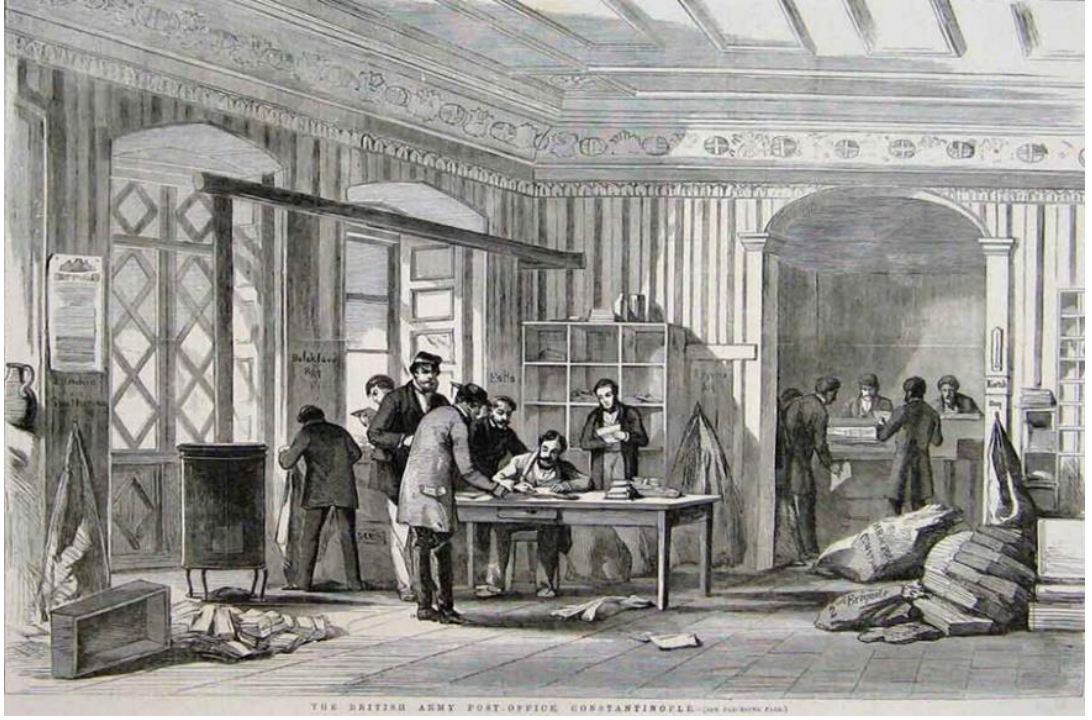
Ek 8: “Hatay-İskenderun”, Atatürk Kitaplığı, Krt_025535 (16 Aralık 1941)

Ek 9: “Hatay İskenderun Cumhuriyet Meydanı”, Atatürk Kitaplığı, Krt_025536 (1 Mayıs 1952)

Ek 10: I. TBMM ve II. TBMM binalarında çekilen fotoğraflardan şifre makinesi

Ek11: İngiliz Postanesi'nin iç görünümü-19 Ocak 1856. <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

Ek 12: Alman Postanesi (İstanbul) <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

Ek 13: Avusturya Postanesi'nin bazı odalarından görüntüler (İzmir)<http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

Ek 14: Alman Postanesi (İstanbul). <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

Ek 15: Avusturya Postanesi (Dedeagaç) <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

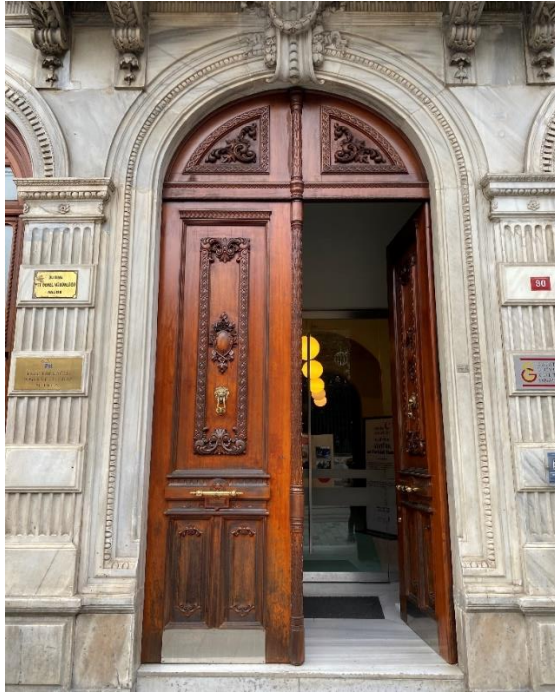
Ek 16: İngiliz Postanesi-1922 (İzmir) <http://www.levantineheritage.com/foreign-post-offices.html> E.T. 09.11.2022.

Ek 17: İngiliz Postanesi'nin günümüzdeki hali

Ek 18: Fransız Postanesi'nin günümüzdeki hali

Ek 19: Beyoğlu Posta ve Telgraf Merkezi'nin günümüzdeki hali